

T.C.
GALATASARAY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU HUKUKU ANA BİLİM DALI

SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA ÇERÇEVESİNDE
KARBON VERGİSİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Beliz ESENCELİ DEMİR

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Balca ÇELENER

AĞUSTOS 2025

T.C.
GALATASARAY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU HUKUKU ANA BİLİM DALI

SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA ÇERÇEVESİNDE
KARBON VERGİSİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Beliz ESENCELİ DEMİR

Tez savunma jürisi: Dr. Öğr. Üyesi Balca ÇELENER (Tez Danışmanı)
Prof. Dr. Hakan ÜZELTÜRK
Dr. Öğr. Üyesi Hamdi Deniz Ege GÖKTUNA

AĞUSTOS 2025

ÖNSÖZ

“Sürdürülebilir Kalkınma Çerçevesinde Karbon Vergisi” başlıklı bu çalışma, Galatasaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuk Tezli Yüksek Lisans programı kapsamında hazırlanmış ve jüri üyesi olan saygıdeğer hocalarımla takdir ve görüşlerine sunulmuştur. Tezimin ortaya çıkmasında bana yol gösteren ve destek olan herkese teşekkür etmek isterim.

Vergi hukukuna ilgi duymamı sağlayan değerli hocam Prof. Dr. Cenker Göker’e; bu ilgimin pekişmesini sağlayarak bir çalışma haline gelmesine vesile olan, yüksek lisans sürecim boyunca bana rehberlik eden kıymetli hocam Dr. Öğr. Üyesi Balca Çelener’e; jürimde yer almayı kabul ederek beni onurlandıran Prof. Dr. Hakan Üzeltürk’e ve Dr. Öğr. Üyesi Hamdi Deniz Ege Göktuna’ya teşekkürlerimi sunarım.

Lisans sıralarından bu yana her zaman yanımda olan, beni yüksek lisansa başlamaya teşvik eden kıymetli dostum Mert Anıl Güler’e; bu süreci eğlenceli kılan, sorularıma her daim sabırla cevap veren değerli dostlarım Arş. Gör. Baki Köse ve Arş. Gör. Bengisu Mert’e teşekkür ederim.

Hayatımın her döneminde en büyük destekçim olan, en karanlık zamanlarda bile bir ışık gösteren kıymetli annem Meral Esenceli’ye ve tez konumu sabırla dinleyen babam Mahmut Esenceli’ye ilgisi için teşekkürü ederim. Son olarak bu hayatı daha eğlenceli bir yer haline getiren, desteği ve neşesiyle her zaman yanımda olan sevgili yol arkadaşım Kamilcan Timur Demir’e teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	i
İÇİNDEKİLER	ii
KISALTMALAR	vi
RÉSUMÉ	viii
ÖZET.....	xvii
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM: SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA VE ÇEVRE KORUMANIN HUKUKİ TEMELLERİ.....	4
I. Sürdürülebilirlik Kavramı ve Çevre İlişkisi.....	4
A. Sürdürülebilir Kalkınma Kavramı ve Gelişimi	6
1. Stockholm Bildirgesi.....	11
2. Brundtland Raporu	13
3. Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı.....	14
a. Rio Bildirgesi.....	15
b. Gündem 21	17
4. Aarhus Sözleşmesi	18
5. 2000 Birleşmiş Milletler Binyıl Kalkınma Hedefleri	20
6. Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi	21
7. Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Konferansı (Rio+20).....	22
8. 28 Temmuz 2022 Birleşmiş Milletler Genel Kurulu Kararı	23
B. Devletin Çevreyi Koruma ve Sürdürülebilir Kalkınmayı Sağlama Yükümlülüğü 24	
1. Sosyal Devlet İlkesi Kapsamında Devletin Yükümlülüğü.....	27

2. Anayasa Madde 17: Kişinin Dokunulmazlığı, Maddi ve Manevi Varlığı ..	29
3. Anayasa Madde 56: Sağlık Hizmetleri ve Çevrenin Korunması	31
4. Anayasa Madde 65: Devletin İktisadi ve Sosyal Ödevlerinin Sınırları	34
II. Çevre Vergilerinin Sürdürülebilir Kalkınmanın Sağlanmasındaki Etkinliği	37
A. Çevre Politikası Kavramı ve İlkeleri	38
1. Önleme İlkesi	40
2. İhtiyat İlkesi	41
3. Kirleten Öder İlkesi	42
4. Sürdürülebilir Kalkınma İlkesi	44
B. Çevre Vergilerinde Terminoloji Sorunu	45
C. Çevre Vergilerinin Yönlendirici Niteliği	49
D. Çevre Vergilerinin Amaçları	52
E. Çevre Vergilerinin Sınıflandırılması	55
1. Doğal Kaynak Vergileri	56
2. Kirlilik Vergileri	56
3. Taşımacılık Vergileri	57
4. Enerji vergileri	58
F. Türk Hukuku'ndaki Çevresel Mali Yükümlülükler	60
1. Çevre Temizlik Vergisi	61
2. Geri Kazanım Katılım Payı	62
3. Çevreye Yararlı Vergiler	64
a. Motorlu Taşıtlar Vergisi	64
b. Katma Değer Vergisi	73
c. Motorlu Taşıtlardan Alınan Özel Tüketim Vergisi	76
d. Enerji Ürünlerinden Alınan Özel Tüketim Vergisi	79
İKİNCİ BÖLÜM: KARBON VERGİSİ DÜZENLEMESİ ve SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMAYA ETKİSİ	82
I. Karbon Fiyatlandırma Mekanizmalarının Gerekliliği	82

A. Uluslararası Hukukta İklim Değişikliği	83
1. Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi	83
a. Kyoto Protokolü	85
b. Paris İklim Anlaşması	87
2. Avrupa Yeşil Mutabakatı	88
B. İklim Değişikliğiyle Mücadelede Karbon Fiyatlandırma Mekanizmaları.....	91
1. Karbon Vergisi	93
2. Emisyon Ticaret Sistemi	94
3. Sınırdaki Karbon Düzenleme Mekanizması	99
II. Karbon Vergisinin Temel Unsurları.....	104
A. Karbon Vergisinin Amacı	104
1. Kaynakların Etkin Kullanımını Sağlama	104
2. Gelirin Yeniden Dağıtılmasını Sağlama	105
3. Ekonomik İstikrarı Sağlamak.....	106
B. Karbon Vergisinin Konusu ve Vergi Sınıflandırmasındaki Yeri	107
C. Karbon Vergisinde Vergiyi Doğuran Olay.....	110
D. Karbon Vergisinin Mükellefi	111
E. Karbon Vergisinde Matrah ve Oran	114
III. Muhtemel Karbon Vergisi Düzenlemesi Üzerine	116
A. Karbon Vergisinin Yönlendirici Amacına Odaklanılmalıdır	118
B. Karbon Vergisine İlişkin Düzenlemelerin Açık ve Anlaşılır Olması Gerekir	120
C. Fosil Yakıtların Karbon Yoğunluğuna ve Kullanım Alanına Göre Vergilendirme Yapılmalıdır	124
D. Yeşil Mükellef Tipolojisi Oluşturulmalıdır	125
E. Elde Edilen Gelir Etkin Kullanılmalıdır	126
1. Adil Gelir Dağılımının Sağlanması.....	127
2. Gelirlerin Çevresel Sorunların Çözümünde Kullanılması	129
F. Çevreye Yararlı Vergilerinin İçerikleri Düzenlenmelidir.....	131

G. İstisna, Muafiyet ve İndirim Dengesi Kurulmalıdır	131
SONUÇ	135
KAYNAKÇA.....	140
ÖZGEÇMİŞ	163

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AYM	: Anayasa Mahkemesi
bkz	: Bakınız
C.	: Cilt
CO₂	: Karbondioksit
COP	: Conferences of the Parties (Taraflar Konferansı)
ÇED	: Çevresel Etki Değerlendirmesi
ÇTV	: Çevre Temizlik Vergisi
DTÖ	: Dünya Ticaret Örgütü
E.	: Esas
Ed.	: Editör
ETS	: Emisyon Ticaret Sistemi
EU	: European Union (Avrupa Birliği)
Eurostat	: The Statistical Office of the European Union (Avrupa Birliği İstatistik Ofisi)
IEA	: International Energy Agency (Uluslararası Enerji Ajansı)
K.	: Karar
KDV	: Katma Değer Vergisi
m.	: Madde
MTV	: Motorlu Taşıtlar Vergisi
OECD	: The Organisation for Economic Co-operation and Development (Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü)
ÖTV	: Özel Tüketim Vergisi
ÖTVK	: Özel Tüketim Vergisi Kanunu

para.	: Paragraf
RG	: Resmi Gazete
S.	: Sayı
s.	: Sayfa
ss.	: Sayfa sayıları
SKDM	: Sınırdaki Karbon Düzenleme Mekanizması
T.	: Tarih
T.C.	: Türkiye Cumhuriyeti
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TDK	: Türk Dil Kurumu
UN	: United Nations (Birleşmiş Milletler)
UNCED	: The United Nations Conference on Environment and Development (Birleşmiş Milletler Kalkınma Konferansı)
UNFCCC	: United Nations Framework Convention on Climate Change (Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği �er�eve S�zleşmesi)
vd.	: ve devamı
VDDK	: Vergi Dava Daireleri Kurulu
VUK	: Vergi Usul Kanunu

RÉSUMÉ

Cette thèse vise à examiner le rôle de la taxe carbone dans l'établissement de l'équilibre entre l'environnement, l'économie et le bien-être humain dans le cadre du développement durable. Elle évalue l'atténuation des effets négatifs du changement climatique et de la dégradation environnementale à travers des instruments économiques, le fonctionnement des mécanismes de tarification du carbone et l'efficacité environnementale des régulations existantes dans le système fiscal turc. Par ailleurs, elle analyse la nature et les composantes de ladite taxe afin d'évaluer comment la légitimité sociale d'une éventuelle réglementation pourrait être assurée, et met ainsi en lumière la relation entre les politiques environnementales et le droit fiscal dans le cadre de la taxe carbone et des objectifs de durabilité.

La limitation des ressources naturelles et le caractère illimité des besoins humains ont rendu critique l'équilibre entre environnement et économie. L'industrialisation, l'urbanisation et la croissance démographique ont accéléré le cycle de production et de consommation, ce qui a entraîné une consommation rapide des ressources naturelles, la destruction de l'environnement et une pollution telle qu'elle a perturbé l'équilibre écologique. Le problème du changement climatique engendré par ces difficultés est devenu l'une des priorités de l'agenda international en raison de son impact mondial, soulignant la nécessité de nouvelles réglementations touchant non plus exclusivement à l'environnement, mais également aux sphères sociales et juridiques. Les travaux internationaux menés dans ce cadre ont montré que l'environnement et l'économie sont interdépendants et que le développement doit être construit non pas au détriment de l'environnement, mais en collaboration avec celui-ci et sur la base de la durabilité. Dans cette optique, le concept de développement durable, qui vise à établir un équilibre entre l'environnement, l'économie et le bien-être humain, est apparu et est devenu un élément fondamental des politiques environnementales.

Le développement durable impose de redéfinir la relation entre l'environnement, l'homme et l'économie afin de garantir un environnement sain, un ordre économique durable et des réglementations conformes à la justice sociale. Dans ce contexte, le développement durable doit être protégé et renforcé par des normes juridiques. En effet, pour assurer le développement économique, il faut un environnement sain, et pour avoir un environnement sain, il faut une société équitable où les besoins fondamentaux des personnes sont satisfaits et leurs droits protégés. En effet, les traités, conférences et déclarations qui donnent vie au concept de développement durable et contribuent à son développement recommandent vivement aux États d'intégrer le concept de développement durable dans leurs ordres juridiques. De plus, la structure du concept de développement durable, qui touche aux droits fondamentaux de l'homme et à la conception de l'État social, montre que ce concept n'est pas éloigné des normes juridiques. Outre l'article 2 de la Constitution, qui incarne le principe de l'État social, l'article 5 de la Constitution, qui régit les objectifs et les missions fondamentaux de l'État, ainsi que la section « Droits et devoirs sociaux et économiques » de la deuxième partie de la Constitution intitulée « Droits et devoirs fondamentaux » et la quatrième partie intitulée « Dispositions financières et économiques », l'article 17 de la Constitution intitulé « Inviolabilité de la personne, intégrité physique et morale », l'article 56 intitulé « Services de santé et protection de l'environnement » , montrent que les trois dimensions et les objectifs du développement durable trouvent leur place dans la Constitution et que l'État a la responsabilité d'assurer le développement durable. Pour remplir ces obligations, il est nécessaire d'élaborer des politiques environnementales globales et de prendre les mesures nécessaires.

L'une des mesures à prendre pour assurer le développement durable étant la limitation des effets du changement climatique, la réduction des émissions de gaz à effet de serre résultant de l'utilisation des combustibles fossiles est au centre des préoccupations mondiales. Pour répondre à ces préoccupations, la réduction de la pollution environnementale par des moyens économiques a été mise à l'ordre du jour et des mécanismes de tarification du carbone ont vu le jour. Les mécanismes de tarification du carbone visent à internaliser les externalités négatives causées par les émissions de carbone en leur attribuant un prix spécifique. Cela permettra de faire supporter les coûts économiques de la pollution causée par le pollueur, conformément

au principe du pollueur-payeur. Les mécanismes de tarification du carbone se divisent en deux catégories : la taxe carbone et les systèmes d'échange de quotas d'émission. Ces deux méthodes, qui servent fondamentalement le même objectif, se distinguent par la manière dont elles permettent d'atteindre cet objectif et produisent des résultats différents sur le marché.

Les politiques environnementales adoptées par les États constituent le fondement des efforts de protection de l'environnement. La manière dont sont appliquées les taxes environnementales, qui font partie des instruments financiers des politiques environnementales, revêt ici une importance cruciale. En effet, les taxes environnementales sont examinées sous quatre rubriques principales, à savoir les taxes sur le transport des ressources naturelles, les taxes sur l'énergie et les taxes sur la pollution, et sont considérées comme un sous-type des taxes sur le carbone et des taxes sur l'énergie. Contrairement aux taxes classiques, l'objectif principal de cette taxe n'est pas de générer des recettes publiques, mais de réduire les effets négatifs de la pollution causée par l'utilisation des combustibles fossiles, notamment le changement climatique. La charge financière supplémentaire imposée à l'utilisation des combustibles fossiles a pour fonction à la fois de dissuader les choix nuisibles à l'environnement et d'encourager les alternatives respectueuses de l'environnement. En effet, les interventions étatiques visant à atteindre des objectifs environnementaux se concrétisent et acquièrent une légitimité grâce à des instruments financiers tels que les mécanismes de tarification du carbone dans la structure économique. Ces interventions visent à transformer les habitudes de production et de consommation en faveur de choix respectueux de l'environnement ; des changements de comportement tels que la généralisation de l'utilisation des énergies renouvelables, la promotion des investissements dans l'efficacité énergétique et la transformation structurelle des secteurs à forte intensité de carbone peuvent être mis en œuvre grâce à la fonction incitative de la taxe. Par conséquent, dans le fonctionnement de la taxe carbone en tant qu'instrument de politique fiscale efficace, la fonction incitative de la taxe et l'objectif de développement durable apparaissent comme des facteurs déterminants. À cet égard, la taxe carbone, en raison de sa fonction axée sur la protection de l'environnement, ne doit être évaluée qu'à la lumière des principes spécifiques du droit de l'environnement, mais dans une perspective de droit fiscal.

La taxe carbone permet d'internaliser les externalités négatives en imposant une charge financière supplémentaire à l'utilisation des combustibles fossiles. Même si le système fiscal turc ne prévoit pas de réglementation explicite en matière de taxe carbone, il existe diverses réglementations qui peuvent être considérées comme des taxes environnementales indirectes. Les taxes sur les véhicules à moteur, les produits spécifiques et la valeur ajoutée peuvent imposer des charges financières supplémentaires sur certains biens et ainsi encourager le choix d'alternatives. Cependant, l'objectif principal de ces taxes est de générer des recettes publiques, et leurs effets sur l'environnement peuvent être considérés comme un objectif secondaire ou un effet secondaire d'autres objectifs. C'est pourquoi il est nécessaire de mettre en place une réglementation indépendante et ciblée sur la taxe carbone afin de lutter contre le changement climatique.

Le Pacte vert pour l'Europe a introduit le mécanisme d'ajustement carbone aux frontières, qui peut imposer des charges financières supplémentaires aux pays accédant au marché de l'UE, ce qui pourrait entraîner des pertes de recettes publiques. D'autre part, la prise de conscience environnementale croissante à l'échelle mondiale pourrait réduire l'attrait des techniques de production et de consommation non respectueuses de l'environnement. Cela montre que les systèmes insensibles aux émissions de carbone ne peuvent être durables. Il est donc évident qu'une taxe sur les émissions de carbone entraînerait des changements notables dans la réalisation des objectifs environnementaux et le commerce international.

L'efficacité de la taxe carbone dépend non seulement de la solidité des réglementations juridiques et normatives, mais aussi de la légitimité qu'elle acquiert auprès de la société. Pour que ce type de taxes incitatives puisse produire des résultats durables, il est nécessaire de mettre en œuvre de manière coordonnée des mesures de soutien et des normes dans différents domaines politiques. Dans cette optique, il est important que l'objectif principal de la conception de la taxe carbone soit clairement la prévention de la dégradation de l'environnement et l'orientation des comportements des consommateurs vers des choix respectueux de l'environnement. L'objectif de générer des recettes publiques qui éclipseraient la fonction de protection de l'environnement et porteraient atteinte à la légitimité de la taxe ne doit pas entrer en

concurrence avec les objectifs environnementaux. Il est également important que la taxe carbone soit claire, compréhensible et prévisible, qu'elle soit conforme au principe de sécurité juridique et qu'elle soit acceptable aux yeux du public. La taxation des combustibles fossiles en fonction de leur intensité carbone permettra d'augmenter l'efficacité environnementale et sociale de cette taxe en faisant supporter des coûts plus élevés à ceux qui polluent. D'autre part, il est également important que les recettes publiques générées soient redistribuées de manière à garantir la justice sociale, en particulier en faveur des ménages à faibles et moyens revenus, et qu'elles soient orientées vers des investissements environnementaux. Afin d'assurer la cohérence de la taxe carbone avec le système fiscal général, il est nécessaire de revoir les taxes environnementales indirectes existantes et de réorganiser les mécanismes d'exemption, d'exonération et de réduction de manière à ce qu'ils soient compatibles avec les objectifs environnementaux et techniquement équilibrés. Enfin, les programmes d'éducation visant à sensibiliser le public, les campagnes visant à accroître la conscience environnementale et les pratiques encourageant la coopération interinstitutionnelle faciliteront l'acceptation par la société de la taxe carbone et des réglementations qui y sont liées.

ABSTRACT

This thesis aims to examine the role of the carbon tax in maintaining the balance between the environment, the economy, and human well-being within the framework of sustainable development. It assesses the mitigation of the negative impacts of climate change and environmental degradation through economic instruments, the functioning of carbon pricing mechanisms, and the environmental effectiveness of existing regulations within the Turkish tax system. Additionally, it analyzes the nature and components of the tax to evaluate how the social legitimacy of a potential regulation could be ensured, thereby highlighting the relationship between environmental policies and tax law within the framework of the carbon tax and sustainability objectives.

The limited availability of natural resources alongside the unlimited nature of human needs has rendered the balance between the environment and the economy critical. Industrialization, urbanization, and population growth have accelerated production and consumption cycles, resulting in rapid depletion of natural resources, environmental degradation, and pollution at a scale that disrupts the ecological balance. The climate change problem caused by these issues, due to its global impact, has become a priority on the international agenda, revealing the necessity for new regulations not only in environmental fields but also in social order and legal frameworks. Within this context, international efforts have demonstrated that the environment and the economy are interdependent elements, and development must be constructed not against the environment but alongside it, based on sustainability. Consequently, the concept of sustainable development—aiming to balance the environment, economy, and human welfare—has emerged as a fundamental pillar of environmental policies.

Sustainable development necessitates reshaping the relationship between humans, the environment, and the economy by mandating regulations that ensure a healthy environment, a sustainable economic system, and social justice. In this regard, sustainable development must be preserved and strengthened through legal norms. Economic growth requires a healthy environment, which in turn demands a just society where people's basic needs are met and rights protected. Indeed, treaties, conferences, and declarations that have given life to and supported the evolution of the sustainable development concept strongly recommend its incorporation into national legal systems. Furthermore, the concept's connection to fundamental human rights and the social state principle indicates that it is not detached from legal norms. Beyond Article 2 of the Constitution, which embodies the social state principle, Articles 5, the section on "Fundamental Rights and Duties" under "Social and Economic Rights and Duties," and the "Financial and Economic Provisions" section all include planning activities demonstrating that sustainable development's three dimensions and goals have constitutional recognition, affirming the state's obligation to ensure sustainable development. Fulfillment of these obligations requires comprehensive environmental policies and necessary preventive measures.

One of the essential measures to achieve sustainable development is combating climate change, which centers global concerns on reducing greenhouse gas emissions resulting from fossil fuel use. Economic tools to mitigate environmental pollution have thus come to the fore, giving rise to carbon pricing mechanisms. By assigning a specific price to carbon emissions, these mechanisms aim to internalize the negative externalities caused. Accordingly, under the "polluter pays" principle, those responsible for pollution are expected to cover the resulting environmental costs. Carbon pricing mechanisms are generally categorized into carbon taxes and emissions trading systems. Although both serve the same fundamental purpose, their differing approaches to achieving this goal lead to varied market outcomes.

Environmental policies adopted by states form the foundation for environmental protection. Among the financial instruments of environmental policies, the implementation of environmental taxes holds critical importance. Environmental taxes are primarily classified into energy, transportation, pollution, and natural

resource taxes, with the carbon tax considered a subtype of energy taxes. Unlike conventional taxes, the primary objective of carbon tax is not to generate public revenue but to reduce environmental damage, especially that related to climate change, caused by fossil fuel consumption. The additional financial burden imposed on fossil fuel use serves both as a deterrent against environmentally harmful choices and as an incentive for environmentally friendly alternatives. Indeed, state interventions aimed at environmental goals materialize and gain legitimacy through economic instruments such as carbon pricing mechanisms. These interventions seek to transform production and consumption habits towards environmentally friendly choices; behavioral changes such as widespread renewable energy use, promotion of energy efficiency investments, and structural transformation in carbon-intensive sectors can be realized via the guiding function of the tax. Hence, the guiding role of the carbon tax alongside the sustainable development objective emerges as the fundamental determinants of its functioning. In this respect, the carbon tax should be evaluated through the lens of tax law within the unique principles of environmental law, given its environment-focused function.

By imposing an additional financial burden on fossil fuel use, the carbon tax internalizes negative externalities. Although there is no direct regulation regarding the carbon tax in Turkey's tax system, various applications classified as indirect environmental taxes exist. Taxes such as those on motor vehicles, special consumption items, and value added tax can place additional financial burdens on specific goods and thereby promote the choice of alternatives. However, their primary purpose remains public revenue generation, and their environmental effects occur as secondary or incidental outcomes. Therefore, there is a need for an independent and goal-oriented carbon tax regulation that enables effective climate change mitigation.

The EU Green Deal has introduced the Carbon Border Adjustment Mechanism, which may impose additional financial burdens on countries accessing the EU market, potentially causing public revenue losses. Conversely, the growing global environmental awareness may reduce the preference for production and consumption techniques that are not environmentally friendly. This indicates that systems insensitive to carbon emissions cannot be sustainable. Therefore, it is clear that a tax

levied on carbon emissions will significantly affect environmental targets and international trade.

The effectiveness of the carbon tax depends not only on robust legal and normative regulations but also on its legitimacy in the eyes of society. For such directive taxes to yield sustainable outcomes, supportive measures and coordinated norms across different policy areas must be implemented simultaneously. In this regard, the primary purpose in designing the carbon tax must be clearly preventing environmental damage and steering consumer behavior towards environmentally conscious choices. This purpose should not compete with revenue generation goals that would overshadow the environmental protection function and undermine the tax's legitimacy. The carbon tax must be clear, understandable, and predictable, complying with the principle of legal certainty and accepted by the public. Taxing fossil fuels according to their carbon intensity will increase the polluter's financial burden, thereby enhancing the tax's environmental and social effectiveness. Moreover, public revenues obtained should be redistributed to establish social justice, particularly benefiting low- and middle-income households, and directed towards environmental investments. To ensure consistency with the general tax system, existing indirect environmental taxes must be reviewed, and exemption, exemption, and reduction mechanisms must be realigned in harmony with environmental goals and technical balance. Finally, education programs aimed at raising public awareness, campaigns to enhance environmental consciousness, and initiatives promoting inter-institutional cooperation will facilitate societal acceptance of the carbon tax and related regulations.

ÖZET

Bu tez, sürdürülebilir kalkınma çerçevesinde çevre, ekonomi ve insan refahı arasındaki dengenin sağlanmasında karbon vergisinin rolünü incelemeyi amaçlamaktadır. İklim değişikliği ve çevresel tahribatın yarattığı olumsuz etkilerin ekonomik araçlarla giderilmesini, karbon fiyatlandırma mekanizmalarının işleyişini ve Türk vergi sistemi bağlamında mevcut düzenlemelerin çevresel etkinliğini değerlendirmekte; aynı zamanda söz konusu verginin niteliğini ve unsurlarını inceleyerek muhtemel bir düzenlemenin toplumsal meşruiyetinin nasıl sağlanabileceğini analiz etmekte ve böylece çevre politikaları ile vergi hukuku arasındaki ilişkiyi, karbon vergisi çerçevesinde ve sürdürülebilirlik hedefleri doğrultusunda ortaya koymayı hedeflemektedir.

Doğal kaynakların sınırlı, insan ihtiyaçlarının ise sınırsız oluşu, çevre ve ekonomi arasındaki dengenin kritik bir hale gelmesine neden olmuştur. Sanayileşme, kentleşme ve nüfus artışlarıyla üretim ve tüketim döngüsü ivme kazanmış; bu durum doğal kaynakların hızlıca tüketilerek çevrenin tahrip edilmesine; çevrenin tahribi ise ekolojik dengenin bozulmasına yol açan boyutta bir kirliliğe neden olmuştur. Bu sorunların yarattığı iklim değişikliği problemi, küresel etki düzeyi nedeniyle uluslararası gündemin öncelikli konularından biri haline gelerek yalnızca çevre alanında değil, aynı zamanda toplumsal düzen ve hukuk alanlarında da yeni düzenlemelere ihtiyaç duyulduğunu ortaya koymuştur. Bu hedef çerçevesinde yapılan uluslararası çalışmalar, çevre ve ekonominin birbirine bağımlı unsurlar olduğunu, kalkınmanın çevreye rağmen değil çevreyle birlikte ve sürdürülebilirlik temelinde inşa edilmesi gerektiğini göstermiştir. Bu doğrultuda, çevre, ekonomi ve insan refahı arasında denge kurmayı amaçlayan sürdürülebilir kalkınma kavramı ortaya çıkarak çevre politikalarının temel unsuru haline gelmiştir.

Sürdürülebilir kalkınma, insan çevre ve ekonomi arasındaki ilişkiyi yeniden şekillendirerek sağlıklı bir çevre, sürdürülebilir ekonomik bir düzen ve sosyal adalete uygun düzenlemeler yapılmasını zorunlu kılmaktadır. Bu kapsamda, sürdürülebilir kalkınma hukuk normları vasıtasıyla korunarak güçlendirilmelidir. Zira, ekonomik gelişmenin sağlanabilmesi için sağlıklı bir çevreye, sağlıklı bir çevre içinse insanların temel ihtiyaçlarının karşılanarak haklarının korunduğu adil bir topluma ihtiyaç vardır. Nitekim, sürdürülebilir kalkınma kavramına hayat verip gelişmesine yardımcı olan sözleşmeler, konferanslar ve deklarasyonlar devletlerin sürdürülebilir kalkınma kavramına hukuk düzenlerinde yer vermeleri şiddetle önermektedir. Bununla birlikte sürdürülebilir kalkınma kavramının temel insan haklarına ve sosyal devlet anlayışına temas eden yapısı, bu kavramın hukuk normlarından uzak olmadığını göstermektedir. Sosyal devlet ilkesinin vücut bulduğu Anayasa'nın 2. Maddesi haricinde, devletin temel amaç ve görevlerinin düzenlendiği Anayasa'nın 5. Maddesi ile Anayasa'nın "Temel Hak ve Ödevler" başlıklı ikinci kısmının "Sosyal ve Ekonomik Haklar ve Ödevler" bölümünde ve "Malî ve Ekonomik Hükümler" başlıklı dördüncü kısmında öngörülen planlama faaliyetleri, Anayasa'nın Kişinin Dokunulmazlığı, Maddî ve Manevî Varlığı başlıklı 17.maddesi, Sağlık Hizmetleri ve Çevrenin Korunması başlıklı 56. Maddesi, sürdürülebilir kalkınmanın üç boyutu ve hedefleriyle anayasada kendine yer bulunduğunu göstererek sürdürülebilir kalkınmanın sağlanmasında devletin yükümlü olduğunu göstermektedir. Bu yükümlülüklerin yerine getirilmesi için kapsamlı çevre politikalarının hazırlanması ve gerekli önlemlerin alınması gerekir.

Sürdürülebilir kalkınmanın sağlanabilmesi için alınması gereken önlemlerden birinin iklim değişikliğiyle mücadele olması, fosil yakıtların kullanımından kaynaklanan sera gazı salınımlarının azaltılmasını küresel kaygıların merkezinde konumlandırmıştır. Bu kaygıların çözümü olarak çevre kirliliğinin ekonomik araçlar vasıtasıyla azaltılması gündeme gelmiş ve karbon fiyatlandırma mekanizmaları ortaya çıkmıştır. Karbon fiyatlandırma mekanizmalarıyla, karbon emisyonlarına belirli bir fiyat biçilerek neden olunan negatif dışsallığın içselleştirilmesi hedeflenmektedir. Böylece kirleten öder ilkesinin bir gereği olarak, kirletenin neden olduğu kirliliğin ekonomik yükünü üstlenmesi sağlanabilecektir. Bu doğrultuda karbon fiyatlandırma mekanizmalarından biri olan karbon vergisi ayrıca incelenmelidir.

Devletlerin benimsediği çevre politikaları, çevrenin korunmasında esas teşkil etmektedir. Çevre politikalarının mali araçları arasında yer alan çevre vergilerinin uygulanma biçimi bu noktada kritik öneme sahiptir. Zira, çevre vergileri; doğal kaynak taşımacılık, enerji ve kirlilik vergileri olmak üzere dört temel başlık halinde incelenmekte, karbon vergisiye enerji vergilerinin bir alt türü olarak değerlendirilmektedir. Bu verginin temel amacı, klasik vergilerin aksine kamu geliri elde etmek değil, fosil yakıt kullanımından kaynaklanan çevresel tahribatın iklim değişikliği başta olmak üzere negatif etiklerinin azaltılmasıdır. Fosil yakıtların kullanım maliyetinin artırılması, çevreye zararlı tercihlerden caydırıcı olurken, çevre dostu alternatiflerin teşvik edilmesini sağlamaktadır. Nitekim, çevresel hedeflere ulaşmayı amaçlayan devlet müdahaleleri, karbon fiyatlandırması mekanizmaları gibi mali araçlar üzerinden somutlaşmakta ve meşruiyet kazanmaktadır. Bu müdahaleler yoluyla üretim ve tüketim alışkanlıklarının çevre dostu tercihler lehine dönüşmesi hedeflenmekte; yenilenebilir enerji kullanımının yaygınlaştırılması, enerji verimliliği yatırımlarının teşvik edilmesi ve karbon yoğun sektörlerde yapısal dönüşümün sağlanması gibi davranışsal değişiklikler, verginin yönlendirici işlevi aracılığıyla hayata geçirilebilmektedir. Dolayısıyla, etkin bir mali politika aracı olarak karbon vergisinin işleyişinde, verginin yönlendirici işlevi ile sürdürülebilir kalkınma hedefi temel belirleyiciler olarak öne çıkmaktadır. Bu yönüyle karbon vergisi, çevrenin korunmasına odaklanan işlevi nedeniyle çevre hukukunun kendine özgü ilkeleri ışığında ancak vergi hukuku perspektifiyle değerlendirilmelidir.

Türk vergi sisteminde karbon vergisine yönelik açık bir düzenleme bulunmasa dahi çevresel açıdan olumlu etkiler yaratabilecek çeşitli düzenlemeler mevcuttur. Motorlu Taşıtlar Vergisi, Özel Tüketim Vergisi ve Katma Değer Vergisi gibi vergiler, belirli ürünlerin maliyetini artırarak alternatif ürünlerin tercih edilmesini teşvik edebilme potansiyeline sahiptir. Ancak bu vergilerin temel amacı kamu geliri elde etmek olup, çevresel etkilerinin ikincil amaç veya başka amaçlar doğrultusunda yan etki olarak ortaya çıktığı söylenebilir. Bu nedenle, iklim değişikliğiyle mücadeleyi mümkün kılan, bağımsız ve hedef odaklı bir karbon vergisi düzenlemesine ihtiyaç duyulmaktadır.

Avrupa Birliği Yeşil Mutabakatı çerçevesinde gündeme gelen sınırda karbon düzenleme mekanizması, ülkelerin AB pazarına giriş maliyetlerini artırarak kamu gelirlerinde potansiyel kayıplara yol açabilecek bir yapıya sahiptir. Öte yandan, dünya genelinde artan çevre bilinci, çevre dostu olmayan üretim ve tüketim tekniklerinin tercih edilirliliğini azaltma potansiyeline sahip olabilecektir. Bu durum, karbon emisyonlarına duyarlı sistemlerin sürdürülebilir olamayacağını göstergesidir. Dolayısıyla, karbon emisyonları üzerinden alınacak bir verginin çevresel hedeflere ulaşmada ve uluslararası ticarete kayda değer değışiklikler yaratacağı açıktır.

Karbon vergisinin etkinliği, yalnızca hukuki ve normatif düzenlemelerin sağlamlılığına değil, aynı zamanda toplum nezdinde kazanacağı meşruiyete de bağıdır. Bu tür yönlendirici vergilerin sürdürülebilir sonuçlar doğurabilmesi için, farklı politika alanlarında destekleyici önlemler ve normların eşgüdömlü olarak uygulanması gerekmektedir. Bu doğrultuda, karbon vergisinin tasarımında esas gayenin, çevresel tahribatın önlenmesi ve tüketici davranışlarının çevreye duyarlı tercihlere yönlendirilmesi olduğunun açık olması, çevreyi koruma işlevini gölgede bırakacak ve verginin meşruiyetini zedeleyecek boyutta bir kamu geliri elde etme amacının çevresel amaçlarla öncelik yarışına girmemesi gerekmektedir. Karbon vergisinin açık, anlaşılır ve öngörülebilir nitelikte olması; hukuki güvenlik ilkesine uygunluğu ve kamuoyu nezdinde kabul edilebilirliği bakımından ayrıca önem arz etmektedir. Fosil yakıtların karbon yoğunluğuna göre vergilendirme yapılması, kirletenin daha fazla maliyete katlanmasını sağlayarak bu verginin çevresel ve toplumsal etkinliği arttırabilecektir. Diğer yandan, elde edilen kamu gelirlerinin sosyal adaleti tesis edebilecek biçimde, özellikle düşük ve orta gelirli haneler lehine yeniden dağıtılması ve çevresel yatırımlara yönlendirilmesi ayrıca önem taşımaktadır. Karbon vergisinin genel vergi sistemiyle tutarlılığı açısından, mevcut çevresel etkisi bulunan vergilerin gözden geçirilmesi ve istisna, muafiyet ile indirim mekanizmalarının çevresel amaçlarla uyumlu ve teknik olarak dengeli bir biçimde yeniden düzenlenmesi gerekmektedir. Son olarak, kamuoyunun bilinçlendirilmesine yönelik eğitim programları, çevresel farkındalığı artırmaya yönelik kampanyalar ile kurumlar arası iş birliğini teşvik eden uygulamalar, karbon vergisi ve buna bağılı düzenlemelerin toplum tarafından benimsenmesini kolaylaştıracaktır.

GİRİŞ

Ekonomik büyümenin insanlığın öncelikli hedefi haline gelmesi, doğal kaynakların sınırsız ve kontrolsüz bir şekilde tüketilmesine yol açarak çevre üzerinde güçlü bir baskıya neden olmuştur; bu baskı, sanayi devrimiyle birlikte fosil yakıt kullanımının artmasıyla güçlenmiş ve sera gazı miktarında ciddi bir artışa neden olarak iklim değişikliğini tetiklemiştir.

İklim değişikliği; küresel ısınma, doğal afetler, hava kirliliği, su kirliliği ve salgın hastalıkların artması gibi insanlık üzerinde doğrudan olumsuz etkisi olan birçok sorunu beraberinde getirmiştir¹. Bu olumsuz etkilerin giderilmesi, uluslararası alanda öncelikli bir hedef haline gelmiştir. Bu çerçevede, iklim değişikliğinin çevre, ekonomi ve sağlık başta olmak üzere çeşitli alanlarda yol açtığı olumsuz sonuçlar, farklı disiplinlerde yürütülen çok sayıda çalışmayı iklim değişikliği odağında şekillendirmiştir.

İklim değişikliğinin çevre üzerinde yarattığı tahribatların telafisi çoğu zaman güç ve hatta imkansız olabilmektedir. Tahrip edilmiş bir çevre; insanlığı, yaşam kalitesi ve toplumsal refahın sağlanabilmesi önünde büyük bir engeldir. Dolayısıyla iklim değişikliğiyle mücadele kapsamında, yalnızca çevresel zararları önlenmesi yeterli değildir; aynı zamanda ekonomik kalkınmanın, doğayı tahrip eden bir süreç olmaktan çıkıp, onunla var olabilen bir yapıya bürünmesi gerekmektedir. Buna ek olarak, çevrenin yalnızca bugünkü kuşakların değil, gelecek kuşakların da ortak mirası

¹ KÜTÜKÇÜ Ahmet Emre / DAVAS Aslı / ÇAĞLAYAN Çiğdem / TOLUNAY Doğanay / GACAL Funda / YAVUZ Melike “Tek Sağlık Bakış Açısıyla İklim Değişikliği ve COVID-19 Pandemisi”, Çevre, İklim ve Sağlık için İş birliği Projesi Bilgi Notu, 2021, <https://www.env-health.org/wp-content/uploads/2021/01/Tek-Saglik-Bilgi-Notu.pdf>, (Erişim Tarihi: 28.05.2025), HOOK Leslie, “The Next Pandemic: Where is it Coming From and How Do We Stop It?”, Financial Times, 2020, <https://www.ft.com/content/2a80e4a2-7fb9-4e2c-9769-bc0d98382a5c> (Erişim Tarihi: 28.05.2025)

konumunda olması, kuşaklar arası adaletin sağlanması bakımından da çevrenin korunmasının temel bir zorunluluk olduğunu göstermektedir. Bu nedenle, doğal kaynakların akılcı ve sürdürülebilir şekilde hem bugünkü hem de gelecek kuşakların hak ve menfaatleri gözetilerek kullanılması bir zorunluluktur. Bu çerçevede sürdürülebilir kalkınma; mevcut neslin ihtiyaçlarını karşılarken doğal kaynakların tükenmesini ve çevrenin geri dönüşü olmayan biçimde tahrip edilmesini önleyip gelecek kuşaklara aktarılmasını, böylece çevresel değerlerin korunması ile ekonomik kalkınmanın dengeli biçimde sürdürülmesini esas alan bir anlayış olarak ortaya çıkmıştır². Sürdürülebilir kalkınma kavramı özünde ekonomik bir kavram olarak değerlendirilse de insan, çevre ve ekonomi ekseninde yer alan temel bir ilke olarak çevre hukukunun merkezine yerleşmesi nedeniyle multidisipliner bir bakış açısıyla ele alınması gerekmektedir. Buna paralel bir şekilde günümüzde çevresel düzenlemelerin, sürdürülebilir kalkınma anlayışından ayrı düşünülmesi olası değildir.³

Sürdürülebilir kalkınmanın sağlanabilmesi için fosil yakıtların kullanımından kaynaklanan sera gazı salınımlarının azaltılması, iklim değişikliğiyle mücadele perspektifinde ön plana çıkmaktadır. Bu çabaların bir uzantısı olarak, sürdürülebilir çevrenin optimum düzeyde sağlanabilmesi amacıyla kirletici faaliyetlerin ekonomik araçlarla azaltılması ve engellenmesi gündeme gelmiş, çevresel zararların mali araçlar vasıtasıyla kontrol altına alınması önem kazanmıştır. Bu yaklaşım, karbon fiyatlandırma mekanizmalarının ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Bu mekanizmalardan biri olan karbon vergisi, karbon emisyonlarını azaltmayı, adil gelir dağılımını ve kaynakların etkin kullanımını sağlamayı, ekonomik istikrarı desteklemeyi amaçlamakta ve ortaya çıkan negatif dışsallıkları içselleştirerek çevresel zararların azaltılmasını hedeflemektedir.⁴ Bu hedef kapsamında, sürdürülebilir kalkınma ile karbon vergisi arasında doğrudan ve işlevsel bir ilişkinin varlığı açıktır; zira karbon vergisi, yalnızca karbon emisyonlarını azaltmayı hedeflemekle kalmayıp, ekonomik verimliliği teşvik eden, çevresel bozulmayı sınırlandıran ve toplumsal refahı

² FREEMAN Chris/ SOETE Luc, Yenilik İktisadı, (çev. Ergun TÜRKCAN), TÜBİTAK Yayınları, Ankara, 2003, s.468

³ GÜNEŞ Ahmet M., Çevre Hukuku, Adalet Yayınevi, 6. Baskı, Ankara, Ekim 2024, s. 80

⁴ ÜZELTÜRK Hakan / BOZDOĞANOĞLU Burçin / TAŞ Bülent, Karbon Salınımının Önlenmesi: Karbon Vergisi ve Emisyon Ticaret Sistemi, Maliye Hesap Uzmanları Vakfı Yayınları, İstanbul, 2023, s.29, 30, OĞUZ Nur Sena / YILDIZ Seyfi, Bir Çevre Vergisi Olarak Karbon Vergisi, nadolu University Journal of Faculty of Economics, C. 6, S.1, 2024, s. 24

destekleyen çok boyutlu bir çevre politikası aracı olarak sürdürülebilir kalkınmanın ekonomik, çevresel ve sosyal boyutlarını somut biçimde güçlendirmektedir.

Karbon vergisinde esas amacın klasik vergilerde olduğu gibi yalnızca kamu geliri elde etmek olmayıp, çevrenin korunması ve iklim değişikliğiyle mücadele olması, bu vergiyi klasik vergilerden ayırmakta ve çevre hukukunun kendine has ilkeleri çerçevesinde incelenmesini zorunlu kılmaktadır⁵. Nitekim, devletlerin çevresel hedeflere ulaşabilmek amacıyla ekonomiye müdahalesi, karbon fiyatlandırma mekanizmalarıyla somutlaşarak meşrulaştırılmakta; üretici ve tüketici tercihlerinin değiştirilmesi, yenilenebilir enerjinin teşvik edilmesi gibi davranış değişikliklerinin gerçekleştirilmesinde verginin yönlendirici işlevi, etkin bir araç olarak ön plana çıkmaktadır. Bu bağlamda, karbon vergisinin işleyişi ve yapısı, sürdürülebilir kalkınmanın izleri ışığında, çevresel hedeflerin gerçekleştirilmesine katkısı ve ekonomik araç olarak yönlendirici potansiyeli bakımından detaylı bir şekilde ele alınmalıdır.

Bu çalışmanın birinci bölümünde, çevre ile sürdürülebilir kalkınma arasındaki ilişki ele alınacak; devletin sürdürülebilir kalkınmayı sağlama yükümlülüğü Anayasa çerçevesinde incelenerek, çevre politikası araçlarından biri olan çevre vergisi kavramı değerlendirilecektir. Bu kapsamda, uygulamadaki çevre verileri uluslararası örneklerle karşılaştırmalı olarak incelenecektir.

Çalışmanın ikinci bölümde ise iklim değişikliğini önlemeye yönelik uluslararası çabalar bağlamında karbon fiyatlandırma mekanizmalarına odaklanılarak, karbon vergisi sistemi detaylı biçimde ele alınacaktır. Son olarak, olası bir karbon vergisi düzenlemesinde dikkate alınması gereken hususlar, bu verginin yönlendirici işlevi ve toplumsal kabul edilebilirliği açısından değerlendirilecektir.

⁵ TURGUT Nühmet, “Çevre Hukukunun Temel Kaynakları”, Çevre Hukuku Sempozyumu, Türkiye Adalet Akademisi Yayınları, Ankara, 2006, s.15

BİRİNCİ BÖLÜM: SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA VE ÇEVRE KORUMANIN HUKUKİ TEMELLERİ

I. Sürdürülebilirlik Kavramı ve Çevre İlişkisi

Sürdürülebilirlik; fakirliğin ortadan kaldırılması, bir topluluğun yaşam standardının korunması, çevrenin ve iklim düzeninin korunması gibi pek çok konuyu kapsamına alan geniş bir kavramdır⁶. Sürdürülebilirliğin bağımsız bir şekilde tanımlanmaktan ziyade, farklı alanlara özgü kavramlarla tanımlandığı sıkça görülmektedir⁷. Bu nedenle sürdürülebilirliğin birçok farklı tanımına rastlamak mümkündür⁸. Latince “dayanmak, ayakta kalmak” anlamına gelen “sustinere” kelimesinden türetilmiştir⁹. Genel anlamıyla, bir şeyin aynı düzeyde sürdürülebilir olması¹⁰ veya sürdürülebilir olma durumu¹¹ olarak tanımlanabilir. Sürdürülebilirlikte temel amacın, mevcut koşulların korunması hatta imkân dahilinde geliştirilip iyileştirilerek gelecek kuşakların kaynaklarının güvence altına alınması olduğu ifade edilebilir¹².

⁶ ERBAŞ, Ali / UÇAR, Mustafa, “Sürdürülebilir Kalkınma ve Yeşil Muhasebe”, Vergi Raporu, Sayı 98, 2007, s.42

⁷ Yapılan bir çalışmaya göre; 2013 yılında yayımlanmış 253 araştırma makalesinin incelenmesi sonucunda, başlıklarında “sürdürülebilirlik” terimi geçmesine rağmen makalelerin %91,3’ünün bu kavramı açıkça tanımlamadığı görülmüştür. Çoğu araştırmacı sürdürülebilirliği bağımsız bir kavram olarak ele almazken, sürdürülebilir tarım, yapı, enerji gibi alanlara yönelik tanımlamalara yer vermiştir. Sürdürülebilirliği tanımlayan 22 çalışmada ise üç farklı kullanım veya tanım türü tespit edilmiştir. SALAS-ZAPATA, Walter Alfredo / RÍOS-OSORIO, Leonardo Alberto / CARDONA-ARIAS, Jaiberth Antonio, “Methodological Characteristics of Sustainability Science: A Systematic Review”, Environmental Development and Sustainability, S.19, 2016, s. 1132 – 1134, (Erişim Tarihi:11.05.2025)

⁸ SARAÇ, Bilal / ALPTEKİN, Nesrin, “Türkiye’de İllerin Sürdürülebilir Kalkınma Göstergelerine Göre Değerlendirilmesi”, Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi, C.13, S.1, 2017, s. 21 (Erişim Tarihi:11.05.2025)

⁹ Etymonline, Online Etymology Dictionary, <https://www.etymonline.com/> (Erişim Tarihi:11.05.2025)

¹⁰ Oxford, English Dictionary, <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/>, (Erişim Tarihi:11.05.2025)

¹¹ TDK, Güncel Türkçe Sözlük, <https://sozluk.gov.tr/> (Erişim Tarihi:11.05.2025)

¹² ERBAŞ, **Sürdürülebilir Kalkınma**, s.42. UYSAL Özgür, “Sürdürülebilir Büyüme Kavramının Çevre ve Ekonomik Boyutlarının Ayırıştırılması”, Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi, C.5, S.2, 2013, s.113

Sürdürülebilirlik görece yeni bir sayılabilecek bir yaklaşım olarak değerlendirilmesine rağmen insanlık tarihi boyunca kaygılar duyulan bir konu olmuş¹³, toplumların kültürel normlarının bir parçası haline gelmiştir¹⁴. 1700’lerde ormansızlaşmaya duyulan endişe sürdürülebilirlik kavramının ilk kez kullanılmasına yol açmıştır¹⁵. Madencilik faaliyetlerinde, aşırı kereste kullanımının ormansızlaşmaya yol açarak sektörün sürdürülebilirliğini tehdit etmesi üzerine Hans Carl von Carlowitz, ormanların sürdürülebilir şekilde yönetilmesi gerektiğini ifade etmiştir¹⁶. 19. yüzyılda tarımsal verimliliğe ve ormanların etkin yönetimine ilişkin çeşitli görüşler öne sürülmüş, sürdürülebilirlik kavramı ile dolaylı olarak ilişkilendirilebilecek fikirler ortaya koymuştur¹⁷. 1950’lerde öne sürülen balıkçılık ekonomisi teorisi kapsamında balıkçılık sektöründe, sürdürülebilir verim kavramı üzerinden kendisine yer bulmuş¹⁸ ve kaynakların dengeli ve sürekli kullanılması gerektiği ifade edilmiştir¹⁹.

Sanayi devrimi ile endüstriyel üretimdeki artış, doğal kaynakların hızla tüketilmesine ve çevrenin tahrip edilmesine neden olmuştur²⁰. Çevresel sistemler üzerindeki olumsuz etkilerin artması, nihayetinde çevresel sorunların artık göz ardı edilemeyecek kadar ciddi boyutlara ulaştığını göstermiştir. Bu çerçevede; küresel sistemi oluşturan ekonomik, politik, doğal ve sosyal unsurların birbiriyle olan etkileşimini anlamayı amaçlayan bir düşünce kuruluşu olan Roma Kulübü²¹ girişimiyle Massachusetts Institute of Technology (MIT) tarafından 1972’de yayımlanan *Büyümenin Sınırları* adlı rapor ile çevre ve ekonomik büyüme arasındaki çelişki ortaya konmuş, çevresel limitlere uygun sürdürülebilir bir gelişmenin sağlanması gerektiği ifade edilmiştir²². Çevreye yönelik kaygıların küresel çapta artmasıyla 1972 yılında Stockholm Konferansı düzenlenmiş, konferansta neticesinde

¹³ KUHLMAN Tom / FARRINGTON John, “What is Sustainability”, Sustainability, C. 2, S. 11, 2010, s. 3437(Erişim Tarihi: 11.05.2025)

¹⁴ SAKALASOORİYA Nishan, Conceptual Analysis of Sustainability and Sustainable Development, Open Journal of Social Sciences, C.9, S.3, ,2021, s. 397 (Erişim Tarihi: 11.05.2025)

¹⁵ THIELE Leslie Paul, Sustainability, 2. Bası, Polity Press, Cambridge, 2016 s. 29

¹⁶ **Ibid.**

¹⁷ KULA Erhun, History of Environmental Economic Thought, Routledge, Londra, 1998, s.151

¹⁸ **Ibid.**, s.108

¹⁹ **Ibid.**, s. 151

²⁰ COP Ruziye / ÇİFTCİ Sertaç, İşletmeler İçin Avrupa Yeşil Mutabakatı, 1. Baskı, Gazi Kitabevi, Ankara, 2023 s. 22

²¹ MEADOWS HAGE Donella / MEADOWS Dennis Lynn / RANDERS Jorgen / BEHRENS III William The Limits to Growth: A Report for The Club of Rome's Project on the Predicament of Mankind, Universe Books, New York, 1972, s.9

²² **Ibid.**, s.178 vd.

İnsan ve Çevre Bildirgesi kabul edilerek çevrenin ekonomik ve sosyal gelişimle ilişkisi vurgulanarak kalkınma ile çevre arasındaki bağı ortaya koyan birtakım ilkeler belirlenmiştir²³.

Sürdürülebilirlik kavramının çevresel kaygılarla şekillenen gelişim sürecine bakıldığında, ekonomik ve sosyal sistemlerin çevreyle doğrudan bağlantılı olduğu ve sürdürülebilirliğin temelinde çevrenin ve insanlığın korunmasının yer aldığı görülmektedir²⁴. Farklı alanlarda ele alınabilen bu kavram, özellikle kalkınma bağlamında çevresel ve ekonomik boyutlarıyla öne çıkmaktadır²⁵. Bu açıdan değerlendirildiğinde, sürdürülebilirliğin yalnızca çevreyle sınırlı kalmayıp politika, hukuk, iktisat, hak ve sosyal adalet gibi birçok alan arasında bağlantı kuran bir kavram olduğu anlaşılmaktadır²⁶.

A. Sürdürülebilir Kalkınma Kavramı ve Gelişimi

Sanayileşmenin neden olduğu çevresel tahribata ek olarak gelir dağılımındaki adaletsizliklerin artması, ekonomik büyümeye dayalı anlayışın sorgulanmasına açmıştır²⁷. Uluslararası alanda ilgi kazanan bu sorgulama, ekonomik büyüme ile çevresel ve sosyal değerler arasındaki dengenin önemini belirginleştirmiştir. Toplumsal gelişmenin sadece ekonomiyi değil, çevreyi ve gelecek nesillerin yaşamını da koruması gerektiği yönündeki düşüncelerin artışı, geleneksel kalkınma modelinin eleştirilmesine neden olmuştur²⁸. Nitekim, günümüzde kullanılan iktisadi kalkınma modellerinin çevreyi ve doğayı koruma hedefleri yoktur²⁹. Buna karşılık sürdürülebilir kalkınma; çevreyi korumayı, kaynak israfını önlemeyi ve ekonomik büyümeyi

²³United Nations, Report of the United Nations Conference on the Human Environment, <http://docs.un.org/en/A/CONF.48/14/Rev.1> (Erişim Tarihi: 18.03.2025)

²⁴ Sakalasooriya, Conceptual Analysis of Sustainability and Sustainable Development..., s. 397.

²⁵ RATIU Dan Eugen, "Creative Cities and/or Sustainable Cities: Discourses and Practices", City, Culture and Society, C.4, S. 3, 2013, s.127, ss.125 – 135 (Erişim Tarihi: 18.03.2025)

²⁶ TIRAŞ Hayrettin, "Sürdürülebilir Kalkınma ve Çevre: Teorik Bir İnceleme", Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, C.2, S.2, 2012, s. 59

²⁷ YILMAZ Hasan / YÜCEL Tarık "Sürdürülebilir Kalkınmanın Sağlanmasında Uluslararası Çalışmalar ve Eleştirileri", Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi, C.5, S.3, 2022, s. 694

²⁸ ACAR Yalçın, İktisadi Büyüme ve Büyüme Modelleri, 4. Bası, Vipaş Yayınları, Bursa, 2002, s.120

²⁹ GÜRLÜK Serkan, "Dünyada ve Türkiye'de Kırsal Kalkınma Politikaları ve Sürdürülebilir Kalkınma" Uludağ Üniversitesi İktisat Fakültesi Dergisi C.19, S.4, 2001. s. 9 – 10

amaçlayan uzun dönemli bir yaklaşımdır³⁰. Günümüzde ise sürdürülebilir kalkınmaya olan ihtiyaç gün geçtikçe artmakta, doğal kaynakların tüketimi ve çevresel tahribatın geri dönülemez bir noktaya gelmesinden endişe edilmektedir.

Sürdürülebilir kalkınma kavramı hem kalkınma hem de sürdürülebilirlik boyutlarını kapsayan çift yönlü doğası nedeniyle farklı disiplinlerde çeşitli şekillerde tanımlanmış ve anlamı literatüre bağlı olarak değişmiştir³¹. Literatüre göre değişen yapısı sürdürülebilir kalkınma kavramına ilişkin düzinelerce tanım yapılması sonucunu doğurmuştur³². Akademik ve politik literatürde, kendisine geniş bir yer edinebilmesi ise Birleşmiş Milletler 'in yürüttüğü uluslararası faaliyetler sayesinde. Nitekim, sürdürülebilir kalkınma ilk kez 1987 tarihli Brundtland Raporu'nda³³ *“Gelecek nesillerin kendi ihtiyaçlarını karşılama yeteneklerinden ödün vermeden bugünün ihtiyaçlarını karşılayan bir gelişim süreci”* olarak tanımlanmıştır³⁴. Freeman ve Soete'ye göre sürdürülebilir kalkınma; mevcut neslin ihtiyaçlarını karşılarken, doğal kaynakları tüketmeyecek şekilde kullanmayı ve çevreyi geri dönüşü olmayan biçimde tahrip etmeden gelecek kuşakların kullanımına aktarmayı hedefleyen bir ekonomik sistemdir³⁵. Munasinghe ise sürdürülebilir kalkınmayı daha geniş bir perspektiften ele alarak, bireylerin ve toplumların uzun vadede kendi hedeflerini gerçekleştirmelerine olanak tanıyan alternatiflerin artırılması süreci olarak tanımlamış, aynı zamanda bu sürecin ekonomik, sosyal ve ekolojik sistemlerin kendini yenileme kapasitesini korumayı da içerdiğini belirtmiştir³⁶. 2872 sayılı Çevre Kanunu'nun 2. maddesi ise sürdürülebilir kalkınma kavramının *“Bugünkü ve gelecek kuşakların, sağlıklı bir çevrede yaşamasını güvence altına alan çevresel, ekonomik ve sosyal*

³⁰ BEYHAN Eyüp, “Sürdürülebilir Kalkınma-Çevre ve Yerel Yönetimler”, Yerel Siyaset Aylık Bilimsel Siyasi Dergi, C.35, 2008, s.12

³¹ CIEGIS Remigijus / RAMANAUSKIENE Jolita / MARTINKUS Bronislovas, “The Concept of Sustainable Development and Its Use for Sustainability Scenarios”, Engineering Economics, 2009, C.62, S.2, s. 29

³² PEZZEY Jack, Economic Analysis of Sustainable Growth and Sustainable Development, World Bank, Washington DC.,1992, s.55

³³ United Nations, Report of the World Commission on Environment and Development: Our Common Future, A/42/427,1987, <https://digitallibrary.un.org/record/139811> (Erişim Tarihi: 18.03.2025)

³⁴ İngilizce orijinal metin: *“Sustainable development is development that meets the needs of the present without compromising the ability of future generations to meet their own needs”* **Ibid.**, para. 1

³⁵ Freeman / Soete, **Yenilik İktisadı**, s.468

³⁶ MUNASINGHE Mohan, “Sustainomics: a Trans-Disciplinary Framework for Making Development More Sustainable”, International Society for Ecological Economics, 2004, s.2

hedefler arasında denge kurulması esasına dayalı kalkınma ve gelişmeyi” ifade ettiğini belirtmiştir.

Seçilen tanımlardan da anlaşılabilirdiği gibi sürdürülebilir kalkınma tanımlarının ortak noktası; gelecek kuşakların sağlıklı bir çevrede yaşama hakkı, yoksulluğun ortadan kaldırılması, doğal kaynakların korunması ve ekonomik gelişim ile çevre arasındaki dengenin sağlanmasıdır. O halde sürdürülebilir kalkınma, ekonomiyle doğal kaynaklar arasındaki dengeyi gözetken, kalkınmanın faydalarını hem bugünkü hem de gelecek kuşakların kullanımına sunmayı hedefleyen ve çevre ile kalkınmanın uyumunu esas alan bir yaklaşımdır. Her ne kadar çeşitli kaynaklarda çevrenin korunmasının ekonomik kalkınmaya engel teşkil ettiği iddiası olsa da Herman Dally, büyüme ve kalkınma kavramlarının farklılığına işaret ederek kalkınma ve çevrenin birbirini tamamladığını ifade etmektedir. Dally’e göre; ekonomideki niceliksel artış büyüme olarak tanımlanırken, kalkınma ise ekonomideki niteliksel iyileşme ve potansiyel artış şeklinde tanımlanmaktadır³⁷. Ekonomik kalkınma ve çevre birbiriyle çatışmaz, aksine birbirlerini tamamlarlar. Nitekim sürdürülebilirlik ve kalkınma kavramlarının beraber kullanılması, kalkınmanın devamlılık gösteren bir süreç olduğunu ifade eder. Bruntland Raporu da benzer şekilde, sürdürülebilir kalkınmayı sabit bir denge hali olarak değil, kaynakların etkin kullanımı, yatırımların yönetimi, teknolojik gelişmelerin yönlendirilmesi ve kurumsal değişimlerin hem bugünün hem de geleceğin ihtiyaçlarına uygun bir biçimde şekillendiği bir değişim süreci olarak tanımlanmaktadır³⁸. O halde, bu kavramın zamana ve mevcut koşullara göre genişletilip daraltılabilecek dinamik bir yapısı olduğu ifade edilebilir.

³⁷ European Parliament, Policy Department Economic and Scientific Policy, The Potential Role of Carbon Tax in Climate Change Mitigation in the EU, IPOL-ENVI_ET(2007)385672, 2007, [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/etudes/join/2007/385672/IPOL-ENVI_ET\(2007\)385672_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/etudes/join/2007/385672/IPOL-ENVI_ET(2007)385672_EN.pdf) (Erişim Tarihi: 27.05.2025).

³⁸ Orijinal Metin: “*Yet in the end, sustainable development is not a fixed state of harmony, but rather a process of change in which the exploitation of resources, the direction of investments, the orientation of technological development, and institutional change are made consistent with future as well as present needs. We do not pretend that the process is easy or straightforward. Painful choices have to be made. Thus, in the final analysis, sustainable development must rest on political will.*” United Nations, **Our Common Future**, para. 35

Sürdürülebilir kalkınmanın ekonomi, sosyal ve çevre ayakları üzerinde temellenmiş üç ayaklı bir yapı olduğu söylenebilir³⁹. Sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması için bu üç alandaki politikaların birlikte çalışması ve birbirini desteklemesi gerekmektedir⁴⁰.

Sürdürülebilir kalkınmanın ekonomik boyutu daha önce yapılan açıklamalardan da anlaşılabileceği gibi refahı merkeze alır. Ekonomik boyut; sürekli üretimin sağlanması, borç seviyelerinin yönetilebilir olması, sektörel dengelerin ve bütünlüğünün korunmasını gerekli kılar⁴¹. Sürdürülebilirliğin çevre ve sosyal boyutu üzerinde negatif bir etkide bulunabilecek ekonomik değişiklikler ve düzenlemelerden kaçınılması şarttır⁴². Bu bağlamda kaynakların tükenme riskine karşılık, yenilenebilir kaynak kullanımı üzerine temellenmiş bir ekonomik sistem sürdürülebilirliğin temelinde yer almaktadır⁴³. Ekonomik sürdürülebilirliğin hem üretim hem de tüketim aşamasını kapsamına aldığı düşünüldüğünde, üretim ve tüketim alışkanlıklarının değiştirilmesine yönelik düzenleme ve teşvikler ekonomik boyutun amaçlarını gerçekleştirmesi için şart haline gelmektedir. Bu kapsamda, dışsallıkların fiyata dahil edilmesi ve kirleten öder ilkesi gibi bazı çevre politikası araçları sürdürülebilir kalkınmanın sağlanabilmesi için kaçınılmaz bir gerekliliktir⁴⁴. Dolayısıyla, ekonomik boyut; çevreye zarar vermeyen, yenilenebilir kaynak kullanımını temel alan ve sosyal adaleti gözetten bir yaklaşım ile sürdürülebilir kalkınmanın asli unsurlarından biri haline gelmektedir.

³⁹ Yılmaz/Yücel, **Sürdürülebilir Kalkınmanın Sağlanmasında Uluslararası Çalışmalar ve Eleştirileri**, s. 695, Ciegis, **The Concept of Sustainable Development and Its Use for Sustainability Scenarios**, s. 32

⁴⁰ Sustainable Development, European Commission, https://policy.trade.ec.europa.eu/development-and-sustainability/sustainable-development_en (Erişim Tarihi: 20.03.2025)

⁴¹ GOODLAND Robert, "Sustainability: Human, Social, Economic and Environmental", Editör: Ted Munn, Encyclopedia of Global Environmental Change, Wiley, 2002, s.2, HARRIS Jonathan M., "Basic Principles of Sustainable Development", Global Development and Environment Institute Working Paper No. 00-04, Tufts University, 2000, s.5 <https://sites.tufts.edu/gdae/files/2019/10/00-04Harris-BasicPrinciplesSD.pdf> (Erişim Tarihi: 18.03.2025)

⁴² GEDİK Yasemin, "Sosyal, Ekonomik ve Çevresel Boyutlarla Sürdürülebilirlik ve Sürdürülebilir Kalkınma" International Journal of Economics, Politics, Humanities & Social Sciences, C. 3, S. 3, 2020, s.210

⁴³ VIVIEN Franck / Dominique "Sustainable Development: An Overview of Economic Proposals", SAPIENS, 2008, C.1, S.2, s.4

⁴⁴ ERGÜN Turan / ÇOBANOĞLU Nesrin, "Sürdürülebilir Kalkınma ve Çevre Etiği", Ankyra: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2012, C.3, S.1, s.101

Sürdürülebilir kalkınmanın ekonomik boyutu, kaynakların etkin kullanılmasıyla mümkündür. Bu ise sürdürülebilir kalkınmanın çevresel boyutunu işaret eder. Nitekim, çevresel sürdürülebilirliğe göre insan refahını korumak için doğal sermayenin korunması gerekir⁴⁵. Bu nedenle çevresel sürdürülebilirlikte hedef; ekosistem işlevlerini ve biyolojik çeşitliliği koruyarak doğal kaynakların dengeli kullanımını sağlamak, yenilenemeyen kaynakların tüketimini ikamelerle dengelemek ve insan faaliyetlerini çevresel sınırlar içinde tutmaktır⁴⁶. Bu sayede şimdiki ve gelecek kuşakların sağlıklı bir çevrede yaşama hakları da korunacaktır⁴⁷. Çoğu ekosistem fonksiyonunun ikamesi olmadığından, geri dönüşü olmayan tahribatlar kesinlikle önlenmelidir⁴⁸. Çevrenin ve biyoçeşitliliğin korunabilmesi için atmosfere zararlı gazların salınımının azaltılması, doğayı daha az kirleten hammaddelerin tercih edilmesi, sürdürülebilir enerji kaynaklarının kullanılması ve enerji verimliliğinin artırılması gereklidir⁴⁹. Başka bir ifadeyle sürdürülebilir kalkınmanın çevresel boyutu, çevreye zarar verecek her türlü eylem ve politikadan kaçınılması gerektiğini ifade eder.

Sürdürülebilir kalkınma kavramı incelenirken, genellikle ekonomi ve çevre boyutuna odaklanılsa da bu kavramın toplum ve bireyi de kapsamına alan bütüncül bir yaklaşım olduğu, bu nedenle sosyal açıdan da incelenmesi gerektiği ifade edilmelidir⁵⁰. Sosyal boyut, bir toplumun oluşturan üyelerin temel ihtiyaçlarının karşılanmasını hedef alır. Bu çerçevede, insan hakları, çalışma hakları ve kuşaklar arası adalet gibi konuları kapsamına alarak bireylerin özgürlüklerini, sağlık, eğitim, barınma, eşitlik ve siyasal katılım gibi temel ihtiyaçlarını sürdürülebilir bir şekilde güvence altına almayı amaçlar⁵¹. Sürdürülebilirliğin sosyal boyutu, toplumsal normlar ve sosyal sermaye aracılığıyla sosyal ve kültürel sistemlerin dayanıklılığını korur,

⁴⁵ Goodland, **Sustainability: Human, Social, Economic and Environmental**, s.2

⁴⁶ Tıraş, **Sürdürülebilir Kalkınma ve Çevre: Teorik Bir İnceleme...**, s.61, Harris, **Basic Principles of Sustainable Development**, s.6

⁴⁷ BİLGİLİ Muhammed Yunus, "Ekonomik, Ekolojik ve Sosyal Boyutlarıyla Sürdürülebilir Kalkınma" Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, C.10, S.49, 2017, s.564

⁴⁸ Goodland, **Sustainability: Human, Social, Economic and Environmental**, s.2

⁴⁹ MORELLİ John, "Environmental Sustainability: A Definition for Environmental Professionals", Journal of Environmental Sustainability, C.1, S.1, 2011, s.6,

⁵⁰ GOEL Sachin / SIVAM, Alpana "Social Dimensions In The Sustainability Debate: The Impact Of Social Behaviour In Choosing Sustainable Practices In Daily Life", International Journal of Urban Sustainable Development, C.7, S.1, 2015, s.62

⁵¹ GILBERT Richard / STEVENSON Don / GIRARDET Herbert / STREN Richard, Making Cities Work: The Role of Local Authorities in the Urban Environment, Earthscan, Londra, 2013, s.12, AKGÜL Urungu, "Sürdürülebilir Kalkınma: Uygulamalı Antropolojinin Eylem Alanı", Antropoloji Dergisi, S.24, 2010, s.157,

kırılganlığı azaltır ve küresel iş birliği ile sosyal istikrarı destekler⁵². Bu hedeflere ise ancak gelecek kuşakların yaşayacakları çevrenin korunarak kalkınmanın gerçekleştirilmesiyle ulaşılabilir.

Sürdürülebilir kalkınmanın kapsamlı yapısını daha iyi anlayabilmek ve çevreyle olan ilişkisini kurabilmek için tarihsel gelişim sürecinin incelenmesi gereklidir. Ancak, çevresel problemleri kapsamına alan ve çevreye yönelik düzenleme getiren uluslararası sözleşmelerin yaklaşık sayısının bin olduğu tahmin edilmektedir⁵³. Bu nedenle yalnızca küresel nitelikleri ve getirdikleri temel düzenlemeler aracılığıyla somut değişimlere yol açan belgeler ele alınmıştır. Bu tercih, söz konusu düzenlemelerin sürdürülebilir kalkınma ve çevre hukukunun şekillenmesinde yapıtaşı niteliğinde olmalarından kaynaklanmaktadır.

1. Stockholm Bildirgesi

Çevresel sorunların küresel bir mesele olduğu anlaşıldıkça, uluslararası gündemde daha fazla yer almaya başlamıştır. Bu kapsamda, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından insanların geleceğini korumak amacıyla atılması gereken adımları tartışmak amacıyla 1972 yılında Stockholm Konferansı gerçekleştirilmiştir. Konferansta, yenilenebilir kaynaklara yönelmenin gerekliliğiyle ekonomik kalkınma ve çevrenin birbirleriyle uyumlu hale getirilmesi için atılması gereken adımlar ele alınmış, sonucunda ise 26 maddeden oluşan bir Sonuç Bildirgesi⁵⁴ ve 109 öneriden oluşan Eylem Planı kabul edilmiştir⁵⁵.

⁵² Ciegis, *The Concept of Sustainable Development and Its Use for Sustainability Scenarios*, s.33

⁵³ VERHEYEN Roda / BUCK Matthias “Umweltvölkerrecht,” içinde *Umweltrecht*, der. Hans-Joachim Koch, München: C.H. Beck, 2007, aktaran GÜNEŞ Ahmet M., *Çevre Hukuku*, Adalet Yayınevi, 6. Baskı, Ankara, Ekim 2024, s. 345

⁵⁴ UN Documents Gathering a Body of Global Agreements, Declaration of the United Nations Conference on the Human Environment
<http://www.un-documents.net/unchedec.htm> (Erişim Tarihi: 21.03.2025)

⁵⁵ ANTON Donald K. / SHELTON Dinah L., *Environmental Protection and Human Rights*, Cambridge University Press, New York, 2011, s. 68, United Nations, Report of the United Nations Conference on the Human Environment, <https://docs.un.org/en/A/CONF.48/14/Rev.1> (Erişim Tarihi: 18.03.2025)

Stockholm Konferansı uluslararası çevresel sorunların ele alındığı ilk büyük konferans olmasının yanı sıra⁵⁶, uluslararası çevre hukukunun gelişiminde bir dönüm noktasıdır⁵⁷. Bildirge'nin ilk maddesinde insan hakları ve çevre arasında bağlantı kurularak insan onuruna yarışır bir çevrede yaşamının temek hak olduğu, buna ek olarak insanın çevreyi koruma ve geliştirme ödevinin olduğu ifade edilmiştir⁵⁸. Bildirge, insan haklarından yararlanılabilmesi için sağlıklı bir çevrenin elzem olduğunu işaret etmektedir. Bu kapsamda devletler; doğal kaynakları ve ekosistemleri korumalı⁵⁹ ve bu kaynaklar üzerindeki mevcut ve gelecek kuşakların menfaatini gözetmeli⁶⁰, yenilenebilir kaynakların üretim kapasitesini koruyarak geliştirmeli⁶¹, kirlilik sorunlarının çözümü için mücadele etmelidir⁶².

Bildirge'nin başlangıç metninde, bugünkü ve gelecek nesillere ait olan çevreyi korumanın ve iyileştirmenin öncelikli bir hedef haline geldiği belirtilmiş, sosyal ve ekonomik kalkınma hedefleriyle uyum içerisinde bu hedefin gerçekleştirilmesi gerektiği ifade edilerek çevrenin korunması ile kalkınma arasındaki bağa işaret edilmiştir⁶³. Bu ifadeye ek olarak Stockholm Konferansı'nın hazırlık toplantılarında çevre ile kalkınma arasındaki bağımlı ilişkiyi vurgulayan “eko-kalkınma” (eco-development) kavramı ile sürdürülebilir kalkınma kavramının temelleri atılmıştır⁶⁴. Bildirge'nin 8. ilkesinde yer verilen ekonomik ve sosyal kalkınmanın insanların yaşam kalitesini iyileştirmek için gerekli olduğu ifadesi, bunu destekler niteliktedir⁶⁵.

⁵⁶ ÖNDER Özgür / YAMAN Murat, “Çevre ve Etik Açısından Sürdürülebilir Kalkınma”, Makro Gelişme Dinamiklerinin Mikro Temelleri, Editör: Üzeyir Aydın, Gülçin Güreşçi, Academia Yayınevi, Kütahya, 2018, s.118

⁵⁷ Yasemin Özdek, İnsan Hakkı Olarak Çevre Hakkı, TODAİE Yayınları No: 249, Ankara, 1993, s.73

⁵⁸ United Nations, **Report of the United Nations Conference on the Human Environment** , Principle 1.

⁵⁹ **Ibid.**, Principle 2, 3, 4

⁶⁰ **Ibid.**, Principle 2, 5

⁶¹ **Ibid.**, Principle 3,5

⁶² **Ibid.**, Principle 6, 7

⁶³ **Ibid.**, para, 6

⁶⁴ LENSCHOW Andrea, Environmental Policy Integration- Greening Sectoral Policies in Europe, Earthscan Publication, Londra, 2002, s. 5.

⁶⁵ United Nations, **Report of the United Nations Conference on the Human Environment** ,Principle. 8.

Stockholm Konferansı'nın bir diğer önemli sonucu da Birleşmiş Milletler Çevre Programı'nın kurulmasıdır⁶⁶. Bu programın temel amacı, çevrenin durumunu izlemek, bilimsel verilere dayanan politikalar oluşturulmasına katkı sağlamak ve küresel çevre sorunlarına çözüm üretmektir⁶⁷.

Stockholm Konferansı'nı önemli yapan, kalkınma, çevreyle insan hakları arasındaki güçlü bağa dikkat çekerek sürdürülebilir kalkınma kavramının temellerini atması ve Birleşmiş Milletler Çevre Programı'nın kurulmasını sağlayarak uluslararası çevre hukuku açısından güçlü bir dayanak oluşturmıştır.

2. Brundtland Raporu

Stockholm Konferansının ardından, Birleşmiş Milletlere bağlı Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu tarafından yapılan çalışmalar neticesinde Brundtland Raporu adıyla da bilinen Ortak Geleceğimiz Raporu 1987 yılında yayınlanmıştır. Bu raporun en önemli özelliği; sürdürülebilir kalkınma kavramına bilinirlik kazandırması ve en yaygın kabul gören tanımı yapmış olmasıdır. Diğer bir önemli özelliği ise sürdürülebilir çevre konusunda ayrıntılı bir tespit yaparak nüfus ve insan kaynakları, ekosistem, enerji, endüstri gibi birçok konuyu ele almasıdır⁶⁸.

Rapora göre çevre ve ekonomik kalkınma birbirine sıkı sıkıya bağlıdır; çevresel kaynakların tüketilmesi çevrenin bozulmasına, çevrenin bozulması ise ekonomik kalkınmaya zarar vermektedir⁶⁹. Bu nedenle, çevre ve ekonomik kalkınma arasında denge kurulması önemlidir. Dengenin kurulabilmesi içinse uluslararası iş

⁶⁶United Nations. General Assembly, Institutional and Financial Arrangements for International Environmental Co-Operation, A/RES/2997(XXVII) 1973,

<https://digitallibrary.un.org/record/191561?v=pdf#files> (Erişim Tarihi: 22.03.2025)

⁶⁷ UN Environmental Programme, UNEP: 50 Years of Environmental Milestones, <https://www.unep.org/environmental-moments-unep50-timeline> (Erişim Tarihi: 22.03.2025)

⁶⁸ SÜT GÖKER Çağır, Sürdürülebilir Çevre Hedefinde Enerjinin Vergilendirilmesi, On İki Levha Yayıncılık, 1. Bası, İstanbul, 2019, s.16

⁶⁹ SUM Man Chin / HILLS Peter "Interpreting Sustainable Development", Journal of Environmental Sciences, C.10, S.2, 1998, s.133, United Nations General Assembly, Development and International Economic Co-Operation: Environment Report Of The World Commission On Environment and Development Note By The Secretary-General", 1987, s. 48 <https://digitallibrary.un.org/record/139811?v=pdf> (Erişim Tarihi: 23.03.2025)

birliği elzemdir.⁷⁰ Raporda yer verilen tespitler uyarınca, gelişmiş ölkelerdeki üretim ve tüketim kirliliğe; gelişmemiş ölkelerdeki yoksulluk ise çevre tahribatına neden olarak sürdürülebilirliği engellemektedir.⁷¹

Bruntland Raporu'nda, herkesin sağlık ve refahlarını koruyabilecek bir çevrede yaşama hakkının olduğu ifade edilmiştir⁷². Buna göre devletler, mevcut ve gelecek kuşakların menfaatleri doğrultusunda, çevreyi ve doğal kaynakları korumak ve sürdürülebilir bir biçimde kullanmakla mükelleftir⁷³. Bununla birlikte devletler, ekonomik fayda sağlarken çevreye zarar verebilecek her türlü faaliyeti için önlem almalıdır⁷⁴. Buna rağmen beklenmedik zarar meydana gelmesi durumunda, zarar veren veyahut kirletenler, mevcut zararı karşılamalıdır⁷⁵. Devletlerin, sürdürülebilir çevreyi korumak için kamu ve özel sektörü kapsayan önlemler alması gerektiği belirgin hale getirilmiştir⁷⁶. Bir başka deyişle, kirleten öder ilkesi uyarınca çevreyi kirletenler bedelini ödemelidir.

3. Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı

1992 yılında Rio de Jenerio'da, literatürde Rio Konferansı olarak da anılan Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı, (UNCED) 176 devlet, elliden fazla hükümetlerarası kuruluş, binlerce şirket ve sivil toplum kuruluşunun katılımıyla gerçekleştirilmiştir⁷⁷. Bu konferans sonucunda; çevre, sürdürülebilirlik ve kalkınma kavramları bütüncül bir yaklaşımla ele alınmış; sürdürülebilir kalkınma, ormanların ve biyoçeşitliliğin korunması ve iklim değişikliği gibi çevresel problemlerin üzerinde durularak bu problemlerin ancak devletlerin iş birliğiyle çözülebileceği

⁷⁰ KELEŞ, Ruşen / Can Hamamcı / Aykut Çoban, Çevre Politikası, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara 2015 s.328

⁷¹ United Nations General, **Report Of The World Commission**, s.40.

⁷² **Ibid.**, s.339

⁷³ **Ibid.**, s.339

⁷⁴ **Ibid.**, s. 340

⁷⁵ **Ibid.**, s. 340

⁷⁶ Süt Göker, **Sürdürülebilir Çevre Hedefinde Enerjinin Vergilendirilmesi**, s.17

⁷⁷ SANDS Philippe / PEEL Jacqueline / FABRA Adriana / MACKENZIE Ruth, *Principles of International Environmental Law*, 4. Bası, Cambridge University Press, Cambridge, 2018, s.40

vurgulanmıştır⁷⁸. Bir başka deyişle, konferansın merkezinde sürdürülebilir kalkınma ve çevre tahribatının engellenmesi yatmaktadır⁷⁹.

Konferans neticesinde Orman İlkeleri ve Biyoçeşitlilik Sözleşmesi, Gündem 21, Rio Bildirgesi ve BM İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi, kabul edilmiştir. Bu metinlerle, sürdürülebilir kalkınma ilkesinin gelişme politikalarının dayanağı olması gerektiği ifade edilmiştir⁸⁰. Kabul edilen metinlerden BM İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi, Gündem 21 ve Rio Bildirgesi konumuzla yakın ilgisi nedeniyle incelenecek, diğer metinlere çalışma kapsamında yer verilmeyecektir.

a. Rio Bildirgesi

Stockholm Bildirgesinin devamı olarak görülen Rio Bildirgesi⁸¹ sürdürülebilir kalkınmanın uluslararası hukuk çerçevesinde geliştirilebilmesini sağlama amacıyla devletler ile halklar arasındaki iş birliğinin temelini düzenleyen yirmi yedi ilkeden oluşmaktadır⁸². Tıpkı Bruntland Raporu'nda olduğu gibi Rio Bildirgesi'nde de odak nokta, sürdürülebilir kalkınma kavramıdır⁸³.

Rio Bildirgesi'nin ilk maddesi; insanları sürdürülebilir kalkınmanın merkezine koyarak, insanların çevreyle uyumlu, sağlıklı ve üretken hayat sürme hakkına sahip olduklarını ifade eder⁸⁴. Bu maddede insanların çevreye karşı sorumluluğuna yer verilmemesi, bazı yazarlar tarafından çevre hakkı için ileri bir adım atılmadığı

⁷⁸ Özdek, **İnsan Hakkı Olarak Çevre Hakkı**, s. 79

⁷⁹ SARIBEYOĞLU SKALAR Meltem, *Uluslararası Hukuk ve Sürdürülebilir Kalkınma*, Beta, İstanbul, 2015, s.29

⁸⁰ GÜNEŞ Ahmet Mithat, **Çevre Hukuku**, s.88, Özdek, **İnsan Hakkı Olarak Çevre Hakkı**, s: 79.

⁸¹ United Nations General Assembly, Report of the United Nations Conference on Environment and Development (UNCED), A/CONF.15 1/26/Rev.1(Vol.II), 1992, s. 47

<https://digitallibrary.un.org/record/168679?v=pdf> (Erişim Tarihi: 16.03.2025)

⁸² Sands, **Principles of International Environmental Law**, s. 41

⁸³ CORDONIER SEGGER Marie-Claire / KHALFAN Ashfaq *Sustainable Development Law Principles, Practices and Prospects*, Oxford University Press, Oxford, 2004 s.20 aktaran Saribeyoğlu Skalar s.30

⁸⁴ United Nations General Assembly, Report of the United Nations Conference on Environment and Development, (UNCED), A/CONF.151/26/Rev.1 (Vol.I), 1992, s. 3

<https://www.un.org/esa/dsd/agenda21/Agenda%2021.pdf> (Erişim Tarihi: 21.03.2025)

yönünde yorumlanmıştır⁸⁵. Belirtmek gerekir ki, bu tutum Rio Bildirgesi'nin kalkınmayı çevreden öne koyduğunu göstermez; aksine Bildirge'nin 4.maddesinde, sürdürülebilir kalkınmanın sağlanabilmesi için çevreyi korumanın kalkınma sürecinin ayrılmaz bir parçası olduğu ifade edilmiştir⁸⁶. Bu ifade, Rio Bildirgesi'nde sürdürülebilir kalkınmanın tanımlanmaya en yakın olduğu ifadedir⁸⁷. Nitekim sürdürülebilir kalkınma kavramına Bildirge'nin birçok maddesinde yer verilmiş olsa da kavram açık veya dolaylı bir şekilde tanımlanmamıştır⁸⁸.

Rio Bildirgesi'nde dikkat çeken başka bir nokta, devletlerin ekosistemlerin sağlığını ve bütünlüğünü korumak için işbirliği yapmaları gerektiğini ifade etmesidir⁸⁹. Çevre tahribatına her ülke farklı oranda etkide bulunduğu için devletlerin ortak ama farklılaştırılmış sorumlulukları vardır⁹⁰. Devletlerin çevresel zararda sorumluluğu da düzenlenerek sorumluluk ve tazminat konularında ulusal hukuk geliştirilmesi gerektiği ifade edilmiştir⁹¹.

Devletler arasındaki sürdürülebilir kalkınma ve çevre politikalarına dair görüş ayrılıkları ve çevre hakkı kavramına tam olarak yer vermemesi, beklenen etkinin tam anlamıyla gerçekleşmesini engellemiş olsa da⁹² sivil toplum kuruluşlarının konferansa katılımı, çevresel konularda uluslararası bir sivil toplum bilincinin oluşmasına önemli bir katkı sağlamıştır⁹³.

⁸⁵ PALLEMAERTS Marc, "Stockholm'den Rio'ya Uluslararası Çevre Hukuku: Geleceğe Doğru Geri Adım Mı?", (Çev. Bülent Duru), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi, C. 52, S. 01, 1997, s.625

⁸⁶ United Nations General Assembly, Report of the United Nations Conference on Environment and Development (UNCED), A/CONF.151/26/Rev.I (Vol. I); The Rio Declaration on Environment and Development, 1992, principle 4, https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/generalassembly/docs/globalcompact/A_CONF.151_26_Vol.I_Declaration.pdf

⁸⁷ KASIMBAZI Emmanuel, An International Legal Framework for Forest Management and Sustainable Development, Annual Survey of International & Comparative Law, C.2, S.1, Article 6, 1995, s.89

⁸⁸ TURGUT Nükhet, Çevre Hukuku, 2. Baskı, Ankara, 2001, s. 179

⁸⁹ United Nations General Assembly, UNCED A/CONF.151/26/Rev.I (Vol. I); The Rio Declaration on Environment and Development, principle 7

⁹⁰ Ibid.

⁹¹ Ibid., principle 13

⁹² Özdek, İnsan Hakkı Olarak Çevre Hakkı, s. 80

⁹³ KABOĞLU İbrahim Ö., Dayanışma Hakları, TODAİE İnsan Hakları Araştırma ve Derleme Merkezi, Ankara, 1996, s. 34.

Bildirge her ne kadar bağlayıcı olmasa da Rio Bildirgesi'nin bazı hükümleri yeni oluşan teamül hukukunun şekillenmesinde etkide bulunmuş gelecekteki hukuki düzenlemelere yön vermiş, bağlayıcı ve bağlayıcı olmayan birçok uluslararası belgede yer almıştır⁹⁴. Özellikle ihtiyat ilkesi, ulusal ve uluslararası yargı organları tarafından sıkça referans alınmıştır⁹⁵.

b. Gündem 21

Gündem 21, kabul edildiği dönemdeki acil sorunları ele alarak gelecek yüzyılda karşılaşılması muhtemel zorluklara hazırlık yapmak amacıyla oluşturulmuş küresel bir eylem planıdır⁹⁶. Tıpkı Rio Bildirgesi gibi herhangi bir bağlayıcılığı olmayan yumuşak hukuk belgesidir⁹⁷. Bir giriş ve “*Sosyal ve Ekonomik Boyutlar*”, “*Kalkınma için Kaynakların Korunması ve Yönetilmesi*”, “*Başlıca Grupların Güçlendirilmesi*” ve “*Uygulama Araçları*” başlıklı dört kısımdan oluşmaktadır.

Kalkınma için Kaynakların Korunması ve Yönetimi’nde ise doğal kaynakların muhafaza edilerek sürdürülebilir kullanımı için çevrenin korunmasına ilişkin politikalar yer almaktadır⁹⁸. Sosyal ve Ekonomik Boyutlar başlıklı bölümde; yoksulluk, tüketim alışkanlıkları, sürdürülebilir şehirleşme ve çevre ile kalkınmanın karar alma süreçlerine dahil edilmesini amaçlayan politikaları içeren eylem ve hedefler belirtilmiştir⁹⁹. Başlıca Grupların Rolünün Güçlendirilmesi kısmında, sürdürülebilirliğin bir diğer boyutu olan kadınlar, gençler, sivil toplum kuruluşları, iş dünyası ve bilim insanlarının rollerinin önemi vurgulanmaktadır¹⁰⁰. Son bölüm olan Uygulama Araçlarında; Finansal kaynaklar, teknoloji transferi, eğitim, uluslararası hukuki ve kurumsal düzenlemeler ile karar alma süreçleri için bilgi sağlama gibi sürdürülebilir kalkınma hedefinin uygulanmasını sağlamaya yönelik çeşitli

⁹⁴ Sarıbeyoğlu Skalar, **Uluslararası Hukuk ve Sürdürülebilir Kalkınma**, s.33, Sands, **Principles of International Environmental Law**, s. 41.

⁹⁵ **Ibid.**

⁹⁶ United Nations General Assembly, **UNCED A/CONF.151/26/Rev.I (Vol. I)**, s.12

⁹⁷ Sands, **Principles of International Environmental Law**, s. 43

⁹⁸ **Ibid.**, s.111.

⁹⁹ United Nations General Assembly, **UNCED A/CONF.151/26/Rev.I (Vol. I)** s.14

¹⁰⁰ **Ibid.**, s.373.

mekanizmalar gösterilmektedir¹⁰¹. Gündem 21'in bölümleri incelendiğinde; uluslararası işbirliğini teşvik ederek çevre ve kalkınma kaygılarını gidermek için temel ihtiyaçların karşılanması, herkesi için yaşam standartlarını iyileştirecek önlemler alınması ve ekosistemleri koruyarak daha güvenli ve refah bir gelecek sağlama hedefi üzerine temellendiği görülmektedir.

Bununla birlikte belirtmek gerekir ki, Gündem 21'in uluslararası alanda birçok önemli katkısı olmuştur. Sürdürülebilir Kalkınma Komisyonu'nun kurulması buna örnek olarak verilebilir¹⁰². Gündem 21, Uluslararası Hukuki Enstrümanlar ve Mekanizmalar başlıklı bölümüyle; çevre ve kalkınmayı kapsamına alan sözleşme, protokol, karar gibi hukuki araçların etkin bir şekilde takip edilerek uygulanmasının önemini belirtmektedir¹⁰³. Teamül hukuku kuralları içermesi ve yeni teamül hukuku kurallarının oluşmasına temel olacak ilkelere de yer vermektedir¹⁰⁴. Böylece, sürdürülebilir kalkınma hedefine ulaşılabilmesi için hukuki düzenlemelerin sahip olduğu önem vurgulanmaktadır. Bununla birlikte; devletler, uluslararası kuruluşlar ve sivil toplum aktörleri arasındaki işbirliğinin önemini belirtilerek çevre ve kalkınma alanında yeni hukuk ve politika mekanizmalarının geliştirilmesini teşvik etmiştir¹⁰⁵.

4. Aarhus Sözleşmesi

Çevresel Konularda Bilgiye Erişim, Çevresel Karar Verme Sürecine Halkın Katılımı ve Yargıya Başvuru Sözleşmesi, literatürdeki diğer bir adıyla Aarhus Sözleşmesi, 1998 tarihinde toplanan Birleşmiş Milletler Avrupa Ekonomik Komisyonu tarafından kabul edilerek 2001 yılında yürürlüğe konmuştur. Çevre hakkının açık ve kapsamlı bir biçimde yer verildiği ilk uluslararası sözleşmedir¹⁰⁶. Aarhus Sözleşmesi, çevre hakkının hukuki güvence altına alınması ve etkin bir

¹⁰¹ *Ibid.*, s. 412

¹⁰² Sürdürülebilir Kalkınma Komisyonu'nun yerini 2014'de BM kararıyla "çevresel hükümetler-arası yüksek düzey siyasi forum" almıştır. United Nations, The Future We Want, A/CONF.216/L.1, 2012, s.16, para. 84 <https://digitallibrary.un.org/record/3826773?v=pdf>

¹⁰³ United Nations General Assembly, UNCED A/CONF.151/26/Rev.1 (Vol. I) s.469,

¹⁰⁴ Sands, *Principles of International Environmental Law*, s. 44

¹⁰⁵ *Ibid.*

¹⁰⁶ United Nations, Convention on Access to Information, Public Participation in Decision-Making and Access to Justice in Environmental Matters, , 1998, Article 1, [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:22005A0517\(01\)](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:22005A0517(01)) (Erişim Tarihi: 24.03.2025)

biçimde korunabilmesi hedeflenmektedir¹⁰⁷. Sözleşmenin giriş bölümünde çevre hakkının temel insan haklarından olduğu vurgulanarak yaşam hakkı ve insan refahı dahil olmak üzere temel insan haklarından yararlanılabilmesi için çevre hakkının temel bir unsur olduğu belirtilmiştir¹⁰⁸. Bu kapsamda, çevreyi korumaya, geliştirmeye ve sürdürülebilir kalkınmaya duyulan gereksinimi vurgulayarak, sürdürülebilir kalkınmanın daha iyi anlaşılabilmesi için çevre eğitimi geliştirmek ve bu konuda halkın bilinçlendirilmesini ve katılımını teşvik etmektedir¹⁰⁹.

Aarhus sözleşmesi, çevre hakkını açık bir biçimde tanımlayan ilk uluslararası sözleşme olmasının yanı sıra, bu hakkın güvence altına alınabilmesi için vatandaşların karar alma süreçlerine katılımı¹¹⁰, kişilerin çevresel bilgi edinme hakkı¹¹¹, ve yargıya başvurma hakkı¹¹² olmak üzere üç usuli araç öngörmektedir. Sözleşme hükümlerinin etkin biçimde uygulanabilmesi için taraf devletlerin sınırları belirli, açık ve anlaşılır bir çerçeve çizmeleri, bireylerin kendi haklarını koruyabilmeleri için bilinçlenmelerine yardım etmeleri ve çevreyi koruma amacı taşıyan ulusal örgüt ve kuruluşları desteklemeleri gerekmektedir¹¹³.

Aarhus Sözleşmesi'nin bir diğer önemli özelliği ise çevre hakkının etkin kullanımını sağlamak amacıyla ölçü norm işlevi görmesi ve yorum kaynağı olarak kullanılmasıyla asgari bir hukuki standart getirmesidir¹¹⁴. Çevresel problemlerin evrenselliği düşünüldüğünde, çevre hakkına ilişkin uluslararası bir standart konması, temel hak ve özgürlüklerden yararlanılması ile bu hak ve özgürlüklerin korunmasını sağlaması bakımından elzemdir.

¹⁰⁷ HAYWARD Tim, *Constitutional Environmental Rights*, Oxford University Press, New York, 2005, s.177.

¹⁰⁸ United Nations, **Convention on Access**, s.2

¹⁰⁹ **Ibid.**

¹¹⁰ **Ibid.**, article 6, 7, 8

¹¹¹ **Ibid.**, article 4,5

¹¹² **Ibid.** article 9

¹¹³ **Ibid.**, article 3.

¹¹⁴ SEMİZ Yasemin, “Anayasa Mahkemesi’nin Çevre Hakkı Perspektifi”, *Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi*, C: 4, S: 2, Aralık 2014, s. 42.

5. 2000 Birleşmiş Milletler Binyıl Kalkınma Hedefleri

189 ülkenin katılımıyla 2000 yılında gerçekleşen Birleşmiş Genel Kurul toplantısı sonucunda Binyıl Bildirgesi kabul edilmiştir¹¹⁵. Bu bildirgeyle özgürlük, barış, eşitlik, dayanışma, doğaya saygı, paylaşılmış sorumluluk, küresel hastalıklarla ve yoksullukla mücadele gibi üzerinde çalışılması işbirliği gerektiren temel değerlere vurgu yapılmıştır¹¹⁶.

Binyıl Hedefleri'yle bahsedilen temel değerlere yönelik ulusal ve uluslararası düzeyde sekiz hedef ortaya konmuştur¹¹⁷. Bu sekiz hedef; yoksulluk ve açlığın sona erdirilmesi, eğitim ve toplumsal cinsiyet eşitliğinin tesis edilmesi, salgın hastalıklarla mücadele, anne ve çocuk sağlığının iyileştirilmesi, sürdürülebilir çevre ve küresel kalkınma ortaklığı gibi insana ve çevreye yöneliktir¹¹⁸.

Konumuzla ilgisi bakımından doğaya saygı başlığının ayrıca açıklanması gerekmektedir. Doğaya saygı başlığında; sürdürülebilir kalkınma anlayışı çerçevesinde tüm canlı türlerine ve doğal kaynakların yönetimine özen gösterilerek mevcut zenginliklerin gelecek kuşaklara aktarılabilceği vurgusu yapılmış, sürdürülebilir olmayan üretim ve tüketim kalıplarının mevcut ve gelecek kuşaklar menfaatine terk edilmesi gerektiği ifade edilmiştir¹¹⁹.

Binyıl Bildirgesi, daha sonraki yıllarda düzenlenen Monterrey Kalkınma Finansmanı, Johannesburg Sürdürülebilir Kalkınma, 2015 Sonrası Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri gibi birçok önemli BM Konferansı için referans noktası olmuştur¹²⁰.

¹¹⁵ United Nation General Assembly, United Nations Millennium Declaration A/RES/55/2, 2000, <https://docs.un.org/en/A/RES/55/2> (Erişim Tarihi: 21.03.2025)

¹¹⁶ **Ibid.** para. 2

¹¹⁷ Bu hedeflerin 2015 yılına kadar gerçekleştirilmesi hedeflenmekteydi. Hedeflere ilişkin rapor için bkz: United Nations, The Millennium Development Goals Report, New York, 2015, [https://www.un.org/millenniumgoals/2015_MDG_Report/pdf/MDG%202015%20rev%20\(July%201\).pdf](https://www.un.org/millenniumgoals/2015_MDG_Report/pdf/MDG%202015%20rev%20(July%201).pdf) (Erişim Tarihi: 28.03.2025)

¹¹⁸ **Ibid.**

¹¹⁹ United Nation General Assembly, **United Nations Millennium Declaration**, para. 6

¹²⁰ Sarıbeyoğlu Skalar, **Uluslararası Hukuk ve Sürdürülebilir Kalkınma**, s.48

6. Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi

2002 tarihinde Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı'nın ardından geçen 10 yılın sonunda sonra, Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi düzenlenmiştir. Konferansta Rio Bildirgesi'nden sonraki süreç ve gelişmeler değerlendirilmiş, çevreyi koruyarak sürdürülebilir kalkınmanın sağlanmasına hizmet edebilecek eylemler üzerine tartışılmıştır¹²¹. Konferans neticesinde, "Sürdürülebilir Kalkınma Dünya Zirvesi Uygulama Planı" ve "Sürdürülebilir Kalkınmaya Dair Johannesburg Bildirgesi" adıyla iki uluslararası belge duyurulmuştur¹²². Siyasi Bildiri'nin yükümlülük içermemesi ve yaptırımlar öngörmemesi nedeniyle geniş bir etki alanının olmadığı söylenilebilir. Uygulama Planı ise oldukça kapsamlı bir yapıya sahip olup 170 madde ve eklerinden oluşmaktadır.

Bildirge'nin sürdürülebilir kalkınmanın birbirini tamamlayan ve güçlendiren üç temel bileşen olan çevrenin korunması, sosyal gelişim ve ekonomik kalkınma üzerine inşa edildiği ifade edilmektedir¹²³. Bu doğrultuda doğal kaynakların korunarak yönetilmesi, üretim ve tüketim tercihlerinin dönüştürülmesi ve yoksullukla mücadele edilmesinin¹²⁴ sürdürülebilir kalkınmanın amacı olduğu vurgulanmıştır¹²⁵. Yerel, ulusal, bölgesel ve küresel düzeylerde benimsenen bu yaklaşım, sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşmak için uluslararası işbirliğini elzem görmektedir¹²⁶.

¹²¹ United Nation General Assembly, Ten-Year Review of Progress Achieved in the Implementation of the Outcome of the United Nations Conference on Environment and Development A/Res/55/199, 2001, s.3-4 <https://docs.un.org/en/A/Res/55/199> (Erişim Tarihi: 31.03.2025) SCHRIJVER Nico, Natural Resources, Permanent Sovereignty Over, Max Planck Encyclopedias of International Law, 2008, <https://opil.ouplaw.com/display/10.1093/law:epil/9780199231690/law-9780199231690-e1442?rkey=T9tERM&result=2&prd=MPIL> (Erişim Tarihi: 31.03.2025)

¹²² United Nations, Report of the World Summit on Sustainable Development, A/CONF.199/20, 2002, <https://docs.un.org/en/A/CONF.199/20> (Erişim Tarihi: 31.03.2025)

¹²³ United Nation General Assembly, **Ten-year Review of Progress**, s.3-4

¹²⁴ Bildirge'nin ikinci paragrafında insancıl, adil ve duyarlı bir küresel toplum inşa etmeye arzusu vurgulanmaktadır. Sürdürülebilir kalkınmanın üç ayağını da desteklemesi bakımından yoksulluğun ortadan kaldırılması elzem görülmektedir. Nitekim, gelişmiş ve gelişmemiş ülkeler arasındaki farklılığın sürdürülebilir kalkınmaya engel teşkil etmemesi gereklidir. **Ibid.**, s.1, MARONG Alhaji B.M., "From Rio to Johannesburg: Reflections on the role of international legal norms in sustainable development", Georgetown International Environmental Law Review, C.16, S.1, 2003, s.32

¹²⁵ United Nations, **Report of the World Summit on Sustainable Development**, s.2

¹²⁶ **Ibid.**, s.1-5

Uygulama Planı ekleri arasında sürdürülebilir kalkınmanın tesis edilmesini sağlama amacına yönelik olan Yenilenebilir Enerji Bildirgesi yer almaktadır. Yenilenebilir Enerji Bildirgesi'nde fosil yakıtlar ve sera gazlarının neden olduğu iklim değişikliğinin ve çevre kirliliğinin önlenmesinde alternatif enerji üretim yollarının önemi vurgulamaktadır¹²⁷.

7. Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Konferansı (Rio+20)

1992 yılında gerçekleştirilen Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı'nda kabul edilen bildiri ile Agenda 21 kapsamında ortaya konan eylem planlarının işleyişini değerlendirmek amacıyla 20 sene sonra Rio+20 adıyla da bilinen Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Konferansı düzenlenmiştir.

Konferansın neticesinde, “İstedğimiz Gelecek” (The Future We Want) adlı sonuç belgesi yayınlanmıştır¹²⁸. Bu belge, mevcut ve gelecek nesillerin refahını korumak ve geliştirmek amacıyla çevresel, sosyal ve ekonomik sürdürülebilirliğin sağlanarak sürdürülebilir kalkınmaya ulaşılmasını hedeflemektedir¹²⁹. Sürdürülebilir kalkınma hedefinin gerçekleştirilebilmesi için önceki ilkelerin aynen kabul edilip üzerlerine yenileri eklenerek¹³⁰ yeşil ekonomiye geçişin önemi vurgulanmıştır¹³¹.

Bildirgeye göre; sürdürülebilir kalkınmanın sağlanabilmesi için öncelikle yoksulluğun ortadan kaldırılması gerekmektedir¹³². Bu hedefe ek olarak, sürdürülebilir olmayan üretim ve tüketimin terk edilerek sürdürülebilir olanların teşvik edilmesi, sosyal ve ekonomik kalkınmanın özünü oluşturan doğal kaynakların korunarak etkin yönetimi “asli gereklilik ve üst hedef” olarak belirlenmiştir¹³³. Bildirge, sürdürülebilir kalkınmanın tam anlamıyla gerçekleştirilebilmesi için ekonomik, sosyal ve çevresel unsurların bir bütün olarak değerlendirilerek aralarındaki ilişkilerin daha kapsamlı

¹²⁷ Süt Göker, *Sürdürülebilir Çevre Hedefinde Enerjinin Vergilendirilmesi*, s.27

¹²⁸ United Nation, *The Future We Want*, para 1

¹²⁹ *Ibid.*

¹³⁰ *Ibid.*, para. 15

¹³¹ *Ibid.*, para. 12

¹³² *Ibid.*, para. 2

¹³³ *Ibid.*, para. 4

incelenmesi gerekmektedir¹³⁴. Bu ifade, sürdürülebilir kalkınmanın tek bir alana ilişkin düzenlemeyle sağlanamayacağını belirtmesi bakımından oldukça önemlidir. Nitekim bildirgeye göre sürdürülebilir kalkınmanın merkezinde insan olduğu ifade edilerek¹³⁵ temel insan hakları, ulusal ve uluslararası düzeyde demokrasi, iyi yönetim ve hukuk üstünlüğü gibi kavramların sürdürülebilir kalkınma için gerekli olduğu belirtilmiştir¹³⁶.

Bildirge'nin bir diğer önemli özelliği ise uluslararası konferans ve anlaşmalar vasıtasıyla kabul edilen tüm sürdürülebilir kalkınma hedeflerine erişilebilmesi için siyasi iradenin güçlendirilmesi, taahhütlerin artırılması¹³⁷ ve bu amaçla ayrı bir üst yapının oluşturulmasına karar verilmesidir¹³⁸.

8. 28 Temmuz 2022 Birleşmiş Milletler Genel Kurulu Kararı

Temiz ve sağlıklı bir çevrede yaşam hakkının insan hakkı olduğu 28 Temmuz 2022 yılında, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından kabul edilmiştir¹³⁹. İlgili kararda, 25 Eylül 2015 tarihli “Transforming Our World: The 2030 Agenda for Sustainable Development” belgesiyle ortaya konan kapsamlı, evrensel ve insan odaklı sürdürülebilir kalkınma hedefleriyle Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Konferansı'nın sonuçları ve bu kapsamda ortaya çıkan İsteddiğimiz Gelecek belgesi hatırlatılmıştır. Mevcut ve gelecek nesillerin menfaatini sağlamak amacıyla, sürdürülebilir kalkınmanın sosyal, ekonomik ve çevresel ayaklarının çevrenin korunmasını sağlamasıyla birlikte; insan refahı, yaşam, sağlık, gıda, barınma, su hakkı gibi temel insan haklarını desteklediği kabul edilmiştir¹⁴⁰. İklim değişikliğinin neden olduğu etkinin ve doğal kaynakların sürdürülebilir olmayan kullanımının sürdürülebilir çevre amacına zarar verdiği ifade edilerek, sürdürülebilir olmayan

¹³⁴ *Ibid.*, para. 3

¹³⁵ *Ibid.*, para. 6

¹³⁶ *Ibid.*, para. 10

¹³⁷ *Ibid.*, para. 18

¹³⁸ *Ibid.*, para. 84.

¹³⁹ United Nations General Assembly, The Human Right to a Clean, Healthy and Sustainable Environment A/RES/76/300, 2022. <https://docs.un.org/en/A/RES/76/300>, (Erişim Tarihi: 30.03.2025)

¹⁴⁰ *Ibid.*, s. 1

kalkınmanın mevcut ve gelecek nesillerin insan haklarından yararlanmalarına engel olabilecek nitelikte acil ve ciddi bir tehdit olduğu kabul edilmiştir¹⁴¹.

Bu karar uyarınca Birleşmiş Milletler, sürdürülebilir bir çevrede yaşama hakkının temel bir insan hakkı olduğunu ve diğer haklarla bağlantılı bulunduğunu vurgulayarak, devletlerin, uluslararası kuruluşların, ticari işletmelerin ve ilgili diğer tüm aktörlerin, herkesin yararlanabileceği temiz, sürdürülebilir ve sağlıklı bir çevre sağlama sorumluluğunu üstlenmesi, bu sorumlulukların yerine getirilebilmesi için gerekli politikaların benimsenmesi ve uluslararası işbirliğinin güçlendirilmesi gerektiğini ifade etmektedir¹⁴².

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun bu kararı ile sürdürülebilir kalkınmanın, sürdürülebilir çevrenin ve insan haklarının korunması için elzem olduğu ifade edilmiştir.

B. Devletin Çevreyi Koruma ve Sürdürülebilir Kalkınmayı Sağlama Yükümlülüğü

Sürdürülebilir kalkınmanın üç ayağı insan ile çevre ve ekonomi arasındaki ilişkiyi yeniden şekillendirerek sağlıklı bir çevre ve sosyal adalete uygun düzenlemeler yapılmasını zorunlu kılmaktadır. Bu ise sürdürülebilir kalkınmanın hukuk normları vasıtasıyla korunması ve güçlendirilmesi gereken bir kavram olduğunu göstermektedir. Nitekim daha önce de bahsedildiği gibi sürdürülebilirlik sadece çevre ve ekonomiyle sınırlı olan bir alan değildir; hukuk, hak ve sosyal adalet gibi kavramları da kapsamına alan ve onların desteğiyle temellendirilebilen bir olgudur. Hukuk normlarının, toplumsal düzeni sağlayarak bireylerin haklarını ve geleceğini güvence altına alması hukukun sürdürülebilir kalkınmanın temel dayanaklarından biri olduğunu göstermektedir. Ekonomik gelişmenin sürdürülebilir olması için sağlıklı bir çevre gereklidir; ancak sağlıklı bir çevrenin sağlanabilmesi için insanların temel ihtiyaçlarının karşılandığı adil bir topluma ihtiyaç vardır. Adil bir toplum ise ancak

¹⁴¹ Ibid., s. 2

¹⁴² Ibid., s. 3

temel hak ve özgürlüklerin muhafaza edildiği, haklardan tam ve etkili yararlanılabilen hukuk devletlerinde mümkündür. Bu bağlamda daha önce bahsedilen uluslararası sözleşmeler, deklarasyonlar ve konferanslar, devletlerin bu kavramları iç hukuklarına dahil etmelerini şiddetle önererek hukuki düzenlemelerin önemini işaret etmiştir.

Bu bağlamda sürdürülebilir kalkınma, hukuki düzenlemelerle güvence altına alınarak, çevresel koruma, ekonomik büyüme ve sosyal adalet arasındaki dengeyi sağlamayı amaçlayan bağlayıcı bir ilke haline gelmelidir. Devletlerin bu üç ayağı da koruyup geliştirmesi sadece sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması bakımından değil, sosyal adaletin tesis edilmesi ve gelecek nesillerin yaşamının garanti altına alınmasını bakımından da bir gerekliliktir. Dolayısıyla, ulusal ve uluslararası hukuk düzenlemeleri, devletlere ve özel sektöre çevreye duyarlı politikalar benimseme ve uygulama yükümlülüğü getirilmektedir.

Sürdürülebilir kalkınma kavramı, birçok ülkenin anayasasında yer bulmuş olsa da ¹⁴³ 1982 Anayasası'nda bu kavrama doğrudan yer verilmemiştir. Fakat, bu durum 1982 Anayasası'nda sürdürülebilir kalkınma kavramına ilişkin unsurlara rastlanılmadığı anlamına gelmemektedir. Aksine, sürdürülebilir kalkınma hem uluslararası hukuk konusu olmasıyla iç hukuka dahil olarak hem de sürdürülebilir kalkınmanın üç boyutunun, anayasadaki hak ve yükümlülükler ile temel ilkelere dayanması nedeniyle anayasayla doğrudan temas halindedir. Bir başka ifade ile Anayasa'nın 90. maddesi ve anayasada yer verilen temel hak ve özgürlükler, sürdürülebilir kalkınma ile anayasayla ilişkisinin temelinde yatmaktadır.

Uluslararası sözleşmelerin iç hukuk sistemine dahil edilmesi usulü, Anayasa'nın 90. maddesinde düzenlenmektedir¹⁴⁴. İlgili madde, Anayasa'ya uygun

¹⁴³ Arjantin, Güney Afrika, Belçika anayasalarında sürdürülebilir kalkınma kavramına yer verilmiştir. Boyar, s.1926 Guatemala, Portekiz, Uganda, Polonya, Litvanya, İsveç, Bolivya, Ekvator, Venezuela, Kolombiya ve Salvador anayasalarında ise bu konuda göndermelerde bulunulmuştur. Bkz Michel Prieur, 'L'environnement' in Michel Troper and Dominique Chagnollaud (eds) *Traité international du droit constitutionnel* (Tome 3, Dalloz 2012) s.621. aktaran Boyar, s. 1926

¹⁴⁴ Belirtmek gerekir ki sürdürülebilir kalkınmaya ilişkin ilkelerin belirlendiği uluslararası belgelerin çoğu soft law olarak nitelendirilmektedir. Fakat sürdürülebilir kalkınmaya ilişkin hard law olarak nitelendirilebilecek çeşitli unsurlar da mevcuttur; çevrenin korunması, ekonomik kalkınma, eşitlik, sosyal adalet gibi. Bu hususun daha derin bir tartışma konusu olması hasebiyle, bu çalışma

olarak yürürlüğe konan her anlaşmanın Türk hukuk düzeninin bir parçası haline gelerek kanun gibi sonuç doğuracağını; söz konusu uluslararası anlaşmaların Anayasa'ya aykırılık iddiasıyla Anayasa Mahkemesi'ne taşınamayacağını ve temel hak ve özgürlüklere ilişkin milletlerarası anlaşma hükümleriyle kanun hükümlerinin çatışması halinde, milletlerarası anlaşma hükümlerinin esas alınacağını belirtilmektedir. Bu madde, söz konusu anlaşmaların iç hukuk düzeninde kapladığı yerin önemi göstermektedir. İlgili maddeden de anlaşıldığı üzere, uluslararası hukuk normlarıyla iç normları, aynı hukuk düzeninin bir parçasıdır. Dolayısıyla sürdürülebilir kalkınma, uluslararası sözleşmeler vasıtasıyla iç hukukun bir parçası olmakta ve çeşitli hak ve yükümlülükler doğurmaktadır. Bunu destekler nitelikte Anayasa Mahkemesi 2009 tarihli bir kararında Dünya Doğa Şartı'na ve Stockholm Bildirgesi'ndeki yer alan çevre hakkına aykırı bir düzenlemenin, Anayasa'nın 90. maddesiyle çeliştiğini vurgulamıştır¹⁴⁵. Sonuç olarak, sürdürülebilir kalkınma kavramının uluslararası hukuka ilişkin bir konu olması, iç hukuk düzeninin de bir parçası haline geldiği sonucunu doğurmaktadır.

1982 anayasası her soruna kapsamlı çözüm üretme hedefi nedeniyle oldukça detaylıdır. Çıkarıldığı dönemdeki koşullar çerçevesinde hukuki bir problem teşkil etmeyen ancak toplumsal sorunların konusu olabilecek siyasi, sosyal, ekonomik ve ideolojik hususlar dahi anayasa vasıtasıyla çözümlenmeye çalışılmıştır¹⁴⁶. Bu nedenle 1982 anayasasında sürdürülebilir kalkınma gibi toplumsal sorunlara birçok noktadan temas eden bir kavramın yansımalarına rastlamak mümkündür. Sürdürülebilir kalkınmanın kişilerin toplumların, kurumların ve ulusların birbirleriyle ve doğayla olan ilişkilerini düzenleyen ve taraflara çeşitli hak ve yükümlülükler öngören bir kavram olması, anayasayla ayrıca temas etmesine neden olmaktadır. Nitekim sürdürülebilir kalkınmanın merkezinde yatan bugünkü ve gelecek nesillerin sağlıklı

kapsamında belgelerin hard law – soft law niteliğinin derinine inmeden uluslararası anlaşma olmaları bağlamında incelenecektir. Bkz: BOYAR Oya, Anayasa ve Sürdürülebilir Kalkınma, İstanbul Hukuk Mecmuası C.78, S.4, 2020, s.1939

¹⁴⁵ AYM, E. 2004/70, K. 2009/7, T. 15.01.2009

Benzer şekilde “(...) Yasa'nın gerekçesinde de belirtildiği gibi sürdürülebilir kalkınma ilkesinin 1987 Birleşmiş Milletler Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu'nun Ortak Geleceğimiz Raporu, 1992 Rio Çevre Dünya Zirvesi, 2002 Johannesburg Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi gibi uluslararası çalışmalara paralel olarak çevre hakkını daha kapsamlı ve etkin şekilde korumayı amaçladığı gözetildiğinde, çevre hakkının norm alanını daraltmadığı sonucuna varılmıştır” AYM, E. 2006/99, K. 2009/6, T. 15.01.2009

¹⁴⁶ Bülent Tanör, İki Anayasa 1961-1982, s. 132

bir çevrede yaşam haklarının korunması amacı, yani kuşaklar arası adalet kavramı; bir neslin, doğal ve kültürel mirası gelecek nesillere en az kendi devraldığı durumda aktarması gerektiği fikrine dayanarak çevresel kaynakların sürdürülebilir biçimde kullanılması, ekosistemlerin korunması ve gelecek kuşakların ihtiyaçlarının göz ardı edilmemesini gerektirmektedir¹⁴⁷. Bu kapsamda çevre hakkı, yaşama ve sağlık hakkı, özel yaşam ve konut dokunulmazlığı hakkı sürdürülebilir kalkınmanın ve anayasanın kesiştiği haklardandır. Bu haklara ek olarak çevre hakkına ilişkin diğer unsurları düzenleyen; kıyıların kullanımına dair 43. madde, toprakların korunmasına ve çiftçilerin toprak sahibi olmasına yönelik 44. madde, tarım arazilerinin hayvancılık ve üreticiye korunmasına dair 45. madde, tarihî, kültürel ve doğal mirasın korunmasına dair 63. madde, ormanların korunmasına ilişkin 169. madde ve orman köylüsünün korunmasını öngören 170. madde sürdürülebilir kalkınmanın amaç ve hedefleriyle uymaktadır. Bu doğrultuda sürdürülebilir kalkınma kavramının, uluslararası hukuk kurallarından bağımsız olarak, çeşitli hukuki düzenlemeler vasıtasıyla, anayasa içerisinde doğrudan veyahut dolaylı bir biçimde yer aldığı söylenebilir.

1. Sosyal Devlet İlkesi Kapsamında Devletin Yükümlülüğü

1982 Anayasası'nın 2. maddesi, Türkiye sosyal bir hukuk devleti olduğunu belirtmektedir. Sosyal devletin temel amacı, sosyal adaleti, sosyal güvenliği ve sosyal refahı tesis etmektedir¹⁴⁸. Bu bağlamda sosyal hukuk devleti, insan onurunu korumak amacıyla vatandaşlara asgari bir yaşam düzeyi sağlamayı görev edinerek sosyal ve ekonomik hayata müdahale eder, sosyal adaleti gözetir, güçsüzleri güçlüler karşısında koruyarak eşitliği sağlar, birey ile toplum yararını uzlaştırır, toplum dayanışmasını güçlendirir ve toplumsal dengeleri gözetir¹⁴⁹.

Sürdürülebilir kalkınmanın şimdiki ve gelecek kuşakların eşit şartlara sahip olmasına yönelik kaygıları ile gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasındaki adil paylaşımaya yönelik kaygıları, sosyal adalet anlayışıyla örtüşmektedir. Sosyal devletin

¹⁴⁷ BIRNIE Patricia / BOYLE Alan / REDGWELL Catherine, International Law & the Environment, 3. Bası, Oxford University Press, Oxford, 2009, s. 119

¹⁴⁸ AYM, E.2017/156, K.2019/37, T:15.05.2019, RG.25.07.2019-30842

¹⁴⁹ AYM, E. 2012/40 K. 2012/158, T. 18.10.2012

sosyal adaleti tesis etme görevi Anayasa'nın Devletin Temel Amaç ve Görevleri başlıklı 5. maddesinde ifade edilmiştir. İlgili maddeye göre devlet, kişilerin ve toplumun refah, huzur ve mutluluğunu sağlamak; temel hak ve hürriyetleri, sosyal hukuk devleti ve sosyal adalet ilkeleriyle bağdaşmayacak biçimde sınırlandıran siyasi, sosyal ve ekonomik engelleri ortadan kaldırmak ve bireyin maddi ve manevi varlıklarının gelişimi için gerekli koşulları hazırlamakla yükümlüdür. Bu doğrultuda, sürdürülebilir kalkınmanın temel hedeflerinden biri anayasal düzeyde kendisine karşılık bulmaktadır.

Anayasa'nın 166. maddesinde yer verilen *“Ekonomik, sosyal ve kültürel kalkınmayı, özellikle sanayi ve tarımın yurt düzeyinde dengeli ve uyumlu biçimde hızla gelişmesini, ülke kaynaklarının döküm ve değerlendirilmesini yaparak verimli şekilde kullanılmasını planlamak, bu amaçla gerekli teşkilatı kurmak Devletin görevidir.”* hükmü uyarınca devlet sosyal adaletin tesis edilebilmesi için planlama faaliyetlerinde bulunmakla yükümlüdür. Madde gerekçesiyle beraber incelendiğinde görülmektedir ki planlama faaliyetleri ile hedeflenen sosyal, ekonomik ve kültürel kalkınmanın dengeli tesis edilmesi ve ülke kaynaklarının verimli bir biçimde kullanımının sağlanılarak sanayi ve tarım gibi sektörlerde gelişmeyi teşvik etmektir¹⁵⁰. Buna ek olarak; milli tasarrufu artıracak, üretimi ve istihdamı geliştirecek, fiyat istikrarını sağlayacak tedbirler alınarak toplum yararı ön planda tutulmakta ve kaynakların verimli kullanımı hedeflenmektedir¹⁵¹. Bu amaç doğrultusunda birçok planlama faaliyeti Anayasanın *“Temel Hak ve Ödevler”* başlıklı ikinci kısmının *“Sosyal ve Ekonomik Haklar ve Ödevler”* bölümünde ve *“Malî ve Ekonomik Hükümler”* başlıklı dördüncü kısmında öngörülmüştür¹⁵². İlgili bölümlerde öngörülen haklar, Gündem 30 ile belirlenen sürdürülebilir kalkınma hedefleriyle örtüşmektedir¹⁵³. Bu çerçevede sürdürülebilir kalkınmanın üç boyutu ve hedeflerinin anayasada kendine yer bulduğu ifade edilebilir.

¹⁵⁰ T.C. Anayasa Mahkemesi, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası (Gerekçeli), 3. Baskı, Anayasa Mahkemesi Yayınları, 2021 s. 1066 https://www.anayasa.gov.tr/media/7465/gerekceli_anayasa_2021.pdf (Erişim Tarihi: 18.03.2025)

¹⁵¹ *Ibid.*

¹⁵² Süt Göker, *Sürdürülebilir Çevre Hedefinde Enerjinin Vergilendirilmesi*, s.31, Boyar, *Anayasa ve Sürdürülebilir Kalkınma*, s. 1951-1952

¹⁵³ Anayasa'nın 10. maddesinde yer alan cinsiyet eşitliğinin sağlanması Gündem 2030'un Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin Sağlanması hedefine (5. hedef), 41. maddede düzenlenen aile planlaması Sağlıklı ve Kaliteli Yaşam hedefine (3. hedef), 45. maddede yer alan tarımsal planlama Açlığa Son hedefine (2. hedef), 48. maddedeki özel teşebbüslerin sosyal amaçlara uygun çalışması İnsana Yakışır İş ve

Sosyal devlet anlayışının ekonomik ve sosyal hayat üzerinde aktif müdahaleyi meşru kılan bir devlet yapısı olması¹⁵⁴, vergilendirme alanında da müdahaleci vergilendirme yaklaşımının benimsenmesi sonucunu doğurmaktadır¹⁵⁵. Müdahaleci vergilendirme anlayışına göre devlet vergileri gelir elde etme amacıyla sınırlı olmaksızın; sosyal ve ekonomik politikalarını uygulamak ve yönlendirmek içinde kullanılmaktadır¹⁵⁶. Yönlendirici vergiye en çok ihtiyaç duyulan alanlardan birinin çevre koruma olması¹⁵⁷, kanaatimizce sosyal devlet olmanın da bir gerekliliğidir. Kişilerin temel hak ve özgürlüklerini güvence altına alma sorumluluğunun bir parçası olarak sosyal devlet, çevre kirliliğini önlemek ve çevreyi korumakla yükümlüdür. Zira çevre hakkı, yalnızca bireylerin yaşam kalitesini doğrudan etkileyen bir hak olmakla kalmaz, aynı zamanda asgari yaşam koşullarının sağlanması için temel bir gereklilik de teşkil eder. Dolayısıyla çevre kirliliğine neden olan eylemlerin ve sürdürülebilir çevre amacına hizmet etmeyen her türlü faaliyetin vergilendirilmesi, sosyal devletin bir gereğidir. Bu doğrultuda ileride detaylı olarak incelenecek olan çevresel mali yükümlülükler, sağlıklı bir çevrede yaşamın ve sürdürülebilir bir toplumun sağlanmasında kritik role sahiptir.

2. Anayasa Madde 17: Kişinin Dokunulmazlığı, Maddi ve Manevi Varlığı

Anayasa'nın 17. maddesi, "*Herkes, yaşama, maddî ve manevî varlığını koruma ve geliştirme hakkına sahiptir.*" hükmüyle yaşam hakkını güvence altına

Ekonomik Büyüme hedefine (8. hedef), 49. maddede çalışanların yaşam düzeyini yükseltmeye yönelik tedbirler yine 8. hedefe, 50. maddedeki çocuklar, kadınlar ve engellilerin çalışma koşullarının iyileştirilmesi Eşitsizliklerin Azaltılması hedefine (10. hedef), 55. maddede adaletli ücret ve sosyal yardımlar Yoksulluğa Son hedefine (1. hedef), 56. madde sağlık hizmetleri 3. hedefe, 57. madde şehir, çevre ve konut planlaması Sürdürülebilir Şehirler ve Topluluklar hedefine (11. hedef), 58. madde gençlerin korunması Nitelikli Eğitim hedefine (4. hedef), 60 ve 61. maddeler sosyal güvenlik hakkı 1. hedefe, 131. madde yükseköğretim planlaması 4. hedefe, 168. madde doğal kaynakların verimli kullanımı Sorumlu Tüketim ve Üretim hedefine (12. hedef), 171. madde kooperatifçilik ve tüketici hakları hem 8. hem 12. hedefe ve 172. maddede esnaf ile sanatkarların korunması da 8. Hedefi ile çeşitli noktalardan benzerlik taşımaktadır.

¹⁵⁴ ÖZBUDUN Erdoğan, Türk Anayasa Hukuku, 25. Baskı, Yetkin Yayınları, 2025, s. 22

¹⁵⁵ Coşkun Can Aktan, Vergi Cilt-I: Vergi Teorisi, Vergi Politikası, Normatif Vergi Hukuku, Seçkin Yayınları, Ankara, 2020, s.213.

¹⁵⁶ GÜMÜŞKAYA Gamze, Türk Vergi Hukukunun Anayasal Temelleri Bakımından Çevresel Vergileme, Prof. Dr. Nami Çağan Anısına Vergilendirme Yetkisi Sempozyumu Bildiri Kitabı, Editör: Prof. Dr. Cenker Göker, Dr. Öğretim Üyesi Zeynep Müftüoğlu, Atılım Üniversitesi Yayınları, Ankara 2023, s.80

¹⁵⁷ GÖKER Cenker, Yönlendirici Vergilendirme, Turhan Kitabevi, Ankara, 2011, s. 70, Aktan Coşkun, s.215.

almaktadır. Madde gerekçesinde, başta yaşam hakkı olmak üzere kişilerin maddi ve manevi varlıklarını koruma ve geliştirme haklarının teminat altına alınmasının, anayasal hak ve özgürlükler sistemi içinde hiyerarşik bir bütünlükte olduğu ifade edilmektedir¹⁵⁸. Bu bütünlük, özünde yaşama hakkının varlığına içkin bir öncelik ve zorunluluk ilişkisi temelinde inşa edilmektedir. Zira, hak ve özgürlüklerin etkin biçimde kullanılabilmesi, yaşama hakkının sağlanmasına tabiidir¹⁵⁹.

Yaşam hakkına dair güncel yaklaşımlar, bu hakkı yalnızca bireyin fiziksel varlığını koruma yükümlülüğüyle sınırlı görmemekte; ona ekonomik ve sosyal boyutlar kazandırarak “yaşanabilir bir hayat” ilkesini de içerecek şekilde genişletmektedir¹⁶⁰. Bu yaklaşıma göre, yaşam hakkı; bireyin yeterli gıdaya erişimini, sağlık hizmetlerinden yararlanmasını ve sağlıklı bir çevrede yaşam sürmesini de güvence altına alan kapsayıcı bir hak olarak değerlendirilmektedir. Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme’nin 6. maddesini¹⁶¹ Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komitesi tarafından da bu doğrultuda yorumlamıştır¹⁶². Yine aynı yoruma göre, çevresel tahribat, iklim değişikliği ve sürdürülebilir olmayan kalkınmanın, mevcut ve gelecek nesillerin yaşam hakkı için ciddi tehditler oluşturması, devletlerin yaşam hakkına saygı gösterme yükümlülüğü ve çevreyi hukukundaki yükümlülüklerinin iç içe geçmesine neden olmuştur¹⁶³. Bu doğrultuda yaşam hakkının temini ve korunması, özellikle onurlu bir yaşam hakkının devlet tarafından güvence altına alınması, devletlerin çevrenin korunması için aldıkları tedbirlerle doğrudan ilişkilidir¹⁶⁴. Her ne kadar yaşam hakkı ile çevre hakkı arasında güçlü bir bağ olsa da bu iki hak arasında temel bir amaç farkı mevcuttur. Çevre hakkı, yaşamın korunması hedefinin ötesinde, çevrenin korunup iyileştirilmesiyle insan yaşamına uygun hale getirilmesini hedefler¹⁶⁵. Bu iki hak arasında mevcut kuşaklar arası ve niteliksel

¹⁵⁸ T.C. Anayasa Mahkemesi, **Türkiye Cumhuriyeti Anayasası (Gerekçeli)**, s. 90,

¹⁵⁹ TANRIKULU Mustafa Sezgin, “İHAM Kararlarında ve Türk Hukukunda Yaşam Hakkı”, TBB Dergisi, S. 66, 2006, s.52, GEMALMAZ Mehmet Semih, “Bir İnsan Hakkı Olarak Çevre Hakkı ve Türk Düzenlemesi”, Journal of Istanbul University Law Faculty, C. 52, S.1-4, 2011, s. 240

¹⁶⁰ SCHABAS William A., *The Abolition of the Death Penalty in International Law*, Cambridge: Cambridge University Press, New York, Bası.3, 2002, s.9

¹⁶¹United Nations, *International Covenant on Civil and Political Rights* <https://www.ohchr.org/sites/default/files/ccpr.pdf> (Erişim Tarihi: 06.04.2025)

¹⁶² UN, *International Covenant on Civil and Political Rights*, General Comment No. 36, CCPR/C/GC/36, 2019, para. 26 <https://docs.un.org/en/CCPR/C/GC/36> (Erişim Tarihi: 06.04.2025)

¹⁶³ **Ibid.**, para. 62

¹⁶⁴ **Ibid.**,

¹⁶⁵ ÖZDEK Yasemin, **İnsan Hakkı Olarak Çevre Hakkı**, s. 95

farklar, birbirlerinin unsuru değil tamamlayıcısı olduklarını işaret eder; çevre hakkı olmadan yaşam hakkı tam anlamıyla sağlanamaz, yaşam hakkı olmadan ise çevre hakkı bir anlamı ifade etmez¹⁶⁶.

Sürdürülebilir kalkınma, çevrenin korunmasını ve ekosistemin devamlılığını hedefler; bu da insan yaşamının devamlılığıyla doğrudan ilintilidir. Yaşam hakkı yalnızca bireyin fiziksel varlığını değil, aynı zamanda onurlu bir yaşam sürmesini sağlayacak çevresel koşulları da güvence altına almayı amaçlamasıyla sürdürülebilir kalkınma kavramı ile kesişir.

3. Anayasa Madde 56: Sağlık Hizmetleri ve Çevrenin Korunması

Çevre hakkı, sürdürülebilir kalkınma kavramıyla doğrudan bağlantılı olan bir diğer haktır. Bu hak 1982 Anayasasının 56. maddesine düzenlenmiştir. İlgili maddenin ilk iki fıkrasına göre; *“Herkes, sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahiptir. Çevreyi geliştirmek, çevre sağlığını korumak ve çevre kirlenmesini önlemek Devletin ve vatandaşların ödevidir.”* Bir önceki başlıkta ifade edildiği üzere, çevre hakkının yaşam ve sağlık hakkıyla iç içe olması, bu hakların birlikte yorumlanmasını zaruri kılmaktadır¹⁶⁷. AYM 2014 tarihli bir kararında bu durumu şu ifadelerle somutlaştırmaktadır; *“Çevre hakkı gerek yaşam hakkıyla gerekse sağlık hakkıyla olan yakın ilişkisi nedeniyle bugünkü nesli hatta daha çok gelecek nesilleri ilgilendirdiğinden günümüzde çok daha önemli hâle gelmektedir. Çevrenin kirlendikten ve bozulduktan sonra eski hâline getirilmesinin çok güç ve külfetli olması hatta kimi zaman mümkün olmaması nedeniyle, kalkınma ve ekonomik gelişme için yapılacak yatırım ve faaliyetlerin; doğayı tahrip etmeden ve çevreyi kirletmeden gerçekleştirilmesi; kirlenen çevrenin temizlenmesi veya bozulan çevrenin onarılması yerine, kirliliği ve bozulmayı önleyici tedbirlere ağırlık verilmesi gerekmektedir.”*¹⁶⁸ İlgili karar uyarınca kalkınma ve gelişmenin sağlanabilmesi için yapılacak

¹⁶⁶ Ibid. s. 96

¹⁶⁷ YILMAZ TURGUT, Nükhet, Çevre Politikası ve Hukuku, Güncellenmiş Gözden Geçirilmiş 3. Baskı, İmaj Yayınevi, Ankara, 2017, s. 88, AYM, E. 2013/89, K. 2014/116, T. 03.07.2014, AYM, E. 2006/99, K. 2009/9, T. 15.01.2009, AYM, E. 2023/94, K. 2024/92, T. 04.04.2024

¹⁶⁸ AYM, E.2013/89, K.2014/116, T. 3.7.2014, Aynı yönde: AYM, E.2006/99, K.2009/9, T. 15.01.2009

faaliyetlerin çevreyi tahrip etmemesi için, kirlilik önleyici tedbirlerin alınması elzemdir. Zira bozulan çevrenin eski hâline getirilmesi çoğu zaman maliyetli, zor ve kimi durumlarda imkânsızdır. Bu nedenle, kalkınma faaliyetlerinin çevresel sürdürülebilirliği esas alacak biçimde yürütülmesinin yalnızca ekolojik bir tercih değil, aynı zamanda hukuki bir zorunluluk olduğu ifade edilebilir.

Anayasa'nın 56.maddesinin ikinci fıkrası çevre hakkının etkin bir biçimde kullanılabilmesi için çevreyi geliştirme, çevre sağlığını koruma ve çevrenin kirlenmesini önleme için yapılması gereken faaliyetlerin hem devletin hem de vatandaşların sorumluluğunda¹⁶⁹ olduğunu ifade etmektedir. Belirtmek gerekir ki çevre hakkının öznesi hem bugünkü hem de gelecek kuşaklar olmakla birlikte, bu yönüyle bireylere sadece hak değil, aynı zamanda sorumluluk da yükleyen, hak ve ödev ilişkisinin en belirgin biçimde görüldüğü haklardandır¹⁷⁰. Pozitif bir statü hakkı olması dolayısıyla çevre hakkın etkin bir biçimde kullanılabilmesi için devletin yalnızca hareketsiz kalması yeterli görülmez; aksine, devletin bu hakkın gerçekleştirilmesine yönelik olumlu edimini gerekli kılar¹⁷¹. Bu doğrultuda AYM 2016 tarihinde bireysel başvuru yoluyla önüne gelen bir uyuşmazlıkta “*Anayasa’nın 56. maddesinin gerekçesinde de genel olarak çevresel kirlenmeye yer verildiği, vatandaşın korunmuş çevre şartlarında beden ve ruh sağlığı içinde yaşamını sürdürmesini sağlamanın devletin görevi olduğunu, çevreyi koruyucu mevzuat kadar devlet denetiminin ve çevreyi koruyucu fiili tedbir ve faaliyetlerin de gerekli olduğu belirtilmiştir. Bu kapsamda devletin hem kirlenmenin önlenmesi hem de tabii çevrenin korunması ve geliştirilmesi için gereken tedbirleri alması gerektiğinin vurgulandığı ve bu suretle çevresel meselelerde devletin pozitif yükümlülüklerine işaret edildiği*

¹⁶⁹ Madde metninde çevre hakkının öznesi olarak herkes öngörülmüş olmasına rağmen yükümlülerin devlet ve vatandaşlar olarak belirlenmesi eleştirilmektedir. Çevresel sorunlar küresel nitelik taşıdığından, herkesi etkilemektedir. Herkesi etkileyen bir sorunun çözümü yalnızca belirli bir grubun aktif katılımıyla mümkün değildir. Bu bağlamda, çevre tahribatı ve çevresel kirliliğe karşı etkin bir mücadele ancak herkesin katılımıyla mümkündür. Aynı yönde görüş; Yasemin Semiz, “Anayasa Mahkemesi’nin Çevre Hakkı Perspektifi”, Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi, C: 4, S: 2, Aralık 2014, s.11, Çevre hakkının doğası gereği yükümlülerin herkes olarak kabul edilmesi gerektiği, vatandaşlar ile sınırlanmasının mantıklı olmadığı yönünde görüş için bkz: Özdek, **İnsan Hakkı Olarak Çevre Hakkı**, s. 127

¹⁷⁰ GÜNEŞ Ahmet Mithat, Çevre Hakkının Bireysel Başvuruya Konu Edilebilirliği Üzerine, Türkiye Adalet Akademisi Dergisi, 2014, S. 16, s.84

¹⁷¹ Semiz, **Anayasa Mahkemesi’nin Çevre Hakkı Perspektifi**, s.12

görülmektedir.” ifadeleriyle çevre hakkının etkin bir biçimde kullanılabilmesi için devletin olumlu edimlerde bulunması gerektiğini ifade etmiştir¹⁷².

Çevre sağlığının korunması, çevre kirliliğinin önlenmesi ve çevrenin geliştirilmesine yönelik yükümlülükler¹⁷³, Anayasa'nın 56. maddesinde açıkça düzenlenmeyerek devlete verilmemiş olsaydı dahi; sosyal hukuk devleti ilkesinin gereklilikleri, devletin temel amaç ve görevlerinin düzenlendiği Anayasa'nın 5. maddesiyle ile bu yükümlülüklerin yaşam hakkıyla kurduğu sıkı ilişki çerçevesinde, devletin asli görevleri arasında yer aldığı ifade edilebilirdi¹⁷⁴.

Nitekim bahsi geçen AYM kararlarında da görüldüğü gibi devletin çevresel ödev ve yükümlülükleri yalnız mevcut çevresel değerlerin muhafazasını değil, çevrenin iyileştirilmesini, doğal varlıkların verimli kullanımını ve gelecek kuşaklara yaşanabilir bir çevre bırakılmasını da içermektedir. Bu doğrultuda devletin çevresel yükümlülükleri, yalnızca ekolojik bir sorumluluk olmanın ötesinde, ekonomik, toplumsal ve çevresel boyutlarıyla sürdürülebilir kalkınmanın hukuki temellerden biri niteliğindedir. Buna paralel olarak 2872 sayılı Çevre Kanunu'nda, kanunun amacının çevrenin sürdürülebilir çevre ve sürdürülebilir kalkınma ilkeleri kapsamında korunmasını sağlamak olduğunun ifade edilmesi, Anayasa'nın 56. maddesinde belirtilen çevrenin geliştirilmesi ödevini somutlaştırarak; bu anayasal ödevin, sürdürülebilir kalkınma ilkeleri çerçevesinde gerçekleştirilebileceğini göstermektedir¹⁷⁵.

¹⁷² AYM, Başvuru No: 2013/2552, T. 25.02.2016, RG. 20.05.2016 – 29717 Aynı yönde bkz: “*Bu hükümlere göre, çevrenin geliştirilmesi, çevre sağlığının korunması ve çevre kirlenmesinin önlenmesine; tarih, kültür ve tabiat varlıklarının ve değerlerinin korunmasına yönelik her türlü tedbiri almak Devletin temel ödevlerindendir. Bu amaçla Devlet, çevrenin ve kültür ve tabiat varlıklarının korunmasını sağlamak için etkili bir maddi hukuk düzeni oluşturmak ve öngörülen maddi hukuku uygulamak üzere gereken teşkilatı kurmakla yükümlüdür.*” AYM, E. 2001/106, K. 2012/192, T. 29.11.2012; RG. 02.04.2013 – 28606

¹⁷³ Özellikle çevreyi geliştirme ödevi, genel dayanağını Anayasa'nın 5.maddesinden almaktadır. Zira çevre hakkının öznesi “herkes” olarak öngörülmüştür ve Anayasa madde 5’de devletin ödevleri arasında sayılan kişinin maddi ve manevi varlığının gelişmesi için gerekli şartları hazırlamaya çalışmak ödevi bu kapsamda çevre hakkını da içine alır. KABOĞLU İbrahim Ö. / ÖZALP YANCI Nihan, Çevre Hakkı, Tümüyle Yenilenmiş ve Genişletilmiş 4. Baskı, Tekin Yayınevi, 2021 s. 71

¹⁷⁴ Süt Göker, **Sürdürülebilir Çevre Hedefinde Enerjinin Vergilendirilmesi**, s. 34, GÖKALP Süheyla Suzan, Çevre Sorunları, Devletin Pozitif Yükümlülüğü ve İdarenin Sorumluluğu, Memleket Siyaset Yönetim (MSY), C.17, S.38, 2022, s. 276

¹⁷⁵ Süt Göker **Sürdürülebilir Çevre Hedefinde Enerjinin Vergilendirilmesi**, s. 35

Ayrıca ifade edilmelidir ki Çevre Kanunu'nun birinci maddesi, çevre hakkının norm alanını daraltan bir hüküm değildir. Bu doğrultuda, AYM 2009/9 sayılı kararında sürdürülebilir kalkınma ve sürdürülebilir çevre ilkelerinin bugünkü ve gelecek kuşakların çevresinin korunması, iyileştirilmesi ve geliştirilmesi yönünden güvence sağladığını belirterek ve sürdürülebilir kalkınmaya ilişkin uluslararası gelişmelere atıfta bulunarak, sürdürülebilir kalkınma ilkesinin çevre hakkının kapsamlı ve etkili biçimde korunması amacına hizmet ettiğini ifade etmiştir¹⁷⁶. Sonuç olarak Anayasa maddeleri ve içtihatlar ışığında sürdürülebilir kalkınma, yalnızca ekonomik gelişimi değil, çevresel değerlerin korunması ve iyileştirilmesini de içeren bütüncül bir anayasal yükümlülük olarak şekillenmektedir.

4. Anayasa Madde 65: Devletin İktisadi ve Sosyal Ödevlerinin Sınırları

Anayasa'nın 65. maddesi gereği; devlet, sosyal ve ekonomik alanlardaki yükümlülükleri mali kaynaklarının yeterliliği ölçütünde, görevlerin amaçlarına uygun öncelikleri gözeterek yerine getirir. Buna göre, devletin sosyal ve ekonomik hak ve ödevler kapsamındaki görevlerini yerine getirebilmesi, mali kaynaklarının yeterliliği ölçütüne bağlıdır. Konumuz itibarıyla bu maddenin önemi şu noktadadır; çevre hakkının 1982 Anayasası'nın "*Sosyal ve Ekonomik Haklar ve Ödevler*" bölümünde yer alması, Anayasa madde 56'da düzenlenen devletin çevreye ilişkin

¹⁷⁶ "2872 sayılı Yasa'nın değiştirilen 1. maddesinde, Çevre Kanunu'nun amacının bütün canlıların ortak varlığı olan çevrenin, sürdürülebilir çevre ve sürdürülebilir kalkınma ilkeleri doğrultusunda korunmasını sağlamak olduğu ifade edilmiştir. (...) 2872 sayılı Yasa'nın değiştirilen 2. maddesinde, sürdürülebilir çevre "Gelecek kuşakların ihtiyaç duyacağı kaynakların varlığını ve kalitesini tehlikeye atmadan, hem bugünün hem de gelecek kuşakların çevresini oluşturan tüm çevresel değerlerin her alanda (sosyal, ekonomik, fiziki vb.) ıslahı, korunması ve geliştirilmesi sürecini ifade eder"; sürdürülebilir kalkınma ise "Bugünkü ve gelecek kuşakların, sağlıklı bir çevrede yaşamalarını güvence altına alan çevresel, ekonomik ve sosyal hedefler arasında denge kurulması esasına dayalı kalkınma ve gelişmeyi ifade eder" şeklinde tanımlanmıştır. Buna göre sürdürülebilir çevre ve sürdürülebilir kalkınma ilkelerinin içeriği itibarıyla hem bugünün hem de gelecek kuşakların çevresini oluşturan tüm çevresel değerlerin her alanda ıslahı, korunması ve geliştirilmesi ile sağlıklı bir çevrede yaşamalarını güvence altına aldığı açıktır. Öte yandan, Yasa'nın gerekçesinde de belirtildiği gibi sürdürülebilir kalkınma ilkesinin 1987 Birleşmiş Milletler Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu'nun Ortak Geleceğimiz Raporu, 1992 Rio Çevre Dünya Zirvesi, 2002 Johannesburg Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi gibi uluslararası çalışmalara paralel olarak çevre hakkını daha kapsamlı ve etkin şekilde korumayı amaçladığı gözetildiğinde, çevre hakkının norm alanını daraltmadığı sonucuna varılmıştır." AYM, E.2006/99, K.2009/9, T. 15.01.2009, RG: 08.07.2009

yükümlülüklerinin, 65. maddede öngörülen “*mali kaynaklarının yeterliliği*” ölçütü uyarınca sınırlandırılabilceği anlamına mı gelmektedir?

Çevre hakkı çerçevesinde devletin ödevlerinin sınırına ilişkin öğretide çeşitli görüşler mevcuttur. Kaboğlu, 56.maddeyle devlete yüklenen ödevlerin çevrenin korunması, çevreyi tahrip eden etmenlere karşı önlem alınması, çevrenin iyileştirilmesi, geliştirilmesi ve onarılması gibi farklı ögelerden oluşması nedeniyle, gelişme, koruma ve önleme ödevlerinin 65. Maddeyle sınırlanacağını iddia etmenin güç olduğunu ifade etmektedir¹⁷⁷. Güneş, mali kaynakların yeterliliği ölçütünün devletin her türlü çevresel ödevine kural olarak uygulanamayacağını, yalnızca yüksek maliyet gerektiren çevresel geliştirme ve eski hale getirme gibi kapsamlı projeler bakımından sınırlayıcı bir işlev görebileceğini belirtmektedir¹⁷⁸. Bir başka görüş uyarınca, koruma yükümlülüğü de dâhil olmak üzere çevreye ilişkin anayasal ödevlerin olumlu edim niteliği taşıyabileceği dikkate alınarak, Anayasa’nın 65. maddesindeki mali kaynak sınırının, 56. maddede yer alan tüm yükümlülüklerle uygulanmasının mümkün olduğu ifade edilmiştir¹⁷⁹.

Devlete yüklenen bu ödevlerin tamamı, akla ilk olumsuz edimleri getiren koruma yükümlülüğü dahil olmak üzere, mahiyeti itibarıyla olumlu edim yükümlülüğünü içerebileceği nedeniyle, madde 65’in getirdiği sınırlandırma ölçütünün madde 56’da öngörülen ödevlerin tamamına uygulanabileceği ifade edilmektedir.

¹⁷⁷ Kaboğlu / ÖZALP YANCI, *Çevre Hakkı*, s. 67

¹⁷⁸ Güneş, *Çevre Hukuku*, s. 164. Benzer görüşler; YALÇIN Cemre Edip, “Çevre Hakkının Anayasa Mahkemesi Önünde Bireysel Başvuruya Konu Edilebilirliği ve Konuya İlişkin Olarak Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nin Yaklaşımı”, *Sakarya Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 9, S. 1, 2021, s. 94, DİNLER Veysel, “Devletin İktisadi ve Sosyal Ödevlerinin Sınırı Açısından İdarenin Sorumluluğu”, *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C.1, S.1, 2008, s. 5

¹⁷⁹ MENGİ Ayşegül /TURAN Menaf, “Türkiye’de Çevre Hakkının Gerçekleşmesi: Hidroelektrik Santraller Örneğinde”, *Yeni Kuşak İnsan Hakları*, Editör: Kuvılcım Akkoyunlu Ertan, TODAİE Yayınları, Ankara, 2013, ss. 81-113, s. 89 – 90, GÜRSELER İ. Güneş, “İnsan Hakları, Çevre, Anayasa”, *TBB Dergisi*, Sayı: 75, 2008, s. 201, ABDÜLHAKİMOĞULLARI Erdal / SEZER Özcan / AKPINAR Mahmut, Küresel, “Ulusal ve Yerel Düzeyde Bir İnsan Hakkı Olarak Çevre Hakkının Gelişimi”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 6, S. 14, 2011, s. 75

Kanaatimizce, mali kaynakların yeterliliği ölçütü, Anayasa'nın 56. maddesiyle devlete yüklenen çevreye ilişkin ödevlerin tümünü sınırlayan genel bir ilke olarak değerlendirilemez. Zira bu ödevlerin önemli bir kısmı, maddi bir külfet doğurmaksızın yerine getirilebilecek niteliktedir. Ayrıca çevre hakkının yaşam hakkıyla kurduğu zorunlu bağ, devletin sırf mali gerekçelerle bu yükümlülüklerden kaçınmasını meşrulaştıramaz. Bu çerçevede, mali külfet doğurmayan yükümlülükler koşulsuz olarak yerine getirilmeli; mali kaynak gerektiren edimlerde ise, çevresel yarar ve kamu menfaati gözetilerek bir önceliklendirme yapılmalıdır. Bu doğrultuda, Anayasa'nın 65. maddesi, temel hak ve özgürlüklerin sınırlandırılmasına ilişkin 13. madde de olduğu gibi dar ve sosyal devlet ilkesinin gerekleri doğrultusunda yorumlanmalı; Anayasa'nın 17. maddesi uyarınca güvence altına alınan bireyin maddi ve manevi varlığını koruma ve geliştirme hakkıyla 5. maddede devlete yüklenen, insanın maddi ve manevi varlığının gelişmesini engelleyen siyasal, sosyal ve ekonomik engelleri kaldırma ödevi çerçevesinde ele alınmalıdır¹⁸⁰. Nitekim, AYM 2012 tarihli bir kararında sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkının, ekonomik, bürokratik ve fiili yükümlülükler gerekçe gösterilerek vazgeçilebilecek bir olmadığını belirtmiş¹⁸¹; çevre hakkının ekonomik yükümlülükler nedeniyle sınırlandırılmayacağını ifade etmiştir. En temel hak olan yaşam hakkının mali kaynakların yeterliliği ölçütü ile sınırlandırılmayacağı düşünüldüğünde, yaşam hakkı ile doğrudan bağlantılı olan çevre hakkının da yaşam hakkının kullanımını güçleştirecek biçimde sınırlandırılmayacağı açıktır. Bu doğrultuda AYM, 1990 tarihli bir kararında, devletin ekonomik ve sosyal alanlardaki görevlerini yerine getirirken yapacağı düzenlemelerde yaşam hakkını ortadan kaldıracak sınırlamalara gidilemeyeceği¹⁸² hükmünde bulunarak çevre hakkı ile yaşam hakkı arasındaki bu sıkı bağ ve devletin bu yükümlülükleri yerine getirme zorunluluğunu bir kez daha teyit etmiştir.

¹⁸⁰ Semiz, **Anayasa Mahkemesi'nin Çevre Hakkı Perspektifi**, s. 15

¹⁸¹ AYM, E 2011/110, K 2012/79, T. 24.05.2012

¹⁸² AYM, E. 1990/27, K. 1991/2, T. 17.01.1991, RG: 19.08.1991 – 20965 Aynı kararda AYM, *“Anlaşılmaktadır ki, devlet, kişilerin yaşamlarını sağlıklı biçimde sürdürmeyi sağlamak amacını çeşitli sosyal güvenlik kuruluşları ile gerçekleştirecektir. Devlet için bir görev, kişiler için de bir hak olan bu amaç gerçekleştirilirken bu hakkı sınırlayıcı, bu haktan yararlanmayı zayıflatıcı düzenlemeler Anayasa'nın 56. maddesine de aykırıdır.”* ifadeleriyle sağlık hakkını işlevsiz kılacak düzenlemelerin anayasaya aykırı olduğu tespitinde bulunmuştur. Bu bağlamda aynı maddede düzenlenen sağlık hakkı üzerinden yapılan tespitlerin çevre hakkını da kapsamına aldığı ifade edilebilir. Semiz, **Anayasa Mahkemesi'nin Çevre Hakkı Perspektifi**, s.16

II. Çevre Vergilerinin Sürdürülebilir Kalkınmanın Sağlanmasındaki Etkinliği

Sürdürülebilir kalkınmanın çevreyi koruma, ekonomik büyümenin sürekliliğini sağlama ve toplumsal refahın adil bir biçimde dağılımını hedefleyen bütüncül bir yapısının olması, bu hedefe ulaşmada birçok aracın etkili kullanılmasını gerektirir. Çevresel kirliliğin ve tahribatın merkezinde insan faaliyetlerinin olması, kişi davranışlarının değiştirilmesi ve çevreci hedefler doğrultusunda yönlendirilmesinin önemini ortaya koymaktadır. Bunun yanı sıra, çevreye verilen zararların maliyete dahil edilmesi, çevreye zarar veren üretim ve tüketim tekniklerine olan ilginin azalarak, sürdürülebilir üretim tekniklerine olan ilgiyi arttıracak bu sayede çevre sağlığının korunması sağlanabilecektir. Söz konusu hedeflerin gerçekleştirilmesinde maliye politikaları temel bir araç olarak öne çıkmakta, bu bağlamdaysa çevre vergileri sürdürülebilir kalkınma amacına ulaşmada etkin bir çevre politikası aracı olarak işlev görmektedir. Zira ekonomik büyüme ile çevrenin korunmanın birbirinin karşıt değil, birbirini destekleyen unsurlar olmaları nedeniyle çevre vergileri; çevresel zararların maliyete yansıtılmasıyla çevresel sorumluluğu öne çıkarırken, elde edilen kamu gelirleriyle ekonomik yatırımların desteklenmesine ve sosyal adaleti sağlayacak çeşitli düzenlemelere imkân tanıyabilmektedir. Dolayısıyla, düzenlendiği ülkenin hukuki ve sosyolojik yapısını iyi analiz eden ve çevresel problemlerin önemini doğru kavramış etkin bir çevre vergisi düzenlemesi, sürdürülebilir kalkınmanın çok boyutlu yapısını destekleyerek toplumsal refahın ve uzun vadeli kalkınma planlarında çevresel sürdürülebilirliğin sağlanmasında etkili bir araç olacaktır.

Çevre sorunlarının giderek artan etkisi, çevrenin korunmasına yönelik kamu politikalarının yeniden şekillenmesine neden olmuştur. Bu doğrultuda, çevre vergileri, çevre koruma politikalarının en önemli araçlarından biridir. Klasik vergilendirme anlayışının aksine çevre vergileri yalnızca gelir elde etmeyi hedeflemez, aynı zamanda çevreye zarar veren faaliyetleri sınırlandırmak ve çevre dostu uygulamaları teşvik etme amacı da taşır. Bu vergiler aracılığıyla, bireyler ve kurumların çevreye zarar veren alışkanlıklarını terk ederek çevre dostu davranış biçimlerini alışkanlık edinmeleri teşvik edilmektedir. Böylece çevre vergileri, çevresel bozulmanın önlenmesi, doğal kaynakların korunması ve sürdürülebilir kalkınma ilkelerinin hayata geçirilmesi açısından etkili bir araç olarak değerlendirilmektedir.

A. Çevre Politikası Kavramı ve İlkeleri

Sürdürülebilir kalkınmanın insan, çevre ve ekonomi arasındaki ilişkinin dengeli kurulmasını sağlamaya yönelik yaklaşımı, kalkınmaya ilişkin sosyal ve ekonomik politikalarla çevre politikalarının birlikte değerlendirilmesini gerekli kılar. Zira sürdürülebilir kalkınma, çevrenin korunmasıyla ekonomik büyümenin eş zamanlı gerçekleşmesini hedefleyerek, bu iki unsur arasında dengeli bir ilişki kurulmasını öncelemektedir. Dolayısıyla bu unsurların birbirlerini tamamlayan yapıları gereği birlikte ve karşılıklı etkileşim içinde gelişmeleri zorunludur.

Çevre politikaları; çevresel sorunların giderilmesi, doğal dengenin korunması ve geliştirilmesi için hükümetler tarafından oluşturulan yol haritaları¹⁸³ ile toplumsal hukuk kuralları ve değerler hiyerarşisinde dönüşüm yaratacak bilimsel, teknik ve yasal düzenlemelerin bir bütünüdür¹⁸⁴. Bir başka deyişle çevre politikaları, çevrenin onarılmasını ve korumasını hedefleyerek çevre ile toplum arasındaki ilişkiyi düzenlemektedir¹⁸⁵. Çevre politikaları; iklim değişikliği, doğal kaynakların tüketilmesi, enerji kaynakları, hava kirliliği, su kirliliği, yoksulluk gibi birçok çevre problemine ilişkin çözüm yollarını içermektedir¹⁸⁶. Çevre politikalarının üç temel hedefi vardır; bireylerin sağlıklı bir çevrede yaşayabilmeleri için çevrenin korunması, doğal çevrenin mevcut ve gelecek kuşakların ihtiyacını karşılayabilmesi sağlayacak biçimde kullanılması ve ekonomik büyümenin çevresel sürdürülebilirliğe uyumlu hale getirilmesi¹⁸⁷.

Çevre politikası araçları genel olarak mali ve mali olmayan araçlar şeklinde iki ana grupta ele alınmaktadır¹⁸⁸. Mali olmayan araçlar, kamuoyunun çevresel konularda

¹⁸³ ÖKMEN Mustafa, “Politika ve Çevre”, Çevre Sorunlarına Çağdaş Yaklaşımlar, Editör: Mehmet C. Marin / Uğur Yıldırım, Beta Yayınları, İstanbul, 2004, ss. 327-368, s. 328

¹⁸⁴ KELEŞ Ruşen, Kentleşme Politikası, 20. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara, 2021, s. 646

¹⁸⁵ HAMZA ÇELİK YAY Hicran, “Çevre Politikaları: Kalkınma Planları Üzerinden Bir İnceleme”, İktisadi İdari ve Siyasal Araştırmalar Dergisi, C. 6, S. 15, 2021, s. 189 <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iktisad/issue/62707/839408> (Erişim Tarihi: 07.01.2025)

¹⁸⁶ **Ibid.**

¹⁸⁷ KELEŞ Ruşen, Kentleşme Politikası, 20. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara, 2021, s. 328

¹⁸⁸ T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı Vergi Konseyi, Yeşil Vergileme: Uluslararası Gelişmeler Sorunlar ve Çözüm Önerileri Çalışma Grubu Raporu, Ankara, 2023, s. 33

bilinçlendirilmesini amaçlayan eğitim, bilgilendirme ve farkındalık artırıcı faaliyetleri kapsarken; mali araçlar, çevresel zararın azaltılmasını hedefleyen vergilendirme uygulamaları ile emisyon ticareti gibi caydırıcı düzenlemeleri içermektedir.¹⁸⁹ Ayrıca çevre dostu davranışları özendirmeye yönelik vergi indirimleri, muafiyetler ve istisnalar bu kapsamda değerlendirilmektedir. . Çevre vergileri; çeşitli faaliyetlerin yol açtığı negatif dışsallıkları içselleştirmek için gereken kaynakları sağlamakla birlikte, kirliliğe sebep olabilecek muhtemel eylemlerin engellenebilmesi açısından da önemli bir politika aracıdır¹⁹⁰. Böylece etkili ve verimli bir çevre politikası aracı olan çevre vergileri¹⁹¹, çevre politikalarının ekonomik boyutunu oluşturarak sürdürülebilir kalkınmanın önemli bir destekleyicisi hâline gelmektedir. Bu doğrultuda etkin bir çevre politikası için çevre bilincinin geliştirilmesi, sürdürülebilir kalkınma hedefine uygun olmayan enerji politikalarından kaçınılması ve çevre vergileri aracılığıyla çevresel zararların içselleştirilmesi gibi uygulamaların tüm ülkeler tarafından benimsenerek uluslararası işbirliği sisteminin oluşturulması gerekmektedir¹⁹².

Çevre hukukunun kendine has yapısı, bu alanın sadece hukuki gereklilikler ve toplumun ihtiyaçları çerçevesinde değil, başta ekoloji olmak üzere çeşitli bilim dallarının elde ettiği veriler aracılığıyla temellenerek gelişmesini zorunlu kılmaktadır. Özellikle çevre hukukunun temel ilkeleri, bu verilere dayalı olarak inşa edilerek çevre politikasının taşıyıcı sütunlarını oluşturmaktadır¹⁹³. Bu doğrultuda, çevre politikası araçlarında veya çevre hukukuna ilişkin hukuki düzenlemelerin temelinde açık veya örtülü bir şekilde söz konusu ilkelere yer verildiği ve hatta Fransa gibi çeşitli ülkelerin anayasal düzeninde dahi kendilerine yer buldukları ifade edilebilir¹⁹⁴. Bununla birlikte

¹⁸⁹ **Ibid.**

¹⁹⁰ ÇELİK Yasemin / SOFRACI İhsan Erdem, “Sürdürülebilir Kalkınma Politikası Aracı Olarak Çevre Vergileri: Türkiye ve Seçilmiş Ülkelerde Çevre Vergilerinin Değerlendirilmesi” Bulletin of Economic Theory and Analysis, C.7, S.1, 2022, s.6

¹⁹¹ OECD, The Political Economy of Environmentally Related Taxes, 2006, s.16. https://www.oecd.org/en/publications/the-political-economy-of-environmentally-related-taxes_9789264025530-en.html (Erişim Tarihi: 18.03.2025)

¹⁹² HURREL Andrew / KINGSBURY Benedict, The International Politics of the Environment: An Introduction, The International Politics of the Environment, Editör: Andrew Hurrel / Benedict Kingsbury, Oxford University Press, Oxford, 1992, s .9 – 10

¹⁹³ Güneş, **Çevre Hukuku**, s. 51

¹⁹⁴ Portekiz Anayasası'nın 66. maddesinde katılım, entegrasyon, sürdürülebilir kalkınma ve önleme ilkelerine yer verilmektedir. İsviçre Anayasası'nın 73. maddesi sürdürülebilir kalkınma ilkesini, 74. maddesi ise kirlenen öder ve önleme ilkelerini içermektedir. Polonya Anayasası'nın 5. maddesinde sürdürülebilir kalkınma, 68. maddesinde önleme, 74. maddesinde ise katılım ve iş birliği ilkeleri yer almaktadır. İspanya Anayasası'nın 45. maddesi ise katılım ve iş birliği ilkelerine yer vermektedir. **Ibid.**, s. 52 – 53 Çevre Şartı (Charte de l'environnement) için bkz:

çevreyle ilgili uluslararası metinler ve anlaşmalarda da sıklıkla yer almaları, küresel ölçekte kabul görmelerini sağlamıştır. Bu nedenle, çevre hukukuna ilişkin düzenlemelerin ve çevre politikası araçlarının anlamlandırabilmesi ve etkili bir biçimde uygulanabilmesi, söz konusu ilkelerin doğru anlaşılabilir yorumlanabilmesine bağlıdır. Söz konusu ilkeler; kirleten öder, önleyicilik, ihtiyatlılık, işbirliği ve bütüncül yaklaşım ve sürdürülebilir kalkınma ilkeleri olarak sınırlanabilir.

Ulusal hukukta kapsamında ise 2872 sayılı Çevre Kanunu'nun 3. maddesi uyarınca çevresel kirliliğin önlenmesi, çevrenin korunması ve iyileştirilmesine ilişkin genel ilkeler; önleme, işbirliği, sürdürülebilir kalkınma, katılım ve kirleten öder ilkesi olarak belirlenmiştir¹⁹⁵.

Çalışmanın odak noktasını oluşturan karbon vergisinin çevresel ve ekonomik gerekçeleriyle yakından ilişkili olan kirleten öder, önleme, sürdürülebilir kalkınma ve ihtiyat ilkesi bu kapsamda daha detaylı incelenecektir.

1. Önleme İlkesi

Önleme ilkesi; çevresel zararların meydana geldikten sonra giderilmesi güç veya imkânsız olabileceği için henüz çevresel sorunlar ortaya çıkmadan gerekli önlemlerin alınarak çevresel zararların en erken evrede engellenmesini amaçlamaktadır¹⁹⁶. Bu ilkenin temelini, çevresel zarar meydana geldikten sonra yapılacak müdahalelere kıyasla, zarar ortaya çıkmadan önce alınacak önlemlerin daha düşük maliyetli ve daha etkin olacağı düşüncesi oluşturmaktadır¹⁹⁷.

<https://www.legifrance.gouv.fr/contenu/menu/droit-national-en-vigueur/constitution/charte-de-l-environnement>, (Erişim Tarihi: 25.05.2025)

¹⁹⁵ GÜNEŞ Ahmet Mithat, Ulusal ve Uluslararası Çevre Hukukunun Temel İlkeleri, Haklar ve Araştırmalar Derneği Yayını, Yayın No: 6, Editör: Ilgın Özkaya Özlüer, Antalya, 2021, s.14 <https://haklarvearastirmalar.org/wp-content/uploads/2021/09/Cevre-Hukuku-Ilkeleri-tekli-sayfa.pdf> (Erişim Tarihi: 25.05.2025)

¹⁹⁶ Güneş, **Çevre Hukuku**, s. 53 – 54

¹⁹⁷ **Ibid.**

Önleme ilkesi uygulamaya aktarılırken yasaklama, izne bağlama, çevresel etki değerlendirmesi, planlama, bildirim gibi yöntem ve araçlar kullanılmaktadır¹⁹⁸. Kirlenici emisyonların azaltılabilmesi için en iyi teknolojilerin kullanılmasının zorunlu tutulması, önleme ilkesinin uygulamaya aktarımının bir diğer yansımasıdır¹⁹⁹.

Önleme ilkesinin ulusal hukuktaki yansıması, çevrenin geliştirmesi, çevre sağlığının korunması ve çevre kirliliğinin önlenmesinin devletin ve vatandaşların ödevi olduğu düzenleyen 1982 Anayasa'sının 56. maddesidir. Bununla birlikte, Çevre Kanunu'nun 3.maddesinde çevre kirliliğinin önlenmesine, çevrenin korunmasına ve iyileştirilmesine ilişkin genel ilkeleri belirlenerek çevre kirliliğini önlemenin önemine yer verilmiş, 8. maddesiyle de kirlenme ihtimalinin bulunduğu hallerde ilgililerin kirlenmeyi önlemekle yükümlü olduğu belirtilmiştir.

2. İhtiyat İlkesi

İhtiyat ilkesi, çevre üzerinde ciddi veya geri dönülemez zararların meydana gelme ihtimali bulunan hallerde, bilimsel kesinlik henüz sağlanamamış olsa dahi tedbir alınmasını zorunlu kılan çevre hukuku ilkesidir²⁰⁰. Bu ilke bilimsel belirsizlik ve potansiyel çevre zararı riski etrafından şekillenerek çevresel zararlarla kirleniciler arasında sebep – sonuç ilişkisini gösterecek veriler olmasa dahi çevrenin korunabilmesi amacıyla ihtiyatlı davranılarak harekete geçilmesini zorunlu kılmaktadır²⁰¹.

Önleme ve ihtiyat ilkesi çevrenin korunmasına yönelik önleyici yaklaşımlar içermeleri nedeniyle sıklıkla karıştırılıyor olsalar dahi kapsam ve uygulanma koşulları bakımından farklılaşmaktadırlar. Önleme ilkesi, ihtiyat ilkesinden farklı olarak çevresel zararın gerçekleşme olasılığının varlığı ve bilimsel verilerle belirgin olduğu

¹⁹⁸ *Ibid.*, s. 56 – 57

¹⁹⁹ *Ibid.*

²⁰⁰ TURGUT Nükhet, İhtiyat İlkesi, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 45, S. 1, 1996, s.76 ss. 67 – 102

²⁰¹ *Ibid.*

durumlarda devreye girerken, ihtiyat ilkesi ise bilimsel belirsizliğin sürdüğü veya çevresel zararın gerçekleşme olasılığından emin olunamayan hallerde dahi potansiyel risklerin gerçekleşmesini engellemek amacıyla tedbir alınmasını hedefler²⁰². Dolayısıyla çevresel bir tehlike söz konusuyla önleme ilkesi, çevresel zararın gerçekleşme riski bulunan durumlarda ise ihtiyat ilkesine başvurulacaktır.

İhtiyat ilkesi, önleme ilkesi ile benzerliklerinin bir sonucu olarak çevresel etki değerlendirmesi, yasaklama, planlama, izne bağlama, bildirim yükümlülükleri ve mevcut en iyi teknolojinin kullanımı gibi araçlarla hayata geçirilebileceği gibi buna ek olarak çevresel standartların sıkılaştırılması ve ispat yükünün tersine çevrilmesi gibi yöntemler vasıtasıyla da uygulamaya aktarılabilir²⁰³.

Ulusal hukukta, ihtiyatlılık ilkesinden söz edilen herhangi bir hüküm bulunmamaktadır. Bununla birlikte Çevresel Etki Değerlendirmesi Yönetmeliğinin 4. maddesinin (e) bendinde çevresel etki değerlendirmesine (ÇED) ilişkin tanım yapılırken, olası olumsuz etkilerin önlenmesi ve zararların en aza indirilmesi amacıyla alınacak önlemleri ve alternatiflerin değerlendirilmesini kapsayacak ifadeler yer verilmesi, ihtiyat ilkesi ile uyum sağlamaktadır²⁰⁴.

3. Kirleten Öder İlkesi

Dışsallık; ekonomik birimler tarafından gerçekleştirilen üretim ve tüketim faaliyetleri neticesinde, çevre üzerinde meydana gelen olumlu ve olumsuz etkilerin tamamıdır²⁰⁵. Çevreye verilen zararlar ise bu bağlamda negatif dışsallık olarak tanımlanmaktadır²⁰⁶. Kirleten öder ilkesi ise negatif dışsallıkların içselleştirilmesini hedefleyen bir çevre politikası ilkesidir. Bu ilke uyarınca, faaliyetleri ile çevre

²⁰² Güneş, **Çevre Hukuku...**, s. 59

²⁰³ Güneş, **Ulusal ve Uluslararası Çevre Hukukunun Temel İlkeleri**, s. 20 – 21

²⁰⁴ Güneş, **Ulusal ve Uluslararası Çevre Hukukunun Temel İlkeleri**, s. 22

²⁰⁵ MANKIW N. Gregory, *Principles of Economics*, 7. Bası, Cengage Learning, Stamford, 2015, s. 196

https://students.aiu.edu/submissions/profiles/resources/onlineBook/T9D9B4_Principles_of_Economic_s-7th_Edition.pdf (Erişim Tarihi: 25.05.2025)

²⁰⁶ **Ibid.**

kirliliğine neden olan kişi ve kuruluşlar, neden oldukları kirliliğin önlenmesi amacıyla kamu otoriteleri tarafından alınan önlemlerin maliyetlerini üstlenmek zorundadırlar²⁰⁷. Bu sayede meydana gelen zararı toplum değil, doğrudan zarara neden olan kirleticiler karşılayacaktır.

Kirleten öder ilkesi piyasa yöntemleri ve müdahaleci yöntemler olmak üzere iki şekilde hayata geçirilmektedir²⁰⁸. Müdahaleci yaklaşımda devlet, çevresel standartlar belirleyerek ve yasaklar koyarak doğrudan müdahalede bulunurken piyasa yöntemlerinde çevre vergileri, emisyon ticaret sistemler, harçlar gibi maliyetin kirletickiye yükleneceği mekanizmalar öngörülür²⁰⁹. Bu sayede çevreye verilen zararların azaltılması hedeflenir.

Kirleten öder ilkesinin ulusal hukuktaki yansımasına bakıldığında Çevre Kanunu'nun 2. maddesinde, faaliyetleri nedeniyle doğrudan ya da dolaylı olarak çevrenin zarar görmesine, çevre kirliliğine ve ekolojik dengenin bozulmasına neden olarak gerçek ve tüzel kişilerin "kirleten" olarak tanımlandığı görülmektedir. Aynı kanunun 3.maddesinin (g) bendinde ise kirleten öder ilkesine ilişkin temel düzenlemeye yer verilmiştir. Buna göre kirleten öder ilkesi doğrultusunda, çevrenin kirlenmesi ve bozulmasına neden olanların, çevresel zararların önlenmesi, sınırlandırılması, giderilmesi ve çevrenin iyileştirilmesini sağlamaya yönelik yapılan harcamaları karşılamaları gerekmektedir. Kirletenin, çevre kirliliğini ve tahribatını azaltmak, durdurmak veya gidermek için gerekli önlemleri almaması veya bu önlemlerin yetkili makamlar tarafından doğrudan alınması halinde, ilgili kamu kurum ve kuruluşları tarafından yapılan harcamalar, kirletenden tahsil edilecektir. Aynı maddenin (h) bendinde ise çevrenin korunması, çevresel kirliliğinin önlenmesi ve giderilebilmesini sağlamak amacıyla; uyulması zorunlu standartların belirlenmesi, vergi, harç ve katılma paylarının uygulanması, yenilenebilir enerji kaynakları ile temiz teknolojilerin teşvik edilmesi, plastik poşet ve plastik ambalaj kullanımının

²⁰⁷ European Court of Auditors., The Polluter Pays Principle: Inconsistent Application Across EU Environmental Policies and Actions, Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2021, s. 6 https://www.eca.europa.eu/Lists/ECADocuments/SR21_12/SR_polluter_pays_principle_EN.pdf (Erişim Tarihi: 20.05.2025)

²⁰⁸ Güneş, **Ulusal ve Uluslararası Çevre Hukukunun Temel İlkeleri**, s.25

²⁰⁹ **Ibid.**

azaltılmasına yönelik düzenlemeler yapılması, geri kazanım katılım payı alınması, depozito uygulamasının getirilmesi, kirliliğin önlenmesine yönelik teminat alınması, emisyon fiyatı, kirletme bedeli ve sera gazı emisyonlarının azaltılabilmesi için karbon ticareti gibi piyasaya dayalı mekanizmalar, ekonomik araçlar ve teşviklerin kullanılması öngörülerek kirleten öder ilkesinin uygulanma yöntemlerine yer verilmiştir. Türk hukuk sisteminde de çevrenin korunması ve kirletenin neden olduğu çevresel zararı telafi edebilmesi amacıyla vergi düzenlemeleri, emisyon ticaret sistemi ve karbon ticareti gibi yöntemlerin öngörülmüş olması dikkat çekicidir.

4. Sürdürülebilir Kalkınma İlkesi

Sürdürülebilir kalkınma kavramının niteliğine ilişkin görüş birliğinin olmaması, bu kavramın çevre politikalarının temel bir kavramı, çevre – ekonomi dengesini gözetten bir kalkınma modeli, çevre koruma politikalarının esas unsurlarından biri, çevrenin korunması amacıyla takip edilecek bir yol haritası veya çevre hukuku ilkesi olarak değerlendirilmesine yol açabilmektedir²¹⁰. Çeşitli uluslararası belgelerde, Çevre Kanunu’nda ve doktrinde sürdürülebilir kalkınmanın bir ilke olarak kabul edilmesi, kavramın burada da yer verilmesini zorunlu kılmıştır²¹¹.

Sürdürülebilir kalkınmanın niteliğine ilişkin farklı görüşler olsa da, ortak olan nokta sürdürülebilir kalkınmanın çevre ile ilgili konuların çekirdeğini oluşturduğudur. Nitekim bu kavram, çevre hukuku ile ilgili düzenlemelerde, çevre sağlığı ile ilgili uluslararası metinlerde ve daha önce de detaylı biçimde incelendiği gibi anayasada dahi kendisine yer bulabilen bir kavramdır. Günümüzde sürdürülebilir kalkınmanın üç ayağı olan ekonomi, insan ve çevreye ilişkin kaygı taşımayan hiçbir çevre hukuku düzenlemesi görülmediği gibi çevre ile ilişkisi olmayan fakat insan hayatını yakından etkileyen diğer konularda dahi bu kavramın izlerini görebilmek mümkündür. Dolayısıyla, sürdürülebilir kalkınma kavramını içermeyen bir çevresel düzenleme ne hukuken ne de politik açıdan makul kabul edilememektedir.

²¹⁰ Güneş, **Çevre Hukuku**, s. 80

²¹¹ **Ibid.**

Sürdürülebilir kalkınma ilkesinin çevre, insan ve ekonomi arasındaki dengeyi gözetdiği düşünüldüğünde; yenilenebilir doğal kaynakların kullanımını önceleyen endüstriyel modellerin kullanılması, fosil yakıtların kullanımının azaltılması, doğal kaynakların etkili kullanılması, çevre dostu üretim ve tüketim tekniklerinin teşvik edilmesi, enerji tasarrufunun sağlanması, insanların temel ihtiyaçlarının karşılanmasına öncelik verecek politikaların geliştirilmesi bu ilkenin desteklenmesine katkı sunacaktır²¹². Bunlara ek olarak bu ilkenin hayata geçirilmesine yönelik araçlardan biri ÇED’dir.

Türk hukukunda sürdürülebilir kalkınmanın anayasal düzeydeki yansımalarına ek olarak, birçok düzenlemede de bu ilkeye doğrudan yer verildiği görülmektedir. Çevre Kanunu’nun 1. maddesinde; kanunun temel amacının, çevrenin sürdürülebilir çevre ve sürdürülebilir kalkınma ilkeleri doğrultusunda korunması olduğu ifade edilmiş, 3.maddesin (c) bendinde arazi ve kaynak kullanımına ilişkin karar alma süreçlerinde bu ilkenin dikkate alınacağı belirtilmiş, (d) bendinde ise yapılacak ekonomik faaliyetlerin faydası ve doğal kaynaklar üzerinde yaratacağı etkinin bu ilke çerçevesinde uzun vadeli olarak değerlendirilmesi öngörülmektedir. Buna ek olarak aynı kanunun, 9. maddesinin (b) bendinde, çevre düzeni planlarının bu ilkeye paralel biçimde koruma – kullanma dengesi dikkate alınarak hazırlanacağına değinilmiştir.

B. Çevre Vergilerinde Terminoloji Sorunu

Çevresel vergilendirme söz konusu olduğunda, bu kavramının anlamı ve kapsamı üzerinde görüş birliği olmadığı ifade edilmelidir. Uygulamada ve doktrinde ağırlıklı olarak “çevre vergileri” (environmental tax)²¹³ ve “çevreyle ilgili vergiler” (environmentally related tax)²¹⁴ ibarelerinin tercih edildiği görülmekle birlikte

²¹² Güneş, **Çevre Hukuku**, s. 89

²¹³ ÇELİKKAYA Ali, “Avrupa Birliği Üyesi Ülkelerde Çevre Vergisi Reformları ve Türkiye’deki Durumun Değerlendirilmesi”, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, C.11, S.2, 2011, s.98, Göker, **Yönlendirici Vergilendirme**, s. 65, T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı Vergi Konseyi, **Yeşil Vergileme**, s.29,

²¹⁴ JAMALİ Tarık, **Ekolojik Vergiler (Çevre Vergileri)**, Yaklaşım Yayıncılık, Ankara, 2007, s.80, ŞAHİN Yusuf, “Türk Vergi Sisteminin Çevresel Vergiler Açısından Değerlendirilmesi”, Vergi Sorunları Dergisi, S. 133, 1999, s.121, TÜRK Fatih, **Karbon Vergisinin Yönlendirici Niteliği**, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2024, s.20-23

“Pigovian vergiler”,²¹⁵ “ekolojik vergiler”,²¹⁶ “yeşil vergiler” (green taxes)²¹⁷, “eko-vergiler” (eco taxes),²¹⁸ gibi farklı ifadeler de yer verildiği görülmektedir.

OECD, hem çevre vergisi hem de çevre ile ilgili vergi ayırımına gitmektedir. OECD çevre vergilerini “*piyasa temelli araçların bir alt kümesi olan çevre vergileri, matrahı çevre üzerinde olumsuz etkiler doğurduğu bilimsel olarak kanıtlanmış fiziksel ya da benzeri birim olan vergilerdir.*” ifadeleriyle tanımlamıştır²¹⁹. Avrupa Komisyonu, çevre vergisi tabirini kullanarak “*vergi matrahı, çevre üzerinde kanıtlanmış belirli bir olumsuz etkiye sahip olan bir fiziksel birim (veya bir fiziksel birimin benzeri) olan ve Avrupa Ulusal ve Bölgesel Hesaplar Sistemi’nde vergi olarak nitelendirilen bir vergi*”²²⁰ olarak tanımlamaktadır. Tanımlarda dikkat çeken husus, çevre üzerindeki olumsuz etkileri bilimsel olarak kanıtlanmış fiziksel birimlerin kapsama alınması ancak henüz kanıtlanmamış fakat çevre üzerinde olumsuz etkiye bulunabilecek unsurların çevre vergisi kapsamına alınmamasıdır. Vergi matrahı, çevre üzerinde olumsuz etki yarattığı bilimsel olarak tespit edilen fiziksel birimler veya bu birimlerin çevresel etki yaratma kapasitesi üzerinden şekillenmektedir. Örneğin, doğrudan çevresel zararlara neden olan fosil yakıtların kullanımının vergilendirmesi

²¹⁵ İlk kez Arthur Pigou’nun hükümetlerin dışsallık üretenleri, verimli üretim düzeyindeki marjinal dışsal maliyetle eşit bir oranda vergilendirmeleri gerektiğini ileri sürmesi nedeniyle, bazı kaynaklarda Pigovian vergi olarak anılmaktadır. FRONE Simona / CONSTANTINESCU Andreea, “Conceptual Issues of Environmental Taxes for a Sustainable Development”, Information Society and Sustainable Development VI. Edition, Academica Brâncuşi Publishing House, Târgu-Jiu, 2019, s. 298 https://www.researchgate.net/publication/336937863_CONCEPTUAL_ISSUES_OF_ENVIRONMENTAL_TAXES_FOR_A_SUSTAINABLE_DEVELOPMENT_Proceedings_ISSD_2019 (Erişim Tarihi: 18.03.2025)

²¹⁶ HEINE Dirk / BLACK Simon, Benefits Beyond Climate: Environmental Tax Reform, Fiscal Policies for Development and Climate Action, World Bank Report, 2019, s. 54 https://www.researchgate.net/publication/332135012_Benefits_beyond_Climate_Environmental_Tax_Reform (Erişim Tarihi: 18.03.2025)

²¹⁷ European Commission, Green Taxation - in Support of a More Sustainable Future, 2022 https://taxation-customs.ec.europa.eu/archives/other-tax/green-taxation_en (Erişim Tarihi: 18.03.2025)

²¹⁸ Çevre vergisi, yabancı ülkelerin hukuk düzenlerinde doğarak gelişmiş bir kavram olması nedeniyle “eco taxes” ya da green tax” olarak ifade edilmekle birlikte, çeşitli kaynaklarda “pollution taxes” olarak da anılmaktadır.

²¹⁹ Orijinal metin: “*Environmental taxes, a subset of market-based instruments, are taxes “whose tax base is a physical unit (or a proxy of it) that has a proven specific negative impact on the environment. Four subsets of environmentally related taxes are distinguished: energy taxes, transport taxes, pollution taxes and resources taxes*” OECD, “Environmental Fiscal Reform: Progress, Prospects and Pitfalls”, OECD Report for the G7 Environment Ministers, 2017, s.6

²²⁰ Orijinal metin: “*A tax whose tax base is a physical unit (or a proxy of a physical unit) of something that has a proven, specific negative impact on the environment and which is identified in ESA 95 as a tax.*” Eurostat, Environmental Taxes: A Statistical Guide, European Commission, 2024, s. 13-14 <https://ec.europa.eu/eurostat/documents/3859598/18358719/KS-GQ-23-016-EN-N.pdf/011c3fed-c6c3-604c-320f-bba5da058efe?version=1.0&t=1705926723782> (Erişim Tarihi: 18.03.2025)

çevre vergisi anlayışı çerçevesinde olağandır²²¹. Bu sayede temel amaç olan çevresel zararların azaltılması ve engellenmesi sağlanacaktır. Temel amacın çevreyi korumasının doğal bir sonucu olarak, kamu geliri sağlama amacı, çevre vergiler söz konusu olduğunda geri planda kalmaktadır.

Çevre vergisi tanımlanırken vergi türündeki yükümlülüklerle odaklanılmış; bu nedenle resim, harç ve benzeri mali yükümlülükler kapsam dışına çıkarılarak çevre vergileri teriminin bilinçli olarak daraltılmıştır²²².

Çevre vergileri tanımında bilimsel olarak kanıtlanma kriteri esas alınmış olsa da çevre politikasının temel ilkelerinden biri olan ihtiyat ilkesine göre henüz bilimsel kesinlik kazanmamış olsa dahi eldeki veriler çevresel tahribatın kuvvetle muhtemel olduğunu gösteriyorsa, önleyici tedbirlerin alınması gerekmektedir²²³. Nitekim, OECD tarafından çevre ile ilgili vergi; *“Çevreyle ilgili bir vergi, çevresel açıdan özellikle önemli olduğu kabul edilen vergi matrahları üzerinden, devlet tarafından alınan zorunlu ve karşılıksız her türlü ödemedir.”* şeklinde tanımlanmıştır²²⁴. Bu tanım uyarınca matrah, bilimsel olarak kanıtlanmış olumsuz etki şartı olmaksızın, çevresel açıdan önemli görülen her türlü unsurdur. Bir başka ifadeyle; çevre vergisinde öngörülen çevre ile matrah arasındaki güçlü ilişki, çevre ile ilgili vergiler söz konusu olduğunda daha zayıftır; zira bu tür vergilerde birincil amaç çevrenin korunması değil, mali gelir elde edilmesidir. Bir diğer önemli fark ise çevre vergilerinden farklı olarak, “çevre ile ilgili vergi” ve “her türlü” ödeme gibi ifadelerle tüm mali yükümlülüklerin kapsama alınarak; verginin dar anlamda yorumlanmamasıdır²²⁵.

²²¹ OECD, **Environmental Fiscal Reform: Progress, Prospects and Pitfalls**, s.6

²²² ÖNER Cihat, “Çevre Vergileri Üzerine Kavramsal Bir Deneme: Terminoloji ve Uyumlaştırma Problemleri”, Ankara Barosu Dergisi, S.4, 2014, s.141

²²³ Güneş, **Çevre Hukuku**, s. 59

²²⁴ Orijinal metin: *“...an environmentally related tax is defined as any compulsory, unrequited payment to general government levied on tax-bases deemed to be of particular environmental relevance”* OECD, **The Political Economy of Environmentally Related Taxes**, s.26

²²⁵ *“Required compulsory payments to the government that are levied more or less in proportion to services provided (e.g. the amount of wastes collected and treated) can be labelled as fees and charges. The term levy covers both taxes and fees/charges.”* OECD, **The Political Economy of Environmentally Related Taxes**, s.26, Öner, **Çevre Vergileri Üzerine Kavramsal Bir Deneme**, s.141

Örneğin, KDV'nin çevre dostu olmayan bir ürüne eklenmesi veya o ürünlerdeki KDV oranının yükseltilmesi, tüketiciyi alternatif ürünlere yönlendirerek caydırıcı bir etki doğurabilir²²⁶. Bu durumda, birincil amacı çevreyi korumak olmayan KDV, çevre ile ilgili bir vergi olarak değerlendirilebilir.²²⁷ Benzer şekilde, elektrikli araçlardan alınan MTV'nin diğer araçlara kıyasla daha düşük belirlenmesi, tüketicileri çevreye zararlı araçlardan uzaklaştırırsa da, bu durum MTV'nin doğrudan çevre vergisi olarak nitelendirilmesini sağlamaz ancak çevre ile ilgili vergiler çerçevesinde incelenmesine olanak tanır.

Bu unsurlar dikkate alınarak çevre vergisi ve çevreyle ilgili vergi kavramları arasında çeşitli farklılıklar olduğu ifade edilebilse de kimi yazarlara göre terminolojik belirsizlikler nedeniyle aralarındaki fark net değildir²²⁸. Öğretide hem birincil amacı çevreyi korumak olan vergilerin hem de çevreye dolaylı yoldan yarar sağlayan vergilerin varlığı dikkate alınarak, çevre vergisi ile çevreye yararlı ayırımına gidildiği de görülmektedir²²⁹. Öte yandan 2025 yılında OECD çevresel vergilerin, çevre ile ilgili vergi gelirlerini ifade ettiğini belirterek, çevreyle ilgili vergilerin, çevre vergilerini kapsadığını ortaya koymuştur²³⁰. Açıklamalardan da anlaşılabileceği üzere çevresel vergilendirmeye ilişkin herkes tarafından kabul edilen bir kavram mevcut değildir.

Bu konuda yapılacak değerlendirilmelerde bir verginin çevresel fayda sağlayıp sağlamadığına özellikle dikkat edilmelidir. Bu kapsamda, asıl amacı çevrenin korunmasına yönelik davranış değişikliği yaratmak olan vergilerin çevre vergileri; asıl amacı çevrenin korunması olmayan ancak çevreye yararlı olabilecek vergilerinse çevreye yararlı vergiler olarak adlandırılması incelemede kolaylık sağlayacaktır. Nitekim, ulusal ve uluslararası literatürde bu konuya ilişkin ortak bir terminoloji ve görüş birliğinin bulunmaması, yalnızca birincil amacı çevreyi korumak olan vergilerin

²²⁶ EKMEKÇİ Esra / GÜNEŞ Gülsen, “Çevresel Mali Yükümler Çevre Katkı Payı, Çevre Katılım Payı, -Çevre Mevzuatı Gerçekleri-”, Prof. Dr. Sühely Donay’a Armağan, 1. Baskı, Filiz Kitapevi, İstanbul, 2020, s. 12

²²⁷

²²⁸ Öner, **Çevre Vergileri Üzerine Kavramsal Bir Deneme**, s. 144

²²⁹ ERCAN Erdem, “Türkiye’de Çevre Vergileri Mi Çevre Vergisi Mi?” Türkiye Barolar Birliği Dergisi, S.119, 2015, s. 211,

²³⁰ Orijinal metin: “*Environmental taxes are environmentally related tax revenues.*” OECD, **Environmental Tax**, <https://www.oecd.org/en/data/indicators/environmental-tax.html> (Erişim Tarihi: 29.04.2025)

incelenmesinin araştırma alanını daraltabileceğini göstermektedir. Bu nedenle, çevresel etkiler doğuran diğer vergilerin de değerlendirilmesi, konunun daha bütüncül ele alınmasına katkı sağlayabilecektir. Bununla birlikte kavramlar arasındaki farkı daha belirgin kılabilmek için; vergi, resim, harç ve benzeri mali yükümlülükleri kapsayan üst kavram olarak “çevresel mali yükümlülükler” teriminin kullanılmasının anlam bütünlüğünü sağlamada daha uygun olacağını düşünmekteyiz.

C. Çevre Vergilerinin Yönlendirici Niteliği

Vergi, kamusal hizmetlerin finansmanı ve kamu borçlarının karşılanması amacıyla, vergilendirme yetkisini haiz kamu idareleri tarafından egemenlik yetkisine dayanılarak, karşılıksız ve iade edilmemek üzere gerçek ve tüzel kişilerden cebren tahsil edilen ekonomik değerlerdir²³¹. Anayasa’nın 73. maddesinin birinci fıkrasında²³² belirtilen kamu giderlerinin karşılanması, verginin ilk ve en eski amacı olan mali (fiscal) amacına işaret etmektedir²³³. Bir başka deyişle vergilendirmenin mali amacı; kamu giderlerinin karşılanması amacıyla verginin ihdas ve tahsil edilmesidir²³⁴.

Vergilerin, yalnızca kamu giderlerini karşılama işleviyle sınırlı kalmayıp başkaca işlevler de üstlenmesi, mali amaç dışı vergilendirme kavramını ortaya çıkarmıştır. Verginin egemenlik yetkisine dayanılarak, karşılıksız ve cebren tahsil edilmesi, niteliği itibarıyla mali bir araç olduğunu²³⁵ gösterse de mali amaç dışı

²³¹ KARAKOÇ Yusuf, Kamu Maliyesi, 4. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara, 2024, s. 161, Göker, **Yönlendirici Vergilendirme**, s.9

²³² Anayasa madde 73— Herkes, kamu giderlerini karşılamak üzere, malî gücüne göre, vergi ödemekle yükümlüdür.

²³³ ŞENYÜZ Doğan / YÜCE Mehmet / GERÇEK Adnan, Vergi Hukuku Genel Hükümler, 15. Baskı, Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa, 2024, s.28, Karakoç, **Kamu Maliyesi**, s. 146

²³⁴ **Ibid.**, s. 147

²³⁵ ALİEFENDİOĞLU Yılmaz, “Vergilemenin Ekonomik Sınırları”, Prof. Dr. Akif Erginay’a 65’inci Yaş Armağanı Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları No: 460, Ankara, 1981, s. 595. Aktaran: Göker, **Yönlendirici Vergilendirme**, s.34, NEUMARK Fritz, Maliye İlmine Dair Ekonomik ve Sosyolojik Tetkikler, Güven Matbaası, İstanbul, 1940, s. 82. <https://iupress.istanbul.edu.tr/tr/book/maliye-ilmine-dair-ekonomik-ve-sosyolojik-tetkikler/home> (Erişim Tarihi: 17.04.2025) Benzer şekilde Başaran Yavaşlar, sadece ekonomik ve sosyal amaçlarla vergilendirmenin mümkün olmadığını ifade etmektedir. BAŞARAN YAVAŞLAR Funda, “Vergilendirme Yoluyla Temel Hak ve Özgürlüklere Müdahalede Sınır”, Kamu Hukuku, Özel Hukuk ve Ceza Hukuku Alanlarında Kamunun Önderliği ve Bireysel Özerklik Sempozyumu, Seçkin Yayınları, Ankara, 2009, s.160.

vergilelendirmede bu fonksiyona ek olarak ekonomik, sosyal ve kültürel alanlarda da çeşitli hedeflere ulaşma saiki mevcuttur²³⁶. Bununla birlikte belirtmek gerekir ki; salt mali amaçla ihdas edilen bir vergi dahi, gelir sağlama işlevi dışında çeşitli etkiler yaratabilir²³⁷.

Vergilemenin kişilerin davranışları üzerinde çeşitli etkiler yaratabilme potansiyeli, yönlendirici vergileendirme anlayışının temelini oluşturmaktadır. Buna göre yönlendirici vergiyle, belirli bir amaca ulaşabilmek için dolaylı veya doğrudan vergiler aracılığıyla bazı davranışların özendirme veya ödüllendirmeye teşvik edilmesi, bazılarının ise caydırma veya cezalandırma yoluyla engellemesi amaçlanmaktadır²³⁸. Yönlendirici vergiler aracılığıyla bireysel davranışların şekillendirilebilmesi ve belirli politika hedeflerine uygun toplumsal sonuçların elde edilebilmesi, vergileendirmenin yalnızca mali kaynak teminiyle sınırlı olmayan; aynı zamanda bireysel tercihleri üzerinden toplumsal yapıyı dönüştürme gücüne sahip kamusal bir müdahale aracı olduğunu da ortaya koymaktadır²³⁹. Bu bağlamda,

²³⁶ Göker, **Yönlendirici Vergileendirme**, s. 11., Vergileendirme, mali gelir elde etmek amacıyla ek olarak toplumsal ve ekonomik hedeflere ulaşmak için de bir araç olarak kullanılır. Bu husus, vergilerin sosyal kontrol sağlama işlevi taşıdığı ve ekonomik davranışları şekillendirdiği anlamına gelmektedir. HEER Clarence, "Taxation as an Instrument of Social Control", The University of Chicago Press, C.42, S.4, 1937, s.484

²³⁷ Corné van Walbeek'in 2010 yılında gerçekleştirdiği çalışmada, temsili bir düşük veya orta gelirli ülkede %20 oranında yapılan ÖTV artışının, net vergi dışı fiyatın sabit kaldığı varsayımı altında, sigara tüketimini ve tütün sanayii gelirlerini %5 oranında azalttığı, buna karşılık ÖTV gelirlerini %14 oranında artırdığı sonucuna ulaşılmış; bu doğrultuda, verginin temel amacı sigara kullanımını azaltmak olmasa da, fiyat artışının tüketim üzerinde doğrudan azaltıcı bir etki yarattığı ortaya konmuştur. VAN WALBEEK Corne', "A Simulation Model to Predict the Fiscal and Public Health Impact of a Change in Cigarette Excise Taxes", Tobacco Control, 2010, S.19, s. 31, Benzer şekilde, 1696 yılında İngiltere'de altıdan fazla penceresi olan binalardan alınan "Pencere Vergisi" (Window Tax), yapıların genellikle altı pencereyle inşa edilmesine ya da mevcut pencere sayısının altıya düşürülmesine yol açarak bireylerin mimari tercihlerinde doğrudan belirleyici olmuştur. ALTUNCU Damla / GÖKER Cenker, "Pencere Vergisinin Mimariye Yansımaları", Arkitekt Dergisi, Sayı:2008/6 – 2009/1, s.14-21 aktaran: Göker, **Yönlendirici Vergileendirme**, s. 8, Ayrıca, her ne kadar Pencere Vergisi, yüksek gelir gruplarını hedefleyen mali bir araç olarak tasarlanmış olsa da ev sahiplerinin vergi yükünü azaltmak için pencereleri kapatması ya da daha az pencereli yapılar inşa etmesi, yaşam alanlarında yetersiz ışık ve hava sirkülasyonuna yol açmıştır. Bu durum neticesinde tifüs, kolera ve çiçek gibi bulaşıcı hastalıkların yayılmasını hızlandırmış, pencere vergisinin doğrudan halk sağlığı üzerinde olumsuz sonuçlar doğurmasına neden olmuştur. Nihayetinde yoğun kamuoyu baskısıyla vergi 1851 yılında yürürlükten kaldırılmıştır. Bu örnek, vergileendirmenin toplumsal yaşamın çeşitli boyutlarında belirleyici sonuçlar doğurabilecek güce sahip olduğunu göstermektedir. UK Parliament, Window Tax, <https://www.parliament.uk/about/living-heritage/transformingsociety/towncountry/towns/tyne-and-wear-case-study/about-the-group/housing/window-tax/#:~:text=This%20tax%20was%20first%20imposed,exempt%20from%20the%20window%20tax> (Erişim Tarihi: 17.04.2025)

²³⁸ ÖNCEL Mualla / KUMRULU Ahmet / ÇAĞAN Nami / GÖKER Cenker, Vergi Hukuku, 33. Bası, Turhan Kitabevi, Ankara, 2024, s. 56, Göker, **Yönlendirici Vergileendirme**, s.19

²³⁹ **Ibid.**, s.34

verginin yönlendirici niteliği, devletin sosyal dengeyi sağlamasında, sosyal düzenin inşasında veya değiştirilmesinde kullanılabilir.

Devlet politikasına bağlı olarak yönlendirici vergilendirme, çeşitli alanlarda kullanılabilir. Çevrenin korunması, tüketim alışkanlıklarının değiştirilmesi, kültürel alan oluşturulması, nüfus planlaması, bağımlılık yapan maddelerin kullanımının önlenmesi bu alanlara örnek olarak verilebilir²⁴⁰. Çalışmanın odak noktası doğrultusunda, çevresel koruma amacına hizmet eden yönlendirici nitelikteki vergisel düzenlemelerin değerlendirilmesi gerekmektedir.

Çevresel sorunların küresel düzeyde artan etkisi ve her geçen gün şiddetini arttıran bir problem olması, sağlıklı bir çevreye yalnızca hukuki düzenlemeler ve uluslararası sözleşmeler vasıtasıyla erişilemeyeceğini göstermektedir. Bu bağlamda, çevresel sorunların temel kaynağı olan bireylerin, davranış ve tercihlerinin yönlendirilmesi sağlıklı bir çevre için kritiktir. Nitekim, çevre sağlığının korunabilmesi ve çevre tahribatına neden olabilecek eylemlerin engellenebilmesi için kişilerin davranışlarını yönlendirebilecek biçimde Çevre Kanunu'nda²⁴¹, Kabahatler Kanunu'nda²⁴² ve Türk Ceza Kanunu'nda çeşitli yasal düzenlemelere yer verilmiştir²⁴³. Söz konusu düzenlemelerin birçoğu kirliliğe neden olan eylemleri yasaklamak ve kısıtlamaya yöneliktir. Ancak, bu yasakların tek başına yeterli olmadığı durumlarda, bireylerin çevreye yönelik tutum ve davranışlarını dönüştürecek vergisel

²⁴⁰ Göker, **Yönlendirici Vergilendirme**, s. 59

²⁴¹ 2872 sayılı Çevre Kanunu'nun 8. Maddesinde kirletme yasağı, 20.maddesinde çevresel kabahatler düzenlenmiş, 26.maddesinde ise çevrenin korunmasını sağlamaya yönelik 2 farklı suç düzenlenmiştir. "*Adli Nitelikteki Cezalar*" başlıklı 26. maddenin ilk fıkrasında Çevre Kanunu'nun 12. maddesinde öngörülen bildirim ve bilgi verme yükümlülüğünü ihlal edecek biçimde yanlış ve yanıltıcı bilgi verenlerin altı aydan bir yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılacağı belirtilmiştir. İkinci fıkrada ise Çevre Kanunu'nun uygulanmasında yanlış ve yanıltıcı belge düzenleyenler ve kullananlar hakkında 26/9/2004 tarihli ve 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu'nun belgede sahtecilik suçuna ilişkin hükümlerinin uygulanacağı ifade edilmiştir.

²⁴² Türk Ceza Kanunu'nda ise çevrenin korunabilmesi için "*Topluma Karşı Suçlar*" başlıklı üçüncü kısmının, "*Çevreye Karşı Suçlar*" başlıklı ikinci bölümünde; çevrenin kasten kirlenmesi (m. 181), çevrenin taksirle kirlenmesi (m. 182) ve gürültüye neden olma (m. 183) fiilleri suç olarak düzenlenmiş ve bu sayede çevreyi korumaya yönelik cezai yaptırım mekanizması öngörülmüştür.

²⁴³ Kabahatler Kanunu'nun 1. maddesinde kanunun amaçları arasında çevrenin korunması sayılmış, 36.maddenin 1.fıkrasında gürültüye neden olma; "*Çevreyi Kirlenme*" başlıklı 41.maddede evsel ve bireysel atıklarla çevrenin kirlenmesi, yemek pişirme ve servis yerlerinde çevrenin kirlenmesi, hayvan kesilmesi suretiyle veya kesilen hayvan atıklarıyla çevrenin kirlenmesi, inşaat atık ve artıklarıyla çevrenin kirlenmesi, kullanılmaz hale gelen veya ihtiyaç fazlası ev eşyalarıyla çevrenin kirlenmesi ve kullanılmaz hale gelen motorlu kara veya deniz nakil araçlarıyla çevrenin kirlenmesi olmak üzere altı kabahat düzenlenmiştir.

düzenlemelere ihtiyaç duyulmaktadır. Çevre dostu olmayan ürünlerin üretim ve tüketim faaliyetleri için daha yüksek fiyat biçilmesiyle üretim ve tüketimdeki tercihlerin değişeceği açıktır²⁴⁴. Bu doğrultuda çevre vergileri, sürdürülebilir bir çevre hedefinin yapı taşlarından birini oluşturmaktadır. Bu görüşü destekler nitelikte Göker, Anayasa'nın 56. maddesinde yer verildiği üzere çevre sağlığını koruma, çevreyi geliştirme ve çevre kirliliğini önleme ödevinin, yönlendirici vergilerin çevrenin korunması amacıyla kullanılmasını zorunlu kılacak nitelikte olduğunu ifade etmektedir²⁴⁵. Bu çerçevede, insan davranışlarını yönlendirme konusunda oldukça etkili bir araç olan vergilendirmenin, çevreye zarar veren faaliyetlerin caydırılmasında çevre dostu eylemlerin teşvik edilmesinde ve sürdürülebilir kalkınma hedeflerine hizmet eden tercihlerin desteklenmesinde önemli bir kamu politikası aracı olduğu ifade edilmelidir.

Çevresel kaygılar doğrultusunda ortaya çıkan ve yönlendirici vergilendirme kapsamında değerlendirilebilecek vergileri arasında, doğrudan çevreyi koruma amacı taşıyan Çevre Temizlik Vergisi ile Geri Kazanım Katılım Payı yer almaktadır. Bunun yanında, dolaylı olarak çevresel etkiler doğurarak bireylerin tercihlerini şekillendirme potansiyeline sahip ÖTV, KDV ve MTV gibi vergiler de bu çerçevede değerlendirilebilir. Son zamanlarda ulusal ve uluslararası gündemde sıklıkla tartışılan ve ilerleyen bölümde ayrıntılı olarak ele alınacak olan karbon vergisi, yönlendirici vergilendirme uygulamalarının en belirgin örneğini teşkil etmektedir.

D. Çevre Vergilerinin Amaçları

Çevre vergilerinin birincil amacı, çevre üzerinde olumsuz etkilere yol açan ürün ve faaliyetlerin fiyatlarını yükselterek birey ve kurumları çevre dostu üretim ve tüketime yönlendirmektir²⁴⁶. Bir başka ifadeyle, çevre vergilerinin temel amacı,

²⁴⁴ OECD, Environmentally Related Taxes in OECD Countries: Issues and Strategies, Paris, 2001, s.22 https://www.oecd.org/en/publications/environmentally-related-taxes-in-oecd-countries_9789264193659-en.html (Erişim Tarihi: 17.04.2025)

²⁴⁵ Göker, **Yönlendirici Vergilendirme**, s. 65

²⁴⁶ European Parliament, Understanding Environmental Taxation, 2020 [https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/EPRS_BRI\(2020\)646124](https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/EPRS_BRI(2020)646124) (Erişim Tarihi: 01.05.2025)

çevresel dışsallıkların²⁴⁷ içselleştirilmesi yoluyla, çevreye verilen zararın azaltılması ve engellenmesidir²⁴⁸. Böylece çevresel tahribatın azaltılması, çevre kirliliğinin engellenmesi, çevrenin korunması, iklim değişikliğiyle mücadele edilmesi ve doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımının sağlanması hedeflenmektedir²⁴⁹.

Çevre kirliliği gibi topluma zarar veren negatif dışsallıkların fiyatlandırılması, çevre vergileri aracılığıyla çevresel kirliliği ve tahribata neden olan faaliyetlerin ekonomik bir unsur haline getirilmesi ve bu maliyetin piyasa fiyatlarına yansıtılmasıyla gerçekleşmektedir²⁵⁰. 1920 tarihinde kaleme aldığı Refah Ekonomisi "*Economics of Welfare*"²⁵¹ adlı eserinde Arthur Cecil Pigou, dışsallık vergisi kavramını ortaya atarak vergilerin, çevresel dışsallıkların içselleştirilmesinde bir araç olarak kullanılması görüşünü öne sürmüştür²⁵². Pigou, çevre kirliliği gibi olumsuz dışsallıkların neden olduğu ekonomik maliyetin, çevre vergileri aracılığıyla kirletene yükletilmesi gerektiğini savunmuş, bu sayede kirliliğin neden olduğu negatif dışsallıkların içselleştirilebileceğini belirtmiştir²⁵³. Bu doğrultuda, kirleten öder ilkesine paralel bir biçimde, doğrudan ya da dolaylı olarak çevreye zarar verenler, neden oldukları zararları vergi ödeyerek telafi etmelidirler²⁵⁴.

²⁴⁷ Dışsallık, ekonomi birimlerin gerçekleştirdikleri üretim ve tüketim faaliyetleri sonucunda çevre üzerinde yarattıkları olumlu veya olumsuz etkidir. Çevreye verilen zararlar ise bu bağlamda negatif dışsallık olarak tanımlanmaktadır. Mankiw, **Principles of Economics**, s. 196.

²⁴⁸ Çevre kirliliği gibi topluma zarar veren negatif dışsallıklar, zarara yol açan ekonominin maliyet hesaplarına dahil edildiğinde, özel maliyetler ile sosyal maliyetler arasındaki fark büyük ölçüde azalacaktır. HOTUNLUOĞLU Hakan / TEKELİ Recep, "Karbon Vergisinin Ekonomik Analizi ve Etkileri: Karbon Vergisinin Emisyon Azaltıcı Etkisi Var mı?", Sosyoekonomi, C. 6, S. 6, 2007, s. 111

²⁴⁹ 2872 sayılı Çevre Kanunu'nun 3. maddesinin (h) bendi, çevrenin korunması ve çevre kirliliğinin önlenmesi amacıyla vergiler dâhil olmak üzere çeşitli ekonomik araçların kullanılacağını öngörmekte olup; bu bağlamda çevre vergileri, yalnızca mali değil, aynı zamanda çevresel hedeflere hizmet eden politika araçları olarak konumlandırılmaktadır. Anılan hüküm uyarınca, çevresel kirliliğe ve tahribata neden olabilecek nitelikteki faaliyetlerin ekonomik maliyetini artırmak suretiyle, çevre vergilerinin yönlendirici işlevini ve sürdürülebilir çevre politikalarının bir bileşeni olarak taşıdığı rolü açık biçimde ortaya koymaktadır.

²⁵⁰ T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı Vergi Konseyi, **Yeşil Vergileme**, s. 33

²⁵¹ PIGOU Arthur Cecil, *The Economics of Welfare*, 4. Bası, Macmillan and Co., Londra, 1932 www.econlib.org/library/NPDBooks/Pigou/pgEWCover.html. (Erişim Tarihi: 10.01.2025)

²⁵² BİYYAN Özgür / GÖK Musa, "Çevre Politikaları Kapsamında Avrupa Birliği ve Türkiye'de Çevre Vergilerinin Uygulanışı: Karşılaştırmalı Bir Analiz" Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, C.7, S.2, 2014, s.287

²⁵³ ANDERSEN Mikael Skou, "The Use of Economic Instruments for Environmental Policy: A Half-Hearted Affair", *Sustainable Patterns of Production and Consumption*, TemaNord:1995:588, Editör: Arne Jernelöv, Nordic Council of Ministers, Copenhagen, 1995, s. 55-56.

²⁵⁴ Jamali, **Ekolojik Vergiler (Çevre Vergileri)**, s. 120

Çevre vergilerinin temel amacı çevreyi korumak olsa da bir tür vergi olmaları nedeniyle hazineye gelir transferi yaratacağı açıktır. Özellikle verginin matrahına bağlı olarak oldukça fazla gelir getirebilecektir. Bu doğrultuda, literatürde çevre vergilerinin çevrenin korunması amacıyla sınırlanmaksızın olumlu ekonomik sonuçlar doğurabileceğini öne süren çifte yarar hipotezi (double dividend hypothesis) dikkat çekmektedir. Çifte yarar hipotezine göre çevre vergileri iki önemli kazanç sağlar; ilki, çevre vergisi düzenlemesiyle çevrenin korunarak çevresel koşulların iyileştirilmesi; ikincisi ise devletin, elde edilen kamu geliri sayesinde gelir vergisi ve kurumlar vergisi gibi vergilerin yüklerini azaltma ve teşvik yaratma imkânı bulmasıdır.²⁵⁵ Bu kapsamda çevre vergileri, vergi sisteminin etkin ve adil işlemesine katkıda bulunan yapısal bir araç olarak kabul edilmektedir.²⁵⁶ Örneğin, karbon vergisi sayesinde hem sera gazı emisyon miktarı düşürülerek çevrenin korunması sağlanacak hem de elde edilen vergi geliri aracılığıyla diğer vergi yüklerinin azaltılması sağlanarak işsizlik oranının düşürülmesi hedefine birlikte ulaşılabilecektir.²⁵⁷

Çevre vergilerinin, daha temiz üretim süreçlerini teşvik edici niteliği²⁵⁸, bu vergilerin bir diğer amacı olan sürdürülebilir kalkınmanın gerçekleştirilmesine katkı sağlamaktadır. Çevre vergileri ile çevreye zarar veren ürünlerin toplam maliyeti artırılarak, üretici ve tüketicilerin tercihlerinde çevresel etkileri göz önünde bulundurmaları sağlanacak ve ekonomik tercihlerin çevre dostu seçeneklere kayması teşvik edilecektir.²⁵⁹

²⁵⁵ PEARCE David, “The Role of Carbon Taxes in Adjusting to Global Warming”, *Economic Journal*, C.101, S.407, 1991, s. 940, MARKANDYA Anil, “What We Have Learnt in the Last 30 Years?” *Environmental Taxes and Fiscal Reform: Central Issues in Contemporary Economic Theory and Policy* Editör: Gustavo Piga, Palgrave Macmillan, 2012, s.20

²⁵⁶ Çevre vergileriyle elde edilen gelirlerin, devletin toplam vergi gelirini arttırmadan, vergi yükünü çevreye zarar veren faaliyetlere kaydırmayı hedefleyen “gelir-yansız” yaklaşımıyla paraleldir. Yani toplam vergi geliri değişmeden, vergi yükü çevreye zararı olan ürün ve faaliyetlere kaydırılır. Böylece çevreye verilen zararlar azaltırken ekonomik sistem üzerindeki vergi yükü ağırlaştırılmamaktadır. ÖZDEN Engin, “Türk Vergi Sisteminin Çevre Vergilerinin İstihdamda Artış Sağlamaya Yönelik İkincil Amaçlı Kullanımına Yönelik Revizesi”, *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 55, 2016, s.506

²⁵⁷ KARGI Veli / YÜKSEL Cihan, “Çevresel Dışsallıklarda Kamu Ekonomisi Çözümleri” *Maliye Dergisi* S. 159, 2010, s.195

²⁵⁸ Pigou'nun önerdiği vergi çözümü sayesinde, kirleticiler daha temiz üretim yöntemleri bulmaya yönelirken, ödedikleri vergiler nedeniyle ürün fiyatlarını artırmak durumunda kalacaklardır. Bu durum, tüketicileri söz konusu ürünü daha verimli kullanmaya ya da alternatif seçenekler aramaya teşvik edecektir. KOVANCILAR Birol, “Küresel Isınma Sorununun Çözümünde Karbon Vergisi ve Etkinliği” *Celal Bayar Üniversitesi Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, C.8, S.2, 2001, s.13

²⁵⁹ OECD, **Environmentally Related Taxes in OECD Countries Issues and Strategies**, s. 22 – 23, OECD, Taxation, Innovation and the Environment, OECD Publishing, Paris, 2010, s.12 (Erişim Tarihi: 25.04.2025) Üretim sürecinde meydana gelen her bir birim kirliliğin maliyet olarak yansıtılması,

Görüldüğü üzere, çevre vergilerinin birincil amacı çevreyi korumak ve iyileştirmek olmakla birlikte, bu vergiler aynı zamanda ekonomik istikrarı sürdürmek, vergi tabanını genişletmek ve toplumsal refahı arttırmak gibi birtakım hedefleri de desteklemektedir²⁶⁰. Bu sayede çevre vergileri çevresel fayda sağlamanın ötesinde, toplumsal menfaatlere hizmet etmektedir.

E. Çevre Vergilerinin Sınıflandırılması

Amacına, konusuna ve kapsamına dayalı şekillerde sınıflandırılabilen çevre vergileri, bu alanın literatürde görece yeni olması nedeniyle, üzerinde uzlaşılan bir sınıflandırma sistemine henüz kavuşamamıştır. Çevre vergilerinin, çevreyi koruma amacının ötesinde yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımını teşvik etme, çevre dostu üretim-tüketim tekniklerini yaygınlaştırma ve enerji verimliliğini artırma gibi birçok hedefi bünyesinde barındırması, ona çok yönlü bir yapı katarak, sınıflandırılmasını güçleştirmektedir. Örneğin, karbon vergisiyle hem sera gazı emisyon miktarının azaltılarak çevrenin korunması hem fosil yakıtların tüketiminin azaltılarak yenilenebilir enerjinin teşvik edilmesi hem de enerji tasarrufu sağlanması hedeflenmektedir²⁶¹. Benzer şekilde atık vergilerinde, atık miktarının azaltılması hedeflenirken, geri dönüşüm oranının da artırılması beklenmektedir²⁶². Buna ek olarak çevre vergileri, tüketim vergisi olarak uygulanabileceği gibi izin veya kullanım hakkı karşılığında alınan bir harç olarak da alınabilir.

Çevre vergilerinin kapsamının belirlenebilmesi için Avrupa Birliği İstatistik Ofisi (Eurostat), Uluslararası Enerji Ajansı (IEA) ile Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) çevre vergilerinin matrahına dayalı bir liste oluşturmuştur. Hangi vergilerin çevre vergisi olarak kabul edilebileceğini göstermek ve çevre vergilerinin

üreticileri maliyetleri düşürecekleri alternatiflere yönlendirebilecektir. Nitekim üreticinin elinde maliyetleri azaltacak önlem almak ya da üretimi azaltmak dışında başka bir seçenek kalmayacaktır. Bu nedenle üreticinin hem maliyetlerini düşürmek hem de üzerindeki vergi yükünü azaltmak amacıyla çevre dostu yöntemlere yönelmesi muhtemeldir. Biyan / Gök, **Çevre Politikaları Kapsamında Avrupa Birliği ve Türkiye’de Çevre Vergilerinin Uygulanışı: Karşılaşmalı Bir Analiz...**, s. 285

²⁶⁰ ÖZDEMİR Biltekin, “Küresel Kirlenme Sürdürülebilir Ekonomik Büyüme ve Çevre Vergileri”, Maliye Dergisi, S. 156, 2009, s.21

²⁶¹ Jamali, **Ekolojik Vergiler (Çevre Vergileri)**, s.219

²⁶² **Ibid.**

analizine yardımcı olmak amacıyla oluşturulan bu liste uyarınca çevre vergileri; enerji vergileri, kirlilik vergileri, doğal kaynak vergileri ve ulaşım vergileri olmak üzere dört ana kategoriye ayrılmaktadır²⁶³. Çalışmanın devamında, bahsedilen sınıflandırma temelinde bir inceleme yapılacaktır²⁶⁴. Bu tercihin temel nedeni, çevre vergilerinin sınıflandırılmasında tam bir uzlaşma olmaması nedeniyle uluslararası düzeyde daha fazla kabul gören bir sınıflandırmanın çevre vergileri üzerine analiz yapmayı kolaylaştıracağı yönündeki düşüncedir. Ayrıca, AB'nin yaklaşımı, çevre vergilerinin sürdürülebilir kalkınma hedeflerine nasıl katkı sağladığını daha iyi anlamamıza yardımcı olabilecektir.

1. Doğal Kaynak Vergileri

İklim değişikliği, ekosistemlerin tahribatı, doğal kaynakların tükenmesi ve benzeri çevresel sorunlar, kaynakların üretimi, tüketimi ve kullanımı neticesinde meydana gelen küresel problemlerdir²⁶⁵. Sanayileşme, tüketim odaklı ekonomik faaliyetler ve hızlı nüfus artışının doğal kaynaklar üzerinde yarattığı olumsuz etki, her geçen gün artarak geri döndürülmesi zor ve imkânsız zararlar meydana getirmektedir. Bu bağlamda doğal kaynak vergileri; doğal kaynakların tüketilmesine neden olan orman, su, fauna ve yabani flora gibi kaynakların çıkarılması veya kullanımıyla ilgili vergileri içermektedir²⁶⁶. Bu tür vergiler, doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımını sağlamayı hedefler.

2. Kirlilik Vergileri

Kirlilik vergileri, çevrenin kirlenme biçimleri üzerinden alınan vergilerdir. Ölçülebilen veya bilimsel yöntemlerle tahmin edilebilen havaya ve suya bırakılan

²⁶³ Eurostat, **Environmental Taxes: A Statistical Guide**, s.17

²⁶⁴ Öğretide sık atıf yapılan bir başka sınıflandırma, Dr. Tarık Jamali tarafından yapılmıştır. Jamali çevre vergilerini; atık ve emisyon azaltılmasına yönelik vergiler, geri kazanım sağlamaya yönelik vergiler, doğal kaynakların korunmasına yönelik vergiler ve diğer vergiler olmak üzere sınıflandırılmaktadır. Jamali, **Ekolojik Vergiler (Çevre Vergileri)**, s. 219

²⁶⁵ BAHN-WALKOWIAK Bettina / STEGER Sören, Resource Targets in Europe and Worldwide: An Overview, Resources, S. 4, 2015 s.598

²⁶⁶ Eurostat, **Environmental Taxes: A Statistical Guide**, s. 18

emisyonlar, katı atıkların yönetimi neticesinde ortaya çıkan çevresel yükler ile gürültü kirliliğine ilişkin vergiler bu sınıflandırmada yer almaktadır²⁶⁷.

Kirlilik vergileri, kirletici kaynaklar üzerinden belirlenen matraha göre uygulanmaktadır. Bu kapsamda hava emisyonları (NO_x, SO_x, partikül madde, VOC emisyonları ve diğer enerji dışı CO₂ kaynakları) ozon tabakasını incelten çeşitli maddeler (CFC'ler ve halonlar) su kirliliğine neden olan çeşitli maddeler (pestisitler, gübreler ve gübreleme kalıntıları) katı atıklar ve gürültü kirliliğine gibi unsurlar kirlilik vergisinin matrahını oluşturmaktadır²⁶⁸.

Kirlilik vergileri 2010 – 2021 yılları arasında AB-27 ülkelerinde elde edilen çevre vergisi gelirleri içinde düşük bir paya sahip olmuştur. Belirtilen yıllarda kirlilik ve doğal kaynak vergilerinin çevre vergileri içindeki oranı 2021 yılında %3,5'e ulaşmış, tüm vergi gelirleri içindeyse %0,19'da kaldığı tespit edilmiştir. Bu durum kirlilik ve kaynak vergilerinin diğer çevre vergileriyle kıyaslandığında sınırlı bir gelir kaynağı olduğunu göstermektedir²⁶⁹.

3. Taşımacılık Vergileri

Taşımacılık sektöründe fosil yakıtların yoğun kullanımı ve motorlu taşıtların yüksek karbon salınımı, ülkeleri bu alanda çevre dostu düzenlemeler yapmaya itmiştir. Bu bağlamda, taşımacılık sektöründe karbon salınımını azaltmayı, trafik yoğunluğunu kontrol altına almayı ve çevre dostu ulaşım yollarını teşvik etmeyi hedefleyen çeşitli düzenlemeler hayata geçirilmiştir²⁷⁰.

²⁶⁷ *Ibid.*

²⁶⁸ *Ibid.*, s. 17

²⁶⁹ *Ibid.*, s. 43

²⁷⁰ Bu düzenlemelere örnek olarak büyük ölçekli toplu taşımacılık projeleri, tıkanıklık fiyatlandırması, kullanıcı ücretleri ve emisyon standartları verilebilir. Kullanıcı ücretleriyle araçlardan otoyolları kullanmaları karşılığında belirli bir ücret alınarak hem yol bakım ve onarım masraflarının finansmanı hem de şehirlerdeki karbon dioksit miktarının düşürülmesi hedeflenir. Tıkanıklık fiyatlandırmasıyla trafiğin yoğun olduğu saatlerde artan çevresel ve ekonomik maliyetler kullanıcıya yansıtılarak hem emisyon miktarı hem de trafik azaltılmaya çalışılır. Büyük ölçekli toplu taşıma projeleriyle toplu taşıma kullanımı teşvik edilerek karayolu bağımlılığını azaltmak hedeflenir. Emisyon standartlarıyla karayolu taşıtlarının çevreye yaydığı kirletici gazları sınırlandırmak amacıyla çevre dostu teknolojilerin kullanımı yaygınlaştırılmaya çalışılmaktadır. YALÇIN A. Zafer, “Potansiyel Bir Çevre Vergisi Olarak Motorlu

Taşımacılık vergisi, taşımacılığa ilişkin her türlü taşıma ekipman ve hizmetlerinin vergilendirilmesini ifade eder²⁷¹. Motorlu taşıtları mülkiyeti ve kullanımıyla ilgili vergiler bu kapsamda olup²⁷² çevre vergilerinin tanımına uyan uçak, gemi, demiryolu aracı gibi taşıma ekipmanları ve taşıma hizmetlerine de bu bölümde yer verilmektedir²⁷³. Elektrikli araçlarda bu verginin kapsamına girmektedir²⁷⁴.

Bazı ülkelerin araçların karbon emisyonuna dayalı vergilendirme sistemi uyguladığı görülmektedir. Bu tür vergiler ağırlıklı olarak tek seferlik kayıt veya ithalat vergisi ya da yıllık vergi olarak görülmektedir. Belirtmek gerekir ki bu vergilerde matrah, aracın ne kadar kullanıldığına ya da fiili emisyon düzeyine bağlı olmadan aracın motor gücü, silindir hacmi, ağırlığı, yakıt tüketimi veya 100 kilometre başına ortalama karbon emisyon miktarı gibi teknik özellikler üzerinden hesaplanmaktadır²⁷⁵. Bahsedilen özellikler dikkate alındığında bu verginin aracın enerji tüketimiyle değil çevresel özellikleriyle ilgili olduğu görülmektedir. Bu doğrultuda söz konusu vergilerin taşıma vergisi sınıfında incelenmesi gerekmektedir.

Bahsi geçen nedenlerle; benzin, dizel ve taşımacılıkta kullanılan diğer yakıtlara ilişkin vergiler, enerji vergisi olarak sınıflandırılmıştır.

4. Enerji vergileri

Enerji vergileri hem enerji ürünlerini hem de bu ürünlerin çeşitli amaçlarla tüketiminin vergilendirilmesini öngörmektedir. Bu sınıflandırma kapsamına ulaşım ve sabit kullanım amaçlı enerji ürünleriyle ve enerji üretimine yönelik vergiler dahildir²⁷⁶.

Taşıtlar Vergisi: Avrupa Birliği ve Türkiye Arasında Karşılaştırmalı Bir Analiz", Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, C.27, S.2, 2013, s.148-149

²⁷¹ CURAL Mehmet / SAYGI Halil İbrahim, "Avrupa Birliği'nde Çevre Vergisi Uygulamaları ve Çevre Vergilerinin Gelişimi" Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, C.25, S.1, 2016, s. 83.

²⁷² Taşımacılık vergisi kapsamında değerlendirilen diğer vergiler: motorlu taşıtların kaydı veya kullanımı için yıllık vergiler; otoyol vergileri; trafik yoğunluğu ve şehir geçiş ücretleri; diğer ulaşım araçları (gemi, uçak, tren vb.); ulaşım altyapıları (limanlar, havalimanları, karayolları, demiryolları, boru hatları vb.); uçuşlar ve uçak biletleri; ayrıca araç sigortası (genel sigorta vergileri hariç) bu kategoriye girer Eurostat, **Environmental Taxes: A Statistical Guide**, s. 16

²⁷³ **Ibid.**, s. 17

²⁷⁴ **Ibid.**

²⁷⁵ **Ibid.**, s. 17 – 18

²⁷⁶ **Ibid.**

Enerji vergilerinde matrah, ulaşımda kullanılan kurşunlu benzin, kurşunsuz benzin, doğal gaz ve dizel yakıt gibi enerji ürünleri ile sabit kullanım amaçlı kullanılan doğal gaz, elektrik tüketimi, biyoyakıtlar, kok, kömür gibi enerji ürünleri ve sera gazı emisyonları üzerinden belirlenmektedir²⁷⁷.

Dolayısıyla, enerji ve çevre kirliliği arasındaki negatif ilişkinin etkileyicilerinden birinin fosil yakıtlar olduğu ifade edilebilir. Fosil yakıtların tüketilmesiyle atmosfere salınan zararlı gazlar, sera etkisi yaratmaları nedeniyle çevre üzerinde doğrudan negatif etkide bulunurlar. Özellikle kömür, petrol, doğal gaz gibi sık tüketilen enerji ürünlerinin yanması ile meydana çıkan karbondioksit, sera gazı etkisine neden olan başlıca gazdır²⁷⁸. Bu nedenle birçok sektörde yoğun olarak kullanılan fosil yakıtların tüketimi ve karbondioksit salınımı belirli ölçütlere göre sınırlandırılmalıdır. Bu amacı gerçekleştirebilmek için Avrupa Birliği Emisyon Ticaret Sistemi (ETS) ve karbon vergilendirme araçlarıyla karbon salınımlarının neden olduğu çevresel zararlar maliyete dahil edilerek emisyon miktarı azaltılmaya çalışılmaktadır. ETS, emisyon haklarının alınıp satıldığı bir piyasa oluşturarak maliyet etkinliğini gözetken emisyon azaltımını hedeflerken; karbon vergileri, çeşitli faaliyetler neticesinde ortaya çıkan karbon salınım miktarı üzerinden bir vergilendirme sistemi oluşturmayı hedefler²⁷⁹.

Karbona dayalı vergilerde matrah; emisyon miktarları, yakıt tüketimi, ürünlerin karbon yoğunluğu, yakıtların enerji kapasitesi ve piyasa değeri esas alınarak belirlenebilir²⁸⁰. Bu nedenle karbon vergileri, ağırlıklı olarak enerji vergisi sınıflandırmasına dahil edilmektedir. Fakat, ülkelerin adlandırmalarına, uygulama biçimlerine ve sektörel farklılıklara bağlı olarak diğer çevre vergileri başlığı altında da yer verildiği görülmektedir.

2021 yılı itibariyle çevre vergilerinden elde edilen gelirler içerisinde enerji vergilerinin payı %78'dir²⁸¹. 2010 yılında %76 olarak ölçülen bu oran, her geçen gün

²⁷⁷ *Ibid.*, s. 16

²⁷⁸ HOELLER Peter / Wallin Markku, "Energy Prices, Taxes and Emissions", OECD Economics and Statistics Department Working Papers, C.106, 1991, s.9

²⁷⁹ Eurostat, *Environmental Taxes: A Statistical Guide*, s.18

²⁸⁰ *Ibid.*

²⁸¹ *Ibid.*, s. 43

artmaktadır²⁸². Enerji vergilerinden elde edilen gelirin toplam çevre vergisi gelirleri içerisindeki yüksek payı, bu verginin kamu gelirini artırma ve birey davranışlarını yönlendirme kapasitesi bakımından diğer vergilere kıyasla belirleyici olabileceğini göstermektedir. Enerji vergilerinin konusu oluşturan unsurların, üretim ve tüketim faaliyetlerinin işleyişindeki etkinliği, etkili bir vergi düzenlemesinin sürdürülebilir kalkınma ve sağlıklı çevre hedeflerine ulaşmadaki kritik rolünü ortaya koymaktadır.

F. Türk Hukuku'ndaki Çevresel Mali Yükümlülükler

Atık ve emisyon azaltımına yönelik vergisel düzenlemeler çevre vergilerinin en yaygın kullanım alanıdır. Bu vergiler içinde her geçen gün gittikçe önem kazanan karbon vergisi de yer almaktadır. Karbondioksit (CO₂) emisyonunu azaltmayı hedefleyen karbon vergisi, çevrenin korunması amacıyla zaruri görülen bir uygulamadır. Fosil yakıtların karbon içeriğine dayalı olarak alınan bu vergi, fiyatları yükselterek fosil yakıtların kullanım maliyetlerini artırır ve böylece karbon emisyonlarını azaltmayı teşvik eder.

Motorlu taşıtlar, CO₂ salınımına sebebiyet vermeleri nedeniyle çevre ve iklim kirliliğine yol açan başlıca etkenlerden arasındadır. 20. yüzyılın ilk yarısından itibaren motorlu taşıtların satın alınması, mülkiyeti ve kullanımı vergilendirilmiş, söz konusu vergiler birçok ülke kayda değer bir gelir unsuru olmuştur. Ancak zaman içerisinde coğrafi, endüstriyel, sosyal, enerji, ulaşım, kentleşme ve çevre politikalarına ilişkin kaygıların artması, günümüzde uygulanan motorlu taşıtlar vergisinin şekillenmesine öncülük etmiştir. Günümüzde vergi, çevre ve iklim hedeflerine ulaşmada bir araç haline gelmiştir²⁸³. Motorlu taşıtların sera gazı emisyonlarına yol açması, çevrenin korunması adına bu araçların kullanımını sınırlama gerekliliğini doğurmuş; bu doğrultuda taşıt vergileri, çevresel ve iklimsel etkileri azaltmak ve tüketici davranışlarını olumlu yönde şekillendirmek amacıyla düzenlenmiştir²⁸⁴. Bu amaçla motorlu taşıtlar, kullanımları ve yaydıkları emisyon miktarı kontrol altına alınmak

²⁸² *Ibid.*

²⁸³ OECD, Consumption Tax Trends 2024: VAT/GST and Excise, Core Design Features and Trends, OECD Publishing, 2024, Paris, s. 212 https://www.oecd.org/en/publications/consumption-tax-trends-2024_dcd4dd36-en.html (Erişim Tarihi: 28.05.2025)

²⁸⁴ *Ibid.*, s. 213

üzere vergilendirilmektedir. OECD ve AB, bu vergileri çevre vergisi kapsamında değerlendirmekte ve çevresel sürdürülebilirlik hedeflerine ulaşmak için önemli bir politika aracı olarak kullanmaktadır. Bu kapsamda çoğu ülkede uygulanan motorlu taşıtlar vergisi; araçların satın alınması ve tesciline ilişkin vergiler tek seferlik vergiler, araç sahipliği ve kullanımına bağlı olarak yılın belirli dönemlerinde ödenen sürekli vergiler ve yol yakıtlarına uygulanan vergiler olarak üç grup halinde incelenebilir.

Bu bölümde, doğrudan çevreyi koruma amacı taşıyan yegâne vergi olan Çevre Temizlik Vergisi ile birlikte çevreye yararlı vergiler olarak değerlendirilebilecek MTV, KDV ve ÖTV ele alınacaktır; inceleme sırasında Türkiye ve Avrupa ülkelerindeki uygulamalar, vergi düzenlemelerinin çevreci hedeflerle uyumu açısından karşılaştırmalı olarak değerlendirilecektir. MTV, ÖTV ve KDV, çevresel açıdan olumlu etkiler barındırmaları ve çevresel hedeflerin gerçekleştirilmesine en etkin biçimde hizmet edebilme potansiyelleri nedeniyle tercih edilmiştir. Bu doğrultuda, çalışmanın kapsamını daraltmak amacıyla, aracın satın alınması ve iktisabında uygulanan ÖTV ve KDV, aracın kullanımına bağlı periyodik olarak alınan MTV ve yakıtlardan alınan ÖTV kapsamında bir inceleme yapılacaktır.

Yapılan bu karşılaştırmada yabancı ülke düzenlemelerinin tartışılan konudaki tüm yasal düzenlemelerine yer verilmediği, tarafımızca ilgili görülen yasalar çerçevesinde incelendiği ayrıca belirtilmelidir.

1. Çevre Temizlik Vergisi

Türk hukukunda çevre vergisi olarak adlandırılabilen tek vergi, 2464 sayılı Belediye Gelirleri Kanunu'nun mükerrer 44. maddesinde düzenlenen Çevre Temizlik Vergisi (ÇTV)'dir. İlgili madde kapsamına, belediye sınırları ile mücavir alanlarda yer almakla birlikte belediyelerin çevre temizlik hizmetlerinden yararlanan konut, iş yeri ve diğer şekillerde kullanılan binalar alınmıştır. Söz konusu maddenin ilerleyen kısımlarında, mükelleflerin binayı kullananlar olduğu ve mükellefiyetin binanın kullanımıyla başladığı belirtilmektedir. Tüketilen su miktarı üzerinden hesaplanan bu vergi, su faturasında gösterilerek tahakkuk etmiş sayılmaktadır.

ÇTV'nin çevre temizlik hizmetinden yararlanan tüm binaları kapsama alması ve su tüketim miktarı üzerinden belirlenmesi gereksiz su tüketimini engellemeye ve çevre üzerinde yaratılan negatif dışsallıkların içselleştirmesini sağlamaya çalıştığını göstermektedir²⁸⁵. Önleyicilik vasfının olması ve negatif dışsallıkların sınırlı da olsa maliyetlere yansıtılmasını sağlaması nedeniyle bu verginin amacı kapsamında bir çevre vergisi olduğu ifade edilmektedir²⁸⁶.

Bununla birlikte, vergi miktarının katı atık miktarları dikkate alınmaksızın su tüketim miktarı üzerinden belirlenmesi ve bina niteliklerine göre belirlendiği durumlarda, vergi miktarının atık üretimi ve çevresel maliyetlerin doğru biçimde tespitini imkansız kılması, negatif dışsallıkların içselleştirilmesinde güçlük yarattığı gerekçesiyle eleştirilmektedir²⁸⁷. Aynı şekilde, vergi oranlarının düşük olması nedeniyle verginin yönlendirici bir vergi olmaktan uzak olduğu eleştiri de getirilmiştir²⁸⁸.

2. Geri Kazanım Katılım Payı

2872 sayılı Çevre Kanunu'nun 3. maddesi; çevrenin korunması, çevre kirliliğinin önlenmesi ve çevrenin iyileştirilmesine ilişkin genel ilkeleri sıralarken “*geri kazanım katılım payı, plastik içerikli poşet veya ambalaj ve tek kullanımlık materyallerin kullanımının azaltılması*” önlemlerine de yer vermiş, halk arasında poşet vergisi olarak da bilinen bu düzenlemeyi de çevre koruma stratejileri kapsamına almıştır.

Geri kazanım katılım payının düzenlendiği ek madde 11 uyarınca EK I sayılı listede yer verilen plastik poşetler, otomobil lastikleri, akümülatörler ve piller gibi çevreye zararlı ürünler geri kazanım katılım payı kapsamına alınmıştır. Plastik poşetler

²⁸⁵ Ercan, **Türkiye’de Çevre Vergileri Mi Çevre Vergisi Mi?**, s. 215

²⁸⁶ **Ibid.**

²⁸⁷ **Ibid.**

²⁸⁸ ÜYÜMEZ M. Erkan, “Bir Çevre Vergisi Olarak Motorlu Taşıtlar Vergisi: AB ve Türkiye Uygulamalarının Karşılaştırmalı Analizi”, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, C. 25, S. 3, 2016, s. 433,

için bu pay satış noktalarından tahsil edilirken, listede yer alan diğer ürünler içinse tahsilat ithalatçılardan veya piyasaya sürenlerden yapılmaktadır. İlgili tutar, VUK'un mükerrer 298. maddesi kapsamında tespit ve ilan edilen yeniden değerlendirme oranı üzerinden arttırılmaktadır.

Geri kazanım katılım payının hukuki niteliği konusunda, öğretide farklı değerlendirmeler mevcuttur²⁸⁹. Bizim de katıldığımız görüş uyarınca, geri kazanım katılım payını vergi olarak değerlendirmek mümkün değildir. Geri kazanım katılım payına ilişkin madde gerekçesinde; atık toplama maliyetlerinin yüksekliği, belediyeler tarafından atık yönetimine ayrılan bütçe payı ile toplama altyapısının yetersizliği ve kaynakta ayrı toplanmanın etkin biçimde uygulanamaması nedenleriyle, doğal kaynak tüketimi ve atık miktarının arttığı, bu durumun ise çevre kirliliği sorununu derinleştirdiği belirtilerek, bu olumsuzlukların giderilebilmesi amacıyla, "Sıfır Atık Projesi" kapsamında gerekli görülen kaynakların temini için bu payın düzenlendiği ifade edilmiştir. Kanun gerekçesinde Sıfır Atık Projesi için getirildiği belirtilse de, geri kazanım katılım payından elde edilen gelirlerin bu harcamaya özgülenmemesi nedeniyle, katılım payının bir fon niteliği taşımadığı ifade edilmektedir.²⁹⁰

Bununla birlikte, 2872 sayılı kanunun 3. maddesinin h bendinde, çevrenin korunması amacıyla vergi, harç, katılma payı, geri kazanım katılım payı gibi çeşitli mali yükümlülükler öngörülmüş ancak geri kazanım katılım payının vergi dışında kalan bir kalem olarak sayılmıştır. Dolayısıyla, kanun koyucunun bu payı vergi olarak nitelendirmekten kaçınması da dikkate alındığında, geri kazanım katılım payı, kanunla

²⁸⁹ Yılmaz ve Biyan, geri kazanım katılım payının özel tüketim vergisi niteliğinde bir harcama vergisi olduğu görüşündedir. Söz konusu ödemenin herhangi bir kamu hizmetine karşılık yapılmaması, doğrudan merkezi bütçeye gelir olarak kaydedilmesi ve belirli bir hizmet ya da amaca tahsis edilmemesi geri kazanım katılım payının vergi niteliğinde bir mali yükümlülük olduğunu düşündürmektedir. Bununla birlikte Çevre Kanunu uyarınca genel bütçeye aktarılabilecek bir gelir olarak düzenlenmesi harç olarak kabul edilmesini engellemektedir. Nitekim harçlar doğrudan kamu hizmetinden yararlanma karşılığında alınırken, geri kazanım katılım payında buna benzer bir karşılıklı ilişki görülmemektedir. AYM'nin benzeri mali yükümlülük tanımını kapsamına da girmemesi nedeniyle bu payın çevre vergisi kapsamında çevreye zarar veren tüketim unsurlarını azaltmayı hedefleyen bir vergi olduğu kanaatindeyiz. YILMAZ Güneş / BİYAN Özgür, Geri Kazanım "Katılım Payının Hukuki Niteliği ve Yabancı Ülke Uygulamalarıyla Karşılaştırılması" Vergi Sorunları Dergisi, S. 371, Ağustos 2019, s. 109 – 111 Vergi benzeri mali yükümlülük olduğu yönündeki görüşler için: GÖKER Cenker/ SÜT GÖKER Çağır, "Yeni Bir Mâli Yükümlülük Olarak Geri Kazanım Katılım Payı", Vergi Sorunları Dergisi, S. 364, 2019, s. 52 – 54 Ekmekçi/Güneş, **Çevresel Mali Yükümler**, s. 28 – 29

²⁹⁰ Göker / Süt Göker, s. 53

öngörölmüş ve cebir altında tahsil edilen bir mali yükümlölük olarak kamusal güce dayanılarak elde edilen diğler mali yükümlölükler kapsamında değlerlendirilmektedir²⁹¹.

3. Çevreye Yararlı Vergiler

a. Motorlu Taşıtlar Vergisi

Motorlu taşıtların yaydıkları emisyonla neden oldukları kirlilik göz önüne alındığında, bu taşıtlara ilişkin çeşitli vergilerin çevre vergileri kapsamında incelenmesi doğal görünmektedir. Türk hukuk sisteminde servet vergisi olarak kabul edilen MTV, çevre üzerinde çeşitli sonuçlar doğurması nedeniyle çevreye yararlı bir vergi olarak kabul edilebilir.

Tüm OECD ölkelerinde, motorlu taşıtların mülkiyeti veya kullanımı ya da her ikisi birden vergilendirmektedir²⁹². Bu vergilerin matrahları tespit edilirken, araçların ticari amaçla kullanıp kullanılmadığı, araç türü, yakıt türü, motor büyüklüğü, yaşı, emisyon miktarı ve yakıt verimliliği gibi kriterler dikkate alınmaktadır. Uygulanan kriterlerin ölkeden ölkeye farklılık gösterdiği görölmektedir. Örneğin, karbon emisyon miktarına ek olarak; Fransa ve İtalya motor gücünü, Almanya silindir hacmini, İsveç yakıt türünü, Hollanda ise aracın ağırlığı ve kullandığı yakıt türünü kriter olarak vergilendirmektedir²⁹³. Bu veriler dikkate alındığında, ölkeler arasında yeknesak bir uygulama bulunmasa dahi motorlu taşıtların sahipliği veya kullanımı üzerindeki periyodik vergiler karbon emisyonu dikkate alınarak belirlenmesinin yaygın bir tercih olduğu ifade edilebilir.

²⁹¹ *Ibid.*, s. 54, Ekmekçi/Güneş, **Çevresel Mali Yükümler**, s. 28 – 29

²⁹² OECD, **Consumption Tax Trends 2024**, s. 216

²⁹³ ACEA, Tax Guide, 2022, s. 7. https://www.acea.auto/files/ACEA_Tax_Guide_2022.pdf (Erişim Tarihi: 17.01.2025)

Her ne kadar OECD ülkelerinde motorlu taşıt vergileri benzer kriterler üzerine temelleniyor olsa da, oranlar, istisnalar, indirimler ve vergilerin yapısı gibi hususlar bakımından ülkeler arasında önemli farklılıklar görülmektedir. Bu doğrultuda, söz konusu verginin daha iyi analiz edilebilmesi için çeşitli ülke uygulamalarının incelenmesi gerektiğini düşünmekteyiz.

Almanya uygulamasında; motorlu taşıtlar vergisi, silindir hacmine dayalı bir temel vergiyle CO₂ vergisinden oluşmaktadır²⁹⁴. Silindir hacmine dayalı vergide, benzinli araçlar için her 100 cc başına 2 Euro, dizel araçların içinse 9,50 Euro vergi öngörülmüştür²⁹⁵. CO₂'de ise vergi oranı aracın tescil yılı ve karbon emisyon miktarına bağlı olarak değişmekte olup, vergi oranı km başına gram CO₂ cinsinden 2 ila 4 Euro arasında değişmektedir²⁹⁶. CO₂ emisyonu, tescil tarihlerine bağlı olarak, km başına 120/110/95 gramdan az olan araçlar bu vergiden muaf tutularak yalnızca motor hacimleri üzerinden vergilendirilirler. Bu sayede Almanya düzenlemesinde motor hacmine dayalı kamu geliri sabit tutulurken, dostu araçlar da teşvik edilmesi sağlanabilmektedir. Benzer şekilde Avusturya'da CO₂ emisyonuna neden olmayan araçları motorlu taşıtlar vergisinden muaf tutmaktadır²⁹⁷. Bununla birlikte, 18 Mayıs 2011 ile 31 Aralık 2025 tarihleri arasında tescil edilen elektrikli araçların ilk tescil tarihlerinden itibaren on yıl boyunca vergi muafiyeti kapsamına alınması ve muafiyet süresinin sonunda ise ağırlıklarına göre %50 indirimle vergilendirilmeleri, çevre dostu araçların kullanımını teşvik etmektedir²⁹⁸.

Finlandiya, motorlu taşıtlar için karbondioksit emisyonuna dayalı yıllık vergi öngörmektedir. Bu doğrultuda motorlu taşıtlar vergilendirilirken “Araç ve Sürücü Kaydı” (Vehicular and Driver Data Register) üzerinde belirtilen emisyon oranları dikkate alınmakta, eğer araçlar buraya kayıtlı değilse ağırlıkları dikkate

²⁹⁴ OECD, **Consumption Tax Trends 2024**, s. 254

²⁹⁵ **Ibid.**, s. 254

²⁹⁶ WAPPELHORST Sandra, Germany's Vehicle Tax System: Small Steps Towards Future-Proof Incentives for Low-Emission Vehicles, ICCT20, <https://theicct.org/germanys-vehicle-tax-system-small-steps-towards-future-proof-incentives-for-low-emission-vehicles/> (Erişim Tarihi: 17.01.2025)

²⁹⁷ CO₂ emisyon ölçümü yapılmayan ve 30 Eylül 2020'den sonra kaydedilen tüm araçlar için araç vergisi, AB Direktifi 2017/1151, WMTC/WLTP/combined WLTP'ye göre belirlenmektedir. ACEA, **Tax Guide**, s. 17

²⁹⁸ OECD, **Consumption Tax Trends 2024**, s. 254

alınmaktadır.²⁹⁹ Bunun temel nedeni, emisyon verisi bulunmayan durumlarda, aracın yakıt tüketiminin toplam kütlesiyle orantılı kabul edilmesidir³⁰⁰. Sıfır emisyonlu araçlara uygulanan vergi 53,29 Euro iken, 400 g ve daha fazla emisyonu neden olan araçlar için bu miktar 654,44 Euro'ya kadar değişebilmektedir³⁰¹. Finlandiya'nın tercih ettiği bu sistem, yüksek emisyon oranına sahip araçların kullanımını daha yüksek vergi oranları vasıtasıyla cezalandırırken çevre dostu araçların kullanımını teşvik edecek niteliktedir.

İzlanda, araçların ağırlığını, yol kullanımlarını ve karbondioksit emisyon miktarlarını matrahın belirlenmesinde kriter olarak almaktadır³⁰². Araçların şehir içi ve yol kullanımlarında, üreticilerin beyan ettiği karbondioksit emisyonuna göre vergi almakta, buna ilişkin bir verinin olmadığı hallerdeyse Finlandiya uygulamasına paralel biçimde aracın ağırlığına göre vergi oranını tespit etmektedir³⁰³. İzlanda'nın dikkat çeken bir başka uygulamasında; altı ayda bir 900 ISK tutarında, kullanım ömrünün sonuna gelmiş olan aracın imhasını finanse etmeyi amaçlayan bir imha ücreti (Disposal Charge) alınarak aracın hurda olarak teslimi halinde, malikine 30.000 ISK geri ödeme öngörülmektedir³⁰⁴. Bir çevre vergisi olarak kabul edilen imha vergisi bu yönüyle sürdürülebilirliği destekleyici niteliktedir; zira düzenlenen geri ödeme mekanizması, yaşlı ve yüksek emisyonlu araçların trafikten çekilmesini ve düşük emisyonlu yeni araçların kullanımını teşvik etmektedir.

İtalya'da motorlu taşıtlar vergilendirilirken, kirletici emisyon miktarına ve motor silindir kapasitelerine bakılmaktadır. Buna göre alınan yıllık mülkiyet vergisi, kilovat başına 2,58 Euro ile 4,95 Euro'ya kadar değişebilmektedir³⁰⁵. İtalya'nın dikkat çeken bir uygulaması çevreye daha az zararı olduğu düşünülen elektrikli, CNG'li ve LPG'li araçların tescil yılından itibaren ilk 5 yıl boyunca mülkiyet vergisinden tam muafiyet sağlanırken, daha sonraki dönem için ise birçok bölgede %75 vergi indirimi

²⁹⁹ *Ibid.*, s. 252

³⁰⁰ ACEA, *Tax Guide*, s. 102

³⁰¹ OECD, *Consumption Tax Trends 2024*, s. 252

³⁰² *Ibid.*, s. 256

³⁰³ OECD, *Consumption Tax Trends 2024*, s. 256

³⁰⁴ *Ibid.*

³⁰⁵ *Ibid.*, s. 257

sağlanmasıdır³⁰⁶. Böylece, vatandaşlar kirletici emisyon miktarı düşük alternatiflere yönlendirilmektedir³⁰⁷.

Macaristan bahsedilen ülke örneklerinden farklı olarak motorlu taşıtlar vergine ilişkin matrahı belirlerken karbondioksit emisyon miktarını bir kriter olarak almaksızın, motor kapasitesine, ağırlığına, aks tipine ve elektrikli olup olamamasını kriter almaktadır³⁰⁸. Macaristan uygulamasına göre; çevre dostu motorla donatılmış binek ve ticari araçlar, motorlu taşıtlar vergisinden muaftır³⁰⁹. Böylece, indirimler ve muafiyetler vasıtasıyla çevreci araçların kullanımı teşvik edilmeye çalışılmaktadır. Bu düzenlemeye zıt biçimde, çevreci amaçlara aykırı olarak araçların yaşı ile ödenecek vergi arasında ters bir ilişki kurulmuştur; araç yaşı arttıkça ödenen vergi miktarı azalmaktadır³¹⁰.

Türk vergi sistemi bakımından incelendiğinde, MTV bir servet vergisi olarak kabul edilmektedir³¹¹. Servet vergilerinde ise iktisadi bir değer taşıyan veya başka bir ifadeyle servet unsuru niteliğindeki varlıklara sahip olunması, vergilendirmenin temel sebebini oluşturmaktadır.³¹² Servete konu edilebilecek varlıkların tamamını ya da birkaçını kapsamına alabilir³¹³. Buna göre MTV, malvarlığı içerisindeki değerlerden yalnızca motorlu taşıtları kapsamına alması nedeniyle özel bir servet vergisidir³¹⁴.

Motorlu taşıtların vergilendirilmesi, 1957 tarihli Hususi Otomobil Vergisi ile başlamış; 1963 yılında, 197 sayılı kanunla yapılan değişiklikle Motorlu Kara Taşıtları Vergisi'ne dönüştürülmüştür³¹⁵. 1980 yılında yapılan bir başka değişiklikle motorlu deniz ve hava araçları da MTV kapsamına alınmış ancak 2009 yılında yapılan bir

³⁰⁶ **Ibid.**

³⁰⁷ Belirtmek gerekir ki İtalya uygulamasında 30 yaş ve üzeri araca sahip olunması halinde araçların sahipliğine ve kullanımına ilişkin vergilerde tam muafiyet uygulanması çevreci hedeflerle tamamen çatışmaktadır. Kanaatimizce çevreci bir düzenlemeyle çevreye zararlı bir düzenlemenin aynı anda var olması, çevreci düzenlemenin etkinliğini azaltarak politik bir tutarsızlık yaratmaktadır. **Ibid.**

³⁰⁸ **Ibid.**, s. 256

³⁰⁹ **Ibid.**

³¹⁰ **Ibid.**

³¹¹ Doktrindeki bazı görüşler, MTV'yi ruhsat, resim ya da mülkiyet vergisi olarak nitelendirmektedirler. Baskın görüş MTV'nin servet vergisi olduğu yönündedir. Bkz: Öncel / Kumrulu / Çağan / Göker, **Vergi Hukuku**, s. 485

³¹² Karakoç, **Kamu Maliyesi**, s. 241

³¹³ Öncel / Kumrulu / Çağan / Göker, **Vergi Hukuku**, s. 443.

³¹⁴ **Ibid.**, s. 485.

³¹⁵ BİLİCİ Nurettin, *Türk Vergi Sistemi*, 48. Bası, Savaş Yayınevi, Ankara, 2024, s. 200

başka değişiklikle deniz araçlarının MTV'nin kapsamı dışına çıkarılmasına karar verilmiştir³¹⁶. Bu kapsamda motorlu kara ve hava taşıtlarının MTV'nin konusunu oluşturduğu görülmektedir³¹⁷. Bununla birlikte, her motorlu kara ve hava taşıtının, MTV kapsamına girmediği belirtilmelidir. Motorlu Taşıtlar Vergisi Kanunu'nun 1. maddesinde; Karayolları Trafik Kanunu uyarınca trafik şube ve bürolarına kayıt ve tescil edilen motorlu kara taşıtlarıyla Ulaştırma Bakanlığı Sivil Havacılık Genel Müdürlüğü'ne kayıtlı uçak ve helikopter gibi hava araçlarının MTV kapsamına girdiği belirtilmiştir. İlgili kanunun 7. Maddesi uyarınca; motorlu taşıtların ilgili sicile kaydı ve tescili ile vergi yükümlülüğü başlamaktadır. Her iki madde beraber değerlendirildiğinde ilgili sicile kayıt ve tescilin vergiyi doğuran olay olduğu anlaşılmaktadır.

Türk vergi sistemindeki MTV'nin matrahı, maktu olarak belirlenmiştir³¹⁸. Bu verginin konusunu oluşturan motorlu taşıtların nasıl vergilendirileceği, kanunun 5.maddesinde gösterilen I sayılı tarife ve 6.maddesinde gösterilen II ve IV sayılı tarife üzerinden belirlenmektedir. I sayılı tarife ticari amaçla kullanılmayan motorlu kara taşıtları, II sayılı tarife ticari amaçla kullanılan motorlu kara taşıtlarını, IV sayılı tarife ise motorlu hava taşıtlarına ilişkin vergilendirmeyi düzenlemektedir. Vergi matrahının ad valorem esasına göre belirlenmesi mümkün olmadığından, vergi oranı ayrıca değerlendirilemeyecektir³¹⁹. Motorlu taşıtlara uygulanacak vergi tarifeleri, her yıl için resmî gazete yayınlanarak yürürlüğe girmektedir³²⁰.

I sayılı tarife uyarınca matrahın tespitinde, motorlu aracın yaşı, değeri ve silindir hacmi dikkate alınmaktadır. Bu tarifiede, 2004 yılında yapılan değişiklik neticesinde, araçların ağırlığına göre MTV tarifelerinin belirlenmesinden vazgeçilmiştir. II sayılı tarifiede taşıtın cinsi, azami toplam ağırlığı, aracın yaşı ve oturma yeri; IV sayılı tarifiede ise aracın yaşı, azami kalkış hızı ve taşıt cinsi dikkate alınmaktadır. Bu düzenleme uyarınca, motorlu taşıtların silindir hacmi, değer, azami

³¹⁶ RG.16.05.2009 – 5897 <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2009/05/20090516-5.htm> (Erişim Tarihi: 25.05.2025)

³¹⁷ *Ibid.*, s. 486

³¹⁸ Bilici, *Türk Vergi Sistemi*, s. 202

³¹⁹ Öncel / Kumrulu / Çağan / Göker, *Vergi Hukuku*, s. 488

³²⁰ RG.30.12.2024 - 32768 <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2024/12/20241230M2-6.htm> (Erişim Tarihi: 25.05.2025)

toplam ağırlığı ve azamı kalkış ağırlığı arttıkça uygulanan vergi oranı artacak, aracın yaşı büyüdükçe bu oran azalacaktır.

Verilen örnek ülke uygulamaları ve Türkiye düzenlemesi dikkate alındığında; OECD ülkelerinde motorlu taşıtlar vergisinin çevre ve yol vergisi olarak da değerlendirildiği, Türk hukukunda ise servet vergisi kapsamına alınarak mali yönünün ön plana çıkarıldığı görülmektedir. Bunun temel göstergesi, OECD ülkelerinde emisyon salınımı, aracın kullandığı yakıt türü gibi çevreci unsurların vergilendirme kriteri ele alınmasına karşın, Türkiye’de böyle bir yaklaşımın olmamasıdır. Buna ek olarak, aracın değeriyle orantılı artan vergi oranı ve aracın yaşı arttıkça ödenmesi gereken vergi miktarının azalması bu durumun bir diğer göstergesidir. Bu doğrultuda, MTV’nin mali yönünün, çevreci yönüne kıyasla belirgin ölçüde baskın olduğu ifade edilebilir. Buna paralel biçimde MTV’nin acil kamusal ihtiyaç olduğu hallerde kaynak eksikliğini giderme amacıyla kullanıldığı görülmektedir. Bunun örneklerinden biri 6 Şubat 2023 tarihinde yaşanan deprem nedeniyle oluşan ekonomik zararları gidermek amacıyla 14/7/2023 tarihli ve 7456 sayılı Meydana Gelen Depremlerin Yol Açtığı Ekonomik Kayıpların Telifisi İçin Ek Motorlu Taşıtlar Vergisi İhdası ile Bazı Kanunlarda ve 375 Sayılı Kanun Hükmünde Kararnamede Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun’un yürürlüğe girmesidir. Bu kanunun 1.maddesi 197 sayılı Motorlu Taşıtlar Vergisi Kanunu’nun 5., 6. ve geçici 8.maddelerinde yer verilen (I), (I/A), (II) ve (IV) sayılı tarifelere kapsamında vergiye tabi olan ve söz konusu kanunun yayımlandığı tarihte ilgili sicile kayıt ve tescil edilmiş olan araçlarla, 31.12.2023 tarihine kadar ilgili sicile ilk kez kayıt ve tescil edilecek olan araçların, bir defaya mahsus olmak kaydıyla, 2023 yılı için tahakkuk ettirilen MTV tutarı kadar ek MTV’ye tabi tutulacağı öngörmüştür. İlgili hüküm Anayasa’ya aykırılığı iddiasıyla yargıya konu edilmiştir. AYM 06.10.2023 tarihli kararında, getirilen ek verginin sosyal ve ekonomik şartlar nedeniyle zorunluluktan doğduğunu, haklı bir nedene dayandığını, sosyal devlet ilkesinin bir gereği olduğunu ve getirilmesinde kamu yararı olduğunu belirterek hükmün iptal istemini reddetmiştir³²¹.

³²¹ AYM. E. 2023/131, K. 2023/160, T. 06.10.2023

Araçların yaşı üzerinden bir karşılaştırma yapıldığında, Türkiye uygulamasının Macaristan uygulamasıyla oldukça benzer olduğu, araçların yaşı ile vergi ödemeleri arasında ters orantı kurulduğu görülmektedir. Türkiye uygulamasındaki vergi yükleri incelendiğinde bu durumun etkisi daha net görülebilir. 30 Aralık 2024 tarihli Motorlu Taşıtlar Vergisi Genel Tebliği uyarınca, motor silindir hacmi 1300 cm³ ve aşağısı olan ve değeri 259.900'ü aşmayan 1-3 yaş arasındaki bir araç için ödenecek vergi tutarı 4,834 TL iken 16 yaş ve üzeri bir araç için bu miktar 499 TL'dir. Yeni araç için ödenecek yıllık vergi tutarı, yaşlı araç için ödenecek yıllık vergi tutarından %868,74 daha fazladır. Üstelik bu oran aracın silindir hacmi ve taşıt değeri arttıkça artmaktadır. 4001 cm³ ve yukarısı motor silindir hacmine sahip ve taşıt değeri 3.096.500'ü aşan 1-3 yaş aracı bir araç ile 16 ve üzeri yaşa sahip olan iki araç arasındaysa bu oran %1291,27'ye yükselmektedir. Bu oranlardan da anlaşılabileceği gibi yeni araçlar üzerindeki vergi yükünün eski araçlara kıyasla son derece yüksek olması tüketicileri daha eski araçların kullanımına yönlendirebilir. Aracın yaşı arttıkça, yakıt sarfiyatının arttığı ve teknolojisinin eskidiği, bu nedenle yaydığı emisyon miktarının arttığı düşünüldüğünde; vergilerin yönlendirici işlevlerinin etkin kullanımı gereği, tüketicilerin çevre dostu alternatiflere yönelmesi beklenirken, bu oranlar tersine bir etki yaratarak çevreye zararlı sonuçların doğmasına neden olabilmektedir. Bununla birlikte, yüksek vergiler ve her geçen gün daha da azalan alım gücü, araç satın almayı güçleştirerek kişileri toplu taşıma kullanımına yöneltmektedir. İronik bir şekilde, bireylerin ağır vergi yükü altında ezilmesi çevrenin korunmasına dolaylı bir katkı sağlamaktadır.

Türkiye'de, eski araçların trafikten çekilmesini teşvik etmeye yönelik olarak 7020 sayılı Bazı Alacakların Yeniden Yapılandırılması ile Bazı Kanunlarda ve Bir Kanun Hükmünde Kararnamede Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun'un³²² geçici 1. maddesi ile getirilen düzenleme, İzlanda'daki imha ücreti sistemiyle benzer bir amaç taşımaktadır. Türkiye'deki düzenleme uyarınca, 31.12.2018'e kadar 1997 model ve daha eski motorlu taşıtlarını mevzuata uygun şekilde hurdaya ayıranlara yönelik bir vergi muafiyeti sağlanmıştır. Bu kapsamda, söz konusu araç sahiplerinin 31 Aralık 2018 tarihine kadar tahakkuk etmekle birlikte henüz ödenmemiş MTV ile buna ilişkin

³²² RG.27.05.2017 – 30078 <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2017/05/20170527-1.htm> (Erişim Tarihi: 25.05.2025)

gecikme zamları, faizleri, vergi cezaları ve 31.12.2016'ya kadar tescil plakasına kesilen idari para cezaları silinmiştir. Maliye Bakanlığı'nın 2023 tarihli raporunda, bu teşviklerin temel amacının çevreye zarar veren araç sayısını azaltmak olduğu vurgulanmıştır. Bu düzenlemenin çevreci hedeflere destek sağladığı açık olsa da belirli bir döneme özgü bir teşvik mekanizması olup, vergi ve ceza muafiyetleri sunarak kısa vadeli ekonomik ve çevresel etkiler yaratmayı amaçlamaktadır. İzlanda modeliyse daha sistematik bir yapı üzerine kurulu olup, araç sahiplerinden düzenli olarak fon toplayarak uzun vadeli bir çevre politikası oluşturmayı hedeflemektedir. Bu yönüyle, İzlanda düzenlemesinin sürdürülebilir bir çözüm sunarken, Türkiye modeli sürdürülebilir olmayan bir geçici politika aracı olarak öne çıktığı ifade edilebilir.

Türkiye'deki motorlu taşıtlar vergisi incelendiğinde; diğer tarifelerin aksine, I sayılı tarifede yer alan araçların vergilendirilmesinde ağırlık kriterinin esas alınmadığı görülmektedir. Buna karşılık, bazı Avrupa ülkelerinde dikkate alınan ağırlık kriterinin temel dayanağı, araçların yol yüzeyinde neden oldukları hasarın ağırlıklarıyla ilişkili olması³²³ ve Finlandiya uygulamasında olduğu gibi toplam ağırlığın yakıt tüketimini yansıtmasıdır. Dolayısıyla, aracın toplam ağırlığı arttıkça ödenmesi gereken vergi miktarı da artmakta olup, emisyon miktarları hakkında bilgi sahibi olunmayan araçların ağırlık kriterine göre vergilendirilmesi, çevresel etkilerin dikkate alınabilmesi bakımından önem taşımaktadır. Bu nedenle I sayılı tarifenin ağırlık kriterini dikkate alacak şekilde yeniden yapılandırılması, çevrenin korunması bakımından elzemdir.

MTV düzenlemesinde motor silindir hacmine bağlı olarak ödenecek vergi tutarının artması, bu verginin dolaylı bir çevre vergisi olduğunun göstergelerinden biridir³²⁴. Buna paralel biçimde, motor silindir hacmi daha küçük olan araçlardan daha az vergi alınmasının, tüketicileri daha düşük karbon emisyonuna neden olan araçlara yönlendireceği ve dolaylı yoldan çevreye katkı sağladığı doktrinde de ifade

³²³ SUGÖZÜ İbrahim Halil / YILDIRIM Hüseyin / AYDIN Halil İbrahim, "Vergi Adaleti Açısından Motorlu Taşıtlar Vergisinin Analizi", Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, S. 32, 2014, s.125

³²⁴ KABAKÇI KARADENİZ Hülya, "Otomobiller Üzerinden Alınan Motorlu Taşıtlar Vergisinin Vergi Adaleti Açısından İncelenmesi", International Journal of Public Finance, C. 3, S. 2, 2018, s. 199

edilmektedir³²⁵. MTV düzenlemesi bu yönüyle çevreci amaçlara paralel bir yaklaşım sergilemektedir.

Çevreci bir amaç olarak değerlendirilebilecek olan başka bir düzenleme, 27.03.2018 tarihinde yayınlanarak yürürlüğe giren Vergi Kanunları ve Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun'dur³²⁶. İlgili kanunun 18. maddesi gereğince, elektrikli araçlara, I sayılı tarifiede belirtilen motorlu araçların yaşına ve taşıt değerine göre isabet eden yıllık verginin ancak %25'i uygulanacaktır. Kanaatimizce elektrikli araçlar özelinde uygulanan bu vergi indirimi, kişileri elektrikli araç kullanımına teşvik edebilecek niteliktedir. Ancak, teknolojinin ilerlemesiyle elektrikli araçların her geçen gün daha yüksek motor gücüne sahip olması, birçok elektrikli aracın üst haddten MTV dilimine girmesine neden olmaktadır³²⁷. MTV hesaplanırken temel kriterin aracın kullandığı yakıt türü değil yaşı ve motor gücü olması bu durumun temel nedenidir.

Yapılan bu değerlendirmeler ışığında, MTV'nin çevreci bir vergi olma potansiyeli taşıdığı açıktır ancak bu etkinin günümüz koşullarında sınırlı ve kısıtlı olduğu göz ardı edilemez. Mevcut düzenlemenin, Türkiye'nin de tarafı oldu Paris İklim Anlaşması'yla getirilen hedeflere ulaşma konusunda yetersiz kalacağı açıktır. Dolayısıyla, bu verginin çevresel amaçlarla kamu gelirleri arasındaki denge gözetilerek yeniden yapılandırılması önemlidir. Hali hazırda bir servet vergisi olan MTV'nin çevre vergisi olması elbette ki beklenmemektedir ancak çevreci olarak adlandırılabilen düzenlemelerin etkisini de nötralize edebilecek nitelikteki uygulamaların da var olduğu dikkate alındığında, söz konusu verginin çevreci etkisi zayıflayarak yapısı karmaşılaşmaktadır.

³²⁵ ÜSTÜN Ümit Süleyman, "Motorlu Taşıtlar Üzerinden Alınan Vergilerin Çevreyi Korumaya Yönelik ve Adil Olarak Düzenlenmesi", Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi C. 16, S.1, 2012, s. 173

³²⁶ RG.21.03.2018 – 30373 <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/03/20180327m2-1.htm> (Erişim Tarihi: 21.01.2025)

³²⁷ ÖMÜR Özgür Mustafa, "Türkiye'de Çevre Vergisi Olarak Motorlu Taşıtlar Vergisinin Değerlendirilmesi ve OECD Ülkeleri ile Karşılaştırma", Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, C. 25, S. 3, 2016 s. 124

b. Katma Değer Vergisi

Başta AB ülkeleri olmak üzere pek çok ülke, motorlu taşıtların iktisabı ve tesciline ilişkin vergilere kendi vergi sistemlerinde yer vermektedirler. Bu vergiler katma değer vergisi ve satış vergilerini kapsayabileceği gibi taşıtın tescili ile ilgili çeşitli harç ve ücretleri de kapsayabilmektedir.

Kirletici emisyonlarına göre araç satın alma veya kayıt vergilerini farklılaştırma OECD ülkeleri arasında oldukça yaygın olan bir uygulamadır. Tıpkı motorlu taşıtların sahipliği ve kullanımına ilişkin vergilerde olduğu gibi esas alınan kriterler ülkeden ülkeye farklılaşmaktadır. Motorlu taşıtın fiyatı veya değeri, kirletici emisyon seviyesi, ağırlığı, motor gücü, yaşı, yakıt tüketimi, silindir hacmi, koltuk sayısı gibi unsurlar vergi yükünü belirlerken dikkate alınan kriterler arasındadır³²⁸. OECD üyesi olan 38 ülkeden Kolombiya, Estonya, İsveç ve İsviçre haricindeki tüm üye devletler ödenecek vergi miktarının ve/veya yararlanma koşullarının tespitinde çevre veya yakıt ekonomisi dikkate almaktadır³²⁹.

Hollanda'de motorlu araçlar üzerinde uygulanan KDV oranı %21'dir³³⁰. Bununla birlikte araçların ilk kez tescili anında "Kişisel Araçlar ve Motosikletler Vergisi" (Belasting van Personenauto's en Motorrijwielen) adlı vergi tahsil edilmektedir. Aracın kilometre başına saldıdığı CO₂ miktarına göre hesaplanan bu vergi, daha düşük yakıt verimliliğine sahip araçlardan daha verimli araçlara kıyasla daha yüksek vergi alınmasını öngörmektedir³³¹.

Danimarka'da, daha önce kullanılmamış motorlu taşıtlara, edinildikleri tarihteki vergilendirilebilir değer üzerinden %25 oranında KDV uygulanmaktadır³³². Tıpkı Hollanda örneğinde olduğu gibi Danimarka'da da CO₂ emisyonu üzerinden yüksek tescil vergisi uygulanmaktadır³³³. CO₂ emisyon miktarı arttıkça ödenecek vergi

³²⁸ OECD, *Consumption Tax Trends 2024*, s. 214

³²⁹ *Ibid.*

³³⁰ ACEA, *Tax Guide*, s. 197

³³¹ *Ibid.*

³³² *Ibid.*, s. 80

³³³ OECD, *Consumption Tax Trends 2024*, s. 215

miktarının artmasını sağlayan, emisyonu dayalı ek vergi uygulamasına³³⁴ ek olarak düşük ve sıfır emisyonlu araçlar için ek vergi indirimleri de uygulanmaktadır³³⁵. Bu araçlar için uygulanan ek vergi indirimlerinin 2030 yılına kadar kademeli olarak azaltılması kararlaştırılmıştır³³⁶. Danimarka'da, sıfır ve düşük emisyon oranına sahip taşıtların kullanımını teşvik etmek amacıyla ödül ve ceza yönteminin benimsendiği ifade edilebilir. Nitekim, vergi indirim oranlarının her yıl kademeli olarak azalması, bireyleri çevre dostu araçlara yönlendirebilecektir; zira 2030'dan sonra dahi sıfır ve düşük emisyonlu araçlar için vergi indirimi devam edecektir ancak bu indirim önceki yıllara göre ciddi oranda azalmış olacaktır. Bu yaklaşım, kısa vadede kullanıcıları çevreye duyarlı tercihler yapmaya ve çevre dostu ulaşım altyapısına geçişi hızlandırmayı hedeflerken uzun vadede teşviklerin azaltılmasıyla piyasada kendi kendine işleyen bir sistem oluşturmayı hedeflemektedir.

Danimarka ve Hollanda'nın uyguladığı yüksek KDV oranları ve CO₂ emisyon miktarına dayalı yüksek kayıt vergileri nedeniyle vergisiz araç fiyatının %150'sini aşan bir vergi yükü oluşabilmektedir³³⁷. Buna karşılık, KDV oranının %8,1 olduğu İsviçre ya da %6 olduğu ABD gibi ülkelerdeki düşük tescil vergileri ve CO₂ emisyonunun vergilendirilmemesi, vergi yükünün vergisiz araç fiyatının %20'sinden az olması sonucunu doğurmaktadır³³⁸. Dolayısıyla, CO₂ emisyonlarına dayalı yüksek vergi oranları, emisyonu fazla araçların oldukça pahalı hale gelmesine yol açabilmektedir. Benzer bir biçimde Fransa, İtalya, Belçika ve Kanada gibi bazı ülkelerde yüksek karbon emisyonuna sahip araçlara ek vergi uygulanarak, bu araçların fiyatını yükselterek kullanımını adeta cezalandırılmaktadır³³⁹. Aynı amacı gerçekleştirmeye yönelik bir başka düzenleme; Avusturya, Kanada, Danimarka, Fransa, Litvanya, Lüksemburg ve Norveç gibi ülkelerde, elektrikli araçlara uygulanan vergi indirimleri ve teşvikler vasıtasıyla araç üzerindeki toplam vergi yükü %10'un altında düşürülebilmesidir³⁴⁰. Görüldüğü gibi çevresel vergilendirme politikaları çerçevesinde ülkeler araç sahiplerini ödüllendirme (bonus), cezalandırma (malus) veya

³³⁴ ACEA, *Tax Guide*, s. 81

³³⁵ *Ibid.*, s. 82

³³⁶ *Ibid.*

³³⁷ OECD, *Consumption Tax Trends 2024*, s. 215

³³⁸ *Ibid.*

³³⁹ *Ibid.*

³⁴⁰ *Ibid.*

her ikisinin beraber uygulandığı feebate (bonus – malus) yoluyla yönlendirmeyi tercih etmektedir³⁴¹.

1984 tarihli 3065 sayılı Katma Değer Vergisi Kanunu’nun 28. maddesi uyarınca vergiye tabi her bir işlem için %10 KDV oranı belirlenmiş, Cumhurbaşkanı’na bu oranı %1’e kadar indirme ve dört katına kadar arttırma yetkisi verilmiştir. KDV oranı, defalarda değişikliğe uğramış, 07.07.2023 tarihli ve 32241 sayılı Resmi Gazete’de yayınlanan 7346 sayılı Cumhurbaşkanlığı kararı uyarınca genel KDV oranı %20’ye çıkarılmıştır. Türkiye’de motorlu taşıtlar üzerinde %20 oranında KDV uygulanmaktadır. Bununla birlikte, 1 Seri Nolu ÖTV Genel Tebliği’nin 10. Başlığı uyarınca KDV hesaplanırken ÖTV de matraha dahil edilmekte; bu uygulama sonucunda araçların vergisiz fiyatı neredeyse iki katına çıkmaktadır.

Türkiye’deki KDV oranının yüksekliği ve KDV’nin tersine artan oranlı yapısı, düşük ve orta gelirli kesim için araç sahipliğini önemli ölçüde maliyetli hale getirmektedir. Bu durum, çevre dostu motorlu taşıtlar lehine uygulanacak KDV indirimlerinin tüketici davranışlarını değiştirme potansiyelinin yüksek olduğunun göstergesidir. Karbon emisyonu yüksek olan araçlara kıyasla çevre dostu araçlara yapılabilecek bir vergi indirimi, tüketici için toplam maliyet üzerinde anlamlı bir düşüş yaratarak çevreci tercihleri teşvik edebilecektir. Bu durumun aksine, Türkiye’de çevre dostu motorlu taşıtların kullanımını teşvik etme amacı taşıyan herhangi bir KDV indirim oranı yoktur.

³⁴¹ “Feebate” yüksek karbon emisyonuna neden olan araçlara ek vergi getirip düşük veya sıfır emisyonlu araçlara teşvik sağlayarak karbon salınımını azaltmayı hedefleyen bir sistemdir. Bu sistem, teşviklere dayalı programlardan farklı olarak bütçe nötr biçimde tasarlanabilir. Fransa, bu sistemi en uzun süredir uygulayan ülkedir. Sıfır emisyonlu araçlar için 6.000 Euro, düşük emisyonlu araçlar için 1.000 Euro teşvik uygulanmakta; 128 g CO₂/km üzerindeki araçlar için 40.000 Euro ek vergi yükü öngörülmektedir. Birçok ülkede uygulanan feebate sistemi, karbon salınımını azaltmada etkili ve piyasa dönüşümünü hızlandıran kapsayıcı politika aracı olarak görülmektedir. Fransa örneği sistemin mali açıdan sürdürülebilir olduğunu gösterse de bu tür sistemlerin etkin uygulanması önemlidir. WAPPELHORST Sandra, Incentivizing zero- and low-emission vehicles: The magic of feebate programs, ICCT20, <https://theicct.org/magic-of-feebate-programs-jun22>, (Erişim Tarihi: 17.03.2025) YANG Zifei, Practical Lessons in Vehicle Efficiency Policy: The 10-Year Evolution Of France's Co₂-Based Bonus-Malus (Feebate) System, ICCT20 <https://theicct.org/practical-lessons-in-vehicle-efficiency-policy-the-10-year-evolution-of-frances-co2-based-bonus-malus-feebate-system/> (Erişim Tarihi: 17.03.2025) DU PLOOY Johann / NEL Rudie, “A Study Of A Feebate Policy Aimed At Vehicle Manufacturers To Reduce CO₂ Emissions” International Business & Economics Research Journal,, C.11, S.9, 2012, s. 1029–1040

c. Motorlu Taşıtlardan Alınan Özel Tüketim Vergisi

OECD ülkelerinde, özel tüketim vergileri geniş bir ürün yelpazesine uygulanmaktadır. Tütün ürünleri, alkol ürünleri ve hidrokarbon yağlar, OECD ülkelerinde ÖTV'nin kapsamına giren ana ürünlerdir³⁴². ÖTV kapsamına alınan ana ürünler, ÖTV'nin mali gelir elde etme amacına ek olarak tüketici davranışlarını yönlendirme potansiyeline sahip bir vergi olduğunu göstermektedir. Nitekim, OECD ülkelerinde özel tüketim vergileri, kamu geliri elde etme amacına ek olarak; enerji tasarrufu, zararlı ürünlerin kullanımı ve çevre koruma gibi birçok alanda tüketici tercihlerini yönlendirme amacıyla kullanılmaktadır³⁴³. Temel hedef, insan sağlığına ve çevreye zararlı olduğu düşünülen ürünler üzerindeki ÖTV miktarının artırılarak, bu ürünlerin tercih oranını azaltmaktır. Örneğin, taşımacılıkta kullanılan yakıtlar ve motorlu taşıtlara uygulanan bazı özel tüketim vergileri, sürdürülebilir kalkınmayı desteklemek ve çevre dostu ürünler ile teknolojilerin kullanımını teşvik etmek amacıyla zamanla değiştirilmiş, böylece tüketiciler toplumsal refahı artıracak davranışlara yönlendirilmiştir³⁴⁴.

Ülkelerin özel tüketim vergisini tüketici davranışlarını yönlendirebilecek etkin bir politika aracı olarak görmeleri ortak olsa da vergi oranları ve yapıları ülkeden ülkeye farklılaşmaktadır³⁴⁵.

Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne (AB) aday adaylığının kabul edilmesiyle AB'nin müktesebatına uyum sağlayabilmesi için dolaylı vergiler alanında değişiklik yapılması gerekmiş, bu kapsamda 19 Mart 2001 tarihli ve 2001/2129 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı eki "*Avrupa Birliği Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Türkiye Ulusal Programı*" ile özel tüketim vergisi alanında uyumlaştırma yapılması taahhüt

³⁴² OECD, *Consumption Tax Trends 2024*, s.176

³⁴³ *Ibid.*, s.175

³⁴⁴ *Ibid.*, s. 22

³⁴⁵ OECD ülkelerinde ÖTV'nin ortak olarak görülebilecek üç temel özelliği öne çıkmaktadır.³⁴⁵ Bunlardan ilki, verginin genellikle belirli malların ağırlığı, hacmi, gücü veya kalitesine göre hesaplanması ve matrahının ad valorem ya da spesifik olabilmesidir. İkincisi, bu vergilerin mallar serbest dolaşıma girdiğinde tahakkuk etmesidir. Son olarak, ÖTV'nin az sayıda mükellefi kapsayan, belirli mal gruplarını hedef alan ve üretim ya da toptan satış aşamasında uygulanan bir vergi olmasıdır. *Ibid.*, s.176

edilmiştir. Bu doğrultuda, Avrupa Birliği dolaylı vergi sistemi ile uyum sağlamak ve karmaşık mali yapıyı sadeleştirmek amacıyla³⁴⁶ 4760 sayılı Özel Tüketim Vergisi Kanunu (ÖTVK) kabul edilmiştir³⁴⁷. ÖTVK'nın yürürlüğe girmesiyle aralarında Taşıt Alım Vergisi, Trafik Tescil Harcı, Çevre Kirliliğini Önleme Fonu ve Akaryakıt Tüketim Vergisi gibi vergilerin de olduğu toplam 16 adet vergi, fon, harç ve pay yürürlükten kaldırılmış, kaldırılan bu vergiler ve benzer mali yükümlülükler ÖTV kapsamına alınmıştır³⁴⁸.

ÖTVK'ya ekli 4 farklı listede, ÖTV kapsamındaki ürünler sıralanmaktadır. I Sayılı listenin A cetvelinde benzin, fueloil, motorin ve doğal gaz gibi petrol ürünlerine, II sayılı listede motorlu taşıtlara, III sayılı listede belirtilen tütün ve tütün mamullerine, alkollü içkilere ve alkolsüz bazı içeceklerle, son olarak IV sayılı listede ise gösterilen elektronik ürünler, beyaz eşyalar ve lüks tüketim sınıfına giren ürünlere yer verilmektedir. I sayılı listede gösterilen ürünler için vergi oranı maktu olarak belirlenirken, diğer listelerde belirtilen ürünlerin çoğunluğu için nispi oran öngörülmüştür³⁴⁹. Sıralanan ürünler bir defaya mahsus ÖTV kapsamındadır³⁵⁰.

ÖTVK'nın gerekçesinde belirtildiği gibi bu vergi, mali amacının yanı sıra tüketici tercihlerine ve harcama alışkanlıklarına etki etme amacı da taşımaktadır³⁵¹. Bu

³⁴⁶ ÖTVK düzenlenirken Avrupa Birliği Özel Tüketim Vergisi Sistemi'nin temel kural ve ilkeleri ile vergilendirilecek mallar, vergilendirmede uygulanacak kriterleri ve vergilerin yapısını belirleyen Avrupa Birliği Direktifleri esas alınarak özel tüketim vergisi şekillendirilmiştir

³⁴⁷ Bilici, **Türk Vergi Sistemi**, s. 175

³⁴⁸ ÖTVK Yürürlükten kaldırılan hükümler, "Madde 18 -1. 10.9.1960 tarihli ve 79 sayılı Kanunun 5 inci Maddesinin makine bendi, 2. 492 sayılı Harçlar Kanununa bağlı trafik harçlarını düzenleyen (9) sayılı tarifenin "(I.) Tescil harçları" bölümü, 3. 1318 sayılı Finansman Kanununun 1 ilâ 10 uncu Maddeleri ile geçici 1, geçici 2 ve geçici 3 üncü Maddeleri, 4. 3065 sayılı Katma Değer Vergisi Kanununun 60 ıncı Maddesi, 5. 3074 sayılı Akaryakıt Tüketim Vergisi Kanunu, 6. 7.11.1985 tarihli ve 3238 sayılı Kanunun 12 nci Maddesinin ikinci fıkrasının (b) bendi, 7. 24.3.1988 tarihli ve 3418 sayılı Kanunun 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8 ve 39 uncu Maddeleri, 8. 13.10.1988 tarihli ve 3480 sayılı Kanunun 1 ve 2 nci Maddeleri, 9. 16.8.1997 tarihli ve 4306 sayılı Kanunun geçici 1 inci Maddesinin (A) fıkrasının (2) numaralı bendi ile (B) fıkrası, 10. 4342 sayılı Mera Kanununun 30 uncu Maddesinin birinci fıkrasının (a) bendi, 11. 21.2.2001 tarihli ve 4629 sayılı Kanunun geçici 1 inci Maddesinin (A) fıkrasının (a) bendinin (3) numaralı alt bendi, 12. 20.6.2001 tarihli ve 4684 sayılı Kanunun geçici 3 üncü Maddesinin (d) fıkrasının (1) ve (3) numaralı alt bentleri, 13. 3.1.2002 tarihli ve 4733 sayılı Kanunun 5 inci Maddesinin birinci fıkrasının (a) bendi ile aynı Maddenin ikinci fıkrası, yürürlükten kaldırılmıştır."

³⁴⁹ Bilici, **Vergi Sistemi**, s. 177

³⁵⁰ Öncel / Kumrulu / Çağan /Göker, **Vergi Hukuku**, s. 535

³⁵¹ T.B.B., Özel Tüketim Vergisi Kanunu Tasarısı ve Plan ve Bütçe Komisyonu Raporu (1/988), <https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d21/c096/tbmm21096106ss0870.pdf> (Erişim Tarihi: 25.04.2025)

kapsamda etkili bir ÖTV düzenlemesiyle, yalnızca fiskal hedeflere ulaşılmakla kalmaz, aynı zamanda enerji tasarrufu, taşımacılık ve çevre gibi çeşitli alanlarda da tüketici tercihleri şekillendirilebilir. Bu doğrultuda mevcut ÖTV düzenlemesinin, çevreci amaçlara uygun tasarlanıp tasarlanmadığı incelenmelidir.

Türk hukukundaki ÖTV düzenlemesine bakıldığında, 24.07.2025 tarihinden itibaren geçerli oranlar uyarınca II sayılı cetvelde yer alan motorlu taşıtların vergilendirilmesinde motor silindir hacmi ve matrah dikkate alınarak vergi oranlarının belirlendiği; bu kapsamda, matrahlarına bağlı olarak motor silindir hacmi 1400 cm³'ü geçmeyen araçlar için %70–90, 1400 cm³'ü geçip 1600 cm³'ü geçmeyen araçlar için %75–100, 1600 cm³'ü geçip 2000 cm³'ü geçmeyen araçlar için %70–170 ve 2000 cm³'ü geçen araçlar için ise %150–220 arasında değişen oranların uygulandığı görülmektedir. Sadece elektrik motorlu olan araçlar arasında, motor gücü 160 kW'ı geçmeyen araçlar için ÖTV oranı, %25 ile %55, motor gücü 160 kW'ı geçen araçlar için ise %65 ile %75 vergi oranı belirlenmiştir. Fosil yakıt kullanan araçlar ile bu araçlara kıyasla çevreye daha az zarar verdiği kabul edilen hibrit araçlara neredeyse aynı vergi oranlarının uygulanması, bu iki araç grubu arasındaki çevresel farklılıkların, vergisel düzenlemelere yansıtılmadığını ve çevresel amaçların geri planda bırakıldığını göstermektedir. Bununla birlikte, elektrikli araçlara uygulanan vergi oranlarının diğer araçlara kıyasla görece düşük olması, dolaylı olarak çevreci araçların kullanımını teşvik etme amacı taşıyor gibi görünse de, söz konusu oranların hâlâ oldukça yüksek olması dikkat çekicidir.

Günümüzde zaruri bir ihtiyaç haline gelen motorlu taşıtlara uygulanan yüksek ÖTV oranları ile birlikte hibrit taşıtlarla motorlu taşıtlarda uygulanan vergi oranının aynı olması ve elektrikli araçların bu vergiden muaf tutulmaması göz önüne alındığında, çevresel hedeflerin fiskal amacın oldukça gerisinde kaldığı ifade edilebilir³⁵².

Sonuç olarak kanun gerekçesinde çevresel amaçlara hizmet edebilecek bir vergi olarak sunulmuş olsa da mevcut ÖTV düzenlemesinde çevreci araçlara

³⁵² Türk, **Karbon Vergisinin Yönlendirici Niteliği**, s. 99

öngörülen vergi oranının diğer araçlara öngörülen oranla çok yakın olması, bu verginin çevreci amaçlardan oldukça uzak olduğunu göstermektedir. Bu durumun tüketicileri çevre dostu araçların kullanımına teşvik etmeyeceği açıktır. Nitekim, yeni teknolojilere adaptasyon süreçlerinde insanların çekimser tutum takınması olağandır. Bu nedenle vergilerin itici güçler olarak yeni ve daha iyi olanı cazip kılması gereklidir. Bu doğrultuda, çevre koruma amacının sadece kağıt üzerinde benimsenmediği, somut olarak da hayata geçirilebileceği bir vergi politikasının oluşturulması ve ÖTV'nin yeniden düzenlenmesi gerekmektedir.

d. Enerji Ürünlerinden Alınan Özel Tüketim Vergisi

Fosil yakıtlar, yüksek emisyon oranları nedeniyle çevreci amaçlar doğrultusunda vergilendirilmesi gerekli görülen ürünlerin başında gelmektedir. Bu doğrultuda, Avrupa Birliği, tarafından enerji ürünleri ile elektriğin taşıtlarda yakıt olarak kullanımı ve ısınmada kullanımının vergilendirilmesini öngören 2003/96 sayılı Enerjinin Vergilendirilmesi Direktifi kabul edilerek³⁵³ enerjinin vergilendirilebilmesi için özel düzenlemeler yapılması gerektiği ifade edilmiştir. Bu direktifle, hangi ürünlerin enerji vergisi kapsamında olduğu ve kapsama alınan yakıtlar üzerindeki asgari maktu vergi tutarı belirlenmiştir.

2021 yılında Enerjinin Vergilendirilmesi Direktifi'nde değişiklik yapılması önerilmiştir³⁵⁴. Bu değişikliğin temel amacı, adil bir yeşil dönüşüm süreciyle daha temiz enerjiye geçişi teşvik ederek sürdürülebilir kalkınmayı ve çevre dostu ürünleri teşvik etmektedir. Teklifte yakıtların vergilendirilmesinde hacmin değil, enerji yoğunluğu ve çevresel etkilerin dikkate alınmasını önerilmektedir. Ek olarak enerji ürünlerinin daha basit bir sınıflandırmaya tabi tutularak, çevresel performanslarına göre sınıflandırılması öngörülmüştür. Bu sayede çevre üzerinde negatif etkisi daha

³⁵³ Council of the European Union, Council Directive 2003/96/EC of 27 October 2003 Restructuring the Community Framework for the Taxation of Energy Products and Electricity, 2003 <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2003:283:0051:0070:EN:PDF> (Erişim Tarihi: 31.01.2025)

³⁵⁴ Council of the European Union, Proposal for a Council Directive Restructuring the Union Framework for the Taxation of Energy Products and Electricity (Recast), 2021 <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:52021PC0563&from=EN> (Erişim Tarihi: 31.01.2025)

yüksek olan yakıtlar diğerlerine kıyasla yüksek oranda vergilendirmeye tabi tutularak üretici ve tüketicilerin sürdürülebilir ve çevre dostu tercih yapmaları desteklenecektir. Öte yandan, fosil yakıtların konut ısıtma amacıyla kullanılmasına yönelik muafiyetlerin aşamalı olarak kaldırılması ve fosil yakıtların asgari vergi oranlarının altına düşmesinin engellenmesi hedeflenmektedir. AB ülkeleri, enerji yoksulluğunu önlemek için ihtiyaç duyan hanelere destek sağlama imkânına da sahip olacaktır. Değişikliğin 2025 yılında gerçekleşmesi beklenmektedir³⁵⁵.

AB tarafından ısınma, ulaşım ve elektrik için kullanılan enerjiye uygulanacak minimum özel tüketim vergisi oranı belirlenmiştir. Buna göre motorlu taşıtlarda kullanılan her 1000 litre kurşunsuz benzin için 359 Euro, kurşunlu benzin için 421 Euro ve LPG için 125 Euro öngörülmüştür³⁵⁶. Avrupa’da benzine uygulanan ortalama özel tüketim vergisi litre başına 0,548 Euro iken, dizel için bu oran 0,455 Euro’dur. Birçok Avrupa ülkesinde dizel yakıtın daha düşük vergi oranlarına tabi tutulması, dizel yakıtın benzine kıyasla daha az karbon emisyonuna neden olduğu ve enerji yoğunluğu bakımından daha verimli olduğu yönündeki bulgulardır³⁵⁷. Örneğin Birleşik Krallık, dizel yakıtı litre başına 0,626 € ile en yüksek özel tüketim vergisi öngören ülkeyken, 0,330 € ile Malta en düşük özel tüketim vergisi öngören ülkedir.³⁵⁸ Avrupa’daki benzine daha yüksek vergi uygulanmasına ilişkin tutumun tam tersi, ABD’de

³⁵⁵ Çalışma tamamlanmadan önce değişiklik gerçekleşmemiştir.

³⁵⁶ Excise Duties on Energy, European Commission Taxation and Customs Union, https://taxation-customs.ec.europa.eu/taxation/excise-taxes/excise-duties-energy_en (Erişim Tarihi: 28.04.2025)

³⁵⁷ Bu yönde bir anlatımın tercih edilme sebebi Dieseltate skandalıyla gündeme gelen ve hala etkisini sürdüren benzinli ve dizel araçların çevreci perspektifte karşılaştırılmasıdır. Dizel araçların benzinli araçlara kıyasla daha çevreci olduğunu gösteren birçok çalışma olduğu gibi dizel araçların benzinli araçlara kıyasla daha çevreci olduğu yönündeki yaygın kanının gerçeği yansıtmadığını iddia eden çalışmalarda mevcuttur. Buna göre, AB emisyon standartları, çevre ve insan sağlığı oldukça zararlı olan azot oksit (NOx) emisyon oranı fazla olan dizel yakıtların olduğundan daha çevreciymiş gibi pazarlanmalarına neden olmuştur. Bununla birlikte yapılan çeşitli araştırmalarla, dizel araçların üretim süreçleri, daha karmaşık motor yapıları ve enerji yoğun rafinasyon işlemleri neticesinde benzinli araçtan daha fazla CO₂ salınımı yaptığı tespit edilmiştir. Transport & Environment, “Biased Regulations and Taxes Skew European Market in Favour Of Diesel – Report”, 2017, <https://www.transportenvironment.org/articles/biased-regulations-and-taxes-skew-european-market-favour-diesel-report> (Erişim Tarihi: 28.04.2025) Benzinli ve dizel araçlara ilişkin bir karşılaştırma için bakınız: The International Council on Clean Transportation, Comparing Co2 Emission Levels of a Modern Medium Size Car Model Under Laboratory and On-Road Testing Conditions”, Fact Sheet: Europe, 2019, https://theicct.org/wp-content/uploads/2022/01/Gas-_v-_Diesel_-CO2_emissions_-EN_-Fact_Sheet-2019_05_07_0.pdf (Erişim Tarihi: 28.04.2025) Nitekim, AB ülkelerinde benzinli araçların daha yüksek vergi oranlarına tabi tutulması yönünde yaygın bir kanı olsa da Almanya yaygın düzenlemeden farklı olarak dizel motorlu araçlara uygulanan vergiyi daha yüksek tutmaktadır. Söz konusu bilimsel çelişkiyi hukukun çözemeyeceği açıktır. Bizim açımızdan dikkat çeken nokta, yeşil dönüşümün manipülasyona oldukça açık olduğu, ekonomik ve politik çıkarların çevreci amaçların önüne geçebileceğidir.

³⁵⁸ MACUBER- ROSIN Jacob / HOFFER Adam, Diesel and Gas Taxes in Europe, 2024, <https://taxfoundation.org/data/all/eu/gas-taxes-in-europe-2024/> (Erişim Tarihi: 04.04.2025)

görülmektedir; AB'nin benzin için belirlediği minimum özel tüketim vergisi tutarı, ABD'deki en yüksek benzin vergisinden, yaklaşık 1,25 \$'dan daha yüksektir.³⁵⁹

Türk hukukunda, 4760 sayılı ÖTV'de yer verilen I sayılı listenin A cetvelinde yer alan doğalgaz, benzin, biyoyakıt gibi petrol ürünleri çevre kirliliğini etkileyen kurşunlu veya kurşunsuz olma özelliklerine ve oktan seviyelerine göre vergilendirilmektedir. Daha önce de bahsedildiği gibi bu oranlar maktudur; litre, kilogram ve standart metreküp birimlerine göre vergi miktarı gösterilmektedir. Bizim de katıldığımız görüş uyarınca; her ne kadar listede yer alan ürünler içeriklerine göre vergilendirilmiş olsalar dahi, ürünler üzerindeki vergi yükleri arasında çevre dostu seçenekleri teşvik edecek ölçüde anlamlı bir fark görülememektedir³⁶⁰.

³⁵⁹ **Ibid.**

³⁶⁰ Türk, **Karbon Vergisinin Yönlendirici Niteliği**, s.86

İKİNCİ BÖLÜM: KARBON VERGİSİ DÜZENLEMESİ ve SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMAYA ETKİSİ

I. Karbon Fiyatlandırma Mekanizmalarının Gerekliliği

Her geçen gün etkisini daha çok hissettiren iklim değişikliğinin insanlık üzerindeki negatif etkileri küresel ısınma ve doğal afetlerle sınırlı değildir; hava ve su kirliliği, çeşitli salgın hastalıkların artması gibi sonuçları da beraberinde getirmektedir. Bu sonuçların hayati olduğu ve geri dönülmesi imkansız zararlara neden olabileceği açıktır. Bunu destekler nitelikte, Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli'nin 2023 tarihli raporu uyarınca, iklim değişikliği nedeniyle gerçekleşen doğa olaylarının insan ölümleri üzerindeki etkisi, bölgesel kırılganlık seviyelerine bağlı olarak değişmektedir; 2010 – 2020 yılları arasında yüksek kırılganlığa sahip bölgelerde, düşük kırılganlığa sahip bölgelere kıyasla 15 kat daha fazla doğa olayı kaynaklı ölümün gerçekleştiği tespit edilmiştir³⁶¹.

İlgili rapor uyarınca, iklim değişikliğinin etkileri, ülkelerin gelişmişlik seviyesine göre farklı düzeylerde hissedilmektedir. Bir başka deyişle gelişmemiş ülkelerdeki savunmasız topluluklar, küresel ısınma ve iklim değişikliği problemlerinin oluşumunda en az etkide bulunan grubu oluşturmalarına rağmen, doğa olaylarından daha fazla etkilenmektedirler³⁶². Dolayısıyla iklim krizi, neden olduğu çevresel tahribata ek olarak sosyal ve ekonomik eşitsizlikleri derinleştiren bir sorun olarak da ele alınmalıdır.

³⁶¹ IPCC, Climate Change 2023 Synthesis Report: Summary For Policymakers, 2023 s. 5 https://www.ipcc.ch/report/ar6/syr/downloads/report/IPCC_AR6_SYR_SPM.pdf (Erişim Tarihi: 28.04.2025)

³⁶² Ibid.

İklim değişikliğine ve başkaca çevresel tahribatlara neden olan negatif dışsallıkların başında sera gazı emisyonları gelmektedir. Bu doğrultuda, uluslararası örgütlerin ve çeşitli ülkelerin ekolojik hedefleri arasında, sera gazı emisyonlarını sınırlandırmak yer alır. Sera gazı emisyonlarını sınırlandırmanın etkili yollarından birinin karbon fiyatlandırması olduğu düşünülmektedir. Karbon fiyatlandırmalarıyla, zararlı emisyonların maliyetleri tespit edilerek karar alıcıların çevresel etkileri maliyet hesaplarına dahil etmeleri beklenmektedir. Bu sayede düşük karbonlu ekonomi teşvik edilerek güçlendirilecek ve iklim değişikliği gibi çevresel problemlerle maliyet etkin bir biçimde mücadele edilebilecektir.

Dolayısıyla karbon fiyatlandırma mekanizmaları, çevrenin korunmasına katkıda bulunurken, çevreci, sürdürülebilir ve düşük karbonlu bir ekonomik yapıyı da desteklemektedir. Karbon fiyatlandırması yoluyla elde edilen gelirlerin, sosyal amaçlara kullanılabileceği ve çevreci yatırımların finansmanını sağlayarak istihdam yaratabileceği düşünüldüğünde; karbon fiyatlandırma mekanizmalarının yalnızca mali bir araç olmayıp sürdürülebilir kalkınmanın çevresel, ekonomik ve sosyal boyutlarını besleyen bir çevre politikası aracı olduğu ifade edilebilir.

A. Uluslararası Hukukta İklim Değişikliği

1. Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi

Birleşmiş Milletler Çevre Kalkınma Konferansı neticesinde ortaya çıkan bir diğer önemli sözleşme ise Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesidir (UNFCCC). Sözleşmenin temel amacı iklim değişikliğinin insana ve doğaya vereceği muhtemel zarara karşı, devletleri iş birliğine davet ederek, mevcut ve gelecek neslin menfaati için iklim dengesini korumaktır³⁶³.

³⁶³ UN, United Nations Framework Convention on Climate Change (UNFCCC) 1992, s. 2 – 6, [https://unfccc.int/files/essential_background/background_publications_htmlpdf/application/pdf/conve](https://unfccc.int/files/essential_background/background_publications_htmlpdf/application/pdf/convention.pdf) ng.pdf, (Erişim Tarihi: 18.12.2024),

Sözleşmenin 2.maddesine uyarınca sözleşmenin temel hedefi, iklim sistemine tehlikeli müdahaleleri önleyecek seviyede sera gazı emisyonlarını stabil hale getirerek ekosistemlerin uyum sağlamasının, gıda üretiminin korunmasının ve sürdürülebilir ekonomik kalkınmanın sağlanmasıdır³⁶⁴. Söz konusu hedeflere ulaşılabilmesi için benimsenen yol gösterici ilkeler sözleşmenin 3.maddesinde sıralanmıştır. İlk ilke, devletlerin eşitlik esasına dayalı olarak, ortak ama farklılaştırılmış sorumlulukları ve imkanları kapsamında iklim sistemini mevcut ve gelecek nesillerin yararına korumaları gerektiği ifade edilmektedir³⁶⁵. Devamındaysa gelişmekte olan ülkelerle iklim değişikliğinin olumsuz etkileri karşısında savunmasız kalan kırılgan grupların içinde bulunduğu özel koşulların gözetilmesi gerektiği belirtilerek iklim değişikliğinin sosyal etkisine dikkat çekilmiştir. Bu bağlamda, gelişmiş ülkelerin gelişmekte olan ülkelerin iklim sistemlerini korumaya yönelik yükümlülükleri yerine getirilebilmeleri için gerekli finansal ve benzeri desteği sağlaması gerektiği ifade edilmiştir³⁶⁶. Bazı ülkelerin Sanayi Devrimi ve sonraki süreçte saldıgı sera gazı miktarının, diğer ülkelere kıyasla oldukça fazla olması, bu ülkelerin daha fazla sorumluluk üstlenmesi çevresel adalet ilkesinin bir gereğidir.

Bir diğer önemli husus ise bu sözleşme ile sürdürülebilir kalkınmaya ilişkin belli başlı ilkelerin de belirlenmiş olmasıdır. Sözleşmenin 3.maddesinin 4.fıkrası, tarafların sürdürülebilir kalkınmayı desteklemesi gerektiğini açıkça belirtmektedir³⁶⁷. Sürdürülebilir kalkınma desteklenirken, taraf devletlerin içinde bulundukları koşullar dikkate alınarak iklim sistemini koruyacak politika ve önlemler alınmalıdır. 5.fıkarda ise iklim değişikliği sorunlarıyla mücadele edilebilmesi ve sürdürülebilir ekonomik büyüme ve kalkınmanın tesis edilebilmesi için taraf devletlerin işbirliği yapması gerektiği belirtilmiştir³⁶⁸.

³⁶⁴ UN, UNFCCC, article 2

³⁶⁵ **Ibid.**, article 3.

³⁶⁶ Sözleşme taraf devletlerin sözleşme tarafından belirlenen yükümlülüklerine göre EK-I, EK-II ve EK Dışı Ülkeler olmak üzere üç gruba ayırmıştır.

³⁶⁶ **Ibid.**, article 3, 4

³⁶⁷ **Ibid.**, article 3, 4

³⁶⁸ **Ibid.**, article 3, 5

Maddenin devamında, iklim değişikliğiyle mücadele kapsamında, alınacak tek taraflı önlemler de dahil olmak üzere tüm önlemlerin, keyfi ve haksız ayrımcılığa yol açabilecek veya uluslararası ticarete gizli bir kısıtlama oluşturabilecek araçlara dönüşmemesi gerektiği vurgulanarak, taraf devletlerin sürdürülebilir bir çevre için gerçekleştirebileceği mali müdahalelerin sınırları belirlenmiştir³⁶⁹.

Öte yandan, bu sözleşmenin iklim değişikliği ile mücadelede kapsamında yürütülen bir işbirliğinin ilk aşaması olduğu ifade edilmelidir. UNFCCC, sera gazı emisyonlarını azaltılması ve iklimin korunması hedefine yönelik genel ilkeler getirerek çeşitli eylem stratejileri ortaya koymuş olsa da hukuken bağlayıcı değildir³⁷⁰. Nihai ve bağlayıcı iklim hedefleri ilk olarak; UNFCCC doğrultusunda her yıl düzenlenen Taraflar Konferansı'nın (Conferences of the Parties)³⁷¹ 1997 tarihli Kyoto'da gerçekleşen oturumunda (COP3) kabul edilen Kyoto Protokolü ile ortaya konmuştur. Daha sonra ise 2015 yılında COP21 ile Paris Anlaşması kabul edilmiştir.

a. Kyoto Protokolü

Kyoto Protokolü, 12.12.1997 tarihinde Kyoto'da gerçekleştirilen COP3 neticesinde kabul edilmiş ve 06.02.2005 tarihinde yürürlüğe girmiştir³⁷². Taraf devletlere emisyon azaltma yükümlülüğü getirerek sera gazı emisyonlarını sınırlandırma ve azaltma amacını taşıyan uluslararası bir anlaşmadır³⁷³. Kyoto Protokolü'nün yürürlüğe girdiği yıldan itibaren 2020 yılına kadar hedefini gerçekleştirmesi amaçlanmıştır.

³⁶⁹ Ibid.

³⁷⁰ Güneş, **Çevre Hukuku**, s. 345

³⁷¹ Bundan sonra COP olarak anılacaktır.

³⁷² Kyoto Protokolü'nün yürürlüğe girebilmesi için en az 55 ülkenin imzasının bulunması ve Protokol'e eklenerek EK-I'de yer alan ülkelerin toplam sera gazı emisyonlarının, küresel emisyonların en az %55'ini oluşturması gerekmekteydi. Bu koşulların sağlanması halinde, koşulların sağlandığı tarihi takip eden doksanınıcı günde Protokol'ün yürürlüğe girmesi öngörülmüştü. Rusya Federasyonu tarafından 18 Kasım 2004 tarihinde Kyoto Protokolü'nün imzalanması neticesinde gerekli koşullar sağlanmış ve Protokol 16 Şubat 2005 tarihinde yürürlüğe girmiştir. UN Press Release, Russian Decision on Ratification – Major Step Towards Entry into Force of Kyoto Protocol, 2004, <https://press.un.org/en/2004/envdev793.doc.htm> (Erişim Tarihi: 19.03.2025)

³⁷³ United Nations Climate Change, What is the Kyoto Protocol?, https://unfccc.int/kyoto_protocol?gad_source=1&gclid=CjwKCAiA65m7BhAwEiwAAgu4JAaWpauOscVS0y4KSlwH6bfwA2aLzqLhUOYLve6hxa7ykJsCsrZMTRoCM40QAvD_BwE (Erişim Tarihi: 19.03.2025)

Kyoto Protokolü'nün amacı, iklim değişikliğiyle etkin mücadele edebilmek amacıyla EK-B listesinde yer verilen ülkelerin sera gazı salınımlarını 2008 – 2012 yılları arasında 1990 yılındaki seviyenin en az %5 aşağısına indirmelerini sağlamaktır³⁷⁴. Bu doğrultuda sürdürülebilir kalkınmayı teşvik edilerek doğayı koruyacak her türlü önem taraf devletlerce alınmalıdır³⁷⁵.

Kyoto Protokolü'nün “Ek A” adlı listesinde sıralan sera gazlarının iklim değişikliği ile mücadele kapsamında sınırlandırılması gerekmektedir³⁷⁶. Ek B listesinde ise sera gazlarının salınımına karşı önlem alması beklenen devletler yer almaktadır. Bu devletlerin, iklim değişikliği ile mücadele edilebilmesi için Ek A da yer verilen gazların salınımını sınırlandırması ve gerekli önlemleri alması zorunludur. EK B listesinde yer alan devletler için bu yükümlülükler bağlayıcı nitelik taşımaktadır³⁷⁷. Kyoto Protokolü tarafından öngörülen taahhütler ve yükümlülükler, gelişmiş ve endüstrileşmiş olarak adlandırılabilir ülkeler için kısıtlayıcıdır.

Kyoto Protokolü'nün koyduğu sera gazı emisyonunu azaltma hedefine ulaşılabilmesi amacıyla Ortak Yürütme Mekanizması (Joint Implementation)³⁷⁸, Temiz Kalkınma Mekanizması (Clean Development Mechanism)³⁷⁹ ve Emisyon Ticaret Sistemi (Emission Trading)³⁸⁰ olmak üzere üç adet esneklik mekanizması düzenlenmiştir. Ortak Yürütme Mekanizması ve Temiz Kalkınma Mekanizması proje temelli, Emisyon Ticaret Sistemi piyasa temelli bir mekanizmadır.

³⁷⁴ United Nations, Kyoto Protocol to the United Nations Framework Convention on Climate Change, article, 3 <https://unfccc.int/resource/docs/convkp/kpeng.pdf> (Erişim Tarihi: 19.03.2025)

³⁷⁵ Bu kapsamda enerji verimliliğinin artırılması, Montreal Protokolü kapsamında denetlenmeyen sera gazlarının yutaklarının korunması ve geliştirilmesi, sürdürülebilir orman yönetimi, ağaçlandırma ve yeniden ormanlaştırma faaliyetlerinin teşviki temel önlemler arasında yer almaktadır. Aynı şekilde, iklim değişikliğine duyarlı sürdürülebilir tarım uygulamalarının teşvik edilmesi; yeni, yenilenebilir ve çevre dostu ileri teknolojilerin araştırılması, geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması da öngörülmektedir. Taraflar ayrıca, sera gazı salımlarına yol açan sektörlerde piyasa dışı müdahaleleri azaltmak, teşvik ve indirimleri gözden geçirmekle yükümlüdür. Ulaştırma ve atık sektörlerinde de metan gazı ve diğer sera gazlarının salımının sınırlandırılması veya azaltılması yönünde reformların hayata geçirilmesi hedeflenmektedir. United Nations, **Kyoto Protocol**, article 2, YERLİKAYA G. Kürşat, “Karbon Vergisi”, Atatürk Üniversitesi Erzincan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 7, S. 1 – 2, s. 688

³⁷⁶ Bunlar; sera gazları, karbondioksit (CO₂), Metan (CH₄), Nitroz Oksit (N₂O), Hidrofluorokarbonlar (HFCs), Perfluorokarbonlar (PFCs) ve Kükürt heksaflorür (SF₆) olarak EK A listesinde sıralanmıştır.

³⁷⁷ İklim Değişiklikleri Ülkeleri Sorumlulukları tez s. 83

³⁷⁸ United Nations, **Kyoto Protocol**, article 6

³⁷⁹ **Ibid.**, article 12

³⁸⁰ **Ibid.**, article 17

b. Paris İklim Anlaşması

Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi'nin bir çıktısı olan Paris Anlaşması, COP-21'de 12.12.2015 tarihinde kabul edilerek 04.11.2016'da yürürlüğe girmiştir³⁸¹. 2020 yılında sona eren Kyoto Protokolü'nden sonraki süreci kapsamaktadır.

Paris İklim Anlaşması, Birleşmiş Milletler Çerçeve İklim Sözleşmesi ile getirilen düzenlemeleri güçlendirmek ve iklim değişikliğine karşı küresel mücadeleyi, sürdürülebilir kalkınma ile yoksullukla mücadele çerçevesinde ileri taşımayı amaçlamaktadır³⁸². Bu amaç kapsamında, küresel sıcaklık artışının 2°C'nin altında tutulması ve 1,5°C ile sınırlandırılması³⁸³, gıda güvenliğini koruyarak iklim değişikliğine uyumun arttırılması, düşük emisyonlu kalkınmanın teşvik edilmesi ve finans akışlarını bu hedeflerle uyumlu hale getirilmesi hedeflenmektedir³⁸⁴.

Paris Anlaşması'yla yenilenebilir enerjinin kullanım alanı arttırılarak çevreye zararlı gazların emisyonunu önlemesi ve iklim değişikliğinin geri dönülemez aşamaya gelmesinin engellenmesi konularında görüş birliğine varılmıştır.

Kyoto Protokolü'nden farklı olarak Paris İklim Anlaşması, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler ayrımına gitmeksizin, küresel iklim değişikliğinden tüm ülkelerin sorumlu olduğunu ve tüm devletlerin önlem alması gerektiğini öne sürmektedir. Fakat Paris Anlaşması da ortak ama farklılaştırılmış sorumluluk esasına

³⁸¹ Paris Anlaşması'nın Kyoto Protokolü'ne göre daha kısa sürede yürürlüğe girmesinin iki temel nedeni vardır. Bunlardan ilki, Kyoto Protokolü'nün aksine Ek listelere dayanmaksızın anlaşmanın imzaya açılmasıdır. İkinci ise sera gazı emisyon miktarları oldukça yüksek olan ABD ve Çin'in sözleşmeye taraf olmasıdır. DEMİR Aynur, "Paris Anlaşması ve 26. Taraflar Konferansı (COP 26)'nda Türkiye Değerlendirmesi: Yükümlülükler ve Sorumluluklar", Biological Diversity and Conservation, C.15, S.2, 2022, s.165

³⁸² UN, Paris Agreement, 2015, article 2 https://unfccc.int/sites/default/files/english_paris_agreement.pdf (Erişim Tarihi: 19.03.2025)

³⁸³ Sıcaklığın sanayi dönemi öncesinde göre halihazırda 1 derece arttığı dikkate alınarak konulan sıcaklık hedefi gerçekçi bulunmayarak eleştirilmiş ve bu hedef için mücadele edici önlemlerin alınması gerektiği söylenmiştir. BODANSKY Daniel, "The Paris Climate Change Agreement: A New Hope?" American Journal of International Law. C.110, S.2, 2016, s. 303

³⁸⁴ UN, **Paris Agreement**, article 2/1-a

göre şekil almaktadır. Diğer anlaşmalardan farklı olarak ortak ama farklılaşmış sorumluluk ilkesi dinamik yorumlanarak her devletin yükümlülüğünün, kendi özel koşulları çerçevesinde belirlenmesi gerektiği vurgulanmış ve sabit listelere dayalı yükümlülüklerin öngörülmesinden kaçınılmıştır³⁸⁵. Nitekim, Anlaşma'nın dördüncü maddesinde bu ilkeye dikkat çekilerek taraf devletlerin sahip oldukları özel koşullar kapsamında kendi emisyon azaltım hedeflerini koyacaklarını ve gelişmiş ülkelerinse belirlenen mutlak emisyon hedefleriyle liderlik etmeleri gerektiği ifade edilmiştir³⁸⁶.

Taraf devletlerin kendi özel koşulları çerçevesinde gerçekleştirmeyi taahhüt ettikleri hedefler “Niyet Edilen Ulusal Katkı” (Nationally Determined Contributions) olarak adlandırılmaktadır. Taraf devletler beyan ettikleri ulusal katkıdan sorumludurlar; belirledikleri hedeflere ulaşmak için ülke içi gerekli tedbirleri almalı ve uygulamalıdır³⁸⁷. Ülkeler tarafından konulan her hedef, bir öncekinin önüne geçmelidir³⁸⁸. Bununla birlikte, gelişmekte olan ülkelerin hedeflerini gerçekleştirebilmeleri için gelişmiş ülkelerin rehberlik etmesi gerekmektedir. Paris Anlaşması, gelişmiş ülkelerin, gelişmekte olan ülkelerin düşük karbon salımlı ve iklim değişikliğine dayanıklı kalkınma modeline geçişlerini teminen, iklim finansmanı, teknoloji transferi ve kapasite inşası alanlarında gerekli mali ve teknik destek mekanizmalarını sağlamalarını öngörmektedir³⁸⁹. Bu iş birliği vasıtasıyla sürdürülebilir kalkınma teşvik edilerek, sera gazı emisyonunu azaltılabilecektir³⁹⁰.

2. Avrupa Yeşil Mutabakatı

İklim değişikliğinin neden olduğu çevre ve gelecek kaygılarının yanı sıra, iklim krizinin AB ekonomisi üzerindeki etkileri³⁹¹ ve üye devletler arasındaki farklı çevre standartlarının ortak pazara zarar vereceği endişesi, küresel düzeyde kapsamlı bir

³⁸⁵ *Ibid.*, para. 3

³⁸⁶ *Ibid.*, article 4/1,3

³⁸⁷ *Ibid.*, madde 4

³⁸⁸ Kozanoğlu Hayri, 50 Soruda Küresel İklim Değişikliği ve İnsanlar, Altınbaş Üniversitesi Yayınları, 1. Basım, Ankara, 2020, s. 14

³⁸⁹ UN, *Paris Agreement*, article 9,10,11

³⁹⁰ *Ibid.*, 6

³⁹¹ TALU Nuran, “Avrupa Birliği İklim Politikaları”, İklim Değişikliği Eğitim Modülleri Serisi 3, s. 7 – 10, <https://www.iklimin.org/moduller/abpolitikalari.pdf> (Erişim Tarihi: 28.04.2025)

çevre politikasının benimsenmesini zorunlu kılmıştır³⁹². Bu kaygılar neticesinde, iklim değişikliği ve çevresel sorunlarla küresel çapta mücadele kapsamında Avrupa Komisyonu tarafından 11.12.2019 tarihinde Avrupa Yeşil Mutabakatı, yayınlanmıştır³⁹³. Belgenin odak noktası iklim ve çevre problemlerini çözerek AB ekonomisi sürdürülebilir hale getirmektir³⁹⁴. AB bu belgeyi, sera gazı emisyonlarının 2050 yılı sıfıra indirildiği, ekonomik büyüme ve gelişimin kaynak tüketiminden bağımsız tesis edilebildiği, kaynakların verimli kullanımının esas alındığı, rekabet gücü yüksek bir ekonomisi olan, refah ve adil bir toplum haline gelmeyi hedefleyen yeni bir büyüme stratejisi olarak tanımlanmaktadır³⁹⁵.

Avrupa Yeşil Mutabakatı'nın temel hedefinin sürdürülebilirliğin sağlanması ve net sıfır emisyon hedefine ulaşılabilmesi için gerekli önlemlerin alınması olduğu söylenebilir. Bu hedefe ulaşılabilmesi için sera gazı emisyonlarının mümkün olduğunca düşürülmesi ve sera gazı emisyon miktarını azaltabilecek her türlü politik ve hukuki düzenlemelerin yapılması gerekmektedir. Nitekim, Avrupa Yeşil Mutabakatı, tüm faaliyet alanlarını kapsayan bir dönüşüm sürecini hedeflemekte; tarım, iklim, enerji, çevre, sanayi, finans, ulaşım, bölgesel kalkınma ve araştırma ve inovasyon gibi birçok alanda politika değişiklikleri öngörmektedir³⁹⁶. Özellikle temiz enerji kullanımı, sürdürülebilir sanayi, bina ve yenileme çalışmaları, sürdürülebilir ulaşım, biyolojik çeşitlilik, çevre dostu gıda stratejisi (çiftlikten çatala), kirliliğin ortadan kaldırılması ve iklim eylemi alanlarında politikalar geliştirilerek, bu hedeflere ulaşılması amaçlanmaktadır³⁹⁷.

³⁹² TÜRKOĞLU ÜSTÜN Kamile, "Yeni Bir Dönemin Başlangıcı: Avrupa Yeşil Mutabakatı ve Türk Çevre Hukuku ve Politikalarına Etkileri" Memleket Siyaset Yönetim (MSY), C. 16, S. 36, 2021, s. 341

³⁹³ European Commission, Communication from the Commission to the European Parliament, the European Council, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions- The European Green Deal, 2019 https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:b828d165-1c22-11ea-8c1f-01aa75ed71a1.0002.02/DOC_1&format=PDF (Erişim Tarihi: 28.04.2025)

³⁹⁴ European Commission, A European Green Deal, 2020, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=legisum:4438420> (Erişim Tarihi: 28.04.2025)

³⁹⁵ European Commission, **The European Green Deal**, s. 2

³⁹⁶ Türkoğlu Üstün, **Yeni Bir Dönemin Başlangıcı: Avrupa Yeşil Mutabakatı ve Türk Çevre Hukuku ve Politikalarına Etkileri...**, s. 337, European Commission, **The European Green Deal** s. 4

³⁹⁷ European Commission, **A European Green Deal**

Belgenin, sera gazı emisyon miktarını 1990 yılındaki orana kıyasla 2030 tarihine kadar %50 ile %55 oranlarında azaltmayı, 2050 yılında ise sıfıra indirmeyi hedeflemesi doğrultusunda; iklim yasasının düzenlenmesi, ETS'nin kapsama alanının genişletilmesi, kapsama alanı dışındaki sektörlerde üye devletlerin emisyon azaltım hedeflerinin güncellenmesi ve Enerji Vergilendirme Direktifi'nde değişiklikler yapılması gibi çeşitli hukuki ve politik değişimler öngörülmüştür³⁹⁸.

Bu değişim sürecinin kolay geçebilmesi için teknolojik gelişimlere yatırım yapılarak destek verilmesi gerekmektedir. Bununla birlikte mutabakatın çevresel hedeflerinin yalnızca AB'nin alacağı önlemlerle sağlanamayacak boyutta olması, bu süreçten etkilenecek vatandaş, kurum ve ülkelere de gerekli desteğin sağlanmasını gerekli kılmaktadır. Nitekim mutabakatta da AB kendisini küresel bir lider olarak görerek etkisi, uzmanlığı ve finansal kaynaklarıyla diğer ülkeleri sürdürülebilir yöntem ve uygulamalara teşvik edeceğini ifade etmiştir³⁹⁹. Net sıfır emisyon hedefi, kaynaktan bağımsız bir ekonomi tesis etme arzusu, yenilenebilir enerji kullanılması ve ülkelerin sürdürülebilir yöntemlere teşviki sürdürülebilir kalkınmaya atfedilen önemi göstermektedir. Mutabakatın bu yönüyle BM 2030 Ajandası ve Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerinin bir uzantısı olduğu da ayrıca ifade edilmiştir⁴⁰⁰.

Sera gazı emisyonunu azaltma hedefi yalnız AB'nin yürüttüğü politikalar ve yaptığı hukuki düzenlemelerle erişilemeyecek kadar büyük bir hedeftir. İklim krizinin küresel bir problem olmasının yanı sıra AB, kendi ekonomisini de zarar görmeden çevre dostu hale getirmeyi hedeflemektedir. Bunun içinse karbon fiyatlandırma mekanizmaları tek başına yeterli olmamaktadır. Nitekim, karbon fiyatlandırmasının ürünlere ek bir maliyet olarak yansımaları, karbon fiyatlandırmasına gitmeyen ülkeler tarafından sunulan mal ve hizmetlerin cazip hale gelmesine yol açabilecektir. Bu halde sera gazı emisyon miktarında bir azalma olmayacak, Paris İklim Anlaşması hedeflerine ulaşılması imkânsız hale gelecek⁴⁰¹ ve özellikle AB ekonomisi bundan

³⁹⁸ Türkoğlu Üstün, **Yeni Bir Dönemin Başlangıcı: Avrupa Yeşil Mutabakatı ve Türk Çevre Hukuku ve Politikalarına Etkileri**, s. 338, European Commission, **The European Green Deal**, s.4

³⁹⁹ European Commission, **The European Green Deal**, s.2

⁴⁰⁰ Türkoğlu Üstün, **Yeni Bir Dönemin Başlangıcı: Avrupa Yeşil Mutabakatı ve Türk Çevre Hukuku ve Politikalarına Etkileri**, s. 333 European Commission, **The European Green Deal**, s.3

⁴⁰¹ European Commission, **The European Green Deal**, s.5

oldukça olumsuz etkilenecektir. AB bu nedenle hem kendi ekonomisini korumak hem de karbon kaçağını engelleyebilmek adına sınırda karbon düzenleme mekanizmasını öne sürmüştür. Bu mekanizmayla, karbon fiyatlandırmasına gitmeyen bir ülkeden ithal edilen belirli malların AB sınırından geçirilebilmesi için ek bir bedel ödenmesi gerekmektedir.

Mutabakatta öngörülen politik ve hukuki düzenlemeler taraf devletler için bağlayıcı değildir. Avrupa Yeşil Mutabakatı, AB Komisyonu’nun soft-law niteliğine sahip bir politika aracıdır⁴⁰². Her ne kadar Soft-law bağlayıcı olmasa da hukuki etkiler doğurabilme potansiyeline sahiptir⁴⁰³. Nitekim, Avrupa Birliği Anlaşması’nın (Treaty on European Union) 4.maddesinin 3.fıkrası, üye devletlerin dürüst işbirliği ilkesi gereğince anlaşmalardan kaynaklanan yükümlülükleri yerine getirmekle mükellef olduklarını ifade etmektedir⁴⁰⁴. Belirtmek gerekir ki bu hüküm, uluslararası anlaşmaları tek başına bağlayıcı hale getirmemektedir⁴⁰⁵. Öngörülen hedeflerin yerine getirilebilmesi için ülkeler kendi iç hukuk düzenlemeleriyle, belgedeki normları bağlayıcı hale getirmelidir. 2050’ye dek net sıfır karbon emisyonu hedefini somutlaştıran Avrupa İklim Yasası ile 55’e Uyum Paketi (Fit for 55) AB’nin bu kapsamda düzenlemeler yapıldığının ve yapılmaya devam edeceğinin göstergesidir⁴⁰⁶.

B. İklim Değişikliğiyle Mücadelede Karbon Fiyatlandırma Mekanizmaları

Zararlı emisyonların azaltılabilmesi için Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi, Kyoto Protokolü ve Paris İklim Anlaşması’yla çeşitli yollar öngörülmüştür. Bunlardan en temeli, karbon fiyatlandırma mekanizmalarıdır. Karbon fiyatlandırmasıyla amaçlanan, karbondioksit gazı öncelikli olarak sera gazı sınıfına

⁴⁰² SIKORA Alicja “European Green Deal – Legal and Financial Challenges of The Climate Change”, ERA Forum, 2021, C. 21, s. 688

⁴⁰³ Ibid.

⁴⁰⁴ European Union. (2012). Consolidated version of the Treaty on European Union. Official Journal of the European Union, https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:2bf140bf-a3f8-4ab2-b506-fd71826e6da6.0023.02/DOC_1&format=PDF (Erişim Tarihi: 30.04.2025)

⁴⁰⁵ CVRIA, Opinion of Advocate General Wahl, C-526/14 Kotnik and Others, para. 38 <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:62014CC0526> (Erişim Tarihi: 30.04.2025)

⁴⁰⁶ Türkoğlu Üstün, **Yeni Bir Dönemin Başlangıcı: Avrupa Yeşil Mutabakatı ve Türk Çevre Hukuku ve Politikalarına Etkileri**, s. 334

giren tüm gazların salınımının sınırlandırılmasıdır⁴⁰⁷. Küresel ölçekte yaygınlık kazanan karbon fiyatlandırma mekanizmaları sayesinde düşük emisyonlu ürünlerin daha uygun fiyatlı olması sağlanmaya çalışılırken, yüksek karbon içeriğine sahip ürünlerin rekabet gücünün azaltılması hedeflenmektedir. Bu durum, çevre dostu üretim modellerine geçişi teşvik ederek karbon yoğun üretim yapan sektörlerin pazar kayıplarına yol açabilecektir.

Karbon fiyatlandırma mekanizmaları, karbon vergisi düzenlemesi ve emisyon ticaret sistemleri olmak üzere ikiye ayrılabilir. 2024 yılı itibarıyla karbon vergisi ve ETS sistemlerinin sayısı küresel ölçekte yetmiş beşe ulaşmış olup yüksek gelirli ülkelerle sınırlı olmaksızın diğer ülkeler tarafından da bu sistemler benimsenmeye başlamıştır⁴⁰⁸. Bu sistemlerin amacına paralel bir biçimde ticaret ve üretimin diğer ülkelere kayması yoluyla ortaya çıkabilecek karbon sızıntısını engellemek amacıyla AB tarafından Sınırdaki Karbon Düzenleme Mekanizması uygulama konarak tüm ülkelerin çevresel sorumlulukları karar alma süreçlerine dahil etmeleri hedeflenmektedir.

Türkiye, Paris İklim Anlaşması'nı onaylayarak 2053 yılında sıfır karbon salınımı taahhüdünde bulunmuş olsa da bu hedeflere nasıl ulaşılacağına dair kapsamlı bir çalışmaya rastlanılamamaktadır. Karbon fiyatlandırma mekanizmalarının meydana getirebileceği değişimler değerlendirildiğinde Türkiye'nin yalnızca çevresel yükümlülüklerini yerine getirmek amacıyla değil, küresel ticarete de pazar payını koruyabilmesi ve arttırabilmesi için karbon fiyatlandırması uygulamalarının hayata geçirilmesi gerektiği ileri sürülmektedir⁴⁰⁹.

⁴⁰⁷ Örneğin; enerji üretiminde doğal gaz kullanmak Birleşik Krallık uygulamasında görüldüğü gibi karbondioksit emisyonlarını azaltmanın etkili bir yoludur. Fakat bununla birlikte; oldukça güçlü bir sera gazı olan metan gazının da sınırlandırılması küresel ısınma ve iklim değişikliği ile mücadele için zaruridir. Karbon fiyatlandırması vasıtasıyla bir gazın emisyon miktarı düşürülürken, diğerinin artışına izin verilmemelidir. BARNES Alex, "The Challenges and Prospects for Carbon Pricing in Europe", OIES Paper: NG 168, Oxford Institute For Energy Studies, s.3 <https://www.oxfordenergy.org/wpcms/wp-content/uploads/2021/05/The-Challenges-and-Prospects-for-Carbon-Pricing-in-Europe-NG-168.pdf> (Erişim Tarihi: 28.04.2025)

⁴⁰⁸ World Bank, State and Trends of Carbon Pricing, 2024, s.18 <https://openknowledge.worldbank.org/server/api/core/bitstreams/253e6cdd-9631-4db2-8cc5-1d013956de15/content> (Erişim Tarihi: 28.04.2025)

⁴⁰⁹ Üzeltürk / Bozdoğanoglu / Taş, **Karbon Salınımının Önlenmesi**, s. 118

1. Karbon Vergisi

Karbon vergisi, üst kavram olarak çevre vergileri içerisinde yer almakta olup⁴¹⁰. fosil yakıtların kullanımından kaynaklanan sera gazı emisyonlarını fiyatlandırmayı amaçlı bir enerji vergisi türüdür Bu vergi aracılığıyla kömür, petrol ve doğal gaz gibi karbon yoğun fosil yakıtların kullanımından kaynaklanan emisyonlara ekonomik bir bedel yüklenmesi; böylece çevresel maliyetlerin piyasa mekanizmasına dâhil edilmesi ve düşük karbonlu enerji kaynaklarına yönelimin teşvik edilerek temiz enerjiye geçişin sağlanması hedeflenmektedir.

Karbon vergilerinin uygulanmasında temel güçlüklerden biri, sera gazı emisyon miktarının doğrudan ve kesin olarak ölçümü üzerindeki idari ve teknik güçlüklerdir. Bu kapsamda, üç temel ölçüt üzerine odaklanılarak karbon vergilerinin uygulamaya geçirildiği görülmektedir⁴¹¹. Bunlardan ilki, fosil yakıtların yanması sonucunda salınan karbon miktarına bağlı olarak yakıt bazında alınan vergilerdir; ikincisi, atmosfere salınan her bir ton CO₂ emisyonu üzerinden belirlenen vergilerdir; üçüncüsü ise, belirli bir enerji birimi başına uygulanan enerji vergileridir⁴¹².

Karbon vergileme sistemlerinde genel olarak emisyon bazlı ve ürün bazlı olmak üzere iki temel modelin esas alındığı görülmektedir. Emisyon bazlı modelde, doğrudan sera gazı salınımına dayalı bir vergilendirme modeli söz konusu olup mükelleflerin neden oldukları emisyon miktarlarını beyan etmeleri ve bu miktar üzerinden ödenmesi beklenmektedir⁴¹³. Fakat bu model, salınım miktarlarının izlenmesini gerektirmesi nedeniyle yüksek maliyet ve kurumsal koordinasyon gerektirmektedir⁴¹⁴. Buna karşılık, ürün bazlı karbon vergisinde kömür, doğal gaz, akaryakıt gibi fosil yakıtların piyasaya arzı vergilendirilerek tek aşamada beyan edilerek ödenmektedir⁴¹⁵. Ürün bazlı modelde mükellef sayısının sınırlı olması ve idari

⁴¹⁰ Üzeltürk / Bozdoğanoglu / Taş, **Karbon Salınımının Önlenmesi**, s. 29

⁴¹¹ ALICI Birgül / YILDIZ Habip, “Küresel Kamusal Bir Mal Olan Çevrenin Korunmasında Karbon Vergisi ve Etkinliği”, Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi, C. 4, S. 1, 2012, s. 59

⁴¹² **Ibid.**

⁴¹³ Üzeltürk / Bozdoğanoglu / Taş, **Karbon Salınımının Önlenmesi**, s. 119

⁴¹⁴ **Ibid.**

⁴¹⁵ **Ibid.**

yükün düşük olması, Türkiye açısından daha uygulanabilir bir seçenek olduğu yönünde düşünceleri doğurmuştur⁴¹⁶.

Bununla birlikte, uluslararası düzeyde farklı vergilendirme şekilleriyle uygulanan karbon vergisinin, mali araç olmanın ötesinde, fosil yakıt kaynaklı çevresel tahribatla mücadelede kullanılan, çevresel sürdürülebilirliğe yönelik temel ve yönlendirici bir çevre politikası aracı olduğu ifade edilmektedir.

Söz konusu husus, çalışmanın ilerleyen safhalarında ayrıntılı biçimde ele alınacaktır.

2. Emisyon Ticaret Sistemi

İklim değişikliği ve çevresel sorunlarla mücadele kapsamında önemli bir araç olarak görülen Emisyon Ticaret Sistemi, Kyoto Protokolü'nün ardından dünyada yaygınlaşmaya başlamıştır. Bu sistemin temel amacı endüstriyel faaliyetler kaynaklı kirletici emisyon miktarlarını kontrol altında almaktadır.

ETS ile bir ülke veya ülke grubunda dolaşımına izin verilecek toplam sera gazı emisyon miktarına ilişkin bir üst sınır belirlenerek her bir kirleticinin salabileceği emisyon miktarlarına denk gelen izinlerine dönüştürülmektedir⁴¹⁷. Kendi emisyon oranını azaltan bir kirletici, elinde kalan emisyon tahsisatını, emisyon oranını düşürmeyen veya maliyet nedeniyle düşüremeyen bir başka kirleticiye satabilir⁴¹⁸. Böylece, emisyonu ilişkin fiyat arz-talep dengesiyle piyasa tarafından belirlenir. Bu sayede kirleticilerin çevreci yatırımlar yapmaları ve temiz üretim tekniklerine geçmeleri yönünde teşvik yaratılmaktadır. Bu sistem kapsamına yalnızca karbondioksit gazı alınabileceği gibi diğer sera gazları da dahil edilebilir.

⁴¹⁶ Ibid.

⁴¹⁷ KİRAZ Hasan, Karbon Vergisi, Emisyon Ticaret Sistemi ve Sınırdaki Karbon Düzenleme Mekanizması: Uluslararası Örnekler ve Türkiye Analizi, Vergi Müfettişleri Derneği, Ankara, 2024, s.36

⁴¹⁸ Ibid.

ETS Direktifi'nin⁴¹⁹ 2003 yılında kabul edilmesiyle; enerji, havacılık aktiviteleri ve sanayi tesislerini kapsayacak biçimde Avrupa Birliği Emisyon Ticaret Sistemi (AB ETS) başlatılmıştır. İklim değişikliği ve küresel ısınmayla mücadele edebilmek için sera gazı emisyonlarının azaltılmasını hedefleyen dünyanın ilk büyük karbon piyasasıdır⁴²⁰. Üst sınır ve ticaret (cap and trade) sistemine dayalı olan AB ETS kapsamına alınan işletmelerin salabileceği toplam sera gazı miktarını belirleyen üst sınır, tahsisatlara bölünmüştür⁴²¹. Şirketler ücretsiz olarak sağlanan tahsisatlar da dahil olmak üzere bunları satabilir, alabilir veya ticaretini yapabilirler⁴²². Bu sınırın her yıl kademeli olarak azaltılması öngörülerek piyasaya sunulan izin miktarındaki bu düşüşün karbon piyasasında arzı daraltması beklenmektedir.

ETS kapsamında yer alan şirket ve işletmeler, yıllık emisyonlarını raporlamakla ve yıllık emisyonlarına denk gelen sayıda izin teslim etmekle mükelleftir⁴²³. Aksi halde, ağır idari para cezalarıyla karşılaşmaktadırlar. Bu doğrultuda ağır idari para cezasına maruz kalmak istemeyen ve sera gazı emisyon miktarını düşüremeyen şirketler, izin satın almak durumundadırlar.

Avrupa Birliği Sicil Sistemi'nde şirketler tarafından gerçekleştirilen işlemler kayıt altına alınarak sistemin şeffaflığı sağlanmakta, şirketlerin emisyon miktarlarını doğru şekilde raporlayıp gerekli izinlerin teslim edilip edilmediği teyit edilerek piyasa güvenirliliği sağlanmaktadır⁴²⁴.

⁴¹⁹European Union, Directive 2003/87/Ec Of The European Parliament and of the Council, 2003, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A02003L0087-20240301#M1-1> (Erişim Tarihi: 27.05.2025)

⁴²⁰ Avrupa Birliği üyesi 25 ülkeden yaklaşık olarak 11.500 işletme bu sisteme katılmıştır. ÇETİNTAŞ, Hasan / Türköz Kumru, "İklim Değişikliği ile Mücadelede Karbon Piyasalarının Rolü", Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler, C. 20, S. 47, 2017 s. 157

⁴²¹ T.C. Ticaret Bakanlığı, Avrupa Birliği Emisyon Ticaret Sistemi Bilgi Notu, 2023, s.1, <https://ticaret.gov.tr/data/64f5ba7713b8769d98615d86/AB%20ETS%20Bilgi%20Notu-23.08.2023.pdf> (Erişim Tarihi: 29.05.2025)

⁴²² Ibid.

⁴²³ About the EU ETS, European Commission, https://climate.ec.europa.eu/eu-action/eu-emissions-trading-system-eu-ets/about-eu-ets_en#what-is-the-eu-ets (Erişim Tarihi: 29.04.2025)

⁴²⁴ European Commission, EU ETS Handbook, 2015, s.72,73 https://climate.ec.europa.eu/system/files/2017-03/ets_handbook_en.pdf (Erişim Tarihi: 29.04.2025)

AB ETS Direktifi'ne göre üye devlet emisyon tahsisatlarının açık arttırmasından elde edilen gelirlerin kullanım usullerini kendileri belirleyebilmekte, bununla birlikte kullanımın içeriğini Avrupa Komisyonu'na bildirmelidirler. Direktifin madde 10/3 uyarınca, elde edilen gelirlerin yarısından fazlası iklim değişikliğiyle mücadele kapsamında gerek AB sınırları içerisinde gerek üçüncü ülkelerin çevresel sorunlarla mücadele sürecinde, kullanılması gerekmektedir⁴²⁵. Bu doğrultuda en temel örneklerden biri Almanya'nın Enerji ve İklim Fonu (Energy and Climate Fund), ulusal ve uluslararası düzeyde sürdürülen iklim değişikliğiyle mücadele ve çevresel koruma programlarına mali destek sağlayarak, 2012 yılından beri Almanya'nın açık arttırmalardan elde ettiği gelirleri bünyesinde toplamaktadır⁴²⁶.

AB ETS, Direktifin Ek I ve Ek III listelerinde sıralanan elektrik ve ısı üretimi, çelik fabrikaları, demir, metal, çimento, metal, alüminyum gibi enerji yoğun sektörlerle, havacılık ve deniz taşımacılığı gibi emisyonu neden olan faaliyetlerle, Ek II'de yer verilen CO₂, N₂O ve perfluorokarbonlar gibi gazları kapsamına almaktadır⁴²⁷.

AB, karbon kaçağıyla mücadele ve teşvik sağlama amacıyla şirketlere tahsisatların bir kısmını ücretsiz sağlamış⁴²⁸, ancak Yeşil Mutabakat hedeflerine ulaşabilmek için bunları kademeli olarak azaltma kararı alarak, karbon kaçağı ve yatırımların diğer ülkelere kayma riskini engellemek için Sınırdaki Karbon Düzenleme Mekanizması (SKDM) uygulamasını gündeme getirmiştir⁴²⁹.

AB ETS'nin ekonomi ve çevrenin sürdürülebilirliğini sağlama ve karbon salınımına karşı etkili bir denetim mekanizması olma hedefi çevresel sorunlarla mücadele kapsamında dikkate alınması gerektiğini göstermektedir. Sistemin özellikle enerji yoğun sektörleri kapsamına alarak dolaşımdaki emisyon miktarını kontrol etmeye çalışması çevreci hedeflerin odak noktasında yer alması sonucunu doğurmaktadır. Şirketleri daha çevreci üretim ve yatırım seçeneklerine teşvik

⁴²⁵ European Union, **Directive 2003/87/EC**, article 10

⁴²⁶ European Commission, **EU ETS Handbook**, s.35

⁴²⁷ European Union, **Directive 2003/87/EC**

⁴²⁸ T.C. Ticaret Bakanlığı, **Avrupa Birliği Emisyon Ticaret Sistemi Bilgi Notu**, s.4

⁴²⁹ **Ibid.**, s.5

etmesinin yanında, kısa sürede yeşil dönüşüme geçemeyecek ya da geçişi çok maliyetli olacak şirketlere esneklik sağlaması yeşil dönüşüm sürecini kolaylaştıracak niteliktedir. Öte yandan, karbon kaçağıyla mücadele ve üretimin diğer ülkelere kaymasını engellemek amacıyla ücretsiz ve bol miktarda tahsisat sağlanması hem şirketlerin kirleten öder ilkesiyle bağdaşmayan bir biçimde ek tahsisat olarak ceza ödemekten kaçınmalarına neden olmuş hem de fazladan tahsisatları piyasada satarak yüklü kazanç elde etmelerine neden olmuştur⁴³⁰. Söz konusu işleyiş problemine ek olarak piyasa fiyatında gerçekleşen dalgalanmalar da değerlendirmeye alındığında, hedeflenen düşük karbonlu üretim ve yatırım süreçlerinin teşvik edilemediği görülmektedir. Bununla birlikte AB ETS kapsamında elde edilen gelirlerin büyük bir kısmının doğrudan iklim değişikliğiyle mücadele kapsamında kullanılmak üzere ayrılması, bu sistemin dönüşüm sürecinin finansmanına katkı sağlayan bir yapı olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla ETS ile kurulan düzen etkin bir biçimde uygulanarak, çevresel ve mali kaygılar arasındaki gerilimin azaltılması halinde, uzun vadede sürdürülebilir kalkınma hedefleriyle uyumlu bir sürece girilecektir.

Türkiye’de henüz uygulanmakta olan bir ETS bulunmamaktadır ancak bu konuda değerlendirmeler halen sürmektedir. Daha önce de belirtildiği gibi 2872 sayılı Çevre Kanunu’nun 3 maddesinin (h) bendinde, iklim değişikliğiyle mücadelede emisyon ücreti ve karbon ticareti gibi piyasa odaklı mekanizmaların, ekonomik araçlar olarak kullanılabileceği ifade edilmiştir.

Türkiye’de ETS’ye geçiş sürecinde dolaşımdaki sera gazı miktarının takip edilebilirliğini ve denetlenebilirliğini sağlamak amacıyla çeşitli yasal düzenlemeler yürürlüğe konmuştur. Bunlar; 17 Mayıs 2014 tarihli ve 29003 sayılı Resmî Gazete’de yayınlanan “*Sera Gazı Emisyonlarının Takibi Hakkında Yönetmelik*” ve bu yönetmeliğe binaen çıkarılan Sera Gazı Emisyonlarının İzlenmesi ve Raporlanması Hakkında Tebliğ⁴³¹ ile Sera Gazı Emisyon Raporlarının Doğrulanması ve Doğrulayıcı

⁴³⁰ UBAY Birol / BİLGİCİ Yüksel, “Karbon Fiyatlandırmasında Emisyon Ticaret Sistemi ve Önemi” Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, C.10, S.1, 2021, s.62

⁴³¹ RG.22.07.2014 – 29068 <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/07/20140722-5.htm> (Erişim Tarihi: 21.04.2025)

Kuruluşların Yetkilendirilmesi Tebliği dir⁴³². İlgili düzenlemelerle, etkin bir ETS için gerekli olan emisyonu neden olan sektörleri tespiti, sera gazı salınımlarının takip edilmesi, raporlanması ve doğrulanmasına dair süreçlere yasal bir çerçeve getirilmiştir. Yönetmeliğin EK-2 listesinde sera gazı türleri sıralanmış, EK-1 listesinde ise sera gazı emisyonlarının yoğun olarak ortaya çıktığı faaliyetlere yer verilmiştir.

ETS ve karbon vergilerinin ortak belirli amaçlar bulunmaktadır. Her ikisi de zararlı emisyonların neden olduğu toplumsal maliyetlerin piyasa içerisinde içselleştirmeyi ve üretici, tüketici ve yatırımların karar alma süreçlerine çevresel kaygıları dahil ederek çevreci davranış değişikliklerini teşvik etmektedirler. Bunlara ek olarak, sağladıkları kamu maliyesine gelir sağlayarak çevre politikalarının finansmanında kullanabilecek kaynaklar yaratmaktadırlar. Ancak bu iki sistem, maliyet etkinliği ile çevrenin korunması arasındaki dengeyi sağlama yöntemleriyle farklılaşmaktadır. ETS’de devlet dolaşımdaki emisyon miktarını sınırlarken, piyasa fiyat belirleme imkanına kavuşur. Karbon vergisi düzenlemesinde ise fiyatı devlet belirlese de dolaşımdaki emisyon miktarını belirleyecek olan piyasanın kendisi olmaktadır. Bununla birlikte, ETS’nin etkin bir biçimde uygulanabilmesi, sertifikaların alım, satım ve takibini mümkün kılacak kapsamlı ve maliyetli bir kurumsal altyapının tesisini zorunlu kılarken; karbon vergisinin mevcut vergi düzenine entegre edilebilme imkanı, bu aracı daha uygulanabilir kılmaktadır⁴³³. Türkiye’nin mevcut vergi altyapısı çerçevesinde, karbon vergisinin ETS’ye kıyasla daha uygulanabilir bir fiyatlandırma mekanizma olduğu düşünülmektedir⁴³⁴.

Ülkeler ekonomik ve çevresel koşulları uyarınca kendilerine uygun karbon fiyatlandırma sistemini benimseyebilirler. ETS veya karbon vergisi tek başına tercih edilebileceği gibi ülkelerin çevresel politikalarına uygun karma sistemler de geliştirilebilir⁴³⁵. Kanaatimizce buradaki asıl önemli nokta; çevrenin etkin bir biçimde

⁴³² RG.02.04.2015 – 29314 <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2015/04/20150402-2.htm> (Erişim Tarihi: 21.04.2025)

⁴³³ Üzeltürk / Bozdoğanoglu / Taş, **Karbon Salınımının Önlenmesi**, s. 26, 27

⁴³⁴ **Ibid.**, s. 17

⁴³⁵ 2024 yılı itibarıyla yalnızca ETS uygulayan ülkelere örnek olarak İtalya, İspanya, Portekiz, Polonya, Çek Cumhuriyeti, Slovakya, Macaristan, Slovenya, Letonya, Litvanya, Estonya, Romanya, Hırvatistan, Yunanistan, Bulgaristan, Güney Afrika, Avustralya, Vietnam, Endonezya, Tayland, Kazakistan, Singapur, Tayvan, Filipinler, Malezya verilebilir. Yalnızca karbon vergisi uygulayan ülkelere Arjantin, Kolombiya, Uruguay, Paraguay, İsrail, İzlanda, Ukrayna örnektir. ETS ve karbon

korunarak gelecek nesillerin yaşamının güvence altına alınması ve doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımının sağlanmasıdır. Bu bağlamda asıl kritik unsur, seçilen ekonomik aracın çevresel, ekonomik ve sosyal hedeflere ulaşmayı sağlayabilecek ölçüde ve etkin biçimde kullanılabilmesidir.

3. Sınırdaki Karbon Düzenleme Mekanizması

Avrupa Yeşil Mutabakatı kapsamında yer alan 55'e Uyum Paketi (Fit for 55) adlı önlem paketi, Avrupa'nın karbon nötr bir kıta haline gelmesini ve Avrupa ülkeleri kaynaklı karbon emisyonunun en az %55 oranında azaltılmasını amaçlamaktadır. Bu çerçevede daha önce ETS ve karbon vergilendirme sistemini hayata geçiren Avrupa Birliği, iklim değişikliğiyle mücadeleye gelişmekte olan ülkelerin de katılımını sağlamak için yeni bir mekanizma tasarlamıştır. Sınırdaki Karbon Düzenleme Mekanizması (Carbon Border Adjustment Mechanism)⁴³⁶ 55'e Uyum Paketi kapsamında birçok ülkeyi ilgilendiren önemli bir mekanizmadır.

Karbon fiyatlandırma uygulamalarının ürünlerin fiyatında artışa neden olması, üreticilerin karbon fiyatlandırması yapmayan ülkeleri üretim merkezi olarak seçmelerine, tüketicilerinse bu ülkelerde üretilen ürünleri tercih etmelerine yol açabilir. Bu durumun AB perspektifinde iki olumsuz sonucu vardır; üretimin kayması nedeniyle ortaya çıkan karbon kaçağı riski⁴³⁷ ve AB içi üreticilerin düşük maliyetle üretim yapan diğer üreticilerle rekabet edememe ihtimali⁴³⁸. Bu endişelerin ortadan kaldırılması amacıyla getirilen SKDM, karbon fiyatlandırması yapmayan ülkelere AB'ye ithal edilen ürünlerin üretim aşamalarında salınan karbon emisyonuna göre bu

vergisini eş zamanlı uygulayan ülkeler ise; Kanada, Almanya, Fransa, İsveç, Finlandiya, Norveç, Danimarka, Hollanda, Birleşik Krallık, İrlanda, İsviçre, Avusturya, Yeni Zelanda, Güney Kore, Şili olarak örneklendirilebilir. World Bank, **State and Trends of Carbon Pricing**, s.21

⁴³⁶ Çalışmanın devamında SKDM olarak anılacaktır.

⁴³⁷ AŞICI Ahmet Atıl, "Avrupa Birliği'nin Sınırdaki Karbon Uyarlaması Mekanizması ve Türkiye Ekonomisi", İPM- Mercator Politika Notu, s. 4, <https://ipc.sabanciuniv.edu/content/images/ckeditorimages/20210106-00011055.pdf> (Erişim Tarihi: 30.04.2025) OVERLAND Indra / SABYRBEKOV Rahat "Know your opponent: Which countries might fight the European carbon border adjustment mechanism?" Energy Policy C.169, 2022, s.1, (Erişim Tarihi: 30.04.2025)

⁴³⁸ **Ibid.**, KUIK Onno / HOFKES Marjan, "Border adjustment for European emissions trading: competitiveness and carbon leakage". Energy Policy, C. 38, S. 4, 2010, s. 1742. (Erişim Tarihi: 30.04.2025)

ürünlerin maliyetinin arttırılmasını öngörmektedir⁴³⁹. Bu doğrultuda, AB'ye ithal edilen ürünlerin bedeli AB içerisinde üretilen ürünlere yaklaştırılabilecektir⁴⁴⁰. AB SKDM kapsamında yapılacak olan fiyatlandırmanın, AB sınırları içindeki üreticilere uygulanan karbon fiyatı temel alınarak yapılacağını ve böylece ayrımcılık kurallarına uyulacağını belirtmiştir.⁴⁴¹

Karbon yoğun üretimi olan ve karbon kaçağı riski yüksek olan çimento, alüminyum, elektrik üretimi, gübre, demir-çelik endüstrisi⁴⁴² ve hidrojen sektörleri SKDM kapsama alınmıştır⁴⁴³. Genişletilmiş kapsama alanıyla SKDM'nin, ETS kapsamındaki sektörlerin neden olduğu emisyon miktarının %50'sinden fazlasını kapsayacağı düşünülmektedir⁴⁴⁴. Kirlenen öder ilkesinin bir çıktısı olarak AB dışı üreticiler, kapsama alınan sektörlerde gerçekleştirdikleri çevre dostu olmayan hammadde ve tekniklerle ürettikleri mallar için ek ödeme yapmak ve SKDM sertifikası almak zorunda kalacaklardır. AB dışı üreticiler, ithal edilen ürünün üretimi neticesinde ortaya çıkan karbon emisyonu için sertifika alarak AB'ye sınırda karbon vergisi ödeyecektir. Üretim ülkesinde benzer nitelikte bir vergi ödendiğinin belgelenmesi halinde bu tutar mahsup edilmesi mümkün olduğu gibi emisjonsuz üretimin kanıtlanması halindeyse, söz konusu vergi uygulama alanı bulamayacaktır⁴⁴⁵. Bu sertifikaların fiyatı, AB Emisyon Ticaret Sistemi (ETS) fiyatını yansıtacak şekilde belirlenecektir⁴⁴⁶. SKDM neticesinde artan maliyetlerin diğer bir sonucu üretim ve

⁴³⁹ İMER ERTUNGA Evrim/ SEYHUN Ömer Kayhan, "Sınırdaki Karbon Düzenleme Mekanizması ve Türkiye'nin İhracatına Olası Etkileri", Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi, C. 13, S.1, 2022, s. 2, YILMAZ Filiz, "Enerji Yönetimi ve Türkiye: Avrupa Yeşil Mutabakatı Çerçevesinde Bir Değerlendirme", Akademia Doğa ve İnsan Bilimleri Dergisi, C. 8, S. 1, 2022, s. 30

⁴⁴⁰ ISMER Roland / Neuhoff Karlsten, "Border Tax Adjustments: A Feasible Way to Support Stringent Emissions Trading", Eur J Law Econ, C. 24, S., 2, 2007, s. 139

⁴⁴¹ SÜT GÖKER Çağır, "Sınırdaki Karbon Düzenleme Mekanizması", Prof. Dr. Nami Çağan Anısına Vergilendirme Yetkisi Sempozyumu Bildiri Kitabı, Editör: Prof. Dr. Cenker Göker / Dr. Öğretim Üyesi Zeynep Müftüoğlu, Atılım Üniversitesi Yayınları, Ankara 2023, s. 112

⁴⁴² European Union, Regulation (EU) 2023/956 Of The European Parliament and of the Council of 10 May 2023 establishing a carbon border adjustment mechanism, para. 32, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32023R0956> (Erişim Tarihi: 29.04.2025)

⁴⁴³ Hidrojen listeye sonradan eklenmiştir. Carbon Border Adjustment Mechanism, European Commission, https://taxation-customs.ec.europa.eu/carbon-border-adjustment-mechanism_en (Erişim Tarihi: 29.04.2025)

⁴⁴⁴ **Ibid.** İlgili sektörler arasında Türkiye'nin ihracatını en çok etkileyecek sektörün demir – çelik sektörü olduğu ifade edilmektedir. Alüminyum ise etkiye açık sektörlerden bir diğeridir. Elektrik, gübre ve çimento sektörlerinin etkilenme potansiyeli ise demir – çelik ve alüminyum sektörüne göre oldukça düşüktür. Üzeltürk/Bozdoğanoglu/Taş, **Karbon Salınımının Önlenmesi**, s. 111- 114

⁴⁴⁵ **Ibid.**, s. 108,109

⁴⁴⁶ T.C. Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı / Climate Focus / European Bank for Reconstruction and Development, Potential Impact of the Carbon Border Adjustment Mechanism on the Turkish Economy: Quantification of the Economic Impacts and Review of Climate Policy Response

yatırımların karbon fiyatlandırması yapmayan AB dışı ülkelere kaymasının engelliyor olmasıdır⁴⁴⁷. Böylece, Paris İklim Anlaşması ile hedeflenen sera gazı limiti aşılmayarak karbon kaçağı riskinin azaltılması hedeflenmektedir.

Bununla birlikte SKDM'nin üreticileri ve diğer ülkeleri çevre dostu sürdürülebilir üretim modellerine yönlendirme hedefinin olduğu da görülmektedir⁴⁴⁸. Bu doğrultuda SKDM'nin hem iklim politikalarını küresel düzeyde uygulanma aracı hem de ticaret politikası aracı olduğu ifade edilebilir⁴⁴⁹.

Ülkelerin mali egemenlik yetkileri; iradi olarak kanunlarla, uluslararası anlaşmalar vasıtasıyla⁴⁵⁰ veya ekonomik bütünleşmelerde üye devletlerin karşılıklı olarak bu yetkilerini kullanmaktan vazgeçmeleri ya da bütünleşme kapsamında oluşturulan kurumlara devredilmesiyle sınırlanabilir⁴⁵¹. Buna karşın SKDM, ülkeler arasında herhangi bir uzlaşma sağlanmaksızın, tek taraflı mali yükümlülükler belirleyerek söz konusu ürünlerin AB pazarına girişinde ön koşul koymaktadır⁴⁵². Karbon fiyatlandırması yapmayan bir ülkedeki karbon yoğun üretim yapan üretici, ürünlerini AB pazarına sürmediği takdirde SKDM'nin etki alanında kalmazken, bu pazara dahil olmak istemesi halinde ek mali yükümlülük altına girmektedir⁴⁵³.

Bu düzenleme uyarınca, karbon fiyatının niteliği tartışmalıdır. Nitekim, SKDM, karbon fiyatını “...üçüncü bir ülkede bir karbon emisyonu azaltma programı kapsamında vergi, resim veya harç şeklinde veya sera gazı emisyonu ticaret sistemi kapsamında emisyon tahsisatı şeklinde ödenen, söz konusu tedbirin kapsamına giren

Options, 2023, s.1 [https://iklim.gov.tr/db/turkce/haberler/files/20230523%20Impacts%20of%20CBAM%20on%20Turkiye%20phase%20%20report%20FV3%20\(2\)-sayfalar-1,3,5-16%20\(1\)%20\(1\).pdf](https://iklim.gov.tr/db/turkce/haberler/files/20230523%20Impacts%20of%20CBAM%20on%20Turkiye%20phase%20%20report%20FV3%20(2)-sayfalar-1,3,5-16%20(1)%20(1).pdf) (Erişim Tarihi: 29.04.2025)

⁴⁴⁷ T.C. Ticaret Bakanlığı, Yeşil Mutabakat Eylem Planı, 2021, s. 12 <https://ticaret.gov.tr/data/60f1200013b876eb28421b23/MUTABAKAT%20YE%C5%9E%C4%B0L.pdf> (Erişim Tarihi: 06.03.2025)

⁴⁴⁸ LEONARD Mark / PISANI-FERRY, Jean / SHAPIRO Jeremy / TAGLIAPIETRA Simone / WOLF Guntram, “The Geopolitics of the European Green Deal”, International Organisations Research Journal, C. 16, 2021, s. 9 (Erişim Tarihi: 29.04.2025)

⁴⁴⁹ KÖSE ODAMAN Sinem, “The European Green Deal in Terms of Impacts on International Trade” Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Cilt 79, No. 2, 2024, s. 358

⁴⁵⁰ Öncel / Kumrulu / Çağan / Göker, **Vergi Hukuku**, s. 74

⁴⁵¹ **Ibid.**

⁴⁵² Süt Göker, **Sınırdaki Karbon Düzenleme Mekanizması**, s. 114

⁴⁵³ **Ibid.**

ve malların üretimi sırasında ortaya çıkan sera gazları üzerinden hesaplanan parasal miktardır."⁴⁵⁴ ifadeleriyle tanımlayarak vergi veya mali yükümlülük olarak nitelendirmemiştir.

Bununla birlikte, getirilen mali yükümlülüğün konusu, mükellefleri, matrahı, ödeme şekli ve zamanı, muafiyet durumları, indirimlerin uygulanması ve sertifika alma yükümlülüğüne uyulmaması halleri gibi tüm unsurların tek taraflı olarak belirlenmiş olması ayrı bir sorundur⁴⁵⁵. Tek taraflı olması nedeniyle çok taraflı ticaret sistemine zarar verebileceği ve Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) kuralları çerçevesinde de sorunlar doğurabileceği düşünülmektedir⁴⁵⁶.

AB'nin SKDM vasıtasıyla yüklü bir gelir elde edebileceği aşikardır⁴⁵⁷. Karbon fiyatlandırması uygulanmayan bir ülkede faaliyet gösteren üreticinin, AB sınırında bir mali külfete tabi tutulması, ilgili ülkenin karbon vergisi mekanizmasına sahip olmaması nedeniyle vergi geliri elde edememesine yol açacaktır. Bu durumda ülkeler için AB pazarının ne kadar kazançlı olduğunun tespit edilmesi önemlidir. Çeşitli araştırmalar Türk ihracatçıları için AB'nin değerli bir pazar olduğunu⁴⁵⁸ ve ihracatçıların maruz kalacağı ek yükün Türkiye'yi oldukça etkileyeceğini göstermekte⁴⁵⁹, karbon fiyatlandırmasının Türk ticaretine yıllık 1 milyar dolar ek vergi

⁴⁵⁴ Sınırdaki Karbon Düzenleme Mekanizmasını Tesis Eden 10 Mayıs 2023 tarihli ve (AB) 2023/956 sayılı Avrupa Parlamentosu ve Konsey Tüzüğü (AEA ile ilişkili metin) Gayriresmi tercüme, Madde 3 https://ab.gov.tr/siteimages/resimler/HADB_32023R0956_TR_Temiz_Nihai2.pdf (Erişim Tarihi: 22.03.2025)

⁴⁵⁵ Süt Göker, **Sınırdaki Karbon Düzenleme Mekanizması**, s. 114 – 115

⁴⁵⁶ GÜLTEKİN Raşit, "Avrupa Birliği Sınırdaki Karbon Düzenlemesi ve Türkiye Açısından Bir Değerlendirme", *Balkan ve Yakın Doğu Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 8, 2022, s. 208, Türkoğlu Üstün, **Yeni Bir Dönemin Başlangıcı: Avrupa Yeşil Mutabakatı ve Türk Çevre Hukuku ve Politikalarına Etkileri**, s. 342

⁴⁵⁷ SÜT GÖKER, **Sınırdaki Karbon Düzenleme Mekanizması**, s. 114-115

⁴⁵⁸ Mayıs 2022 itibarıyla Türkiye, ihracatının %42,6'sını AB-27'ye yaparken, 2021'de en çok ihracat yaptığı 20 ülke arasında 10 AB üyesi yer almış, AB-27'nin en büyük altıncı ihracat pazarı olmuştur. KOÇ Behzat Ecem / KAYNAK Selahattin, "Sınırdaki Karbon Düzenleme Mekanizmasının Türkiye- AB-27 Dış Ticaret İlişkisi Üzerine Olası Etkisi", *Verimlilik Dergisi*, C. 57, S. 2, 2023, s. 277, Yayıncımızdaki Dev Pazar Avrupa Birliği, T.C. Ticaret Bakanlığı, <https://ticaret.gov.tr/dis-iliskiler/avrupa-birligi/yani-basimizdaki-dev-pazar-avrupa-birligi> (Erişim Tarihi: 22.03.2025)

⁴⁵⁹ Gümrük Birliği ve Türkiye'nin aday ülke statüsü SKDM'yi Türkiye için ayrıca önemli kılmaktadır. DİRİÖZ Ali Oğuz, "AB Yeşil Mutabakat Kapsamında Yeşil Ekonomiye Dönüşüm Süreci, Türkiye-AB İlişkilerine Olası Etkilerinin Değerlendirilmesi". *Uluslararası Suçlar ve Tarih Dergisi*, S.22, 2021, s.113, İleri Sürdürülebilirlik Çalışmaları Enstitüsü'nün (Institute for Advanced Sustainability Studies) hazırladığı rapora göre, Türkiye ile Bosna Hersek, Mozambik, Zimbabve, Güney Afrika ve Ukrayna gibi ülkeler, SKDM nedeniyle ekonomik açıdan yüksek risk altındaki ülkeler olarak sınıflandırılmıştır.

yaratacağı ifade etmektedir⁴⁶⁰. SKDM kapsamına alınan sektörlerde yaydığı emisyon miktarlarıyla Türkiye, diğer ülkelere kıyasla sektörel bazda avantajlı ya da dezavantajlı konuma düşebilecektir⁴⁶¹.

Avrupa Yeşil Mutabakatı ve SKDM ile getirilen değişikliklerin Türkiye üzerindeki olumsuz etkilerini bertaraf etmek ve bu süreci avantaja çevirebilmek için Türkiye, Yeşil Mutabakat Eylem Planı'nı yayınlamıştır⁴⁶². Eylem planında, ilgili gelişmelerin Türkiye'nin yeşil dönüşümü, sürdürülebilir büyüme, ihracatta rekabetçiliğin korunması ve güçlendirilmesi için kritik olduğu ifade edilmekte, uluslararası yatırımlardan daha fazla pay alabilmesi için de ayrıca önem taşıdığı belirtilmektedir⁴⁶³. SKDM'nin aynı emisyon nedeniyle iki kez vergilendirmeyi engelleyerek imalat ülkesinde karbon fiyatlandırması nedeniyle ödenen miktarın sınırdan indirilmesini öngörmesi sayesinde; Türkiye'de uygulanacak bir karbon vergisiyle AB sınırında ödenecek miktarın bir kısmının Türk hazinesinde kalması sağlanabilecektir⁴⁶⁴. O halde Türkiye karbon vergisine ilişkin düzenlemeler yaparak uluslararası alanda rekabetçiliğini koruyabilecek ve karbon vergisi düzenlemesiyle kazanç elde edebilecektir.

Üzeltürk / Bozdoğanoglu / Taş, Karbon Salınımının Önlenmesi: Karbon Vergisi ve Emisyon Ticaret Sistemi, s. 64

⁴⁶⁰ KELEŞ Suğun Şıvga, "Avrupa Yeşil Mutabakatı", İzmir Ticaret Odası, 2021, s.5 <https://api.izto.org.tr/storage/Documents/original/XqMKcb6iZrvhi22m.pdf> (Erişim Tarihi: 22.03.2025)

⁴⁶¹ EKEN Ahmet Adnan / YAZICI Didem, "Sınırdan Karbon Düzenlemesi Mekanizmasının Türkiye'nin AB İhracatına Olası Etkileri" Başkent Üniversitesi Ticari Bilimler Fakültesi Dergisi, C.8, S.1, 2024, s. 9 – 10

⁴⁶² Belirtmek gerekir ki, AB ile Türkiye arasında yapılan Gümrük Birliği Anlaşma ve Kararları gereğince, AB'nin Türkiye menşeli ürünlere tek taraflı bir kararla sınırdan karbon vergisi uygulaması mümkün değildir. Böyle bir verginin uygulanabilmesi için taraflar arasında bu konuda anlaşmaya varmaları gerekmektedir. Üzeltürk / Bozdoğanoglu / Taş, **Karbon Salınımının Önlenmesi**, s. 115

⁴⁶³ T.C. Ticaret Bakanlığı, **Yeşil Mutabakat Eylem Planı**, s.5 – 6

⁴⁶⁴ ALTUN Emine Sevcin, "Karbon Vergisinin Türkiye'de Yenilenebilir Enerjiye Yönlendirme Aracı Olarak Kullanılması", Yaşar Hukuk Dergisi, C. 6, S. 1, 2024, s.40

II. Karbon Vergisinin Temel Unsurları

A. Karbon Vergisinin Amacı

Karbon vergisinin fosil yakıtların kullanımı nedeniyle ortaya çıkan sera gazlarının salınımını maliyet etkin bir biçimde azaltma temel amacına ek olarak; kaynakların etkin kullanımını, gelirin yeniden dağıtılmasını sağlama ve ekonomik istikrarı sağlamak da karbon vergisinin amaçları arasında yer almaktadır.

1. Kaynakların Etkin Kullanımını Sağlama

Negatif dışsallıkların belirgin örneklerinden biri olan sera gazı emisyonları toplumun tamamını olumsuz etkileyen çevresel ve iklimsel problemlere yol açmaktadırlar. Bu bağlamda birincil amacına ek olarak karbon vergileri, negatif dışsallıkları içselleştirerek toplumsal refahı arttırmak hedefiyle fosil yakıtların üretilmesi, kullanıcıya ulaştırılması ve tüketilmesi gibi süreçleri vergilendirerek, bu ürünlerin fiyatlarında artışa neden olmaktadır⁴⁶⁵. Fosil yakıtların tüketim maliyetlerinin artması, üreticileri daha az maliyetli opsiyonlara ve daha çevreci üretim modellerine yöneltmektedir. Örneğin bir üretim tesisi, enerji tasarrufu sağlayan makinelere geçerek ya da bir lojistik firması, araç filosundaki araçları düşük emisyonlu araçlarla değiştirerek emisyon miktarını azaltabilir.

Dolayısıyla, bu vergi aracılığıyla fosil yakıtların maliyetlerinin artması, talebi düşük emisyonlu yakıtlara veya yenilenebilir enerji kaynaklarına kaydırarak sürdürülebilir enerji kaynaklarına geçişi teşvik edecektir. Bu çerçevede, vergiden elde edilen kamu gelirlerinin temiz enerji yatırımlarına yönlendirilmesi, teknolojik dönüşümü hızlandırarak yeni istihdam olanakları da yaratacaktır. Böylece, bir yandan

⁴⁶⁵ YILDIZ Seyfi, “Sürdürülebilir Kalkınma İçin Karbon Vergisi”, Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi, C.10, S.3, Kasım 2017, s.373, ss.367-384

sera gazı emisyonları azaltılırken, diğer yandan iklim değişikliğine uyum kapsamında ileride yapılması gereken altyapı yatırımlarının da hacmi azaltılabilecektir.

2. Gelirin Yeniden Dağıtılmasını Sağlama

Sosyal devlet, bireyler arasındaki fırsat eşitliğini sağlamak ve toplum refahını arttırmak için ekonomiye müdahale ederek gelir ve adil gelir dağılımı sağlamayı hedefler. Gelir ve servetin piyasa koşulları nedeniyle kişiler arasında kendiliğinden dengeli dağılamaması, vergilendirmenin gelir grupları arasındaki gerginliği azaltarak sosyal adaleti sağlamak amacıyla kullanılması sonucunu doğurmaktadır⁴⁶⁶.

Karbon vergisi, çevresel fayda sağlama amacının yanında, ekonomideki gelir dağılımı daha adil hale getirme potansiyeline de sahiptir. Sera gazı emisyonlarının neden olduğu dışsallıkların içselleştirilerek maliyete dahil edilmesi, birçok ürün ve hizmette fiyat artışına neden olacaktır. Vergi yükünde yaşanacak artışın yüksek gelir gruplarına kıyasla, düşük gelir gruplarını daha çok etkileyeceği açıktır. Nitekim, düşük gelirli hanelerin toplam harcamalarında benzin, ısınma ve elektrik gibi karbon yoğun ürünlerin payı orta ve yüksek gelir gruplarına kıyasla daha fazladır⁴⁶⁷. Bir başka ifadeyle, gelir yüzdesi olarak incelendiğinde düşük gelirli haneler üzerindeki vergisel yük yüksek gelirli hanelere kıyasla daha büyüktür. 2015 yılında yapılan bir araştırmaya göre 20 ABD doları tutarındaki bir karbon vergisi, gelir dağılımının en alt yüzde %20’lik diliminde yer alan haneler için gelirin %0,8’ine, orta %20’lik dilimde yer alan haneler için %0,7’sine, en üst %1’lik kısımda yer alan haneler içinse %0,3’üne denk gelmektedir⁴⁶⁸.

Bu durumu dengelemek adına karbon vergisi nedeniyle elde edilen gelirlerin etkin kullanılması gerekmektedir. Elde edilen vergi gelirleriyle, diğer vergi yüklerinin hafifletilmesi ve düşük gelirli hanelere devlet desteği sağlanarak karbon vergisinin

⁴⁶⁶ Öncel / Kumrulu / Çağan / Göker, **Vergi Hukuku**, s. 70

⁴⁶⁷ MARRON Donald / TODER Eric / AUSTIN Lydia, “Taxing Carbon: What, Why And How”, SSRN Electronic Journal, 2015, s.15

⁴⁶⁸ **Ibid.**

yarattığı baskının azaltılması mümkündür⁴⁶⁹. Bu yönüyle karbon vergisi yalnızca çevresel zararları azaltmakla kalmayıp aynı zamanda elde edilen gelirlerin yeniden dağıtımı yoluyla sosyal devletin adil gelir dağılımı hedeflerine de hizmet edebilecek çok yönlü bir mali araç niteliği taşımaktadır.

Karbon vergisi düzenlemesinin akabinde ortaya çıkması muhtemel olan gelir dağılımındaki adaletsizliğin çözümü için iki farklı yok önerilmiştir⁴⁷⁰. Bunlardan ilki, temel ihtiyaçlar kapsamındaki enerji kullanımının vergilendirilmemesi ve sanayi kesimine artan oranlı vergi tarifeleri uygulanması yoluyla gelir eşitsizliğinin azaltılmasıdır; ikincisi ise, düşük gelirli hanelere devlet desteği sağlanarak karbon vergisinin yarattığı baskının hafifletilmesidir.

3. Ekonomik İstikrarı Sağlamak

Karbon vergisi çevresel hedeflere hizmet ederken aynı zamanda devlet bütçesine de katkıda bulunmaktadır. Elde edilen gelirlerin kullanım alanları ülkelerin ulaşmak istediği hedeflere göre değişebilmektedir.

Karbon vergisinden elde edilen gelirlerin düşük gelirli hanelerin desteklenmesi amacıyla kullanıldığı görülmektedir⁴⁷¹. Örneğin, Avustralya gelir vergisi reformları ve doğrudan sosyal yardımlar yoluyla düşük gelirli kesime destek sağlarken; Fransa enerji yardımları ve gelir vergisi indirimleri uygulamaktadır. Aynı zamanda, Şili, İrlanda, İzlanda, İsveç ve Birleşik Krallık gibi ülkelerde bu gelirler genel bütçeye dahil edilerek eğitim, sağlık veya borç azaltılması gibi alanlarda kullanılmaktadır. Japonya ise bu gelirleri düşük karbon teknolojilerinin teşvik edilmesinde kullanmaktadır. İşverenlerin sosyal güvenlik katkı paylarını azaltmak veya işgücü üzerindeki vergi yüklerini hafifletmek amacıyla, Danimarka, Finlandiya ve İsviçre’de bu gelirlerden

⁴⁶⁹ Ibid., s.11

⁴⁷⁰ Yıldız, **Sürdürülebilir Kalkınma İçin Karbon Vergisi**, s. 375

⁴⁷¹ PMR, Carbon Tax Guide: A Handbook for Policy Makers, World Bank, 2017, s. 20 <https://openknowledge.worldbank.org/server/api/core/bitstreams/3f3c5326-7c41-513a-a598-6e8e535e71b9/content> (Erişim Tarihi: 29.04.2025)

faaydalanılmaktadır. Söz konusu örneklerden anlaşıldığı üzere karbon vergisiyle çevreyle sınırlı kalmaksızın ekonomik istikrarı sağlama amacıyla da kullanılmaktadır.

B. Karbon Vergisinin Konusu ve Vergi Sınıflandırmasındaki Yeri

Bir verginin konusu, üzerine vergi konulan ve ekonomik değeri taşıyan unsurlardan oluşur⁴⁷². Genellikle, bir verginin adı, vergilendirilen ürün veya hizmetten türetilir; MTV, ÖTV, KDV gibi. Vergilerin hukuki ya da fiili durumlar üzerinden düzenlenmesi mümkün olsa da 1982 Anayasası 73. Maddesinin 1. fıkrasında; “*Herkes, kamu giderlerini karşılamak üzere, mali gücüne göre, vergi ödemekle yükümlüdür.*” hükmüyle vergi ödevinin mali güce göre belirlenmesini öngörmektedir. Mali güce göre vergilendirme ilkesinin tanımına Anayasa da yer verilmemiş olmasına rağmen; doktrinde, vergilendirmenin ekonomik değerler temelinde ve kişilerin ödeme gücü ve diğer kişisel durumlarının göz önünde bulundurularak gerçekleştirilmesi olarak tanımlanabilir⁴⁷³. Nitekim, Anayasa Mahkemesi 2018 tarihli bir kararında, ekonomi ve vergi hukuku alanında mali gücün; gelir, servet ve harcama gibi göstergelerle ölçüldüğünü belirterek mali gücün ödeme gücünün kaynağı ve dayanağı olduğunu vurgulamıştır⁴⁷⁴. Kararın devamında mahkeme, kanun koyucunun vergilendirmede, kişilerin sahip olduğu ekonomik değeri ve mali gücün göz önünde bulundurulması gerektiğini vurgulayarak, mali güce göre vergilendirmenin, kişilerin vergide genellik ilkesi doğrultusunda, yükümlülüklerin ekonomik ve kişisel durumlarına göre vergi alınması anlamına ifade ederek, mali gücü tanımlamıştır.

İlgili karardan da anlaşılabildiği gibi; bu ilkenin özünde, vergi konularının mali güç göstergeleri olan gelir, harcama ve servet değerleri üzerinde temellendirilerek

⁴⁷² Şenyüz / Yüce / Gerçek, **Vergi Hukuku**, s. 91

⁴⁷³ **İbid.**, s. 28, Öncel / Kumrulu / Çağan / Göker, **Vergi Hukuku**, s. 69, YİĞİT Uğur / ÖZTÜRK İlhami, “Mali Güce Göre Ödeme Anayasal İlkesinin Vergi Benzeri Mali Yükümlülüklerle Uygulanabilirliği”, *Anayasa Hukuku Dergisi*, C.6, S.12, 2017, s. 611

⁴⁷⁴ AYM, E. 2017/117, K. 2018/28, RG.04.04.2018 – 30381, Benzer yönde; AYM, E.2023/169, K.2024/82, T. 14.03.2024, AYM, E.2003/73, K.2003/86, T. 07.01.2003,

vergilendirilmesi yatmaktadır⁴⁷⁵. Bir başka ifadeyle, bu ilkeyle vergiler konularına göre gelir, servet ve harcama vergileri şeklinde somutlaştırılmaktadır⁴⁷⁶.

Vergilendirme sistemi, mali gücü yüksek olan bireylerin kamu hizmetleri ve kaynaklarından daha fazla yararlandığı düşüncesine dayanmaktadır⁴⁷⁷. Bu nedenle, daha yüksek gelir düzeyine sahip olan, daha büyük bir servete sahip olan veya daha fazla tüketim yapan kişiler, kamu hizmetlerinden daha fazla yararlanmaktadır. Örneğin, daha fazla yakıt tüketen bir aracın sahibinin daha fazla vergi ödemesi, mali güce dayalı vergilendirmenin bir yansımasıdır. Vergilerin gelir, servet ve harcama esaslarına dayanması, dağıtıcı adaletin sağlanması ve bireylerin mali gücüne uygun bir vergilendirme sisteminin oluşturulması açısından kritik öneme sahiptir. Dolayısıyla, bir verginin konusu belirlenirken bu ilkeler gözetilmeli ve mali güce göre vergilendirme ilkesine uygunluğu sağlanmalıdır.

Mali güç ilkesine dayanan geleneksel vergi sınıflandırması içerisinde, bir çevre vergisi olan karbon vergisinin konumunu belirlemek oldukça güçtür. Çevre hukukunun kendine has özellikleri onu geleneksel hukuk dallarından farklılaştırarak, çevresel sorunların çözümünde çevre hukukuna özgü normların esas alınmasını gerekli kılmaktadır⁴⁷⁸. Söz konusu kural, çevre hukukunun vergisel boyutunda da etkisini sürdürmektedir⁴⁷⁹. Karbon vergisinin öncelikli amacı çevrenin korunup geliştirilmesi, sürdürülebilir kalkınmanın desteklenmesi ve tüketici davranışlarını yönlendirilmesidir, mali amaç ikinci plandadır⁴⁸⁰. Bununla birlikte çevre vergileri hem vergi oldukları için temel hak ve özgürlüklere müdahale niteliği taşır hem de çevreyle

⁴⁷⁵ Şenyüz / Yüce / Gerçek, **Vergi Hukuku**, s. 28-29

⁴⁷⁶ Vergi sistematığının oluşturulmasında ekonomik kaynağa göre sınıflandırma dışında; vergi yükümlüsünün kişisel durumuna göre, vergiyi ödeyen ile vergi yükünü taşıyan kişiye göre ya da vergi kapsamına göre sınıflandırılabilir. Öte yandan en yaygın sınıflandırma ekonomik kaynağa göre sınıflandırmadır. Öncel / Kumrulu / Çağan / Göker, **Vergi Hukuku**, s. 283

⁴⁷⁷ Şenyüz / Yüce / Gerçek, **Vergi Hukuku**, s.29

⁴⁷⁸ TURGUT Nükhet, “Çevre Hukukunun Temel Kaynakları”, Çevre Hukuku Sempozyumu, Türkiye Adalet Akademisi Yayınları, Ankara, 2006, s.15

⁴⁷⁹ Gümüşkaya, **Türk Vergi Hukukunun Anayasal Temelleri Bakımından Çevresel Vergileme**, s. 75

⁴⁸⁰ BACKHAUS Jürgen G., “The Law and Economics of Environmental Taxation: When Should The Ecotax Kick In?”, *International Review of Law and Economics*, C. 19, S. 1, 1999, s. 117 – 118 (Erişim Tarihi: 05.02.2025)

ilgili temel hak ve özgürlüklerin korunmasını amaçlar⁴⁸¹. Karbon vergisinin bu çok yönlü yapısı, kesin bir sınıflandırmaya tabi tutulmasını güçleştirmektedir.

Karbon vergisinin bir çeşit çevre vergisi olduğu düşünüldüğünde, sınıflandırma sorununun çözümü için öncelikle çevre vergilerinin Türk vergi sistemindeki konumuna bakmak gereklidir. Türk hukukunda çevre vergisi sınıflandırmasına dahil edebileceğimiz yegane vergi olan ÇTV, diğer vergiler başlığı altında incelenmektedir⁴⁸². Çevreye yararlı vergiler olarak adlandırılabilen KDV ve ÖTV'nin harcama, MTV'nin servet vergisi olduğu görülmektedir. O halde, karbon vergisinin mükelleflerin neden oldukları kirlilik düzeylerini baz alarak vergilendirme öngörmesi halinde sui generis bir vergi olduğunun kabulü gerekmektedir⁴⁸³. Eğer karbon vergisinin, enerji kaynaklarının kullanılması neticesinde ortaya çıkan karbon emisyonunun vergilendirilmesini esas alındığı kabul edilirse; petrol, kömür, doğalgaz, benzin, biofuel gibi yakıtların tüketimi üzerinden vergilendirilme yapılması gerekli kılar. Dolayısıyla karbon vergisini bir harcama vergisi olarak kabul edilmesi gerekmektedir.

Bu kapsamda karbon vergisinin konusunu, üretim, işletme ve tüketim faaliyetleri neticesinde çevreye salınan tüm sera gazı emisyonlarını oluşturmaktadır⁴⁸⁴. Benzer şekilde AB'nin 2003/96 sayılı enerji direktifine göre karbon vergisinin konusunu oluşturan fosil yakıtlar; LPG, kerosen, doğal gaz, petrol ve kömürdür⁴⁸⁵.

⁴⁸¹ Gümüşkaya, **Türk Vergi Hukukunun Anayasal Temelleri Bakımından Çevresel Vergileme**, s. 68

⁴⁸² AKDOĞAN Abdurrahman, **Kamu Maliyesi**, Gazi Kitabevi, 23. Baskı, Ankara, 2023 s. 703 Karakoç, **Kamu Maliyesi**, s. 290

⁴⁸³ Artun, **Karbon Vergisinin Türkiye’de Yenilenebilir Enerjiye Yönlendirme Aracı Olarak Kullanılması**, s.26

⁴⁸⁴ Yıldız, **Sürdürülebilir Kalkınma için Karbon Vergisi**, s. 378

⁴⁸⁵ Council of the European Union, **Council Directive 2003/96/EC** Örnek karbon vergisinin konusu Finlandiya’da doğal gaz, benzin, kömür, elektrik, dizel ve fuel-oil; Hollanda’da doğal gaz, elektrik ve fuel-oil; Norveç’te doğal gaz, benzin, dizel, fuel-oil ve LPG; İsveç’te doğal gaz, benzin, kömür, fuel-oil ve LPG; Danimarka’da ise doğal gaz, kömür, elektrik ve LPG gibi fosil yakıtların kullanımı sonucu ortaya çıkan karbon emisyonlarıdır. T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı Vergi Konseyi, **Yeşil Vergileme**, s. 14 – 15

C. Karbon Vergisinde Vergiyi Doğuran Olay

Karbon vergisi, sera gazı emisyonuna neden olan ürün ve hizmetler neticesinde ortaya çıkan emisyon miktarını vergilendirmektedir. Bu doğrultuda temel olarak vergiyi doğuran olayın, sera gazının açığa çıkması olduğu ifade edilebilir. Ancak uygulamada, emisyon miktarı ve kaynağının doğrudan tespitinin oldukça güç olması, mükellefin tespitini zorlaştırmaktadır. Bu bağlamda, vergiyi doğuran olay, sera gazı emisyonuna neden olan ürün ve faaliyetler sonucunda, ortaya çıkan emisyonu miktarının, kanun ile belirlenen üst sınırı aşmasıyla meydana gelmektedir⁴⁸⁶.

Sera gazı emisyonlarının doğru bir şekilde ölçülmesi ve buna dayalı tarifelerin belirlenmesi vergilendirme açısından kritik bir önem arz etmektedir⁴⁸⁷. Doğru ölçümle, kanunla belirlenen üst sınırın aşıp aşılmadığı veyahut ne kadar aşıldığı doğru veriler vasıtasıyla tespit edilebilecektir.

Karbon vergisi düzenlemesiyle hedeflenen her ne kadar mükelleflerin neden oldukları tespit edilen emisyon miktarları üzerinden vergilendirme yapılmasıysa da bu miktarın birim başına tespiti oldukça güçtür⁴⁸⁸. Bu nedenle vergilendirme işlemi sera gazı emisyonuna neden olan petrol, doğalgaz ve kömür gibi fosil yakıtlar üzerinden yapılan vergi tarhıyla gerçekleştirilmektedir⁴⁸⁹.

Karbon vergisinin etkinliğini arttırmak için yalnızca fosil yakıtların kullanımın kapsama alınmadığı, vergiyi doğuran olayın geniş yorumlanarak ilgili ürünlerin tüketilmesi, üretilmesi ve işletilmesi aşamalarının da vergilendirme sürecine dahil edildiği örnekler görülmektedir⁴⁹⁰. Britanya Kolombiyası'nda bu doğrultuda bir

⁴⁸⁶ Yerlikaya, **Karbon Vergisi**, s. 697

⁴⁸⁷ Yıldız, **Sürdürülebilir Kalkınma için Karbon Vergisi**, s. 377

⁴⁸⁸ Artun, **Karbon Vergisinin Türkiye’de Yenilenebilir Enerjiye Yönlendirme Aracı Olarak Kullanılması**, s. 26

⁴⁸⁹ EKİCİ İskender, “Çevre Kirliliğiyle Mücadelede Kirleten Öder Prensibi Çerçevesinde Vergilendirme Yaklaşımı”, *Vergi Sorunları Dergisi*, S. 270, 2011, s.200

⁴⁹⁰ Türk, **Karbon Vergisinin Yönlendirici Niteliği**, s. 128

uygulamaya yer vererek vergiyi doğuran olayı verginin konusunu oluşturan yakıtların kullanımı, satın alımı, ithali ve ihracı olarak belirlemiştir⁴⁹¹.

D. Karbon Vergisinin Mükellefi

Mali güce göre vergilendirme ilkesi, adalet ilkesinin vergilendirmedeki bir yansımasıdır⁴⁹². Klasik vergilerde, mali güce göre vergilendirme ilkesi uyarınca kişiler harcama oranlarına, sahip oldukları servetlere ve elde ettikleri gelirlere göre vergilendirilmektedirler. Öte yandan çevre hukukunun kirliliğe ve çevre korumaya odaklanan yapısı, farklı bir değerlendirme kriterini gerekli kılmaktadır.

Çevre hukukunun temel ilkelerinden biri olan önleme ilkesi, çevresel zararın henüz ortaya çıkmadan önce gerekli tedbirlerin alınmasını öngörür. Bu yaklaşım, kirleten öder ilkesinin de tamamlayıcısıdır; zira çevre kirliliğine neden olan kişi veya kurumlar, meydana gelen zararı gidermekle yükümlüdür. Çevresel kirliliğe yol açanların mali yükümlülüklerine katlanmamaları, sosyal devlet ilkesine aykırı olmanın ötesinde, toplumsal adalet duygusunu da zedeleyebilecek niteliktedir. Bu nedenle, mükelleflerin tespit edilerek sebep oldukları zarara katlanmaları öncelik olmalıdır. Herkesin mali gücü oranında vergi ödeyeceğine ilişkin prensibin çevre vergilerindeki yansıması, kişi ve kurumların neden oldukları kirlilik düzeyi üzerinden verginin hesaplanmasıyla sağlanabilecek olup daha adil görünmektedir. Bu bağlamda, bir çevre vergisinde, vergilendirmede adaletin ölçütü, mali güç değil, kirlileme ölçütü olmalıdır. Dolayısıyla, neden olunan kirlilik miktarının doğru ve kesin bir şekilde tespiti önem taşımaktadır.

Karbon vergisinde mükellefin, çevre kirliliğine neden olan ürün ve hizmetleri kullanan kişi ve kurumlar olduğu anlaşılmaktadır⁴⁹³. Daha geniş bir anlatımla karbon vergisinin mükellefi, vergi mevzuatında belirtilen vergiyi doğuran olayı kendi kişiliğinde gerçekleştiren, yaptığı eylem neticesinde çevreye sera gazı salan birim veya bireylerdir. Karbon vergisinin mükellefi, neden olduğu sera gazı emisyon miktarına

⁴⁹¹ *Ibid.*, s. 127

⁴⁹² Şenyüz / Yüce / Gerçek, *Vergi Hukuku Genel Hükümler*, s.29

⁴⁹³ Yıldız, *Sürdürülebilir Kalkınma için Karbon Vergisi*, s. 378

göre vergiye tabi tutulmalıdır⁴⁹⁴. Karbon vergisi, mükelleflerin neden oldukları negatif dışsallıkları gidermek için kirletme oranları kapsamında ödedikleri dolaylı bir tüketim vergisi olarak yorumlanabilmektedir⁴⁹⁵.

Öte yandan, mali güç ilkesi dolaysız vergiler açısından tutarlı bir ölçüt oluştururken, dolaylı vergiler söz konusu olduğunda aynı derecede adil ve uygulanabilir değildir⁴⁹⁶. Dolaylı bir vergi olan çevre vergiler için de bu husus geçerlidir. Vergi adaletinin sağlanabilmesi ve çevreci hedeflere ulaşılabilmesi için karbon vergisinin nihai bir vergi olması gereklidir. Bunun içinse bu vergiler yansıtılamaz olmalıdır. Oysa, harcama vergilerinin ise yansıtılabilmesi, gelir ve servet vergilerine göre daha kolaydır. Karbon vergisinin konusu olan negatif dışsallık hem üretim hem de tüketim aşamasında görülebilmektedir. Bu nedenle dikkat edilmesi gereken vergilendirmenin hangi aşamada gerçekleştiğidir. Üretim aşamasında gerçekleşen vergilendirme yansıtılabilecekken, tüketim aşamasında yansıtılamayacaktır⁴⁹⁷. Bu duruma örnek olarak yakıtlardan alınan ÖTV verilebilir⁴⁹⁸. Yakıt üzerinden alınan ÖTV gizli bir fosil yakıt vergisi görünümündedir ve tüketiciye yansıtılabilmesi mümkün değildir. Buna karşılık üretim aşamasında fosil yakıtın kullanılması halinde söz konusu vergi maliyete dahil edilerek yansıtılabilmektedir. Bu kapsamda, üretim aşamasında sera gazı emisyonuna neden olan bir yakıtın kullanılması durumunda bu yakıtları kullanarak satış yapanlar kanuni mükellef olacakken; söz konusu ürünleri kullanan tüketiciler fiili mükellef olacaktır⁴⁹⁹.

Belirtmek gerekir ki karbon vergisinin ekonomik etkileri, söz konusu ürünlerin talep esnekliğine bağlı olarak değişebilecektir. Talep esnekliği düşük olan ürünlerde, karbon vergisinin neden olduğu fiyat artışına rağmen tüketici ürünü kullanmaya devam edecek ve bu durumda vergi yükü tüketicinin üzerinde kalacaktır. Benzin ve dizel gibi ikame edilmesi zor olan fosil yakıtlar, günümüz şartlarında zorunlu tüketim

⁴⁹⁴ ORGAN İbrahim / ÇİFTÇİ Taha Emre, “Karbon Vergisi”, Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi, C. 6, S.1, 2013, s. 92

⁴⁹⁵ Yerlikaya, **Karbon Vergisi**, s. 695

⁴⁹⁶ Gümüşkaya, **Türk Vergi Hukukunun Anayasal Temelleri Bakımından Çevresel Vergileme**, s. 87

⁴⁹⁷ Yıldız, **Sürdürülebilir Kalkınma için Karbon Vergisi**, s. 378

⁴⁹⁸ **Ibid.**

⁴⁹⁹ Artun, **Karbon Vergisinin Türkiye’de Yenilenebilir Enerjiye Yönlendirme Aracı Olarak Kullanılması**, s. 24

niteliği taşıdığı için tüketici bu maliyeti üstlenmek zorunda kalacaktır. Bununla birlikte, uzun vadede tüketicileri daha çevreci alternatiflere yönlendirebilecektir.

Buna karşılık talep esnekliği yüksek olan ürünlerde, tüketici bu ürünleri tercih etmekten vazgeçerek alternatif ürünlere yönelebilecektir. Karbon salınımı yüksek olan araçlar bu duruma örnek olarak verilebilir. Dolayısıyla, bu ürünlerdeki fiyat artışının talebi ciddi oranda azaltacağı için üretici tarafından üstlenilme ihtimali daha fazla olacaktır. Bu durumun yarattığı baskı, üreticileri çevreci alternatiflere yönlendirebilecektir. Örneğin, otomotiv firmaları elektrikli araç üretimini arttırabileceklerdir. Sonuç olarak talep esnekliği düşük ürünlerde vergi yükünün nihai tüketicide kalması kısa vadede engellenemezken; talep esnekliği yüksek ürünlerde üreticinin maliyeti tüketiciye yansıtması zorlaşacağından kanuni ve fiili mükellef üretici olacaktır⁵⁰⁰.

Mükellefler açısından incelenmesi gereken bir diğer husus, temiz teknoloji ve alternatiflerin erişilebilirliğidir. Örneğin, 2022 senesinde dünyada en çok kömür tüketim miktarına sahip dokuzuncu ülkenin Türkiye olduğu görülmüştür⁵⁰¹. Buna ek olarak 2022 yılında yapılan araştırmaya göre Türkiye'deki hanelerde tüketilen enerji kaynaklarına bakıldığında, kömürün %14,3'lük bir payı olduğu görülmektedir⁵⁰². Kömürün genellikle ucuz ısınma aracı olarak kabul edilmesi, düşük gelirli hanelerin kömür tüketiminin yüksek gelirli hanelere oranla daha yüksek olması sonucunu doğurmaktadır. Çalışmanın önceki bölümünde de incelendiği üzere, yeni teknolojilere sahip çevre dostu bir araca sahip olmak, yüksek maliyetler nedeniyle eski ve yüksek emisyonlu araçlara kıyasla oldukça zordur. Benzer şekilde, çevre dostu olmayan ürün ve hizmet çevre dostu alternatiflere göre daha uygun fiyatlıdır. Bu durum, düşük gelir grubundaki tüketicilerin daha fazla kirliliğe sebep oldukları gerekçesiyle daha yüksek vergiler ödemelerine neden olmaktadır. Dolayısıyla, ekonomik imkânları yetersiz olan tüketiciler, tercih edemedikleri çevreci seçenekler nedeniyle daha yüksek vergilere

⁵⁰⁰ GEÇER Muhammed Semih, Sınırdaki Karbon Düzenlemelerinin Bir Çıktısı Olan Karbon Vergisinin Türkiye Perspektifinde Analizi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2023. s.42 – 43.

⁵⁰¹ KÖMÜRDER, Türkiye'de ve Dünyada Kömür, 2024, s. 3 https://www.komurder.org/uploads/Haber-Galerisi/2024/turkiye-dunya-komur/d%C3%BCnyada_turkiyede_komur-int.pdf (Erişim Tarihi: 24.04.2025)

⁵⁰² Türkiye İstatistik Kurumu, Hanehalkı Nihai Enerji Tüketim İstatistikleri, 2022 <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Hanehalki-Nihai-Enerji-Tuketim-Istatistikleri-2022-53805> (Erişim Tarihi: 24.02.2025)

maruz kalmaktadır. Bu ise açıkça vergide adalet ve eşitlik ilkelerine aykırıdır. Bu dengesizliğin giderilebilmesi için çevre dostu ürün ve hizmetlere erişimi teşvik eden mali ve yapısal düzenlemelerin hayata geçirilmesi elzemdir. Kısacası, karbon vergisi düzenlemesiyle çevreyi korunurken sosyal devletin güçlüler karşısında güçsüzleri koruma görevinin de yerine getirilmesi gerekmektedir⁵⁰³.

E. Karbon Vergisinde Matrah ve Oran

Vergi adaleti, vergi yükünün bireyler arasında mali güçlerine göre adil ve dengeli dağıtılmasını gerektirir⁵⁰⁴. Adil ve dengeli dağılımın sağlanabilmesi için vergi oranlarının ekonomik dengeyi gözeten optimal bir seviyede belirlenmesi gereklidir. Bununla birlikte, sosyal devlet anlayışının vergiyi toplumsal eşitsizlikleri gidermeye yönelik bir mekanizma olarak kabulü, vergi yükünün adil ve dengeli dağılımını sosyal dengenin ayrılmaz bir parçası haline getirir⁵⁰⁵. Belirtmek gerekir ki, mutlak bir vergi adaletine ulaşmak mümkün olmadığından, vergi politikalarının bu hedefe mümkün olduğunca yaklaşması esastır⁵⁰⁶.

Özellikle çevresel vergilendirmede, vergi oranlarının belirlenme biçimi doğrudan çevre politikalarının etkinliğini etkiler. O halde karbon vergisinin, mali güce göre vergilendirme ilkesi, kirleten öder ilkesi ve mükellefleri çevre dostu ürünlere yönlendirme amacı arasında bir denge sağlaması gerekir.

Karbon vergisinde matrah, sera gazı emisyonuna neden olan fosil yakıtın miktarı ve çeşidi üzerinden hesaplanmaktadır. Teorik olarak karbon vergisinin ideal uygulanma biçimi, mükellef tarafından doğrudan salınan sera gazı miktarının ölçülerek tespit edilen değer üzerinden vergilendirilme yapılmasıdır⁵⁰⁷. Bunun içinse daha önce de belirtildiği gibi karbon içerikli maddelerin karbon yoğunluğuna bakılmalı ve neden oldukları kirlilik düzeyleri tespit edilmelidir⁵⁰⁸. Fakat, bu miktarın

⁵⁰³ Gümüşkaya, **Türk Vergi Hukukunun Anayasal Temelleri Bakımından Çevresel Vergileme**, s. 82

⁵⁰⁴ KARAKOÇ Yusuf, **Anayasal Vergilendirme İlkeleri Üzerine Bir Değerlendirme**, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 15, Özel S., 2013, s. 1285

⁵⁰⁵ Öncel / Kumrulu / Çağan / Göker, **Vergi Hukuku**, s. 70

⁵⁰⁶ Karakoç, **Anayasal Vergilendirme İlkeleri Üzerine Bir Değerlendirme**, s. 1286

⁵⁰⁷ Artun, **Karbon Vergisinin Türkiye’de Yenilenebilir Enerjiye Yönlendirme Aracı Olarak Kullanılması**, s. 26, Yıldız, **Sürdürülebilir Kalkınma için Karbon Vergisi**, s. 379,

⁵⁰⁸ Yerlikaya, **Karbon Vergisi**, s. 697

birim başına ölçülmesinin oldukça güç olması, fosil yakıtların karbon yoğunluklarına göre belirlenen vergi oranları üzerinden vergilendirilmesi sonucunu doğurmaktadır⁵⁰⁹. Bu yöntem uyarınca, fosil yakıtlar kullanıldığında ortaya çıkan sera gazı emisyonu esas alınarak, enerji kaynağının türüne göre belirlenen oranlara dayalı tarife uyarınca, her bir ton veya metreküp başına orantısal olarak vergilendirilmektedirler⁵¹⁰.

Karbon vergisi kapsamında belirlenen oranlar, yakıt türlerinin çevresel etkileri doğrultusunda farklılaştırılmalı; böylece yüksek emisyonlu yakıtların daha ağır vergilendirilmesi sağlanmalıdır. Örneğin, doğalgaz kömüre kıyasla daha düşük karbon yoğunluğuna sahip bir fosil yakıttır. Bu nedenle kömürün doğalgaza kıyasla daha yüksek oranda vergilendirilmesi gerekir.

Her ne kadar AB'nin 2003/96 sayılı direktifinde fosil yakıt türlerine göre uygulanması gereken asgari maktu vergi tutarları belirtilmiş olsa da karbon vergisi oranları ülkeden ülkeye oldukça farklılaşabilmektedir. En yüksek karbon vergisi oranları Lihtenştayn ve İsviçre'de ton başına 122,87 €, İsveç'te 118,35 € ve Norveç'te 99,01 € iken en düşük oranın ön görüldüğü Polonya'da ton başına uygulanan karbon vergisi 0,09 €'dur⁵¹¹. Avrupa geneline bakıldığında 2024 yılı itibarıyla 23 ülkede uygulanan karbon vergisinin ortalama oranı 49,23 € olarak tespit edilmiştir⁵¹².

Karbon vergisi oranlarının farklılığına ek olarak, vergilendirme kapsamına alınan sera gazları çeşitleri ve emisyon hacmi de farklılaşmaktadır. Örneğin, Lihtenştayn, Arnavutluk ve Lüksemburg'da karbon vergisi ile emisyonların yaklaşık %72'si kapsama alınmışken, İspanya uygulamasında ise sadece florlu gazlara karbon vergisi uygulanmakta olup toplam sera gazı emisyon miktarının ancak %2'sini kapsamına almaktadır⁵¹³.

⁵⁰⁹ Artun, **Karbon Vergisinin Türkiye'de Yenilenebilir Enerjiye Yönlendirme Aracı Olarak Kullanılması**, s. 26 – 27

⁵¹⁰ Yerlikaya, **Karbon Vergisi**, s. 698; Yıldız, **Sürdürülebilir Kalkınma için Karbon Vergisi**, s. 378 – 379

⁵¹¹ MENGDEN Alex, Carbon Taxes in Europe, Tax Foundation Europe, 2024, <https://taxfoundation.org/data/all/eu/carbon-taxes-europe-2024/> (Erişim Tarihi: 24.02.2025)

⁵¹² **Ibid.**

⁵¹³ **Ibid.**

III. Muhtemel Karbon Vergisi Düzenlemesi Üzerine

Türkiye iklim kriziyle mücadele kapsamında çeşitli adımlar atmıştır. 2000 yılında Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nı düzenleyerek bu sorunla mücadele edebilmek için girişimde bulunmuş, sonraki kalkınma planlarında daha somut hedefler belirlemiştir⁵¹⁴. 2018'de Yedinci Ulusal Bildirimini Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi çerçevesinde sunan Türkiye, iklim değişikliğinin ülke ekonomisinde yarattığı etkilere 2019 tarihli 11. Kalkınma Planı'nda açık biçimde yer vermiştir⁵¹⁵. Türkiye'nin iklim politikalarının temelini oluşturan Ulusal İklim Değişikliği Stratejisi, Ulusal İklim Değişikliği Eylem Planı ve Ulusal İklim Değişikliği Uyum Stratejisi ve Eylem Planı'nda tarım, ormancılık, enerji, sanayi ve ulaştırma sektörlerinde sera gazı salınımını azaltmaya ve iklim değişikliğine uyum sağlamaya yönelik politikaların hayata geçirileceği ifade edilmiştir⁵¹⁶. Bununla birlikte Türkiye, 2030 tarihine kadar sera gazı emisyon artışını referans senaryoya göre %21 oranında sınırlamayı hedeflediği Ulusal Katkı Niyet Beyanı (INDC) BM İklim Sekretaryası'na sunulmuştur⁵¹⁷. Son olarak, İklim Değişikliği Başkanlığı'nın hizmet birimleriyle çalışma usullerine ilişkin esasların düzenlendiği bir yönetmelik yayımlanmıştır⁵¹⁸.

Her ne kadar Türkiye, iklim değişikliğiyle mücadele kapsamında çeşitli adımlar atmış olsa da 2019 yılında gerçekleştirilen bir araştırma, ülkelerin iklim krizinden farklı düzeylerde etkileneceğini ortaya koyarak Türkiye'nin de ekonomik açıdan olumsuz etkilenecek ülkeler arasında yer alabileceğini göstermiştir⁵¹⁹. Çalışmanın önceki bölümlerinde değinilen bulgular da dikkate alındığında, Türkiye'nin sera gazı emisyonlarını sınırlayarak iklim değişikliğiyle mücadeleye yönelik başkaca somut önlemler alması gerektiği anlaşılmaktadır.

⁵¹⁴ Üzeltürk/Bozdoğanoglu/Taş, **Karbon Salınımının Önlenmesi**, s. 35

⁵¹⁵ **Ibid.**

⁵¹⁶ **Ibid.**

⁵¹⁷ **Ibid.**, s. 35

⁵¹⁸ **Ibid.**

⁵¹⁹ Moody's Analytics, The Economic Implications of Climate Change, 2019, <https://www.eticanews.it/wp-content/uploads/2019/07/economic-implications-of-climate-change.pdf>

Bu doğrultuda etkin biçimde tasarlanarak uygulamaya konulacak bir karbon vergisi düzenlemesi, Türkiye'nin iklim krizi nedeniyle karşı karşıya kalabileceği olumsuz etkilerin azaltılmasına katkı sağlayarak iklim değişikliğiyle mücadeleyi güçlendirebilir. Ancak, böyle bir yönlendirici verginin uygulamasındaki başarı, yalnızca teknik düzenlemelere bağlı olmayıp aynı zamanda kamuoyunun bu vergiye yönelik algısına, dolayısıyla kabul edilebilirliğine de bağlıdır. Özellikle yönlendirici vergilerde kişi ve kurumlarda tercih değişikliğini sağlama hedefi bu kriterin önemini arttırmaktadır.

Fransa'daki Sarı Yelekliler hareketi, vergi uygulamalarının kabul edilebilirliğinin önemini göstermesi açısından dikkate değerdir. Bu hareketin siyasi ve sosyo – ekonomik arka planında vergi uygulamalarına bir tepki ve vergi adaletsizliği algısı yer almaktadır. Şirketlere tanınan vergi kredileri, muafiyetler ve yüksek gelirli kesimlerin orantısız biçimde daha az vergi ödemesine yol açan sabit oranlı vergi sistemi emekçi sınıfta derin bir vergi adaletsizliği algısı yaratmıştır⁵²⁰. Eğitim, sağlık ve ulaşım gibi kamu hizmetlerinde yaşanan kalite düşüşleri bu algıyı pekiştirerek ödenen vergilerin karşılığında yeterli hizmet alınamadığı düşüncesini meydana getirmiştir⁵²¹. Bununla birlikte, Fransa'daki hane halklarının satın alım gücünde 2008 yılından bu yana yaşanan 440 Euro oranındaki gerileme⁵²², toplumsal gerilimin iyiden iyiye artmasına neden olmuş, yakıt fiyatlarına getirilen çevre vergileri neticesinde de Sarı Yelekliler Hareketi ortaya çıkmıştır⁵²³. Vergiye yönelik tepki, kent merkezinden uzakta yaşayıp şehir merkezine işe gitmek zorunda kalan ve kırsal bölgelerde üretimle uğraşan emekçi kesimden gelmiştir⁵²⁴.

Sarı Yelekliler Hareketi; vergilendirmenin, özellikle yönlendirici nitelik taşıyan vergilerin, yalnızca ekonomik değil toplumsal bir meseleyi sorunu da

⁵²⁰ GÜRCAN Efe Cani “Bir ‘Siyasal Süreç’ Olarak Fransız Sarı Yelekliler Hareketi’nin Ortaya Çıkışı”, Mülkiye Dergisi, C.43, S.2, s.443

⁵²¹ JOHNSTONE Diana, Yellow Vests Rise Against Neo-Liberal ‘King’ Macron, Consortium News, Aralık 2018 <https://consortiumnews.com/2018/12/05/yellow-vests-rise-against-neo-liberal-king-macron/> (Erişim Tarihi: 24.04.2025)

⁵²² DIANARA Aurelie, We’re With the Rebels, Jacobin, 2019, <https://jacobin.com/2018/11/yellow-vests-france-gilets-jaunes-fuel-macron> (Erişim Tarihi: 24.04.2025)

⁵²³ Ibid.

⁵²⁴ Gürcan, Bir ‘Siyasal Süreç’ Olarak Fransız Sarı Yelekliler Hareketi’nin Ortaya Çıkışı..., s.443

olabileceğini açık bir biçimde ortaya koymaktadır. Çevre vergileri gibi kamu yararına dayandırılan bir uygulama dahi, toplumun ihtiyaçları göz ardı edildiğinde, vergi adaletsizliği ve orantısız vergisel yük etkisi göstererek güçlü bir direnişle karşılaşabilmektedir. Kırsal kesimde ve banliyö bölgesinde yaşayan emekçilerin azalan alım güçleri ve gerileyen kamu hizmetleri karşısında doğrudan yaşam maliyetlerini arttıracak bir düzenlemeyle karşılaşmaları, adaletsizlik duygusunu pekiştirerek, çevre vergilerinin arkasındaki kamu yararının görülmemesine neden olmuştur. Dolayısıyla, bir vergi düzenlemesinin etkinliği yalnızca hukuki yapısına bağlı olmadan, aynı zamanda toplumun onu adil, gerekçeli ve karşılığında hizmet alınabilir bir yükümlülük olarak görmesine bağlıdır yorumu yapılabilir. Bu nedenle özellikle karbon vergisi gibi çevresel amacı birincil planda tutması gereken vergilendirme politikalarında sürdürülebilirlik, toplumun tarafından kabul edilebilirliği üzerinden şekillenmektedir.

Çalışmanın bu kısmında, tarafımızca değerlendirilen karbon vergisinin etkinliği ve toplumsal kabul edilebilirliğini sağlama kapsamında önemli olduğu düşünülen unsurlar ele alınacaktır.

A. Karbon Vergisinin Yönlendirici Amacına Odaklanılmalıdır

Bir çevre vergisi olmasının doğal sonucu olarak karbon vergisinin birincil amacının mali gelir elde etmek değil; sürdürülebilir çevrenin sağlanması olmalıdır. Bu doğrultuda karbon vergisiyle öncelikli olarak hedeflenenin, çevreyi koruyarak iklim değişikliğinin engellenmesi olduğu ifade edilebilir.

Karbon vergisinin çevreyi korumadaki asıl etkinliğinin, sera gazı emisyonlarını sınırlandıracak çeşitli düzenlemeler getirerek, tüketici ve üretici davranışlarını yönlendirmek olduğu açıktır. Yönlendirici işlevin hayata geçirilebilmesi için bu verginin mali gelir elde etme amacının, çevre koruma amacının önüne geçmemesi gereklidir. Muhtemel karbon vergisi düzenlemesinin, hali hazırda yüksek maliyetli olan ve çalışmanın önceki bölümlerinde çevreci olmadığı ortaya konulan araçlara ilave vergi yükü getirerek ve fakat düşük veya sıfır emisyonlu araçlara herhangi bir vergi

indirimi uygulanmayarak gerçekten daha erişilebilir hale getirilmeden, diğer araçlara kıyasla daha az maliyetli görünmelerine yol açılmaması gerekmektedir. Bu durumda dahi tüketicilerin daha az maliyetli olan çevreci araçlara yönelmesi muhtemeldir ancak bu halde karbon vergisinin amacı, çevreci saikler arkasına gizlenmiş kamu geliri elde etmek olacaktır. Dolayısıyla, getirilecek bir karbon vergisi düzenlemesinde, bu amacın geri planda kalmayacağı bir sistemin oturtulması mühimdir.

Benzer şekilde, karbon vergisinin tüketicileri çevre dostu ürün ve faaliyete teşvik edebilmesi için, çevreye zararlı ürün veya hizmete ikame ürün olması gerekir. Örneğin, benzinli araçların ikamesi, elektrikli araçlardır. Tüketici, tercihini elektrikli araçtan yana kullanabilir. Fakat ısınmada doğalgaz kullanımının bir ikamesi henüz yoktur. Güneş enerjisi kullanarak ısınma hem pahalı hem de yaygın değildir. Bu doğrultuda, devletin yapacağı yatırımlar ve AR-GE çalışmalarıyla çevreci olmayan ürünlerin yerine geçebilecek ürünleri tüketiciye sunabilmesi gerekir. Aksi halde, getirilen ek maliyet yalnızca gelir elde etme amacı taşıyacaktır. İkamesi olmayan ürünlere getirilecek karbon vergisinin, yönlendirici bir niteliği haiz olduğu söylenemez.

Karbon vergisinin yönlendirici niteliğini baltalayacak bir diğer unsur, caydırmanın cezalandırma ve yasaklama boyutuna ulaşmasıdır. Bu halde, seçim yapma şansı olan özgür bireylerin olduğunu ifade etmek güçtür. Her ne kadar devlet vergilendirme yetkisini kullanırken temel hak ve özgürlükleri sınırlandırma yetkisine sahip olsa da bu sınırlandırma, kişilerin haklarını kullanmalarını engelleyecek seviyede olmamalı, ölçülülük ilkesine aykırı olacak bir boyuta ulaşmamalıdır⁵²⁵. Yönlendirici vergiler söz konusu olduğunda ölçülülük kriterini, özendirme ve caydırma yoluyla kişilerin davranışlarını değiştirme amacı ve araç ile amaç arasındaki uygunluk, gereklilik ve orantılılık oluşturmaktadır⁵²⁶. Vergi hukukunun mülkiyet hakkı ile olan yakın ilişkisi düşünüldüğünde, karbon vergisi düzenlemesinin bireylerin seçim yapma şanslarını elinden almadan, ölçülülük ilkesine uygun olması gerekmektedir. Örneğin, karbon vergisiyle getirilen ek vergi yükünün, özellikle ikame

⁵²⁵ ÖNCEL, s.56, Türk tarafından ifade edilen ve bizim de katıldığımız görüşe uyarınca, Anayasa'nın 73. maddesinde düzenlenen vergi ödevinin, temel hak ve özgürlüklere ilişkin 13. maddeye gönderme yapması yeterli değildir. Vergilendirmede ölçülülüğün ayrıca düzenlenerek kişilerin güvence altına alınması gerekmektedir. Bu sayede yönlendirici vergilerin cezalandırma aracı olması engellenebilecektir. Türk, s. 142

⁵²⁶ Göker, **Yönlendirici Vergilendirme**, s. 101

olmayan bir ürüne getirildiği takdirde, ürünün fiyatını kişilerin ona erişemeyeceği oranda yükseltmemesi gerekir. Aksi halde, verginin yönlendirici niteliği kaybolacak ve caydırıcılık, cezalandırma ve hakların kullanılamaması boyutuna ulaşacaktır. Bu durumda, getirilen ek vergi yükünün neden olduğu maliyet artışı düşük ve orta gelirli hanelerin cezalandırılmasından öteye gidemeyecektir.

İlgili değerlendirmeler dikkate alındığında bir verginin yönlendirici vergi olabilmesi için tüketici ve üretici davranışlarını şekillendirebiliyor olması gerekir. Bu etkiye sahip olmayan bir verginin öncelikli amacının mali değil sosyal olması anlamlı bir sonuç doğurmamaktadır.

Önceki açıklamalar ışığında Türkiye’de muhtemel bir karbon vergisi düzenlemesinin etkili olabilmesi için verginin mali amacını ön planda tutmayacak düzenlemeler yapılması gerekmektedir. Çevre dostu araçların erişimini kolaylaştıracak indirim ve teşvikler sağlanmalı, ikame ürün sunulabilmesi için çevreci yatırımlar sürecine ilişkin yol haritası oluşturulmalı ve artan maliyetin ürüne ulaşımı güçleştirecek bir oranda olmaması gerekmektedir. Bu hususlara dikkat edilerek getirilen etkin bir karbon vergisi düzenlemesinin tercihleri çevreci opsiyonlara yöneltebileceği açıktır. Nitekim, kişi ve kurumların davranışlarının çevreci tercihlere yönlendirilebileceğinin bir örneği; plastik alışveriş poşetlerinin ücretli olmasından sonraki 3,5 yıllık dönem dönemde bu ürünlerin kullanımının %80 oranında azalmasıdır⁵²⁷. Aynı başarıya etkin bir karbon vergisi düzenlemesiyle ulaşılabilecektir.

Çevre vergilerinin hem ekonomi hem de sürdürülebilir çevre kavramlarıyla arasındaki bağımlı ilişki, çevre vergilerinin tanımında muhakkak sürdürülebilir kalkınmaya yer verilmesini gerekli kılmaktadır.

B. Karbon Vergisine İlişkin Düzenlemelerin Açık ve Anlaşılır Olması Gerekir

Anayasa’nın 73’üncü maddesinin 3’üncü fıkrasında yer verilen vergilerin yasallığı ilkesi uyarınca bir vergi ancak ve ancak kanunla konabilir, değiştirilebilir ve kaldırılabilir. Verginin yasallığı ilkesi, vergi yüküne etki eden vergiyi doğuran olay,

⁵²⁷ T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı Vergi Konseyi, **Yeşil Vergileme**, s. 189

oran, matrah, mükellef, muaflık ve istisnalar gibi unsurların kanunla belirlenmesini zorunlu kılmaktadır⁵²⁸.

Vergiye ilişkin temel unsurların kanunlarla düzenlenmesini öngören verginin yasallığı ilkesi, aynı zamanda vergiye ilişkin esas ve işlemlerin sınırlarının çizilmesini, açık ve anlaşılır olmasını ve idarenin keyfi uygulamalardan uzak hareket etmesini sağlayan vergide belirlilik ilkesinin tesisinde kritik öneme sahiptir⁵²⁹. Vergide belirlilik ilkesi uyarınca, bir vergi düzenlemesinin etkinliğini sağlamak için herkes tarafından kolay anlaşılabilir bir biçimde açık ve yalın olarak düzenlenmesi⁵³⁰, vergiye ilişkin temel unsurların idare ve kişiler tarafından kolay anlaşılabilir olması gerekmektedir⁵³¹. Dolayla bu iki ilke, devletin yapacağı vergisel müdahale ve değişikliklerin kişiler tarafından önceden görülmesini sağlayıp gelecekteki duruma adapte olabilmelerini mümkün kılarak hukuki güvenliği tesis etmektedir⁵³².

Vergilerin yasallığı ilkesinin istisnalarından biri Anayasa'nın 73'üncü maddesinin 4'üncü fıkrası uyarınca; Cumhurbaşkanına, vergi, resim, harç ve benzeri mali yükümlülüklerin muafiyetleri, istisnaları, indirimleri ve oranlarında, kanunda belirlenen üst ve alt sınırlar çerçevesinde değişiklik yapma yetkisinin verilmesidir. Yürütme organına, dolaylı da olsa malî yükümlülükleri değiştirme yetkisinin tanınması, kişilerin vergi düzenlemelerine ilişkin öngörülerine güvenememelerine yol açarak, vergilerin yasallığı ilkesini zedeleyebileceği ifade edilmiştir⁵³³. İlgili Anayasa maddesinde, yürütmeye verilen kanunla belirlenmiş olan yukarı ve aşağı sınırları çerçevesinde değişiklik yapma yetkisinin, belirlilik ilkesine aykırı olmaması için sınırların makul ve öngörülebilir bir şekilde belirlenmesi gerekmektedir. Vergi oranlarının sıfıra kadar indirilmesi ya da belirlenen vergi oranlarını on katına kadar yükseltilmesine ilişkin yetkiler ile bu yetkilerin ölçüsüz, sınırsız ve zaman kısıtlaması olmaksızın kullanılması hukuka ve Anayasa'ya aykırıdır⁵³⁴.

⁵²⁸ Şenyüz / Yüce / Gerçek, **Vergi Hukuku**, s. 31

⁵²⁹ **Ibid.**, s. 32, Karakoç, **Kamu Maliyesi**, s. 200

⁵³⁰ **Ibid.**

⁵³¹ Öncel / Kumrulu / Çağan / Göker, **Vergi Hukuku**, s. 59, 60

⁵³² **Ibid.**

⁵³³ SEYHAN Mahcema, "Yürütme Organının Katma Değer Vergisinde Oranı Belirleme Yetkisinin Değerlendirilmesi", Ankara Barosu Dergisi, C.78, S.4, 2020, s.82

⁵³⁴ Karakoç, **Anayasal Vergilendirme İlkeleri Üzerine Bir Değerlendirme**, s.1268

Çevre Kanunu'nda düzenlenen çevre katkı payı, bahsedilen bu hususları içererek verginin yasallığı ilkesiyle çelişmektedir. Nitekim, Çevre Kanunu'nun 18'inci maddesinin 4'üncü fıkrasında, Cumhurbaşkanı'nın aynı maddenin (a) ve (b) bentlerinde yer alan oranları ayrı ayrı ya da birlikte sıfıra kadar indirme veya kanunî oranına kadar artırma yetkisine sahip olduğu belirtilmiştir.

Benzer bir durum ÖTV için de söz konusudur. ÖTVK'nın 12'nci maddesinde; Cumhurbaşkanına I ve II sayılı listelerde yer alan ürünler bakımından geniş takdir yetkileri tanınmıştır⁵³⁵. I sayılı listede yer alan yakıt ürünleri için, ürün başına belirlenmiş maktu vergi tutarını sıfıra kadar indirme veya en yüksek tutarın beş katına kadar arttırma yetkisi verilmiştir. II sayılı listede yer alan taşıtlar içinse, vergi oranlarını ve matrah sınırlarını sıfıra kadar indirme veya üç katına kadar arttırma yetkisi verilmiştir. Buna ek olarak, her iki listede de malların cinsi, kullanım şekli veya teknik özellikleri göre farklı tutar ve oranlar belirlenmesine de imkan tanınmıştır.

Öğretide, Cumhurbaşkanı'na tanınan ilgili mali yükümlülöklere ilişkin oranın sıfıra kadar indirilmesi yetkisi, yürütmeye verilen verginin fiilen ortadan kaldırılması yetkisi olarak yorumlanmaktadır⁵³⁶. Nitekim, Anayasa Mahkemesi aksi yönde görüş bildirmiş olmasına rağmen⁵³⁷, vergi oranının sıfıra indirilmesi; ilgili verginin

⁵³⁵ “(...) 2. Cumhurbaşkanı, topluca veya ayrı ayrı olmak üzere; a) **(Değişik:14/7/2023-7456/12 md.)** (I) sayılı listede yer alan veya bu maddenin (5) numaralı fıkrası uyarınca yeniden belirlenen maktu vergi tutarlarını, her bir mal itibarıyla söz konusu listede yer alan veya yeniden belirlenmiş sayılan en yüksek vergi tutarının beş katına kadar arttırmaya, sıfıra kadar indirmeye, bu sınırlar içinde mal cinsleri, özellikleri, kullanım yerleri veya ithalatın şekline göre farklı tutarlar tespit etmeye, (...) c) **(Değişik: 16/11/2016-6761/7 md.)** (II) sayılı listedeki mallar için belirlenen oranları ve oranlara esas özel tüketim vergisi matrahlarının alt ve üst sınırlarını üç katına kadar arttırmaya, sıfıra kadar indirmeye, bu sınırlar içinde kalmak şartıyla 87.03 G.T.İ.P. numarasında yer alan (...) ^[30] mallar için farklı matrah grupları oluşturmaya, malların matrah grupları, motor gücü, cinsi, sınıfı, üst yapı gövde tanımı, emisyon türü ve değeri, istiap haddi ile yolcu ve yük taşıma kapasitesi itibarıyla farklı oranlar belirlemeye; uygulanmakta olan oranları EURO normlarını sağlayan katalitik konvertör sistemi ile teçhiz edilmiş taşıtlarda yarısına kadar indirmeye, kanunî oranına kadar çıkarmaya, (...) yetkilidir.”

⁵³⁶ Ekmekçi Çalıcioğlu / Güneş, **Çevresel Mali Yükümler**, s. 49,

⁵³⁷ Anayasa Mahkemesi 2008 tarihli kararında “Öte yandan, vergi oran ya da tutarlarının, yasanın belirttiğı alt ve üst sınırlar içinde Bakanlar Kurulu'nca değiştirilebilmesi, mevcut ekonomik koşulların özelliklerine göre önemli sosyo-ekonomik amaçlara ulaşabilmek için gereklidir. Bir vergi tutarının Bakanlar Kurulu'nca sıfıra kadar indirilmesi hiçbir zaman o verginin kaldırılması anlamına gelmez. Bu durumda vergi bir kurum olarak devam etmekte olup Bakanlar Kurulu, ekonomik koşullara göre dilediğı zaman bu tutarı yasa ile belirlenen sınırlar içinde kalarak arttırabileceğinden, vergi tutarının Bakanlar Kurulu'nca sıfıra kadar indirilmesinin verginin kaldırılması anlamını taşıdığı ve bunun verginin yasallığı ilkesine aykırılık oluşturduğu yönündeki sav da yerinde görülmemiştir.” hükmünde bulunmuş, ilgili kararı Anayasa'ya aykırı bulmamıştır. AYM, E.2005/73, K.2008/59, 21/02/2008, **R.G. Tarih-Sayı :07.11.2008-27047** Anayasa Mahkemesinin 1987 yılında verdiği kararı: “...vergi oranlarının, kanunun belirttiğı yukarı ve aşağı sınırlar içinde Bakanlar Kurulunca değiştirilebilmesi, mevcut ekonomik koşulların özelliklerine göre önemli sosyo-ekonomik amaçlara ulaşabilmek için gereklidir. Bir vergi oranının sıfıra indirilmesi, hiçbir zaman o verginin kaldırıldığı anlamına gelmez.

düzenlendiği kanun hükmünün askıya alınması ve o verginin tahsil edilememesi sonucunu doğurmaktadır⁵³⁸. Dolayısıyla, vergilerdeki bu denli geniş takdir yetkileri belirsiz bir durum yaratarak hukuki güvenlik ilkesini de zedeleyecektir.

Buna ek olarak verginin kanuniliği ilkesine aykırı olmakla birlikte çevresel mali yükümlülüklerle ilişkin olan bir başka düzenleme; geri kazanım katılım payının konusunu oluşturan 'plastik poşet' ve mükellefiyetini belirleyen 'satış noktası' kavramlarının, kanunda değil, Hazine ve Maliye Bakanlığı tarafından çıkarılan 1 Sıra No'lu Geri Kazanım Katılım Payı Beyannamesi Genel Tebliği'nde tanımlanmasıdır. Bir mali yükümlülüğün konusu ve mükellefi, temel unsurlarından olup yasayla düzenlenmelidir⁵³⁹.

Karbon vergisi gibi yeni nesil vergilendirme araçları söz konusu olduğunda, verginin yasallığı ilkesine aykırılık teşkil etmemesi ayrıca önem taşımaktadır. Zira bu alan sadece Türkiye için değil, birçok ülke için son derece yeni olup ülkeler arasında yeknesak bir uygulama bulunmamaktadır. Dolayısıyla, ülke bazında yapılan düzenlemenin; kişiler ve kurumlar açısından doğrudan ve tereddüde yer bırakmayacak şekilde anlaşılabilir olması, buna ek olarak mükelleflerin kendi üzerlerine düşecek vergi yükünü, oranını, istisna ve muafiyetleri açıkça öngörebiliyor olmaları gerekmektedir. Özellikle karbon vergisi gibi çevreyi koruma amacı taşıyan vergilerde bu geniş takdir yetkileri, vergi oranlarının sıfırlanabilmesi veya katlanarak artabilmesi ihtimallerini doğurarak, karbon fiyatlandırmasında istikrarlı bir düzenin oluşmasını engelleyebilecektir. Bu halde, mükelleflerden uzun vadeli ekonomik plan oluşturmaları beklenemeyeceği gibi sınır ötesi yatırımcıların Türkiye'yi öngörülemez ve riskli bir pazar olarak kabul etmelerinin önüne geçilemeyecektir. Bu doğrultuda, muhtemel bir karbon vergisi düzenlemesinde, vergi yüküne ilişkin temel unsurların doğrudan kanunla belirlenmesi, idare tanınan takdir yetkisinin sınırlarının, özellikle karbon vergisine ilişkin oranların, öngörülebilir, makul ve idarenin keyfi hareketlerine yer bırakmayacak biçimde düzenlenmesi kritiktir.

Bu durumda vergi bir kurum olarak devam etmekte olup Bakanlar Kurulu, ekonomik şartlara göre istediği zaman bu oranı yeniden kanunla belirlenen düzeye yükseltebilir. Bu nedenle öne sürülen iddia yerinde olmayıp 193 sayılı Gelir Vergisi Kanunu'nun değişik 94. maddesinin Anayasa'ya aykırılığı söz konusu değildir." AYM, E.1986/5, K.1987/7, T. 19.03.1987, RG.12.11.1987 – 19632

⁵³⁸ Karakoç, **Anayasal Vergilendirme İlkeleri**, s. 1268

⁵³⁹ Ekmekçi Çalıcıoğlu/Güneş, **Çevresel Mali Yükümler**, s. 50

C. Fosil Yakıtların Karbon Yoğunluğuna ve Kullanım Alanına Göre Vergilendirme Yapılmalıdır

Karbon vergisinde temel amacın çevreyi korumak olması, bu vergiye ilişkin matrah ve oranların çevreci değerler gözetilerek belirlenmesini gerektirmektedir. Bu doğrultuda karbon vergisinde matrah, fosil yakıtların kullanımı neticesinde salınan karbondioksit emisyonu miktarı olmalıdır.

Fosil yakıtların çevreyi kirlletme düzeyleri birbirleriyle aynı değildir. Bu nedenle muhtemel karbon vergisi düzenlemesinde, tüm fosil yakıtlara aynı veya farklı anlamlı bir fark yaratmayacak seviyede benzer oranlarda karbon vergisi öngörülmemelidir. Örneğin, karbon vergisinin çevreyi koruma amacının gerçekleşebilmesi için karbon yoğunlukları farklı olan kömür ve doğalgaza uygulanacak vergi oranlarının farklı olması ve bu oranların tüketici tercihinde değişiklik yaratmayacak kadar birbirine yakın olmaması gerekir. Belirlenen vergi oranının daha önce de belirtildiği gibi ölçüsüz olmadan, tüketiciyi çevre dostu seçeneklere yönlendirebilecek bir seviyede olması gerekir.

Bununla birlikte yalnızca karbon yoğunluğunu esas alan bir vergilendirme, her zaman adil sonuçlar doğurmayacaktır. Özellikle Türkiye’de ısınma amaçlı kömür kullanımının yaygın olduğu düşünüldüğünde, düşük gelirli hanelerin ısınma gibi temel ihtiyaçlarını karşılamak için ek vergi yükü altına girmesi çeşitli sorunlar doğuracaktır. O halde karbon vergisinin sosyal etkileri gözetilerek, kullanım alanlarına göre farklı oranların uygulanması gerekmektedir. Her ne kadar kullanım amacının tespiti güç olsa da bu sorunla mücadele edilebilmesi için öncelikli olarak ısınma amaçlı kullanılan kömürün azaltılması ve doğalgaz altyapısının yaygınlaştırılması önem taşımaktadır. Ayrıca kömür satışlarının merkezi bir sistem üzerinden incelenmesi, tüketim amacı ve miktarına göre vergilendirme yapılmasına olanak tanıyabilecek niteliktedir.

Türkiye tarafından getirilecek bir karbon vergisi düzenlemesinde yakıtların karbon yoğunluğuna göre farklılaştırılması gereken karbon vergisi oranı, aynı zamanda AB ülkelerindeki orana da yakın veya eşdeğer olmalıdır. Aksi halde, SKDM kapsamında AB’de uygulanan karbon fiyatı ile Türkiye’deki karbon fiyatı arasındaki

eksik kalan tutar kadar bir ek vergi sınırdan ödenecektir⁵⁴⁰. Buna ek olarak yakın oranlar belirlenmesi uluslararası ticaret söz konusu olduğunda, yapılacak hesaplamaların da kolaylaşmasını sağlayacaktır⁵⁴¹.

D. Yeşil Mükellef Tipolojisi Oluşturulmalıdır

Karbon vergisi düzenlemesinin başarılı olabilmesi, teknik ve hukuki unsurlarıyla kusursuz bir normatif düzen kurulabilse dahi, toplum tarafından kabul edilebilmesine bağlıdır. Aksi halde, anlamlı bir sonuç elde edilemeyecektir. Karbon vergisinin toplum nezdinde kabul edilmesindeki gerekliliğin ardında, bu verginin yalnızca belli bir mükellef grubunu değil, toplumun tamamını ve hatta ülkenin ekonomik dinamiğini etkileyecek kadar geniş çaplı bir etkisinin olmasıdır. Her ne kadar yönlendirici vergi niteliği taşıyan tüm vergi kanunlarının başarısı, toplumda kabul edilmesine olmayıp kimi durumlarda caydırıcı ve özendirici etkilerinin davranış değişikliği sağlayabilecek boyuta ulaşması yeterli görülse de karbon vergisinin toplum tarafından kabulünün gözetilerek yeni bir sistem kurulmasında fayda görülmektedir.

Karbon vergisiyle beklenen çevreci etkiye ulaşılabilmesi için çevrenin önemini kavrayarak gelecek nesillerin iklim değişikliğinin risklerinden korunmasına katkı sağlamayı isteyen mükelleflere ihtiyaç duyulmaktadır. İhtiyaç duyulan bu mükellef tipolojisine Vergi Konseyi “Çevre Dostu Mükellef” adını vermiştir⁵⁴². Kanaatimizce, çevre vergilerinin literatürde sıklıkla yeşil vergiler olarak adlandırılmasından hareketle, yeni mükellef tipolojisinin “Çevre Dostu Mükellef” yerine “Yeşil Mükellef” olarak adlandırılması, kavramsal tutarlılık ve simgesel anlam açısından daha uygun olacaktır.

⁵⁴⁰ CLAUSING Kimberly / ELKERBOUT Milan / NEHRKORN Katarina / WOLFRAM Catherine, “How carbon border adjustments might drive global climate policy momentum”, Resources for the Future, 2024 <https://www.rff.org/publications/reports/how-carbon-border-adjustments-might-drive-global-climate-policy-momentum/> (Erişim Tarihi: 24.02.2025)

⁵⁴¹ ORKUNOĞLU ŞAHİN Işıl Fulya / ÇİFTÇİ Taha Emre, “İklim Değişikliği ile Mücadelede Türkiye İçin Karbon Vergisi Önerisi” Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, C. 16, S. 2, 2021, s. 264

⁵⁴² T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı Vergi Konseyi, **Yeşil Vergileme**, s. 189, 190

O halde tarafımızca yapılan tanım uyarınca yeşil mükellef; yalnızca çevreyle ilgili yükümlülüklerin getirdiği sorumluluk bilincine sahip olan mükellefler değil, ekonomik büyüme için çevreyi gözden çıkarmayan, kamu idaresinden şeffaflık ve hesap verilebilirlik talep eden, tahsil edilen vergilerin çevresel dönüşüme tahsis edilmesini gözeten ve bu taleplerin sağlanabilmesi için kolektif davranış geliştirebilen bireylerdir.

Bu tipolojinin oluşturulabilmesi için etkin kamu politikalarına ihtiyaç vardır. Nitekim, bireylerin temel değerleri, iklim değişikliği algıları, bilgi düzeyleri ve ideolojilerinin karbon vergisine yönelik tutumlarını etkilediği görülmekle birlikte, kişilerin politikalara gönüllü uyumları ve bu politikaların etkinliğinden sorumlu siyasi ve idari sisteme güvenlerinin de söz konusu politikaların benimsenmesinde önemli rol oynadığı görülmektedir⁵⁴³. Dolayısıyla, başta Hazine ve Maliye Bakanlığı ile ilgili kamu kurumları çeşitli eğitim programları, medya kampanyaları, görsel – yazılı araçlar, çevreci müfredatlar aracılığıyla çevre vergilerinin toplumsal faydasını anlatan içerikler aracılığıyla bu bilinç oluşturulmalıdır⁵⁴⁴. Bu sayede yeşil mükellef kavramı yalnızca teorik bir figür değil, toplumsal karşılığı olan ve çevre vergilerin meşruiyetini güçlendiren somut bir aktör halini alacaktır.

E. Elde Edilen Gelir Etkin Kullanılmalıdır

Toplumsal farkındalığın düşük olduğu, insanların geçim sıkıntısıyla boğuştuğu ve yaşamın her geçen gün zorlaştığı toplumlarda, çevre vergilerinin ekonomik yük olarak algılanma riski yüksek ve olağandır. Emisyon ticaret sistemi veya karbon vergisi düzenlemelerini hayata geçirmek isteyen birçok ülke için en büyük sorunlardan biri bu politikaların halk tarafından kabul edilebilirliği olmaktadır⁵⁴⁵. Bu alanda yapılan çeşitli araştırmalar elde edilen gelirin doğru ve adil bir biçimde kullanılması, halkın karbon fiyatlandırma politikalarına olumlu yaklaşımlarını sağlamaktadır⁵⁴⁶. Bu

⁵⁴³ Üzeltürk / Bozdoğanoglu / Taş, Karbon Salınımının Önlenmesi: Karbon Vergisi ve Emisyon Ticaret Sistemi..., s 68

⁵⁴⁴ T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı Vergi Konseyi, **Yeşil Vergileme**, s.190

⁵⁴⁵ OECD, Pricing Greenhouse Gas Emissions 2024, s.42 https://www.oecd.org/en/publications/2024/11/pricing-greenhouse-gas-emissions-2024_173c47f4.html (Erişim Tarihi: 24.02.2025)

⁵⁴⁶ **Ibid.**

nedenle, karbon vergisi gelirlerinin etkin kullanımının sağlanarak kişi ve kurumların yeni vergisel düzene uyumu sağlanmalıdır.

Karbon vergisi gelirlerinin kullanım şekillerinden biri olan genel bütçeye tahsis, elde edilen gelirlerin kamu harcamalarında kullanılmasını sağlayarak kamu hizmetlerinin yarattığı ekonomik yükü azaltacaktır. Çevresel kaygılar genel kamu harcamaları arasında büyük bir yer kaplamadığından, karbon vergisi gelirlerinin genel bütçeye tahsisi iklim değişikliğiyle mücadelede beklenen etkinin ortaya çıkmaması sonucu doğurabilir. Bu nedenle, karbon vergisinden elde edilen gelirler, karbon fiyatlandırma politikalarının desteklenmesi, çevresel, ekonomik ve sosyal hedeflerin gerçekleştirilmesi amacıyla kullanılarak önemli bir işlev üstlenebilir⁵⁴⁷. Örneğin, karbon vergisinden elde edilen gelirler, düşük karbonlu altyapının geliştirilmesi, ulusal ve uluslararası iklim hedeflerine ulaşılması, karbon vergisi düzenlemesinden olumsuz etkilenecek hane ve işletmelerin zararlarının tazmin edilmesi ve çevreci teknolojilerin desteklenmesi amacıyla kullanılabilir⁵⁴⁸. Bununla birlikte, karbon vergisinden elde edilen gelirlerin kullanımında şeffaflığın sağlanmasıyla, söz konusu verginin kamuoyu nezdindeki kabul edilebilirliğinin artabileceği ifade edilmiştir⁵⁴⁹.

Bu bağlamda, söz konusu gelirlerin genel bütçeye dâhil edilmesi yerine, çeşitli çevresel ve ekonomik amaçlara yönelik özel bir finansman kaynağı olarak kullanılması, toplum nezdinde kabul edilebilirliği arttırabilir. Karbon vergisi gelirlerinin kullanım amacı bu kapsamda, iki başlık altında sınıflandırılabilir; bunlardan ilki elde edilen adil gelir dağılımının sağlanması, ikincisi ise yenilenebilir enerji kaynaklarına yatırım yapılarak çevreci dönüşümün sağlanmasıdır.

1. Adil Gelir Dağılımının Sağlanması

Çevre vergileri, çevreyi korumalarının yanı sıra, hazineye ek gelir de sağlamaktadırlar. Bu gelirin kullanım şekli ve çevre vergileriyle ikincil bir kazanç sağlanıp sağlanamayacağı yönündeki tartışmalar çifte yarar hipotezinin doğmasına neden olmuştur. Buna göre gelir vergisi veya kurumlar vergisi gibi vergilere ait

⁵⁴⁷ Üzeltürk / Bozdoğanoglu / Taş, **Karbon Salınımının Önlenmesi**, s. 49

⁵⁴⁸ **Ibid.**

⁵⁴⁹ **Ibid.**, s. 52

gelirlerde azaltıma gidilerek mevcut vergi geliri dengesinin korunmasıyla, karbon vergisinin neden olacağı maliyetin telafi edilmesi mümkün olabilecektir. Bu sayede adil bir gelir dağılımına katkı sağlanabilir.

Karbon vergisinden elde edilen gelirinin, emek üzerindeki vergi yükünü azaltma amacıyla kullanılması halinde, kişiler üzerindeki vergi yükü azaltılacak ve istihdam arttırılabilecektir⁵⁵⁰. Zira; toplam vergi yükü değişmeden yalnızca verginin neyin üzerinden alındığı değiştirilerek emek üzerinden alınan vergi, karbon yoğunluklu ürünlere kaydırılmıştır. Bu durum neticesinde daha fazla kişi çalıştırılabileceği için istihdam artacak, çevreye verilen zarar azaltılacak, karbon vergisi düzenlemesinin üretim miktarında azalmaya neden olması engellenerek sosyal refah korunabilecektir. Bununla birlikte, kurumlar vergisi gibi bozucu etkisi olan vergilerin düşürülmesi, karbon vergisi kapsamına giren işletmeler tarafından yüksek oranlı karbon vergilerinin benimsenmesini kolaylaştırarak emisyonların azaltılmasına katkı sağlayabilecektir⁵⁵¹. Nitekim doktrinde, çevre vergisi uygulamalarının üretici ve tüketiciler tarafından kabul görebilmesinin büyük ölçüde diğer vergi yüklerinin eş zamanlı olarak azaltılmasına bağlı olduğu ifade edilmiştir⁵⁵². Bir başka ifadeyle, gelir vergisi ve sigorta primleri gibi kalemlerinde düşüşe gidilmesini istihdamı arttıracak, üretimin düşmesini engelleyecek ve kamu gelirlerinde değişiklik yaratmayarak ürünlerin fiyatının öngörülemez bir şekilde artması engellenebilecektir.

Avustralya, Fransa, Şili, İrlanda, İzlanda, İsveç ve Birleşik Krallık gibi ülkelerde karbon vergisinden elde edilen gelirlerin düşük gelirli hanelerin ve toplum refahının desteklenmesi amacıyla da kullanıldığından daha önce bahsedilmişti. Özellikle Danimarka, Finlandiya ve İsviçre işverenlerin sosyal güvenlik katkı paylarını azaltmak ve işgücü üzerindeki vergi yüklerini azaltmak için çevre vergilerinden elde edilen gelirleri kaynak olarak kullanmaktadır. Türkiye’de hayata geçirilecek muhtemel bir karbon vergisi düzenlemesinde Danimarka, Finlandiya ve İsviçre uygulaması öncelikli olmak üzere, benzer bir yol haritası çizilmelidir. Karbon vergisi gelirlerini yalnızca ek kamu geliri olarak görece her türlü uygulama ve

⁵⁵⁰ TOPAL Mehmet Hanefi, “Çifte Kazanç Hipotezinin OECD Ekonomileri İçin Testi: Panel Eşbütünlük ve Nedensellik Analizi” Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Dergisi, C.2, S.4, 2017, s. 4, 5 Üzeltürk / Bozdoğanoglu / Taş, **Karbon Salınımının Önlenmesi**, s. 51

⁵⁵¹ **Ibid.**

⁵⁵² Gümüşkaya, **Türk Vergi Hukukunun Anayasal Temelleri Bakımından Çevresel Vergileme**, s. 98

düzenlemeden kaçınılmalı, hazinedeki gelir sabit tutulmalıdır. Karbon vergisinden elde edilecek gelirlerin başta gelir vergisi ve sosyal güvenlik primlerinde indirimle gidilmesi amacıyla kullanılması, bu sayede istihdamın artırılarak düşük gelirli haneler üzerindeki vergisel yükün azaltılması sağlanmalıdır. Bu stratejiyle karbon vergisinin toplum nezdindeki kabul edilebilirliği artacaktır.

2. Gelirlerin Çevresel Sorunların Çözümünde Kullanılması

Karbon vergisi, çevreye zararlı emisyonların azaltılmasını sağlayarak doğrudan çevrenin korunmasına hizmet eden bir düzenleme olmasının yanı sıra, çevrenin dolaylı olarak korunmasına da katkı sağlayabilecektir. Örneğin fosil yakıtların maliyetlerinin artması, devletleri ve üreticileri yenilenebilir enerji gibi çevre dostu seçeneklere yönelmeye ve bu ürünlere yatırım yapmaya itebilecektir.

Karbon vergisinin çevrenin korunması amacına dolaylı olarak hizmet etmesi, yönlendirici niteliğiyle sınırlı değildir. Karbon vergisi gelirlerinin emisyon azaltım hedeflerine ulaşmayı destekleyen tamamlayıcı iklim ve enerji politikalarına yönlendirilmesiyle bu verginin etkinliğini artırılarak çeşitli önlemlerin alınması sağlanabilir⁵⁵³. Üretim sektörünün temiz teknolojilere geçişinin teşvik edilmesi, AR – GE faaliyetlerine yatırım yapılması, temiz enerji projelerine teşvik sağlanması, toplu taşıma altyapısının geliştirilmesi, elektrikli araçların kullanımının yaygınlaştırılması, ağaçlandırma projelerinin ve sürdürülebilir tarım yöntemlerinin desteklenmesi gibi projelere kaynak ayrılması bu duruma örnektir. Benzer şekilde AB’de ETS gelirlerinin iklim ve enerji kaynaklı⁵⁵⁴ harcamalara ayrılmasının zorunlu hale getirilmesi çevresel hedefleri erişimi hızlandırırken, kamuoyu desteğini de güçlendirmektedir. Yapılan çeşitli araştırmalar karbon vergisi gelirlerinin çevre koruma, emisyon azaltımı, temiz enerji yatırımları gibi alanlarda kullanılmasının, bireyler tarafından kabul edilebilirliğini artırdığını göstermektedir⁵⁵⁵. Bu durumun temel nedeni, çevreyi koruma amaçlı tahsil edilen bir verginin harcama alanıyla arasındaki tematik uyumdur.

⁵⁵³ Üzeltürk / Bozdoğanoglu / Taş, Karbon Salınımının Önlenmesi: Karbon Vergisi ve Emisyon Ticaret Sistemi..., s. 52

⁵⁵⁴ OECD, **Pricing Greenhouse Gas Emissions** , s. 46

⁵⁵⁵ **Ibid.**, s. 46, BARANZINI Andrea / CARATTINI Stefano, “Effectiveness, Earmarking and Labeling: Testing the Acceptability of Carbon Taxes With Survey Data”, Environmental Economics and Policy Studies, C. 19, S.1, 2017, s. 213 – 214 pp. 197-227

Öte yandan elde edilen gelirlerin belirli amaca özgülenmesi, hazinenin birliği ilkesi uyarınca mümkün değildir. 5018 sayılı Kanun'un 6. maddesi uyarınca "... *kamu idarelerinin tüm gelirleri Hazine veznelerine girer, giderleri bu veznelerden ödenir.*" Bu düzenleme, bütün kamusal ihtiyaçların tek bir bütçede toplanan vergiler aracılığıyla bütçe kanunuyla izin verildiği ölçüde giderilebileceğini ifade etmektedir⁵⁵⁶. Bu durum çevre vergisi gelirlerinin genel bütçe içerisinde kaybolmasına ve çevreci harcamaların ikinci plana atılmasına neden olabilecektir. Öğretide, çevre vergilerinden elde edilecek gelirlerin toplanacağı fonlar oluşturulması önerilmiştir⁵⁵⁷. Benzer şekilde Vergi Konseyi, bütçe birliği istisnası olarak çevre vergilerinden elde edilen gelirlerin bir kısmının çevreci amaçlar doğrultusunda kullanılmasının tartışmaya açılmasını önermiştir⁵⁵⁸. Bu sayede yeşil inovasyon fonlarının oluşturulması, bu düzenlemelerden olumsuz etkilenen üretici ve tüketicilere destek olunması ve düşük karbonlu altyapının desteklenmesine imkân bulunabileceği ifade edilmektedir⁵⁵⁹. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde, karbon vergisi gelirlerinin bir kısmının belirli bir amaca özgülenmesi, halkın desteğinin kazanılması bakımından da önemli görülmektedir⁵⁶⁰.

Çevresel sorunların çözümünde karbon vergisi gelirlerinin bir kısmının kullanılması her ne kadar bu verginin etkinliğinin güvencesi olsa da⁵⁶¹ söz konusu sorunların yaşam hakkı ve çevre hakkıyla olan yakın ilişkisi, bu sorunların çözümünü hali hazırda sosyal devletin görevi yapmaktadır. Dolayısıyla, çevresel sorunların çözümüne kaynak ayrılıp ayrılmayacağı bir endişe konusu olmamalıdır. Bir başka deyişle, karbon vergisinden elde edilen gelirlerin bir kısmı çevresel sorunların çözümü için özgülenmese dahi, devlet asli sorumluluğu çerçevesinde ekonomik yetersizlikleri öne sürerek önem almaktan kaçınmaz. Zira, söz konusu olan temel insan haklarının korunmasıdır.

⁵⁵⁶ ACAR İbrahim Atilla, "Vergilemede Tahsis İlkesinin Çevre Vergileri Açısından Değerlendirilmesi", Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, C. 11, S. 1, 2006. s.220

⁵⁵⁷ ÖZDEMİR Serkan, "Vergileme Tekniği Açısından Karbon Vergisinin Değerlendirilmesi", Vergi Sorunları Dergisi, S. 292, 2013, s.133, Gümüşkaya, **Türk Vergi Hukukunun Anayasal Temelleri Bakımından Çevresel Vergileme**, s. 94, Artun, **Karbon Vergisinin Türkiye'de Yenilenebilir Enerjiye Yönlendirme Aracı Olarak Kullanılması**, s. 41 FALCÃO Tatiana, "Highlights of the United Nations Handbook on Carbon Taxation", Intertax, C. 49, S. 2, s. 911

⁵⁵⁸ T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı Vergi Konseyi, **Yeşil Vergileme**, s. 192

⁵⁵⁹ **Ibid.**

⁵⁶⁰ Falcão, **Highlights of the United Nations Handbook on Carbon Taxation**, s. 911

⁵⁶¹ ALICI / YILDIZ, Küresel Kamusal Bir Mal Olan Çevrenin Korunmasında Karbon Vergisi ve Etkinliği..., s.62

F. Çevreye Yararlı Vergilerinin İçerikleri Düzenlenmelidir

Çevreci amaçlara paralellik gösterebilecek çeşitli düzenlemeler ÖTV, MTV ve KDV’de görülmektedir. Ancak, mevcut düzenlemeler çevrenin korunması için yeterli olmadığı gibi çeşitli noktalarda çelişmektedir.

Çalışmanın önceki kısımlarında yapılan detaylı incelemeler ışığında ülkemizde bu vergilere ilişkin düzenlemelerin gözden geçirilmesi gerektiği kanaatinizdeyiz. Bu vergilerin çevre koruma amacı doğrultusunda tamamen şekillenmeleri beklenmese de güçlü bir caydırma ve özendirme potansiyellerinin olması, etkin kullanımlarının kirletici emisyonların azaltılması ve sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması bakımından kritik olduklarını göstermektedir. Bu nedenle muhtemel bir karbon vergisi düzenlemesiyle uyumlu ve birbirlerini tamamlayıcı biçimde yeniden yapılandırmaları gerekmektedir.

G. İstisna, Muafiyet ve İndirim Dengesi Kurulmalıdır

Karbon vergisi düzenlemesinde vergi istisnaları, muafiyetleri ve indirimleri karbon vergisinin kabul edilebilirliğini arttırması, ekonominin sürdürülebilirliği ve çevrenin korunması bakımından kritik öneme sahiptir. Sektörlerin fosil yakıtlara olan bağımlılığı, sera gazı azaltımıyla getirilecek düzenlemelerin üretimi yavaşlatmasına ve Türkiye’nin uluslararası ticaretteki rekabet gücünün zarar görmesine neden olabilir. Bununla birlikte, sektörlerin enerji kullanım oranlarının farklılığı, karbon vergisi düzenlemesinden eşit oranda etkilenmeyeceklerini ortaya koymaktadır. Bu nedenle belirli sektörlerde ve üretim süreçlerinde geçici muafiyet, istisna ve indirim uygulamaları ekonomik dalgalanmaların önlenmesinde kritiktir.

Vergi yükünün adil ve dengeli bir biçimde dağılımı sağlamak amacıyla, verginin uygulanacağı ülkenin toplum yapısı ve ihtiyaçları göz önünde bulundurulmalıdır. Bu doğrultuda geçim sıkıntısının yoğun olduğu Türkiye’de düşük

ve orta gelirli haneler ile küçük işletmelerin karbon vergisinin negatif etkilerinden korunması için getirilecek istisna, indirim ve muafiyet düzenlemeleri ayrıca önem taşımaktadır. Bu doğrultuda, çalışmanın daha önceki kısımlarında da yer verildiği üzere, ısınma gibi temel ihtiyaçların karşılanması amacıyla kullanılan fosil yakıtların karbon vergisinden muaf tutulması, elektrikli araç kullanımını teşvik edecek ÖTV, MTV ve KDV indirimleri gibi kolaylıkların sağlanması gerekmektedir. Bunlara ek olarak düşük gelirli hanelerin enerji maliyetlerinin artması, karbon vergisinin toplum nezdindeki kabul edilebilirliğini sarsabileceği için karbon vergisinden elde edilen gelirin düşük gelirli hanelere yönlendirilmesi dezavantajlı grupların korunmasında etkili olabilecektir⁵⁶². Küçük işletmeler bakımındansa geçici vergi indirimleri ve çevre dostu teknolojilere ulaşım kolaylaştırılmalıdır. Bu sayede emisyon azaltım hedefleri gerçekleştirilirken toplumsal denge korunarak verginin kabul edilebilirliği artacaktır.

Öte yandan muafiyet, indirim ve istisnaların karbon vergisinin yönlendirici niteliği baltalayacak kadar yoğun olmaması, eşitlik ve genellik ilkesine aykırı olmaması gerekmektedir. Nasıl ki yönlendirici vergilerde caydırma amacı yasaklamaya ve cezalandırmaya evrilmemeliyse, özendirme amacı da ödüllendirmeye veya mükellefleri verginin etkisinden koruyan bir yapıya dönüşmemelidir⁵⁶³. Bu durum vergiyi işlevsiz bırakabileceği gibi vergilendirmede eşitlik ilkesini de zedeleyebilecektir. Nitekim Fransız Anayasa Mahkemesi, yönlendirici vergilerin hedeflenen kamu yararı doğrultusunda makul bir şekilde gerekçelendirilmesi ve eşitlik ilkesini zedelememesi gerektiğini vurgulamış, Fransa'nın uluslararası çevre taahhütleri kapsamında küresel ısınmayla mücadeleyi güçlendirmek ve şirketlerin enerji tüketimlerini azaltmak amacıyla getirilen söz konusu verginin, benzer durumdaki şirketlerin farklı oranlarda vergilendirecek hesaplama sistemleri içerdiği, çevreyi daha az kirletenin daha yüksek vergi ödemesi ihtimaline yol açtığını ve muafiyetlerin çok fazla olması nedeniyle mevcut emisyonların üçte ikisini vergilendirme dışı bırakmasına karşın, düşük karbonlu elektrik tüketiminin vergilendirildiğini belirterek söz konusu düzenlemenin eşitlik ilkesini ihlal ettiği

⁵⁶² Üzeltürk / Bozdoğanoglu / Taş, Karbon Salınımının Önlenmesi: Karbon Vergisi ve Emisyon Ticaret Sistemi..., s. 47

⁵⁶³ GÖKER, *Yönlendirici Vergilendirme*, s. 101

sonucuna varmıştır⁵⁶⁴. Karbon katkı payının konu edildiği bir başka kararında ise ilgili yasayı değerlendirirken vergiyle ulaşmak istenen hedefler ve belirlenen araç arasında bir dengenin olması gerektiğini vurgulamış, uluslararası rekabete açık sektörlerin rekabet gücünün korunması gibi durumlara indirimli veya özel vergi oranlarının kamu yararı gerekçesiyle makul olabileceğini ancak ETS izinlerinin ücretsiz tahsis edilmesi nedeniyle bu kapsamdaki şirketlerin muaf tutulmasının haklı olmadığını, bu muafiyetlerin üretim kaynaklı sera gazı emisyonlarının %93'nün vergiden muaf tutulmasına neden olacağını ve bu nedenle toplam emisyonların sadece yarısından azının vergilendiren söz konusu düzenlemenin kirlenen öder ilkesine aykırı olduğu gerekçesiyle iptal edilmesi gerektiğine hükmetmiştir⁵⁶⁵.

Ülkelerin çevre politikalarına bağlı olarak muafiyet, istisna ve indirimlerin sayı ve kapsam olarak fazla olması, elde edilen net kamu gelirlerini de etkileyecektir. Ülkelerin çevre politikalarına bağlı olarak muafiyet, istisna ve indirimlerin sayı ve kapsam olarak fazla olması, elde edilen net kamu gelirlerini etkileyecektir; 2021 yılı itibariyle devlet destekleri, indirimler ve ücretsiz tahsis edilen ETS izinleri gibi gider kalemlerinin düşülmesiyle elde kalan net karbon fiyatlandırma geliri, ortalama olarak ülkelerin GSYH'sinin %0,6'sına denk gelmektedir⁵⁶⁶. Net karbon gelirlerinin Bulgaristan gibi bazı ülkelerde GSYH'nin %3,1'ine ulaşabilecek kadar yüksek olduğu görülebilirken; Burkina Faso, Ekvador ve Kazakistan gibi ülkelerde elde edilen net gelirin yapılan istisna, muafiyet ve indirimler nedeniyle %-2,5'inin altına düştüğü gözlemlenmiştir⁵⁶⁷. Bu durum karbon fiyatlandırmasının kabul edilebilirliğini sağlamaya çalışırken, pratikteki yanlış uygulamalar yoluyla sistemin gelir yaratma kapasitesinin sınırlandırılarak ekonomik yüke neden olabileceğini göstermektedir.

Yapılan tespitler doğrultusunda, Türkiye'de hayata geçirilecek olası bir karbon vergisi düzenlemesinde, muafiyet, istisna ve indirimlerin kapsamı genişletilmemeli; bu araçlar yalnızca uyum sürecini kolaylaştırmaya yönelik geçici önlemler olarak

⁵⁶⁴ ROCAMORA Alexis, The Rise of Carbon Taxation in France: From Environmental Protection to Low Carbon Transition Institute for Global Environmental Strategies, Institute for Global Environmental Strategies, 2017, s.15, 16

⁵⁶⁵ *Ibid.*, s. 33

⁵⁶⁶ OECD ülkelerinde 2021'de eğitime kamu harcamaları ortalama %5,3, sağlığa %7,6 ve sosyal korumaya %16,9 oranındaydı. *Ibid.*

⁵⁶⁷ *Ibid.*

değerlendirilmelidir. Türkiye, indirim, istisna ve muafiyetleri toplumun ihtiyaçları doğrultusunda geçici araçlar olarak görür ve karbon fiyatlarını etkin bir seviyede tutarsa; hem çevresel hedeflere ulaşmak mümkün olacak hem de kamu bütçesi kaynakları kesintiye uğramadan toplumun ihtiyaçları doğrultusunda kullanılabilir. Bu tutum, kirleten öder ilkesi ve vergilendirmede eşitlik ilkesine de uygun olacaktır. Aksi halde, karbon fiyatlandırma politikaları ekonomik yük oluşturarak bütçe açığının artmasına neden olacaktır.

SONUÇ

Sağlıklı bir çevrede yaşamamanın önemi, temel insan hakkı olan yaşama hakkının özüne değinmesiyle sabittir. Sağlıklı bir çevrede yaşama hakkına ek olarak sosyal devlet olmanın gereklilikleri ve devletin temel görevleri insan sağlığı ve toplum refahı için gerekli olan önlemlerin alınmasını ve bu değerlere doğrudan zarar veren her türlü çevresel faktörlerin bertaraf edilmesini gerektirir. Bu bağlamda, sera gazı emisyon miktarlarının azaltılması, çevrenin korunması amacına hizmet ederek insan sağlığının ve toplumsal refahın korunarak geliştirilmesi bakımından önem teşkil etmektedir. Zira iklim değişikliği gün geçtikçe etkisini arttırarak telafisi zor veya imkansız zararlara neden olmuştur ve olacaktır. Dolayısıyla, iklim krizinin durdurularak dünyanın her gelir grubu için yaşanılabilir bir yer olma özelliğinin korunması gerekmektedir. Bahsi geçen kaygıların merkeze alındığı uluslararası anlaşmalar ve düzenlemelerin hayat verdiği sürdürülebilir kalkınma kavramı, bu noktada devreye girerek insan, çevre ve sosyal alanlarda gereken düzenlemelerin yapılması gerektiğini belirterek yeni bir düzen kurulması gerektiğini vurgulamaktadır. Bu bağlamda, sera gazı emisyonlarının nasıl sınırlandırılacağı ve tüketim alışkanlıklarının nasıl değiştirilebileceği önemli bir tartışma konusu olmuş, iklim krizini engellenebilmesi için hem ulusal hem uluslararası sistemlerin kurulması gerektiği sonucuna ulaşılmıştır.

Çevre dostu bir düzenin kurulabilmesi için çeşitli çevre politikaları oluşturulmuştur. Bu politikaların başarıya ulaşabilmesi etkin hukuki düzenlemelerle mümkün olmaktadır. Nitekim, kanuni düzenlemeler vasıtasıyla çeşitli davranış ve eylemler teşvik edilebilecek veya caydırılabilecektir. Bu etkiye sahip olan düzenlemelerin başında çevre vergileri gelmektedir. Çevre vergilerinin maliyetleri arttırması, çevreci amaçlara ulaşılması doğrultusunda birey davranışlarını değiştirebilecek güçtedir. Geri Kazanım Katılım Payı bu durumun en temel örneğini

oluşturmaktadır. Dolayısıyla, sera gazı emisyon miktarları dikkate alınarak karbon yoğun enerji kaynaklarının kullanılması üzerinden getirilen vergilerin de benzer bir sonucu doğurabilmesi muhtemeldir.

Karbon vergisi, başta karbondioksit gazı olmak üzere sera gazlarının emisyonu nedeniyle ortaya çıkan negatif dışsallıkları maliyete dahil ederek içselleştirmektedir. Karbon vergisi düzenlemesinde, karbon yoğun ürün ve faaliyetlerin maliyeti artırılarak, kişi ve kurumların çevre dostu seçeneklere yönlendirilmesi hedeflenmektedir. Çevre hukukuna hakim temel ilkelerden olan kirleten öder ilkesi uyarınca, kirletenin kirlilikten sorumlu tutulmasını öngörmesiyle kirlilik neticesinde ortaya çıkan zararın topluma yüklenmesini engellemektedir. Fakat kirletenin yani karbon vergisinde mükellefin kim olduğunun tespiti güçtür. Bu nedenle fosil yakıtların yaydığı emisyon miktarları üzerinden vergilendirme yapılması yaygın kabul edilen bir sistem haline gelmiştir.

Birçok ülkede emisyon ticaret sistemleri, karbon vergisi düzenlemeleri ya da her ikisinin birden düzenlendiği örneklere rastlanılmaktadır. Ülkeler kendi ihtiyaçları doğrultusunda farklı düzenlemelere, vergi oranlarına ve muafiyet ile istisna hükümlerine yer vermektedir. Karbon vergisi ve bu verginin uygulanmasına ilişkin farklı ülke uygulamalarının incelenmesi Türkiye gibi henüz bu vergiye ilişkin düzenlemede bulunmayan ülkeler için yol gösterici olabilecektir. Örneğin eski araç sayısının fazla olduğu ülkemizde, İzlanda uygulamasında yer verilen imha ücreti benzeri bir düzenlemenin etkinliği arttıracığı ifade edilebilir. Benzer şekilde aracın emisyon miktarının bilinmediği hallerde aracın ağırlığı üzerinden vergi öngörülme sistemi benimsenebilir.

Her ne kadar Türk vergi sisteminde karbon vergisine ilişkin bir düzenleme bulunmasa da çevresel açıdan olumlu etkiler yaratabilecek bazı vergi örneklerine rastlanmaktadır. MTV, ÖTV ve KDV, belirli ürünlerin maliyetini artırarak alternatif ürünlerin tercih edilmesini sağlayabilecek yapıya sahiptir. Ancak bu vergilerin özü kamu geliri elde etme amacına dayanır. Dolayısıyla, çevre dostu etkilerinin ikincil

amaç doğrultusunda veyahut başkaca amaçlar sonucunda yan etki olarak ortaya çıktığı ifade edilebilir.

Sağlıklı bir çevrede yaşama hakkını korumak için yalnızca çevreyi kirletenlerin cezalandırıldığı ancak meydana gelen zararın içselleştirilmeyerek topluma ödetildiği, çevreci faaliyetlere teşviğin yalnızca dolaylı çevre vergileri vasıtasıyla gerçekleştirildiği bir sistem yeterli değildir. Karbon vergisine ilişkin bir düzenlemelere mevzuatında yer vermeyen ülkelerin AB pazarına girişte ek mali yüke tabi tutularak kendi kamu gelirlerini kaybetmelerine neden olacak olan SKDM'nin varlığı karbon emisyonlarına duyarsız bir sistemin sürdürülemeyeceğinin bir diğer göstergesidir. Bu doğrultuda karbon emisyonları üzerinden alınacak bir verginin çevresel hedeflere ulaşmada ve uluslararası ticarete önemli değişiklikler yaratabileceği açıktır.

Karbon vergisi gibi yönlendirici niteliği haiz vergilerde, verginin toplum tarafından kabul edilebilirliğinin önemi Fransa'daki Sarı Yelekliler hareketiyle bir kez daha anlaşılmıştır. Türkiye perspektifinden bakıldığında, bu verginin toplumsal kabul edilebilirliğinin sağlanması için çeşitli hususlara dikkat edilmesi gerektiği tespit edilmiştir. Karbon vergisinden en fazla etkilenecek düşük ve orta gelirli hane halkının uğrayabileceği ekonomik zararları telafi edebilecek şekilde, bu vergi yoluyla elde edilen gelirlerin bir kısmının yeniden dağıtılması veya kurumlar vergisi ya da gelir vergisi oranlarının düşürülerek istihdam üzerindeki baskının hafifletilmesi gibi uygulamalar toplumsal kabulü artıracaktır. Karbon vergisinin temel amacının çevreyi korumak olduğu unutulmadan, çevreci amaçlara hizmet edebilecek biçimde açık ve anlaşılır hükümlerin konması gerekir. Bir başka deyişle, karbon vergisinin yönlendirici niteliğini zedeleyerek kamu geliri elde etme amacının ön plana konmaması gereklidir. Zira, bu tür vergisel araçların temel amacı birey ve kurumların çevreye duyarlı tercihlere yönelmesini teşvik etmektedir. Bu doğrultuda, ikame ürünlerin piyasada ulaşılabilir hale getirilerek cazip halde sunulması gerekir. Aksi halde, halihazırda motorlu taşıtlar gibi ürünlerin yüksek vergi oranlarına tabi tutulduğu sistemlerde karbon vergisinin de eklenmesi, tüketicilerin bu ürünlere erişimi zorlaştıracaktır. Böylece karbon emisyon miktarındaki azaltım, alım gücündeki düşüş nedeniyle yönlendirici vergilerin adeta cezalandırıcı bir uygulamaya dönüşmesi neticesinde olacaktır.

Karbon vergisine ilişkin istisna ve muafiyetlerin ölçüsüz biçimde geniş tutularak bir tür ödüllendirme mekanizmasına dönüşmemesi, en az cezalandırma aracına dönüşmemesi kadar kritik bir önem taşımaktadır. Zira bu tür düzenlemeler karbon vergisinin varlık sebebini ortadan kaldıracak ölçüde yaygınlaştığı takdirde, çevresel amaçlardan uzaklaşılmasına neden olarak hem verginin toplumsal meşruiyetini hem de vergilendirmede adalet ilkesini zedeleyecektir. Bu nedenle istisna ve muafiyet hükümlerinin çerçevesi, çevresel mali hedeflerle uyumlu olarak belirlenmelidir.

Yönlendirici vergilerin özendirme işlevinin yenilenebilir enerji kullanımını teşvik etmesi noktasında önemi büyüktür. Karbon vergisinin üretim maliyetlerini artıracığı ve bu sayede üreticileri çevre dostu üretim yöntemleri arayışına yönlendireceği düşünülmektedir ancak bu dönüşümün sürdürülebilir olması için devletin sürece aktif olarak yatırım ve teşviklerle katılması zorunludur. Dolayısıyla, sadece karbon emisyonu üzerinden vergi alınması mevcut emisyon miktarının azaltılamaması sonucunu doğurabilir ki bu da çevresel hedeflerle çelişen bir tablo ortaya koyacaktır.

Bu bilgiler ışığında karbon vergisinde etkinliğin yalnızca hukuki bir düzenlemenin yürürlüğe konmasıyla sağlanamayacağı açıktır. Bu tür vergilerin toplumsal meşruiyet kazanması ve sürdürülebilir sonuçlar doğurması birçok alanda destekleyici politikaların varlığına bağlıdır. Özellikle kamuoyunun bilinçlendirilmesine yönelik eğitim programları, çevresel farkındalığı artıracak kampanyalar ve kurumlar arası işbirliğini teşvik eden uygulamalar, bu alandaki hukuki düzenlemelerin toplum nezdinde karşılık bulmasına katkı sağlayacaktır. Aksi halde, çevresel kaygıların çoğu zaman ikinci planda kaldığı; kişi başına düşen millî gelirin görece düşük olduğu ve kırılgan ülkelerde, karbon vergisi gibi çevreci düzenlemeler, ekonomik gerekçeler öne sürülerek geri plana itilmeye mahkûm kalacaktır. Oysa tahrip edilmiş bir çevre, uzun vadede ekonomik kalkınmanın önünde doğrudan bir engel teşkil etmektedir. Bu iki unsur, yani çevresel bozulma ve ekonomik büyüme, birbirini karşılıklı olarak olumsuz yönde etkileyen bir çıkmaza neden olmaktadır.

Bununla birlikte, düşük gelir gruplarının nüfusun önemli bir kısmını oluşturduğu ülkelerde, çevre tahribatının tetiklediği sağlık sorunlarının nasıl çözüleceği de ciddi bir belirsizlik taşımaktadır; zira sağlık hizmetlerine erişimin kısıtlı ve maliyetli olduğu bu tür toplumlarda, artan sağlık giderlerinin karşılanması başlı başına bir sorun olarak ortaya çıkacaktır.

KAYNAKÇA

ABDÜLHAKİMOĞULLARI Erdal / SEZER Özcan / AKPINAR Mahmut, Küresel, “Ulusal ve Yerel Düzeyde Bir İnsan Hakkı Olarak Çevre Hakkının Gelişimi”, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, C. 6, S. 14, 2011, ss. 61 – 88

ACAR İbrahim Atilla, “Vergilemede Tahsis İlkesinin Çevre Vergileri Açısından Değerlendirilmesi”, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, C. 11, S. 1, 2006, ss. 215 – 232

ACAR Yalçın, İktisadi Büyüme ve Büyüme Modelleri, 4. Bası, Vipaş Yayınları, Bursa, 2002

ACEA, Tax Guide, 2022 https://www.acea.auto/files/ACEA_Tax_Guide_2022.pdf (Erişim Tarihi: 17.01.2025)

AKGÜL Urungu, "Sürdürülebilir Kalkınma: Uygulamalı Antropolojinin Eylem Alanı", Antropoloji Dergisi, S.24, 2010, ss.133 – 164

AKDOĞAN Abdurrahman, Kamu Mâliyesi, Gazi Kitabevi, 23. Baskı, Ankara, 2023 s. 703

ALICI Birgül / YILDIZ Habip, “Küresel Kamusal Bir Mal Olan Çevrenin Korunmasında Karbon Vergisi ve Etkinliği”, Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi, C. 4, S. 1, 2012, ss. 55-64.

ANDERSEN Mikael Skou, “The Use of Economic Instruments for Environmental Policy: A Half-Hearted Affair”, Sustainable Patterns of Production and Consumption, TemaNord:1995:588, Editör: Arne Jernelöv, Nordic Council of Ministers, Copenhagen, 1995, ss. 55 – 69

ANTON Donald K. / SHELTON Dinah L., Environmental Protection and Human Rights, Cambridge University Press, New York, 2011

ARTUN Emine Sevcin, “Karbon Vergisinin Türkiye’de Yenilenebilir Enerjiye Yönlendirme Aracı Olarak Kullanılması”, Yaşar Hukuk Dergisi, C. 6, S. 1, 2024, ss. 15 – 48

AŞICI Ahmet Atıl, “Avrupa Birliği’nin Sınırdaki Karbon Uyarlaması Mekanizması ve Türkiye Ekonomisi”, İPM- Mercator Politika Notu <https://ipc.sabanciuniv.edu/content/images/ckeditorimages/20210106-00011055.pdf>

BACKHAUS Jürgen G., “The Law and Economics of Environmental Taxation: When Should The Ecotax Kick In?”, International Review of Law and Economics, C. 19, S. 1, 1999, ss. 117 – 134

BARANZINI Andrea / CARATTINI Stefano, “Effectiveness, Earmarking and Labeling: Testing the Acceptability of Carbon Taxes With Survey Data”, Environmental Economics and Policy Studies, C. 19, S.1, 2017, ss.197-227

BARNES Alex, “The Challenges and Prospects for Carbon Pricing in Europe”, OIES Paper: NG 168, Oxford Institute For Energy Studies, <https://www.oxfordenergy.org/wpcms/wp-content/uploads/2021/05/The-Challenges-and-Prospects-for-Carbon-Pricing-in-Europe-NG-168.pdf>

BAŞARAN YAVAŞLAR Funda, “Vergilendirme Yoluyla Temel Hak ve Özgürlüklere Müdahalede Sınır”, Kamu Hukuku, Özel Hukuk ve Ceza Hukuku Alanlarında Kamunun Önderliği ve Bireysel Özerklik Sempozyumu, Seçkin Yayınları, Ankara, 2009

BAHN-WALKOWIAK Bettina / STEGER Sören, Resource Targets in Europe and Worldwide: An Overview, Resources, S. 4, 2015, ss. 597 – 620; doi:10.3390/resources4030597

BEYHAN Eyüp, “Sürdürülebilir Kalkınma-Çevre ve Yerel Yönetimler”, Yerel Siyaset Aylık Bilimsel Siyasi Dergi, C.35, 2008, ss.12 – 17

BIRNIE Patricia / BOYLE Alan / REDGWELL Catherine, International Law & the Environment, 3. Bası, Oxford University Press, Oxford, 2009

BİLGİLİ Muhammed Yunus, “Ekonomik, Ekolojik ve Sosyal Boyutlarıyla Sürdürülebilir Kalkınma” Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, C.10, S.49, 2017, ss. 559 – 569

BİLİCİ Nurettin, Türk Vergi Sistemi, 48. Bası, Savaş Yayınevi, Ankara, 2024

BİYAN Özgür / GÖK Musa, “Çevre Politikaları Kapsamında Avrupa Birliği ve Türkiye’de Çevre Vergilerinin Uygulanışı: Karşılaştırmalı Bir Analiz” Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, C.7, S.2, 2014, ss. 281 – 310

BODANSKY Daniel, “The Paris Climate Change Agreement: A New Hope?” American Journal of International Law. C.110, S.2, 2016, ss. 288-319 doi:10.5305/amerjintelaw.110.2.0288

BOYAR Oya, Anayasa ve Sürdürülebilir Kalkınma, İstanbul Hukuk Mecmuası C.78, S.4, 2020, ss. 1921 – 1957

Bülent Tanör, İki Anayasa 1961-1982,

Çevre Vergileri: Türkiye ve Seçilmiş Ülkelerde Çevre Vergilerinin Değerlendirilmesi” Bulletin of Economic Theory and Analysis, C.7, S.1, 2022, ss. 1 – 31

ÇELİKKAYA Ali, “Avrupa Birliği Üyesi Ülkelerde Çevre Vergisi Reformları ve Türkiye’deki Durumun Değerlendirilmesi”, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, C.11, S.2, 2011, ss.97 – 120

ÇETİNTAŞ, Hasan / Türköz Kumru, “İklim Değişikliği ile Mücadelede Karbon Piyasalarının Rolü”, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler, C. 20, S. 47, 2017 ss. 147 – 168 <https://doi.org/10.31795/baunsobed.645182>

CIEGIS Remigijus / RAMANAUSKIENE Jolita / MARTINKUS Bronislovas, “The Concept of Sustainable Development and Its Use for Sustainability Scenarios”, Engineering Economics, 2009, C.62, S.2, ss. 28-37

COP Ruziye / ÇİFTÇİ Sertaç, İşletmeler İçin Avrupa Yeşil Mutabakatı, 1. Baskı, Gazi Kitabevi, Ankara, 2023

CORDONIER SEGGER Marie-Claire / KHALFAN Ashfaq Sustainable Development Law Principles, Practices and Prospects, Oxford University Press, Oxford, 2004

Council of the European Union, Council Directive 2003/96/EC of 27 October 2003 Restructuring the Community Framework for the Taxation of Energy Products and

Electricity

[https://eur-](https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2003:283:0051:0070:EN:PDF)

[lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2003:283:0051:0070:EN:PDF](https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2003:283:0051:0070:EN:PDF)

Council of the European Union, Proposal for a Council Directive Restructuring the Union Framework for the Taxation of Energy Products and Electricity (Recast), 2021

[https://eur-lex.europa.eu/legal-](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:52021PC0563&from=EN)

[content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:52021PC0563&from=EN](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:52021PC0563&from=EN)

CURAL Mehmet / SAYGI Halil İbrahim, “Avrupa Birliği’nde Çevre Vergisi Uygulamaları ve Çevre Vergilerinin Gelişimi” Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, C.25, S.1, 2016, ss. 77 – 92

CVRİA, Opinion of Advocate General Wahl, C-526/14 Kotnik and Others, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:62014CC0526>

DEMİR Aynur, “Paris Anlaşması ve 26. Taraflar Konferansı (COP 26)’nda Türkiye Değerlendirmesi: Yükümlülükler ve Sorumluluklar”, Biological Diversity and Conservation, C.15, S.2, 2022, ss.162-170. <https://doi.org/10.46309/biodicon.2022.1088410>

DIANARA Aurelie, We’re With the Rebels, Jacobin, 2019, <https://jacobin.com/2018/11/yellow-vests-france-gilets-jaunes-fuel-macron>

DİNLER Veysel, “Devletin İktisadi ve Sosyal Ödevlerinin Sınırı Açısından İdarenin Sorumluluğu”, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, C.1, S.1, 2008, s. 1- 19

DİRİÖZ Ali Oğuz, “AB Yeşil Mutabakat Kapsamında Yeşil Ekonomiye Dönüşüm Süreci, Türkiye-AB İlişkilerine Olası Etkilerinin Değerlendirilmesi”. Uluslararası Suçlar ve Tarih Dergisi, S.22, 2021, ss. 107 – 130

DU PLOOY Johann / NEL Rudie, “A Study Of A Feebate Policy Aimed At Vehicle Manufacturers To Reduce CO2 Emissions” International Business & Economics Research Journal, C.11, S.9, 2012, ss. 1029–1040

EKEN Ahmet Adnan / YAZICI Didem, “Sınırdaki Karbon Düzenlemesi Mekanizmasının Türkiye’nin AB İhracatına Olası Etkileri” Başkent Üniversitesi Ticari Bilimler Fakültesi Dergisi, C.8, S.1, 2024, ss. 1 – 15

EKİCİ İskender, “Çevre Kirliliğiyle Mücadelede Kirleten Öder Prensibi Çerçevesinde Vergilendirme Yaklaşımı”, Vergi Sorunları Dergisi, S. 270, 2011, ss. 196 – 205

EKMEKÇİ Çalıcıoğlu Esra / GÜNEŞ Gülsen, “Çevresel Mali Yükümler Çevre Katkı Payı, Çevre Katılım Payı, -Çevre Mevzuatı Gerçekleri-”, Prof. Dr. Sühely Donay’a Armağan, 1. Baskı, Filiz Kitapevi, İstanbul, 2020, ss. 3 – 58

Environmental Tax, OECD, <https://www.oecd.org/en/data/indicators/environmental-tax.html>

ERBAŞ Ali / UÇAR Mustafa, “Sürdürülebilir Kalkınma ve Yeşil Muhasebe”, Vergi Raporu, Sayı 98, 2007, ss. 41-46

ERCAN Erdem, “Türkiye’de Çevre Vergileri Mi Çevre Vergisi Mi?” Türkiye Barolar Birliği Dergisi, S.119, 2015, ss. 209 – 226

ERGÜN Turan / ÇOBANOĞLU Nesrin, “Sürdürülebilir Kalkınma ve Çevre Etiği”, Ankyra: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2012, C.3, S.1, ss. 97 – 123

Etymonline, Online Etymology Dictionary, <https://www.etymonline.com/>

European Commission, About the EU ETS, https://climate.ec.europa.eu/eu-action/eu-emissions-trading-system-eu-ets/about-eu-ets_en#what-is-the-eu-ets

European Commission, A European Green Deal, 2020, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=legisum:4438420>

European Commission, Communication from the Commission to the European Parliament, the European Council, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regionsn- The European Green Deal.The European Green Deal, 2019 https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:b828d165-1c22-11ea-8c1f-01aa75ed71a1.0002.02/DOC_1&format=PDF

European Commission, EU ETS Handbook, 2015, https://climate.ec.europa.eu/system/files/2017-03/ets_handbook_en.pdf

European Commission, Green Taxation - in Support of a More Sustainable Future, https://taxation-customs.ec.europa.eu/archives/other-tax/green-taxation_en

European Court of Auditors., The Polluter Pays Principle: Inconsistent Application Across EU Environmental Policies and Actions, Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2021, s. 6

https://www.eca.europa.eu/Lists/ECADocuments/SR21_12/SR_polluter_pays_principle_EN.pdf (Erişim Tarihi: 20.05.2025)

Eurostat, Environmental Taxes: A Statistical Guide , European Commission Yayınları, Lüksemburg, 2024, s.17

<https://ec.europa.eu/eurostat/documents/3859598/18358719/KS-GQ-23-016-EN-N.pdf/011c3fcd-c6c3-604c-320f-bba5da058efe?version=1.0&t=1705926723782>

European Parliament, Policy Department Economic and Scientific Policy, The Potential Role of Carbon Tax in Climate Change Mitigation in the EU, 2007, [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/etudes/join/2007/385672/IPOL-ENVI_ET\(2007\)385672_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/etudes/join/2007/385672/IPOL-ENVI_ET(2007)385672_EN.pdf)

European Parliament, Understanding Environmental Taxation, 2020 [https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/EPRS_BRI\(2020\)646124](https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/EPRS_BRI(2020)646124)

European Union, Directive 2003/87/EC Of The European Parliament and of the Council, 2023, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A02003L0087-20240301#M1-1>

European Union, Regulation (EU) 2023/956 Of The European Parliament and of the Council of 10 May 2023 establishing a carbon border adjustment mechanism, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32023R0956>

Excise Duties on Energy, European Commission Taxation and Customs Union, https://taxation-customs.ec.europa.eu/taxation/excise-taxes/excise-duties-energy_en

FALCÃO Tatiana, “Highlights of the United Nations Handbook on Carbon Taxation”, Intertax, C. 49, S. 2, ss. 897 – 914

FREMAN Chris/ SOETE Luc, Yenilik İktisadı, (çev. Ergun Türkcan), TÜBİTAK Yayınları, Ankara, 2003

FRONE Simona / CONSTANTINESCU Andreea, “Conceptual Issues of Environmental Taxes for a Sustainable Development”, Information Society and Sustainable Development VI. Edition, Academica Brâncuşi Publishing House, Târgu-Jiu, 2019, ss. 297 – 303

GEÇER Muhammed Semih, Sınırdaki Karbon Düzenlemelerinin Bir Çıktısı Olan Karbon Vergisinin Türkiye Perspektifinde Analizi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2023.

GEDİK Yasemin, "Sosyal, Ekonomik ve Çevresel Boyutlarla Sürdürülebilirlik ve Sürdürülebilir Kalkınma" *International Journal of Economics, Politics, Humanities & Social Sciences*, C. 3, S. 3, 2020, ss. 196-215

GEMALMAZ Mehmet Semih, "Bir İnsan Hakkı Olarak Çevre Hakkı ve Türk Düzenlemesi", *Journal of Istanbul University Law Faculty*, C. 52, S.1-4, 2011, ss. 233 – 278

GILBERT Richard / STEVENSON Don / GIRARDET Herbert / STREN Richard, *Making Cities Work: The Role of Local Authorities in the Urban Environment*, Earthscan, Londra, 2009

GÜLTEKİN Raşit, "Avrupa Birliği Sınırdaki Karbon Düzenlemesi ve Türkiye Açısından Bir Değerlendirme", *Balkan ve Yakın Doğu Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 8, 2022, ss. 203 -213

GÜMÜŞKAYA Gamze, Türk Vergi Hukukunun Anayasal Temelleri Bakımından Çevresel Vergileme, Prof. Dr. Nami Çağan Anısına Vergilendirme Yetkisi Sempozyumu Bildiri Kitabı, Editör: Prof. Dr. Cenker Göker, Dr. Öğretim Üyesi Zeynep Müftüoğlu, Atılım Üniversitesi Yayınları, Ankara 2023, ss. 66- 108

GÜNEŞ Ahmet Mithat, Çevre Hakkının Bireysel Başvuruya Konu Edilebilirliği Üzerine, *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, 2014, S. 16, ss. 79 – 103

GÜNEŞ Ahmet Mithat, Çevre Hukuku, Adalet Yayınevi, 6. Baskı, Ankara, Ekim 2024

GÜNEŞ Ahmet Mithat, Ulusal ve Uluslararası Çevre Hukukunun Temel İlkeleri, Haklar ve Araştırmalar Derneği Yayını, Yayın No: 6, Editör: Ilgın Özkaya Özlüer, Antalya, 2021

GÜRCAN Efe Cani "Bir 'Siyasal Süreç' Olarak Fransız Sarı Yelekliler Hareketi'nin Ortaya Çıkışı", *Mülkiye Dergisi*, C.43, S.2, ss. 435 – 458

GÜRLÜK Serkan, "Dünyada ve Türkiye'de Kırsal Kalkınma Politikaları ve Sürdürülebilir Kalkınma" *Uludağ Üniversitesi İktisat Fakültesi Dergisi* C.19, S.4, 2001. ss. 1 – 12

GOEL Sachin / SIVAM, Alpana “Social Dimensions In The Sustainability Debate: The Impact Of Social Behaviour In Choosing Sustainable Practices In Daily Life”, International Journal of Urban Sustainable Development, C.7, S.1, 2015, ss. 61 – 71

GOODLAND Robert, “Sustainability: Human, Social, Economic and Environmental”, Editör: Ted Munn, Encyclopedia of Global Environmental Change, Wiley, 2002

GÖKALP Süheyla Suzan, Çevre Sorunları, Devletin Pozitif Yükümlülüğü ve İdarenin Sorumluluğu, Memleket Siyaset Yönetim (MSY), C.17, S.38, 2022, ss. 267-300

GÖKER Cenker, Yönlendirici Vergilendirme, Turhan Kitabevi, Ankara, 2011

GÖKER Cenker/ SÜT GÖKER Çağır, “Yeni Bir Mâli Yükümlülük Olarak Geri Kazanım Katılım Payı”, Vergi Sorunları Dergisi, S. 364, 2019, ss. 51-55

HAMZA ÇELİKİYAY Hicran, “Çevre Politikaları: Kalkınma Planları Üzerinden Bir İnceleme”, İktisadi İdari ve Siyasal Araştırmalar Dergisi, C. 6, S. 15, 2021, ss. 185 – 205 <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iktisad/issue/62707/839408>

HARRIS Jonathan M., “Basic Principles of Sustainable Development”, Global Development and Environment Institute Working Paper No. 00-04, Tufts University, 2000, ss. 1- 25

HAYWARD Tim, Constitutional Environmental Rights, Oxford University Press, New York, 2005

HEER Clarence, “Taxation as an Instrument of Social Control”, The University of Chicago Press, C.42, S.4, 1937, ss. 484-492

HEINE Dirk / BLACK Simon, Benefits Beyond Climate: Environmental Tax Reform, Fiscal Policies for Development and Climate Action, World Bank Report

HOELLER Peter / Wallin Markku, “Energy Prices, Taxes and Emissions”, OECD Economics and Statistics Department Working Papers, C.106, 1991

HOOK Leslie, “The Next Pandemic: Where is it Coming From and How Do We Stop It?”, Financial Times, 2020, <https://www.ft.com/content/2a80e4a2-7fb9-4e2c-9769-bc0d98382a5c>

HOTUNLUOĞLU Hakan / TEKELİ Recep, “Karbon Vergisinin Ekonomik Analizi ve Etkileri: Karbon Vergisinin Emisyon Azaltıcı Etkisi Var mı?”, Sosyoekonomi, C. 6, S. 6, 2007, ss. 107 – 126

HURREL Andrew / KINGSBURY Benedict, The International Politics of the Environment: An Introduction, Editör: Andrew Hurrel / Benedict Kingsbury, The International Politics of the Environment, Oxford University Press, Oxford, 1992, ss. 1 – 51

ISMER Roland / Neuhoﬀ Karlsten, “Border Tax Adjustments: A Feasible Way to Support Stringent Emissions Trading”, Eur J Law Econ, C. 24, S., 2, 2007, ss. 137 – 164 <https://doi.org/10.1007/s10657-007-9032-8>

IPCC, Climate Change 2023 Synthesis Report: Summary For Policymakers, 2023 https://www.ipcc.ch/report/ar6/syr/downloads/report/IPCC_AR6_SYR_SPM.pdf

İMER ERTUNGA Evrim/ SEYHUN Ömer Kayhan, “Sınırdaki Karbon Düzenleme Mekanizması ve Türkiye’nin İhracatına Olası Etkileri”, Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi, C. 13, S.1, 2022, ss. 1 – 13

JAMALİ Tarık, Ekolojik Vergiler (Çevre Vergileri), Yaklaşım Yayıncılık, Ankara, 2007

JOHNSTONE Diana, Yellow Vests Rise Against Neo-Liberal ‘King’ Macron, Consortium News, Aralık 2018 <https://consortiumnews.com/2018/12/05/yellow-vests-rise-against-neo-liberal-king-macron/>

KABAKÇI KARADENİZ Hülya, “Otomobiller Üzerinden Alınan Motorlu Taşıtlar Vergisinin Vergi Adaleti Açısından İncelenmesi”, International Journal of Public Finance, C. 3, S. 2, 2018, ss. 193-204

KABOĞLU İbrahim Ö., Dayanışma Hakları, TODAİE İnsan Hakları Araştırma ve Derleme Merkezi, Ankara, 1996

KABOĞLU İbrahim Ö. / ÖZALP YANCI Nihan, Çevre Hakkı, Tümüyle Yenilenmiş ve Genişletilmiş 4. Baskı, Tekin Yayınevi, 2021

KARAKOÇ Yusuf, Anayasal Vergilendirme İlkeleri Üzerine Bir Değerlendirme, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 15, Özel S., 2013, ss. 1259 – 1308

KARAKOÇ Yusuf, Kamu Maliyesi, 4. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara, 2024

KARGI Veli / YÜKSEL Cihan, “Çevresel Dışsallıklarda Kamu Ekonomisi Çözümleri” Maliye Dergisi S. 159, 2010, ss. 183 – 202

KELEŞ Ruşen, Kentleşme Politikası, 20. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara, 2021

KELEŞ, Ruşen / Can Hamamcı / Aykut Çoban, Çevre Politikası, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara 2015

KELEŞ Suğun Şıvga, “Avrupa Yeşil Mutabakatı”, İzmir Ticaret Odası, 2021, <https://api.izto.org.tr/storage/Documents/original/XqMKcb6iZrvhi22m.pdf>

KİRAZ Hasan, Karbon Vergisi, Emisyon Ticaret Sistemi ve Sınırdaki Karbon Düzenleme Mekanizması: Uluslararası Örnekler ve Türkiye Analizi, Vergi Müfettişleri Derneği, Ankara, 2024

KOÇ Behzat Ecem / Kaynak Selahattin, “Sınırdaki Karbon Düzenleme Mekanizmasının Türkiye- AB-27 Dış Ticaret İlişkisi Üzerine Olası Etkisi”, Verimlilik Dergisi, C. 57, S. 2, 2023, ss. 273 – 288

KOVANCILAR Birol, “Küresel Isınma Sorununun Çözümünde Karbon Vergisi ve Etkinliği” Celal Bayar Üniversitesi Yönetim ve Ekonomi Dergisi, C.8, S.2, 2001, ss. 7 – 20

Kozanoğlu Hayri, 50 Soruda Küresel İklim Değişikliği ve İnsanlar, 1. Basım, Altınbaş Üniversitesi Yayınları, Ankara, 2020

KÖMÜRDER, Türkiye’de ve Dünyada Kömür, 2024, https://www.komurder.org/uploads/Haber-Galerisi/2024/turkiye-dunya-komur/d%C3%BCnyada_turkiyede_komur-int.pdf

KÖSE ODAMAN Sinem, “The European Green Deal in Terms of Impacts on International Trade” Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Cilt 79, No. 2, 2024, ss. 351-367

KUHLMAN Tom / FARRINGTON John, “What is Sustainability”, Sustainability, C.2, S.11, 2010, ss. 3436-3448 <https://doi.org/10.3390/su2113436>

KUIK Onno / HOFKES Marjan, “Border adjustment for European emissions trading: competitiveness and carbon leakage”, Energy Policy, C. 38, S. 4, 2010, s. 1741 – 1748 <https://doi.org/10.1016/j.enpol.2009.11.048>

KULA Erhun, History of Environmental Economic Thought, Routledge, Londra, 1998

KÜTÜKÇÜ Ahmet Emre / DAVAS Aslı / ÇAĞLAYAN Çiğdem / TOLUNAY Doğanay / GACAL Funda / YAVUZ Melike, “Tek Sağlık Bakış Açısıyla İklim

Değişikliği ve COVID-19 Pandemisi”, Çevre, İklim ve Sağlık için İş birliği Projesi Bilgi Notu, 2021, <https://www.env-health.org/wp-content/uploads/2021/01/Tek-Saglik-Bilgi-Notu.pdf>

LENSCHOW Andrea, Environmental Policy Integration- Greening Sectoral Policies in Europe, Earthscan Publication, Londra, 2002

LEONARD Mark / PISANI-FERRY, Jean / SHAPIRO Jeremy / TAGLIAPIETRA Simone / WOLF Guntram, “The Geopolitics of the European Green Deal”, International Organisations Research Journal, C. 16, 2021, ss. 204 – 235,

MACUBER- ROSIN Jacob / HOFFER Adam, Diesel and Gas Taxes in Europe, 2024, <https://taxfoundation.org/data/all/eu/gas-taxes-in-europe-2024>

MANKIW N. Gregory, Principles of Economics, 7. Bası, Cengage Learning, Stamford, 2015

MARKANDYA Anil, “What We Have Learnt in the Last 30 Years?” Environmental Taxes and Fiscal Reform: Central Issues in Contemporary Economic Theory and Policy Editör: Gustavo Piga, Palgrave Macmillan, 2012, ss. 1 – 56

MARONG Alhaji B.M., “From Rio to Johannesburg: Reflections on the role of international legal norms in sustainable development”, Georgetown International Environmental Law Review , C.16, S.1, 2003, ss. 21 – 76

MARRON Donald / TODER Eric / AUSTIN Lydia, “Taxing Carbon: What, Why And How”, SSRN Electronic Journal, 2015, s.15 ss. 1 – 27 <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2625084>

MEADOWS HAGE Donella / MEADOWS Dennis Lynn / RANDERS Jorgen / BEHRENS III William The Limits to Growth: A Report for The Club of Rome's Project on the Predicament of Mankind, Universe Books, New York, 1972

MENGDEN Alex, “Carbon Taxes in Europe, 2024”, Tax Foundation Europe, 2024, <https://taxfoundation.org/data/all/eu/carbon-taxes-europe-2024/>

MENGİ Ayşegül /TURAN Menaf, “Türkiye’de Çevre Hakkının Gerçekleşmesi: Hidroelektrik Santraller Örneğinde”, Yeni Kuşak İnsan Hakları, Editör: Kuvılcım Akkoyunlu Ertan, TODAİE Yayınları, Ankara, 2013, ss. 81-113, s. 89 – 90

Moody's Analytics, The Economic Implications of Climate Change, 2019, <https://www.eticanews.it/wp-content/uploads/2019/07/economic-implications-of-climate-change.pdf>

MORELLI John, "Environmental Sustainability: A Definition for Environmental Professionals", Journal of Environmental Sustainability, C.1, S.1, 2011, ss. 1 – 9

MUNASINGHE Mohan, "Sustainomics: a Trans-Disciplinary Framework for Making Development More Sustainable", International Society for Ecological Economics, 2004, ss. 1-18

NEUMARK Fritz, Maliye İlmîne Dair Ekonomik ve Sosyolojik Tetkikler, Güven Matbaası, İstanbul, 1940

OECD, The Political Economy of Environmentally Related Taxes, 2006, https://www.oecd.org/en/publications/the-political-economy-of-environmentally-related-taxes_9789264025530-en.html

OECD, Consumption Tax Trends 2024: VAT/GST and Excise, Core Design Features and Trends, OECD Publishing, 2024, Paris

OECD, Environmental Fiscal Reform: Progress, Prospects and Pitfalls", OECD Report for the G7 Environment Ministers, 2017

OECD, Environmentally Related Taxes in OECD Countries: Issues and Strategies, Paris, 2001, s.22 https://www.oecd.org/en/publications/environmentally-related-taxes-in-oecd-countries_9789264193659-en.html

OECD, Pricing Greenhouse Gas Emissions 2024, s.42 https://www.oecd.org/en/publications/2024/11/pricing-greenhouse-gas-emissions-2024_173c47f4.html

OECD, Taxation, Innovation and the Environment, OECD Publishing, Paris, 2010, s.12 <https://doi.org/10.1787/9789264087637-en>

OĞUZ Nur Sena / YILDIZ Seyfi, Bir Çevre Vergisi Olarak Karbon Vergisi, nadolu University Journal of Faculty of Economics, C. 6, S.1, 2024, ss. 19 – 35

ORGAN İbrahim / ÇİFTÇİ Taha Emre, "Karbon Vergisi", Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi, C. 6, S.1, 2013, ss. 81 – 95

ORKUNOĞLU ŞAHİN Işıl Fulya / ÇİFTÇİ Taha Emre, “İklim Değişikliği ile Mücadelede Türkiye İçin Karbon Vergisi Önerisi” Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, C. 16, S. 2, 2021, ss. 254 – 269

OVERLAND Indra / SABYRBEKOV Rahat “Know your opponent: Which countries might fight the European carbon border adjustment mechanism?” Energy Policy C.169, 2022, ss. 1 – 12 <https://doi.org/10.1016/j.enpol.2022.113175>

Oxford, English Dictionary, <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/>

ÖKMEN Mustafa, “Politika ve Çevre”, Editör: Mehmet C. Marin / Uğur Yıldırım, “Çevre Dorunlarına Çağdaş Yaklaşımlar” Beta Yayınları, İstanbul, 2004, ss. 327-368

ÖMÜR Özgür Mustafa, “Türkiye’de Çevre Vergisi Olarak Motorlu Taşıtlar Vergisinin Değerlendirilmesi ve OECD Ülkeleri ile Karşılaştırma”, Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, C. 25, S. 3, 2016, ss. 427 – 440

ÖNDER Özgür / YAMAN Murat, “Çevre ve Etik Açısından Sürdürülebilir Kalkınma”, Makro Gelişme Dinamiklerinin Mikro Temelleri, Editör: Üzeyir Aydın, Gülçin Güreşçi, Academia Yayınevi, Kütahya, 2018

ÖNCEL Mualla / KUMRULU Ahmet / ÇAĞAN Nami / GÖKER Cenker, Vergi Hukuku, 33. Bası, Turhan Kitabevi, Ankara, 2024

ÖNER Cihat, “Çevre Vergileri Üzerine Kavramsal Bir Deneme: Terminoloji ve Uyumlaştırma Problemleri”, Ankara Barosu Dergisi, S.4, 2014, ss. 137 – 157

ÖZBUDUN Erdoğan, Türk Anayasa Hukuku, 25. Baskı, Yetkin Yayınları, 2025

ÖZDEK Yasemin, İnsan Hakkı Olarak Çevre Hakkı, TODAİE Yayınları No: 249, Ankara, 1993

ÖZDEMİR Biltekin, “Küresel Kirlenme Sürdürülebilir Ekonomik Büyüme ve Çevre Vergileri”, Maliye Dergisi, S. 156, 2009, ss. 1 – 36

ÖZDEMİR Serkan, “Vergileme Tekniği Açısından Karbon Vergisinin Değerlendirilmesi”, Vergi Sorunları Dergisi, S. 292, 2013, ss.126-134

ÖZDEN Engin, “Türk Vergi Sisteminin Çevre Vergilerinin İstihdamda Artış Sağlamaya Yönelik İkincil Amaçlı Kullanımına Yönelik Revizesi”, Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi, S. 55, 2016, ss. 500 – 531

PALLEMAERTS Marc, “Stockholm’den Rio’ya Uluslararası Çevre Hukuku: Geleceğe Doğru Geri Adım Mı?”, (Çev. Bülent Duru), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi, C. 52, S. 01, 1997, ss. 613-632

PEARCE David, “The Role of Carbon Taxes in Adjusting to Global Warming”, *Economic Journal*, C.101, S.407, 1991, ss. 938-948

PEZZEY Jack, *Economic Analysis of Sustainable Growth and Sustainable Development*, World Bank, Washington DC., 1992

PIGOU Arthur Cecil, *The Economics of Welfare*, 4. Bası, Macmillan and Co., Londra, 1932

PMR, *Carbon Tax Guide: A Handbook for Policy Makers*, World Bank, 2017, s. 20
<https://openknowledge.worldbank.org/server/api/core/bitstreams/3f3c5326-7c41-513a-a598-6e8e535e71b9/content>

RATIU Dan Eugen, “Creative Cities and/or Sustainable Cities: Discourses and Practices”, *City, Culture and Society*, C.4, S. 3, 2013, ss.125 – 135

ROCAMORA Alexis, *The Rise of Carbon Taxation in France: From Environmental Protection to Low Carbon Transition* Institute for Global Environmental Strategies, Institute for Global Environmental Strategies, 2017

SAKALASOORİYA Nishan, *Conceptual Analysis of Sustainability and Sustainable Development*, *Open Journal of Social Sciences*, C.9, S.3, ,2021, ss. 396-414
<https://doi.org/10.4236/jss.2021.93026>

SALAS-ZAPATA Walter Alfredo / RÍOS-OSORIO Leonardo Alberto / CARDONA-ARIAS Jaiberth Antonio, “Methodological Characteristics of Sustainability Science: A Systematic Review”, *Environmental Development and Sustainability*, S.19, 2016, ss.1127 – 1140 <https://doi.org/10.2478/jtes-2018-0003>

SARIBEYOĞLU SKALAR Meltem, *Uluslararası Hukuk ve Sürdürülebilir Kalkınma*, Beta, İstanbul, 2015

SANDS Philippe / PEEL Jacqueline / FABRA Adriana / MACKENZIE Ruth, *Principles of International Environmental Law*, 4. Bası, Cambridge University Press, Cambridge, 2018

SCHABAS William A., *The Abolition of the Death Penalty in International Law*, Cambridge: Cambridge University Press, New York, Bası.3, 2002

SCHRIJVER Nico, *Natural Resources, Permanent Sovereignty Over*, Max Planck Encyclopedias of International Law, 2008

SEMİZ Yasemin, “Anayasa Mahkemesi’nin Çevre Hakkı Perspektifi”, *Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi*, C: 4, S: 2, Aralık 2014, ss. 9 – 46

SEYHAN Mahcemal, “Yürütme Organının Katma Değer Vergisinde Oranı Belirleme Yetkisinin Değerlendirilmesi”, *Ankara Barosu Dergisi*, C.78, S.4, 2020, ss.75-98. <https://doi.org/10.30915/abd.854300>

SIKORA Alicja “European Green Deal – Legal and Financial Challenges of The Climate Change”, *ERA Forum*, 2021, C. 21, ss. 681 – 697

SUGÖZÜ İbrahim Halil / YILDIRIM Hüseyin / AYDIN Halil İbrahim, “Vergi Adaleti Açısından Motorlu Taşıtlar Vergisinin Analizi”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 32, 2014, ss. 115 – 128

SUM Man Chin / HILLS Peter “Interpreting Sustainable Development“, *Journal of Environmental Sciences*, C.10, S.2, 1998, ss. 129 – 143

Sustainable Development, European Commission, https://policy.trade.ec.europa.eu/development-and-sustainability/sustainable-development_en

SÜT GÖKER Çağıl, “Sınırdaki Karbon Düzenleme Mekanizması”, Prof. Dr. Nami Çağan Anısına Vergilendirme Yetkisi Sempozyumu Bildiri Kitabı, Editör: Prof. Dr. Cenker Göker / Dr. Öğretim Üyesi Zeynep Müftüoğlu, Atılım Üniversitesi Yayınları, Ankara 2023, ss. 109 – 116

SÜT GÖKER Çağıl, *Sürdürülebilir Çevre Hedefinde Enerjinin Vergilendirilmesi*, On İki Levha Yayıncılık, 1. Bası, İstanbul, 2019

ŞAHİN Yusuf, “Türk Vergi Sisteminin Çevresel Vergiler Açısından Değerlendirilmesi”, *Vergi Sorunları Dergisi*, S. 133, 1999, ss. 119 – 137

ŞENYÜZ Doğan / YÜCE Mehmet / GERÇEK Adnan, *Vergi Hukuku Genel Hükümler*, 15. Baskı, Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa, 2024

T.B.B., *Özel Tüketim Vergisi Kanunu Tasarısı ve Plan ve Bütçe Komisyonu Raporu* (1/988),

<https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d21/c096/tbmm21096106ss0870.pdf> (Erişim Tarihi: 25.04.2025)

T.C. Anayasa Mahkemesi, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası (Gerekçeli), 3. Baskı, Anayasa Mahkemesi Yayınları, 2021

T.C. Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı / Climate Focus / European Bank for Reconstruction and Development, Potential Impact of the Carbon Border Adjustment Mechanism on the Turkish Economy: Quantification of the Economic Impacts and Review of Climate Policy Response Options, 2023, s.1 [https://iklim.gov.tr/db/turkce/haberler/files/20230523%20Impacts%20of%20CBAM%20on%20Turkiye%20phase%202%20report%20FV3%20\(2\)-sayfalar-1,3,5-16%20\(1\)%20\(1\).pdf](https://iklim.gov.tr/db/turkce/haberler/files/20230523%20Impacts%20of%20CBAM%20on%20Turkiye%20phase%202%20report%20FV3%20(2)-sayfalar-1,3,5-16%20(1)%20(1).pdf)

T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı Vergi Konseyi, Yeşil Vergileme: Uluslararası Gelişmeler Sorunlar ve Çözüm Önerileri Çalışma Grubu Raporu, Ankara, 2023

T.C. Ticaret Bakanlığı, Avrupa Birliği Emisyon Ticaret Sistemi Bilgi Notu, 2023, <https://ticaret.gov.tr/data/64f5ba7713b8769d98615d86/AB%20ETS%20Bilgi%20Notu23.08.2023.pdf>

T.C. Ticaret Bakanlığı, Yeşil Mutabakat Eylem Planı, 2021, s. 12 <https://ticaret.gov.tr/data/60f1200013b876eb28421b23/MUTABAKAT%20YE%C5%9E%C4%B0L.pdf>

TALU Nuran, “Avrupa Birliği İklim Politikaları”, İklim Değişikliği Eğitim Modülleri Serisi 3, <https://www.iklimin.org/moduller/abpolitikalari.pdf>

TANRIKULU Mustafa Sezgin, “İHAM Kararlarında ve Türk Hukukunda Yaşam Hakkı”, Türkiye Barolar Birliği Dergisi, S. 66, 2006, ss. 51- 94

TDK, Güncel Türkçe Sözlük, <https://sozluk.gov.tr/>

THIELE Leslie Paul, Sustainability, 2. Bası, Polity Press, Cambridge, 2016

The International Council on Clean Transportation, Comparing Co2 Emission Levels of a Modern Medium Size Car Model Under Laboratory and on-Road Testing Conditions”, Fact Sheet: Europe, 2019, https://theicct.org/wp-content/uploads/2022/01/Gas-_v-_Diesel_-CO2_emissions_-EN_-Fact_-Sheet-2019_05_07_0.pdf

TIRAŞ Hayrettin, “Sürdürülebilir Kalkınma ve Çevre: Teorik Bir İnceleme”, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, C.2, S.2, Haziran, 2012, ss. 57-73

TOPAL Mehmet Hanefi, “Çifte Kazanç Hipotezinin OECD Ekonomileri İçin Testi: Panel Eşbütünleşme ve Nedensellik Analizi” Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Dergisi, C.2, S.4, 2017, ss. 1-20 <https://doi.org/10.23834/isrjournal.284627>

Transport & Environment, “Biased Regulations and Taxes Skew European Market in Favour Of Diesel – Report”, 2017, <https://www.transportenvironment.org/articles/biased-regulations-and-taxes-skew-european-market-favour-diesel-report> (Erişim Tarihi: 28.04.2025)

TÜRK Fatih, Karbon Vergisinin Yönlendirici Niteliği, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2024

Türkiye İstatistik Kurumu, Hanehalkı Nihai Enerji Tüketim İstatistikleri, 2022 <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Hanehalki-Nihai-Enerji-Tuketim-Istatistikleri-2022-53805>

TÜRKÖĞLU ÜSTÜN Kamile, “Yeni Bir Dönemin Başlangıcı: Avrupa Yeşil Mutabakatı ve Türk Çevre Hukuku ve Politikalarına Etkileri” Memleket Siyaset Yönetim (MSY), C. 16, S. 36, 2021, ss. 329 – 366

TURGUT Nükhet, Çevre Hukuku, 2. Baskı, Ankara, 2001

TURGUT Nükhet, “Çevre Hukukunun Temel Kaynakları”, Çevre Hukuku Sempozyumu, Türkiye Adalet Akademisi Yayınları, Ankara, 2006, ss. 15 – 35

TURGUT Nükhet, İhtiyat İlkesi, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 45, S. 1, 1996, ss. 67 – 10

UBAY Birol / BİLGİCİ Yüksel, “Karbon Fiyatlandırmasında Emisyon Ticaret Sistemi ve Önemi” Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, C.10, S.1, 2021, s. 47 – 72

UK Parliament, Window Tax, <https://www.parliament.uk/about/living-heritage/transformingsociety/towncountry/towns/tyne-and-wear-case-study/about-the-group/housing/window->

tax/#:~:text=This%20tax%20was%20first%20imposed,exempt%20from%20the%20window%20tax

UN Environmental Programme, UNEP: 50 Years of Environmental Milestones, <https://www.unep.org/environmental-moments-unep50-timeline>

UN, International Covenant on Civil and Political Rights, General Comment No. 36, CCPR/C/GC/36, 2019

United Nations Climate Change, What is the Kyoto Protocol?, https://unfccc.int/kyoto_protocol?gad_source=1&gclid=CjwKCAiA65m7BhAwEiwAAgu4JAaWpeuOscVS0y4KSlwH6bfwA2aLzqLhU0YLve6hxa7ykJsCsrZMTRoCM40QAvD_BwE

United Nations, Convention on Access to Information, Public Participation in Decision-Making and Access to Justice in Environmental Matters, Aarhus, 1998

United Nations, Documents Gathering a Body of Global Agreements, Declaration of the United Nations Conference on the Human Environment, <http://www.un-documents.net/unchedec.htm>

United Nations General Assembly, Development and International Economic Co-Operation: Environment Report Of The World Commission On Environment and Development Note By The Secretary-General”, 1987, s. 48 <https://digitallibrary.un.org/record/139811?v=pdf> (Erişim Tarihi: 23.03.2025)

United Nations. General Assembly, Institutional and Financial Arrangements for International Environmental Co-Operation, A/RES/2997(XXVII) 1973, <https://digitallibrary.un.org/record/191561?v=pdf#files>

United Nations General Assembly, Report of the United Nations Conference on Environment and Development, (UNCED), A/CONF.151/26/Rev.1 (Vol.I), 1992, <https://www.un.org/esa/dsd/agenda21/Agenda%2021.pdf> (Erişim Tarihi: 21.03.2025)

United Nations General Assembly, Report of the United Nations Conference on Environment and Development (UNCED), A/CONF.151/26/Rev.1(Vol.II), 1992, <https://digitallibrary.un.org/record/168679?v=pdf>

United Nation General Assembly, Ten-Year Review of Progress Achieved in the Implementation of the Outcome of the United Nations Conference on Environment and Development A/Res/55/199, 2001, <https://docs.un.org/en/A/Res/55/199>

United Nations General Assembly, The Human Right to a Clean, Healthy and Sustainable Environment A/RES/76/300, 2022. <https://docs.un.org/en/A/RES/76/300>

United Nation General Assembly, United Nations Millennium Declaration A/RES/55/2, 2000, <https://docs.un.org/en/A/RES/55/2> (Erişim Tarihi: 21.03.2025)

United Nations, Kyoto Protocol to the United Nations Framework Convention on Climate Change, article, 3 <https://unfccc.int/resource/docs/convkp/kpeng.pdf>

United Nations, Report of the United Nations Conference on the Human Environment, <http://docs.un.org/en/A/CONF.48/14/Rev.1>

United Nations, Report of the World Commission on Environment and Development: Our Common Future, A/42/427,1987, <https://digitallibrary.un.org/record/139811>

United Nations, Report of the World Summit on Sustainable Development, A/CONF.199/20, 2002, <https://docs.un.org/en/A/CONF.199/20>

United Nations, The Millennium Development Goals Report, New York, 2015, [https://www.un.org/millenniumgoals/2015_MDG_Report/pdf/MDG%202015%20rev%20\(July%201\).pdf](https://www.un.org/millenniumgoals/2015_MDG_Report/pdf/MDG%202015%20rev%20(July%201).pdf)

United Nations, United Nations Framework Convention on Climate Change, 1992 https://unfccc.int/files/essential_background/background_publications_htmlpdf/application/pdf/conveng.pdf

UN, Paris Agreement, 2015, https://unfccc.int/sites/default/files/english_paris_agreement.pdf

UN Press Release, Russian Decision on Ratification – Major Ttep Towards Entry into Force of Kyoto Protocol, 2004, <https://press.un.org/en/2004/envdev793.doc.htm> (Erişim Tarihi: 19.03.2025)

UYSAŁ Özgür, “Sürdürülebilir Büyüme Kavramının Çevre ve Ekonomik Boyutlarının Ayrıştırılması”, Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi, C.5, S.2, 2013, ss.111-118

ÜSTÜN Ümit Süleyman, “Motorlu Taşıtlar Üzerinden Alınan Vergilerin Çevreyi Korumaya Yönelik ve Adil Olarak Düzenlenmesi”, Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi C. 16, S.1, 2012, ss. 153 – 190

ÜYÜMEZ M. Erkan, “Bir Çevre Vergisi Olarak Motorlu Taşıtlar Vergisi: AB ve Türkiye Uygulamalarının Karşılaştırmalı Analizi”, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, C. 25, S. 3, 2016, ss. 427-440

ÜZELTÜRK Hakan / BOZDOĞANOĞLU Burçin / TAŞ Bülent, Karbon Salınımının Önlenmesi: Karbon Vergisi ve Emisyon Ticaret Sistemi, Maliye Hesap Uzmanları Vakfı Yayınları, İstanbul, 2023

VAN WALBEEK Corne', “A Simulation Model to Predict the Fiscal and Public Health Impact of a Change in Cigarette Excise Taxes”, Tobacco Control, 2010, S.19, ss. 31 – 36

VIVIEN Franck / Dominique “Sustainable Development: An Overview of Economic Proposals”, SAPIENS, 2008, C.1, S.2, ss. 1-8

YALÇIN A. Zafer, “Potansiyel Bir Çevre Vergisi Olarak Motorlu Taşıtlar Vergisi: Avrupa Birliği ve Türkiye Arasında Karşılaştırmalı Bir Analiz”, Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, C.27, S.2, 2013, ss. 141 – 158

YALÇIN Cemre Edip, “Çevre Hakkının Anayasa Mahkemesi Önünde Bireysel Başvuruya Konu Edilebilirliği ve Konuya İlişkin Olarak Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nin Yaklaşımı”, Sakarya Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 9, S. 1, 2021, ss. 89 – 115

YANG Zifei, Practical Lessons in Vehicle Efficiency Policy: The 10-Year Evolution Of France's Co2-Based Bonus-Malus (Feebate) System, ICCT20 <https://theicct.org/practical-lessons-in-vehicle-efficiency-policy-the-10-year-evolution-of-frances-co2-based-bonus-malus-fee-bate-system/>

Yanı Başımızdaki Dev Pazar Avrupa Birliği, T.C. Ticaret Bakanlığı, <https://ticaret.gov.tr/dis-iliskiler/avrupa-birligi/yani-basimizdaki-dev-pazar-avrupa-birligi>

YERLİKAYA Gökhan Kürşat, “Karbon Vergisi”, Atatürk Üniversitesi Erzincan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 7, S. 1 – 2, ss. 685 – 700

YILDIZ Seyfi, “Sürdürülebilir Kalkınma İçin Karbon Vergisi”, Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi, C.10, S.3, 2017, ss.367-384

YILMAZ Filiz, “Enerji Yönetimi ve Türkiye: Avrupa Yeşil Mutabakatı Çerçevesinde Bir Değerlendirme”, Akademia Doğa ve İnsan Bilimleri Dergisi, C. 8, S. 1, 2022, ss. 19 – 37

YILMAZ Güneş / BİYAN Özgür, Geri Kazanım “Katılım Payının Hukuki Niteliği ve Yabancı Ülke Uygulamalarıyla Karşılaştırılması” Vergi Sorunları Dergisi, S. 371, Ağustos 2019, ss. 101 – 106

YILMAZ Hasan / YÜCEL Tarık “Sürdürülebilir Kalkınmanın Sağlanmasında Uluslararası Çalışmalar ve Eleştirileri”, Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi, C.5, S.3, 2022, ss. 691-702

YILMAZ TURGUT, Nükhet, Çevre Politikası ve Hukuku, Güncellenmiş Gözden Geçirilmiş 3. Baskı, İmaj Yayınevi, Ankara, 2017

YİĞİT Uğur / ÖZTÜRK İlhami, “Mali Güce Göre Ödeme Anayasal İlkesinin Vergi Benzeri Mali Yükümlülüklerle Uygulanabilirliği”, Anayasa Hukuku Dergisi, C.6, S.12, 2017, ss. 609 – 648

WAPPELHORST Sandra, Germany’s Vehicle Tax System: Small Steps Towards Future-Proof Incentives for Low-Emission Vehicles, ICCT20, <https://theicct.org/germanys-vehicle-tax-system-small-steps-towards-future-proof-incentives-for-low-emission-vehicles/> (Erişim Tarihi: 17.01.2025)

WAPPELHORST Sandra, Incentivizing zero- and low-emission vehicles: The magic of feebate programs, ICCT20, <https://theicct.org/magic-of-feebate-programs-jun22>, (Erişim Tarihi: 17.03.2025)

World Bank, State and Trends of Carbon Pricing, 2024, s.18 <https://openknowledge.worldbank.org/server/api/core/bitstreams/253e6cdd-9631-4db2-8cc5-1d013956de15/content>

Mahkeme Kararları

AYM, E.1986/5, K.1987/7, T. 19.03.1987, RG.12.11.1987 – 19632

AYM, E. 1990/27, K. 1991/2, T. 17.01.1991, RG: 19.08.1991 – 20965

AYM, E. 2001/106, K. 2012/192, T. 29.11.2012; RG. 02.04.2013 – 28606

AYM, E.2003/73, K.2003/86, T. 07.01.2003

AYM, E.2004/92, K. 2008/119, T. 12.06.2008

AYM, E. 2004/70, K. 2009/7, T. 15.01.2009

AYM, E.2006/99, K.2009/9, T. 15.01.2009, RG: 08.07.2009

AYM, E 2011/110, K 2012/79, T. 24.05.2012

AYM, E. 2012/40 K. 2012/158, T. 18.10.2012

AYM, E. 2013/89, K. 2014/116, T. 03.07.2014,

AYM, Başvuru No: 2013/2552, T. 25.02.2016, RG. 20.05.2016 – 29717

AYM, E. 2017/117, K. 2018/28, RG.04.04.2018 – 30381

AYM, E.2017/156, K.2019/37, T:15.05.2019, RG.25.07.2019-30842

AYM. E. 2023/131, K. 2023/160, T. 06.10.2023

AYM, E. 2023/94, K. 2024/92, T. 04.04.2024

AYM, E.2023/169, K.2024/82, T. 14.03.2024

RG.16.05.2009 – 5897 <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2009/05/20090516-5.htm>

RG.30.12.2024 - 32768 <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2024/12/20241230M2-6.htm>

RG.27.05.2017 – 30078 <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2017/05/20170527-1.htm>

RG.21.03.2018 - 30373 <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/03/20180327m2-1.htm>

RG.02.02.2021 – 31383 <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2021/02/20210202-8.pdf>

RG.22.07.2014 – 29068

RG.02.04.2015 – 29314

ÖZGEÇMİŞ

TEZ ONAY SAYFASI

Üniversite : T.C. GALATASARAY ÜNİVERSİTESİ
Enstitü : SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
Hazırlayanın Adı Soyadı : Beliz Esenceli Demir
Tez Başlığı : Çevre Hukuku ve Sürdürülebilir Kalkınma
Çerçevesinde
Karbon Vergisi
Savunma Tarihi : 01 /08 / 2025
Danışman : Dr. Öğr. Üyesi Balca ÇELENER

JÜRİ ÜYELERİ:

Unvan, Ad-SOYADI

İmza

Dr. Öğr. Üyesi Balca ÇELENER

Prof. Dr. Hakan Üzeltürk

Dr. Öğr. Üyesi Hamdi Deniz Ege Göktuna

Prof. Dr. Ulun AKTURAN
Enstitü Müdürü